МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ХАРКІВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ (філія)
ВГО УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ
Партнер: журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика»

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2021

«Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації»

Матеріали XXIV Всеукраїнської дистанційної
науково-практичної конференції
(Харків, 21–22 жовтня 2021 року)

Харків 2023

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2021”
К68

Редакційна колегія:

В. Д. Ракитянська, директорка Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України;

Л. В. Глазунова, науковий редактор, заступниця директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, кандидат наук із соціальних комунікацій

І. Я. Лосієвський, завідуючий науково-дослідним відділом документознавства, колекцій рідкісних видань та рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, доктор філологічних наук, заслужений працівник культури України

О. П. Куніч, завідуюча відділом науково-методичної роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка

Затверджено до публікації вченою радою
Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
(протокол № 1 від 18.01.2022 р.)

К68 **Короленківські читання 2021 «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації»** : матеріали XXIV Всеукр. дистанц. наук.-практ. конф. (Харків, 21–22 жовт. 2021 р.) / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц.; [редкол.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін.]. – Харків, 2023. – 273 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення Короленківських читань 2021 року за темою «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації».

Для фахівців бібліотечної справи та суміжних галузей.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:005.745“2021”

© Харківська державна наукова
бібліотека ім. В. Г. Короленка, 2021

ЗМІСТ

Передмова 7

Напрям 1 «Бібліотеки, архіви, музеї: цифровізація комунікативного та культурно-освітнього простору» 14

Петренко Н. В. Цифрова репрезентація історичної спадщини: досвід Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка 14

Клименко О. З., Сокур О. Л., Шульга І. О. Еволюція наукових інформаційних ресурсів в системі наукових комунікацій…….. 19

Картузов К. М. Читання та інформаційні комунікації: де ми повернули «не туди»? 25

Котенко К. Є. Цифровий маркетинг – новий інструмент у роботі архіву (на прикладі Центрального державного науково-технічного архіву України)..... 30

Андреєв Т. Ю. 3D-екскурсія приміщеннями архіву: досвід Центрального державного науково-технічного архіву України..... 35

Бездольна Л. І., Перевозник Т. В. Вебквести – цифровий культурний продукт та його споживач 38

Письменна І. В. Аудіоблог «Звуковий силует Миколаєва» в аспекті збереження краєзнавчої інформації: з досвіду діяльності Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва..... 44

Кирій С. В. Цифровий формат інформаційного простору бібліотеки 48

Карнаух І. А. Моніторинг українськомовних книгоспільнот фейсбуку 52

Прохорова Г. В. Досвід українських бібліотек у роботі з винахідниками: виклики реального часу..... 68

Брагінська В. В., Щабельник В. В. Інтелектуальна продукція як складова інформаційного маркетингового середовища бібліотеки 75

Вдовіна О. О. Роль бібліотеки у формуванні правових знань місцевої громади 79

Колеко М. М. Переміщення іноземної друкованої продукції на український ринок: методологія дослідження 82

Литвинова Л. А. Відкритий доступ до цифрової культурної спадщини в галереях, бібліотеках, архівах і музеях: ініціатива openGLAM 86

Лісова І. В. Трансляція досвіду публічних бібліотек України з промоції читання 90

Мямліна А. В. Сучасні практики промоції читання у цифровому суспільстві 94

Пономаренко З. О. Колективне ліцензування оцифрування творів установами культурної спадщини в Європейському Союзі 98

Прокопенко Л. С. Промоція читання для людей похилого віку (за матеріалами ІФЛА) 102

Сушко Н. М. Ютуб-канал Національного заповідника «Гетьманська столиця» – шлях до нових можливостей у спілкуванні з відвідувачами 107

Толочко С. Є. Роль книжкових клубів знаменитостей у промоції читання (зарубіжний досвід) 111

Швачка Т. О. Клуби та читацькі об'єднання у соціокультурній діяльності бібліотек та промоції читання 116

Напрям 2 «Цифрова трансформація охорони культурної спадщини: плани та реалізація» 121

Касян Л. Г. «Театральна колекція» у контексті інформаційно-аналітичної діяльності Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного 121

Куцаєва Т. О. Знахідка бібліотеки Якова Новицького – першого директора Запорізького краєзнавчого музею: (не)помітна сенсація 125

Тимченко В. М. «Кадіаскерські дефтери» Бахчисарая 1674–1751 рр. з бібліотеки ім. І. Гаспринського як важлива пам'ятка історії України 129

Мамон В. Є. Бібліотечна діяльність Олександра Ситникова 132

Романовський В. С. Особовий фонд українського письменника Ігоря Муратова (1912–1973) у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка: до характеристики складу 139

Брязкало Т. В. Архівні документи вченого-ботаніка Святогора Валентина Андрійовича у фондах Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського 148

Головащук А. М. Непересічна постать Михайла Васильовича Птухи – українського вченого-економіста, статистика, демографа 152

Головко О. В. Історія садиби-музею В. Г. Короленка в Полтаві..... 155

Грабарчук О. Л. П'єса Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками» (1836 р.): кодикологічний опис та текстологічний аналіз рукопису з колекції Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка 159

Гуль О. М. Учнівська бібліотека Київської духовної семінарії..... 179

Дідусенко Г. А. «Від редакційної комісії…» (за фондами Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського)..... 181

Дідух Л. В. Чинні нормативні та методичні документи з питань забезпечення збереженості архівних документів як результат наукових досліджень Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства..... 190

Коломієць М. С. Новий джерельний ресурс з історії української науки: особовий архівний фонд академіка І. М. Федорченка в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... 194

Кулик Л. Ю. Історико-культурне значення світлин початку ХХ століття як джерела дослідження жіночого модельного вбрання в Ніжині..... 198

Литвиненко І. О. Видавництво Вільгельма Енгельманна у фонді рідкісних і цінних документів..... 202

Лосієвський І. Я. Харківські приватні колекції пам'яток друку та писемності у роки Другої світової війни 207

Любовець Н. І. Мемуари як складник національного інформаційно-комунікаційного простору 217

Олійник А. В. Книжкові знаки родини Розумовських як один із аспектів вивчення бібліотеки Кирила Розумовського 221

Ольховська Л. В. До родоводу В. Г. Короленка та В. І. Вернадського. Основоположний документ із фондової колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка 229

Правовєрова Л. Л. Приватні бібліотечні колекції у фондах Національної наукової медичної бібліотеки України 232

Соколов В. Ю. Перше енциклопедичне видання на теренах України: «Нові Афіни…» Бенедикта Хмельовського на перехресті часів 237

Удовик В. М. Президентські документальні колекції як спеціалізовані фонди у країнах Південної та Центрально-Східної Європи 242

Федорова М. А. Видання і автографи (з книжкового фонду Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського) 246

Шумілова А. В. Науковий доробок Дмитра Івановича Багалія у контексті української історіографії, бібліографії, освіти 252

Якубова Т. А. Книги професора Віленського університету М. Полінського: матеріали до вивчення та атрибуції книжкових знаків 256

Молодіжна печа-куча «Бібліотека: PRO ET CONTRA» 261

Сириця В. Є. Як бібліотеки розвивають культурне життя громади 261

Копанішина Н. В. Анімаційний майданчик «Media Kids»: концепт інноваційної послуги 263

Шепелєва Н. В. Бібліотека як мультифункціональний дозвіллєвий простір для студентської молоді 265

Загоскіна В. В. Сучасна бібліотека: реалії та можливості 269

ПЕРЕДМОВА

21–22 жовтня відбулася XXIV Всеукраїнська дистанційна науково-практична конференція «Короленківські читання 2021» за темою «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації», яка з метою запобігання поширенню пандемії COVID-19 удруге пройшла в онлайн-режимі.

Партнери: Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП), Харківська державна академія культури (ХДАК), Харківське обласне відділення (філія) ВГО Українська бібліотечна асоціація (ХОВ УБА), журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика».

У роботі заходу взяли участь 140 працівників культури, освіти, архівних установ, громадських організацій з Батурина, Дніпра, Запоріжжя, Львова, Києва, Миколаєва, Ніжина, Одеси, Полтави, Рівного, Сум, Харкова. Відбулися пленарне та два секційні засідання: «Бібліотеки, архіви, музеї: цифровізація комунікативного та культурно-освітнього простору», «Цифрова трансформація охорони культурної спадщини: плани та реалізація» (наживо на платформі «Zoom»; постерні сесії на платформі «Padlet»); печа-куча «Бібліотека: pro et contra». Модерувала онлайн-спілкування пленарного та секційного засідань за напрямом 1 заступниця директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ), кандидат наук із соціальних комунікацій, голова ХОВ УБА Л. В. Глазунова. Було представлено 55 доповідей та повідомлень. Уперше конференція транслювалася на сторінці ХОВ УБА у фейсбуці.

На пленарному засіданні в доповіді «Цифрова репрезентація історичної спадщини: досвід Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка» заступниця директора з наукової роботи ХДНБ, кандидат наук із соціальних комунікацій Л. В. Глазунова та головна бібліотекарка ХДНБ Н. В. Петренко основну увагу приділили цифровим активам та технологіям, які використовуються для створення історико-бібліотекознавчого та краєзнавчого контенту, його представлення в інтернеті, зокрема висвітленню історії книгозбірні. Заслухано також доповіді завідувачки кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ХДАК, професора, доктора наук із соціальних комунікацій І. О. Давидової «Цифрові компетентності бібліотечно-інформаційних фахівців»; завідувачки сектору Л. Г. Касян «"Театральна колекція"

у контексті інформаційно-аналітичної діяльності Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного», у якій охарактеризовано комплекс аудіовізуальних документів, присвячених українському та зарубіжному театральному мистецтву, представлено «театральну колекцію» кінофотофоноархіву як об'єкт інформаційно-аналітичної діяльності; генеральної директорки Одеської національної наукової бібліотеки І. О. Бірюкової «Проєкт "Одеські хронописи: свідки історії на шпальтах грецькомовної періодики початку ХХ століття" як складова міжнародної культурної дипломатії».

Під час секційного засідання напряму 1 «Бібліотеки, архіви, музеї: цифровізація комунікативного та культурно-освітнього простору» репрезентовано вісім доповідей та повідомлень. У полемічному повідомленні «Читання та інформаційні комунікації: де ми повернули "не туди?"» директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва К. М. Картузов висвітлив ключові моменти «кризи» читання від початку існування книги до часів популярності цифрової інформації, поділився роздумами щодо трансформації якості та кількості читання стосовно того, як читалося, читається і буде читатись у новій реальності. У доповіді завідувачки відділу Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), кандидата історичних наук О. З. Клименко у співавторстві із завідувачкою відділу цього інституту, кандидатом наук із соціальних комунікацій О. Л. Сокур та молодшою науковою співробітницею НБУВ І. О. Шульгою «Еволюція наукових інформаційних ресурсів у системі наукових комунікацій» представлено фахову періодику установи як унікальний науковий інформаційний ресурс, цілодобовий безперешкодний доступ до якого є вирішальним рушієм розвитку системи професійних наукових комунікацій. У доповіді «Цифровий маркетинг – новий інструмент у роботі архіву (на прикладі Центрального державного науково-технічного архіву України) співробітниця установи К. Є. Котенко навела теоретичне обґрунтування цифрового маркетингу як сучасної форми класичного задоволення потреб користувачів в умовах інформатизації суспільства, охарактеризувала заходи, запроваджені в архіві з популяризації документів; у повідомленні «3D-екскурсія приміщеннями архіву: досвід Центрального державного науково-технічного архіву України» провідний архівіст Т. Ю. Андреєв висвітлив основні етапи, програмне забезпечення, проблеми та перспективи створення онлайн-туру приміщеннями архівів.

Заслухано також доповіді провідного бібліотекаря Т. В. Перевозник та завідувачки відділу наукової бібліотеки Державного біотехнологічного університету Л. І. Бездольної «Вебквести – цифровий культурний продукт та його споживач»; головної бібліотекарки ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького І. В. Письменної «Аудіоблог "Звуковий силует Миколаєва" в аспекті збереження краєзнавчої інформації: з досвіду діяльності ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва»; завідувачки сектору Національної наукової медичної бібліотеки України С. В. Кирій «Цифровий формат інформаційного простору бібліотеки»; головної бібліотекарки ХДНБ І. А. Карнаух «Моніторинг українськомовних книгоспільнот фейсбуку».

На постерній сесії напряму 1 (https://padlet.com/nmr_hdnb/pfdltqtnw2q0) експонувалися та обговорювалися 20 доповідей, які охоплюють теоретико-методологічні та практичні питання цифрової модернізації бібліотек, архівів і музеїв у сучасному соціумі, промоції читання тощо.

На секційному засіданні напряму 2 «Цифрова трансформація охорони культурної спадщини: плани та реалізація» виступили п’ять доповідачів. Тематика повідомлень відповідала завданням моделювання та вдосконалення цифрової наукової інформації про документні пам’ятки та пам’яткові колекції. Завідувачка відділу Інституту біографічних досліджень, старша наукова співробітниця НБУВ, кандидат історичних наук Н. І. Любовець розглянула питання теоретичного та науково-практичного характеру в доповіді «Мемуари як складник національного інформаційно-комунікаційного простору»; завідувачка відділу Л. В. Дідух висвітлила наукове обґрунтування нормативних та методичних документів з питань забезпечення збереженості архівних матеріалів у повідомленні «Чинні нормативні та методичні документи з питань забезпечення збереженості архівних документів як результат наукових досліджень Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства».

Значна частина заслуханих на секційному засіданні та репрезентованих на постерній дошці повідомлень присвячена питанням історії, реконструкції складу пам’яткових комплексів особового походження – книжкових зібрань та архівних фондів. Зацікавили аудиторію повідомлення доцента Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, кандидата філологічних наук В. М. Підвойного,

пов’язані з іменами видатних вітчизняних діячів науки та культури, присвячені бібліотеці-колекції видатного українського вченого-філолога, сходознавця, академіка Агатангела Кримського, та особовому фонду поета, прозаїка і драматурга І. Муратова у ХДНБ бібліотекаря цієї книгозбірні, доцента ХДАК, кандидата історичних наук В. С. Романовського. Комплекс документів В. А. Святогора, що зберігається у відділі фондів Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського, охарактеризувала головна зберігачка фондів Т. В. Брязкало. Про фрагмент бібліотеки Я. Новицького – першого директора Запорізького краєзнавчого музею – розповіла старша наукова співробітниця Національного музею історії України, кандидат історичних наук Т. О. Куцаєва.

Теоретико-методологічні основи досліджень приватних зібрань, історію харківських колекцій друку та писемності в роки Другої світової війни розглянув завідувач науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів ХДНБ, доктор філологічних наук І. Я. Лосієвський.

На постерній сесії можна ознайомитися з результатами досліджень приватних бібліотечних колекцій науковців-медиків, які представила завідувачка відділу Національної наукової медичної бібліотеки України Л. Г. Правовєрова; про склад особового архівного фонду академіка І. М. Федорченка йдеться в матеріалі молодшої наукової співробітниці відділу Інституту архівознавства НБУВ М. С. Коломієць. У повідомленні старшого наукового співробітника НБУВ В. М. Удовика розглянуто президентські документальні колекції як спеціалізовані фонди в країнах Південної та Центрально-Східної Європи.

Чимало повідомлень було присвячено унікальним пам’яткам друку та писемності, архівним пам’яткам XVII–XX ст.: «П’єса Я. Г. Кухаренка "Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками" (1836 р.): кодикологічний опис та текстологічний аналіз рукопису з колекції Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка» – дослідження бібліотекаря ХДНБ О. Л. Грабарчука; «Кадіаскерські дефтери» Бахчисарая 1674–1751 рр. від Р. Х. з бібліотеки ім. І. Гаспринського як важлива пам’ятка історії України» – розвідка наукового співробітника НБУВ, кандидата історичних наук В. М. Тимченка; «Перше енциклопедичне видання на теренах України: "Нові Афіни…" Бенедикта Хмельовського на перехресті часів» описав

головний бібліотекар Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, кандидат історичних наук, доцент В. Ю. Соколов.

Репрезентовано бібліотекознавчі та книгознавчі дослідження: «Учнівська бібліотека Київської духовної семінарії» – повідомлення молодшого наукового співробітника Інституту книгознавства НБУВ О. М. Гуль; «Книжкові знаки родини Розумовських як один із аспектів вивчення бібліотеки Кирила Розумовського» досліджувала молодша наукова співробітниця Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» А. В. Олійник; про «Видавництво Вільгельма Енгельманна у фонді рідкісних і цінних документів» доповіла завідувачка сектору Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського») І. О. Литвиненко; «Видання і автографи (з книжкового фонду Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського)» описала завідувачка відділу книгозбірні М. А. Федорова; «Книги професора Віленського університету М. Полінського: матеріали до вивчення та атрибуції книжкових знаків» представила наукова співробітниця НБУВ, кандидат історичних наук Т. А. Якубова.

Особливе місце належить короленкознавчим матеріалам, підготовленим фахівцями Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка та Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського: «До родоводу В. Г. Короленка та В. І. Вернадського. Основоположний документ із фондової колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка» підготувала провідна наукова співробітнця Л. В. Ольховська; «Історія садиби-музею В. Г. Короленка в Полтаві» описана науковою співробітницею Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка О. В. Головко; «"Від редакційної комісії…" (за фондами Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського)» – допис головної бібліотекарки цієї книгозбірні Г. А. Дідусенко.

22 жовтня у межах конференції відбулася молодіжна печа-куча «Бібліотека: pro et contra». Співорганізаторами заходу виступили Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна), ОКЗ «Харківська обласна бібліотека для юнацтва»; локація – «Американські студії» (центр «Вікно в Америку») у ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Модератор – заступниця директора з менеджменту та проблемно-аналітичних питань Харківської обласної бібліотеки для юнацтва М. С. Медведська. Координатори: фахівці

відділу науково-методичної роботи ХДНБ – завідувачка сектору К. М. Вірютіна і головний бібліотекар О. В. Соцков. Мотивуючий спіч від організаторів проголосили заступниця директора з наукової роботи ХДНБ, голова ХОВ УБА Л. В. Глазунова та директорка ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна І. К. Журавльова.

Молоді бібліотекарі представили повідомлення та презентації за темами: бібліотекар ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна О. С. Муратов – «Технічний простір МІККІ: можливості для відвідувачів чи виклик для бібліотекарів?»; провідна бібліотекарка КЗ «Пісочинська публічна бібліотека» Пісочинської селищної ради В. Є. Сириця – «Як бібліотеки допомагають розвивати культурне життя громад»; студентка 2 курсу ХДАК В. Р. Ломтєва – «Вільний доступ як магніт бібліотеки»; провідна бібліотекарка Центральної бібліотеки ім. І. С. Тургенєва ЦБС Слобідського району м. Харкова Н. В. Копанішина – «Анімаційний майданчик "MEDIA KIDS"»; методистка ХДНБ, доктор філософії з соціальної роботи Н. В. Шепелєва – «Бібліотека як мультифункціональний дозвіллєвий простір для студентської молоді»; завідувачка відділу Харківської обласної бібліотеки для юнацтва Ю. Б. Боклажко – «Можливості використання хостингу GOOGLESITES у роботі бібліотекаря»; методистка Харківської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського В. Є. Хворостенко – «Розвиток творчого потенціалу сучасного бібліотечного фахівця: де шукати натхнення?»; провідна бібліотекарка Харківської ОУНБ О. В. Зубренко – «"Що це ще за покемон?", або Бібліотекар і вимоги сучасності: шлях боротьби чи взаємодії?» та ін.

Відбулася інтерактивна екскурсія «Бібліотека – простір можливостей, або Носії змін серед нас», яку провела координатор Американських студій ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна К. А. Лискова. Підсумовуючи дискусію, виступила модераторка заходу, заступниця директора Харківської обласної бібліотеки для юнацтва М. С. Медведська з повідомленням «Мрійник, критик, реаліст: дуже особисті і суб’єктивні роздуми про зміни в бібліотеках».

За підсумками онлайн-голосування та роботи експертної комісії були визначені та відзначені кращі виступи та презентації: І місце – В. Є. Сириця; ІІ місце – Н. В. Копанішина; ІІІ місце – А. Я. Бондаревська. Приз глядацьких симпатій отримала В. Ломтєва, призи від експертів – Ю. Б. Боклажко, В. Є. Хворостенко, О. В. Зубренко. Доповідачі та слухачі заходу отримали електронні сертифікати.

Учасники Короленківських читань 2021 також мали можливість ознайомитися з цифровими професійними ресурсами, підготовленими працівниками ХДНБ (проєктами, блогами, віртуальними виставками, базами даних, інформацією про дистанційні курси, вебінари тощо).

Пристатейні списки у збірнику матеріалів конференції відредаговано згідно з ДСТУ 8302:2015 Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Списки до повідомлень, в яких бібліографічні посилання відсутні, відредаговані за ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання.

Електронний аналог видання доступний на сайті ХДНБ: https://korolenko.kharkov.com/vydannia-biblioteky.html.

НАПРЯМ 1
«БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ»

93/94:004.77]:027.021(477.54-25)ХДНБ

ЦИФРОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Петренко Наталія Валентинівна,
головна бібліотекарка (2017–2022),
директорка (з 04.01.2022)
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Акцентовано увагу на цифрових активах та технологіях, що використовуються для створення історико-бібліотекознавчого та краєзнавчого контенту, його представлення в інтернеті, зокрема висвітлення історії книгозбірні.*

Ключові слова: *бібліотечна справа, історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка, цифровий проєкт, інтерактивний ресурс інформаційний ресурс, цифровізація*.

Annotation. *Attention is focused on digital assets and technologies used to create historical-library and local history content, its presentation on the Internet, in particular, coverage of the history of the book collection.*

Keywords: *librarianship, history of KhDNB named after V. G. Korolenko, digital project, interactive resource, information resource, digitization.*

На Короленківських читаннях 2020 року репрезентовано організаційні засади та змістове наповнення цифрового проєкту «Історія бібліотеки», який згодом було оприлюднено на сайті нашої книгозбірні. Проєкт акумулює результати довготривалих наукових досліджень та історичних розвідок, які систематично та успішно реалізуються. Їх широкий діапазон, починаючи з праць Григорія Петровича Данилевського,

Дмитра Івановича Багалія, Любові Борисівни Хавкіної до сучасних розвідок, були представлені переважно у статичному форматі та розпорошені по фонду книгозбірні, тому за допомогою базових інструментів сучасних технологій ми розпочали цифровізацію історичної спадщини.

Оснований на методах генерування, обробки та збереження даних проєкт поступово реалізує мету зі створення потужного інтерактивного історичного ресурсу. Завдяки впровадженню його на сайті, в інформаційному просторі стають доступними основні віхи становлення та розбудови нашої бібліотеки, а також ці відомості поширюються серед широкого загалу користувачів.

Інтегрувати результати фундаментальних досліджень та представити проєкт за допомогою комунікаційних засобів дозволяє однойменний розділ на сайті. Задля успішного функціонування цифрового активу розроблено логічно побудовану структуру з дев'яти підрозділів, поділених на тематичні рубрики відповідно до вивченості певних тем. Технічні роботи здійснено на платформі програмного забезпечення CMS WordPress, дружелюбний інтерфейс якого уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного просторів.

Реалізація цифрового проєкту неможлива була без ґрунтовного контенту та якісного дизайну, тому висвітленню цього питання потрібно приділити належну увагу.

Ми зараз бачимо головну сторінку проєкту. Його структура представлена так, щоб забезпечити зручні для кожного користувача шляхи отримання інформації. Меню проєкту включає підрозділи: «Хроніка подій»; «Історіографія», «Музейна експозиція», «Персоналії», «Будівля», «Нагороди», «Історія відділів», «Віртуальні виставки», «Відео». На вимогу основних тенденцій у сайтобудуванні перейти до необхідного підрозділу можна не тільки через меню, а й за посиланнями з інформаційних блоків. Крім чіткої та логічної навігації головна сторінка містить коротку інформацію про проєкт, знайомить з основними засадами його реалізації. Оскільки, сучасні користувачі – візуали, у шапці головної сторінки розташовано слайдер, зображення якого містять інформаційні блоки з посиланнями на підрозділи. З цією ж метою головна сторінка розроблена з використанням засобів інфографіки та оснащена візуальними ефектами (приклади: лічильник, посилання на статтю про ХДНБ в УБЕ).

Перший підрозділ проєкту містить хронологію основних подій, які згруповано за чотирма основними періодами становлення книгозбірні. Відомості подано у вигляді коротко сформульованих фактів, починаючи від часу заснування бібліотеки у 1830 р. як Харківської губернської публічної бібліотеки до сьогодення. Для зручності користування передбачена можливість переглянути події конкретного року докладніше.
Наступний підрозділ «Історіографія» акумулює повнотекстові (оцифровані) видання, які мають історичну цінність та представляють значний інтерес для наукових досліджень. Доступ до колекції вільний (без реєстрації), у ній уже нині поповнюються чотири тематичні рубрики: «Звіти Харківської громадської бібліотеки», «Регламенти», «Публікації» та «Архівні матеріали». За 2021 р. оцифровано 25 прим. видань (6 книг, 10 статей, 9 архівних документів), серед яких звіт за перший рік, за десятиріччя, нарис за 25-річчя існування бібліотеки, статут та бланки книгозбірні (1902), інструкція службовцям абонемента (1904) та ін. Це документні джерела, на які закінчився термін дії авторського права. Також на сторінці містяться корисні посилання на повнотекстові сучасні видання з історії, які є у вільному доступі, та базу даних «Видання та публікації про бібліотеку».

Підрозділ «Персоналії» репрезентує історію бібліотеки в особах та складається з рубрик «Перші завідувачі, бібліотекарі», «Голови Правління», «Члени Правління», «Директори», «Заслужені працівники культури», «Видатні особистості». Перша знайомить з членами комітету піклувальників, завідувачами та першими бібліотекарями Харківської губернської публічної бібліотеки. Інформація про них подана як загальна стаття, проілюстрована портретами, титульними аркушами видань з печаткою бібліотеки, з дарчими надписами, із позначеннями розстановки книг у шафах та ін. Наступні рубрики містять біографічні довідки голів та членів правління, директорів та інших видатних осіб книгозбірні.

У рамках реалізації підрозділу цього року було створено меморіальний проєкт «Актуальна спадщина Любові Борисівни Хавкіної», приурочений до 150-річчя всесвітньо відомої харків’янки, видатного бібліотекознавця, нашої колеги, яка 20 років присвятила Харківській громадській бібліотеці. Він складається з чотирьох розділів, кожний з яких – унікальний за своїм контентом. Базою дослідження для його створення стали маловідомі широкому загалу архівні матеріали та видання.

Перший містить хроніку життя та діяльності, ілюстрований рідкісними портретами науковиці, фотографіями з бібліотечних заходів. У другому вперше на теренах України зібрано найбільш повну бібліографічну інформацію про прижиттєві друковані видання, публікації, архівні документи, які охоплюють 60-річний відрізок часу (1892–1952 рр.) та представлені перекладом нариса Г. Берліоза «Симфонии Бетховена», фундаментальним словником бібліотечно-бібліографічних термінів (посмертне видання). Бібліографічні записи супроводжені анотаціями та посиланнями на електронні аналоги. Заслуговує на увагу контент розділу про вшанування пам'яті дослідниці у ХДНБ та оприлюднює факти, у т. ч. раніше не опубліковані. Представлено у вигляді календаря заходів з відзначення ювілейних дат бібліотекознавиці з посиланнями на повні тексти збірників, статей, відеосюжети, блоги, сторінки у соціальних мережах.

Повертаючись до проєкту «Історія бібліотеки», то його наступний підрозділ присвячений історії будівлі й містить результати дослідження вченого секретаря ХДНБ Олени Іванівни Танько. У них представлено фактичні відомості про зміни приміщень бібліотекою до часів зведення власної будівлі, проаналізовано архітектурні особливості споруди, дизайну та внутрішнього декорування, акцентовано увагу на способі будівництва, особливостях будови. Простежено подальші проєкти збільшення потужностей шляхом зведення нових сховищ та корпусів. Стаття супроводжується банерами з посиланням на відповідні періоди з хроніки; оздоблено фотографіями будівлі та інтер'єрів.

Підрозділ «Нагороди бібліотеки» говорить сам за себе. Тут представлено нагороди та відзнаки, які отримав колектив за успішні досягнення: численні грамоти, подяки, відзнаки від Кабінету Міністрів України, керівництва галузі, державних установ, Харківської обласної ради та Харківської державної обласної адміністрації, громадських організацій. Вони згруповані за хронологією, їх зображення за потреби масштабується.

Підрозділ «Віртуальні виставки» містить посилання на віртуальні продукти історичного змісту, які здебільшого містять результати регіональних та локальних досліджень та можуть допомогти в інформаційному забезпеченні історичних розвідок. Підрозділ «Відео» – посилання на фільми історико-культурного значення, які за допомогою візуальних образів дозволяють зануритися в минулі роки. Вважаємо, що

колекція таких посилань дозволить скоротити час користувачів на пошук історичного контенту про бібліотеку.

Останні два підрозділи «Музейна експозиція» та «Історія структурних підрозділів» поки знаходяться в розробці. Перший буде містити електронний путівник «Від Харківської губернської публічної до громадської бібліотеки. 1830–1916 рр.», другий включатиме статті, в яких у хронологічній послідовності будуть простежені основні завдання, зміни в структурі, функції відділів бібліотеки в різні історичні відрізки часу. Отже, незважаючи на зібраний масив історичних відомостей, ще залишаються лакуни, тому дослідження продовжуватимуться. Це дозволить постійно актуалізувати контент проєкту.

Підводячи підсумок, можна сказати, що реалізація проєкту «Історія бібліотеки» у вигляді однойменного розділу сайту дозволяє цифровізувати історичну спадщину; його учасникам та виконавцям – розширювати свої цифрові компетенції; а створений ресурс – інтегрувати у цифровий простір основні віхи становлення та розбудови книгозбірні.

На закінчення дозвольте процитувати відгук на проєкт від редактора Української бібліотечної енциклопедії Лідії Андріївни Поперечної: «Яскравий приклад того, як треба досліджувати, знати й популяризувати історію своєї бібліотеки. Честь і шана короленківцям!».

Щиро дякуємо та запрошуємо всіх охочих познайомитися з нашим проєктом. Чекаємо на нові відгуки та пропозиції, що дозволить зробити цей проєкт ще кращим.

УДК 027.54(477.411)НБУВ:[[050:001]:004.7]]

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Клименко Оксана Зіновіївна,
завідувачка відділу
Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук, доцент
ORCID 0000-0003-4821-8503;
Сокур Олена Леонідівна,
завідувачка відділу
Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій
ORCID 0000-0001-9861-3283;
Шульга Ірина Олександрівна,
молодша наукова співробітниця
Національної бібліотеки
України ім. В. І. Вернадського
ORCID 0000-0003-3236-7969
Україна, Київ

Анотація. *Представлено огляд фахових періодичних видань НБУВ як унікальних наукових інформаційних ресурсів, цілодобовий безперешкодний доступ до яких є вирішальним рушієм розвитку системи наукових комунікацій.*

Ключові слова: *інформаційний ресурс, наукові комунікації, цифровізація, бібліотечна справа, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.*

Annotation. *The professional periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented as a unique scientific information resource, round-the-clock unimpeded access to which is a decisive driver of the development of the system of scientific communications.*

Keywords: *information resource, scientific communications, digitalization, library affair, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.*

Безперешкодний доступ до результатів науково-дослідницької діяльності та активна наукова комунікація є необхідною умовою наукового прогресу, а використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості та усуває перепони у повноцінному науковому співробітництві й створенні знань як загальнолюдського надбання.

Важливим засобом наукових комунікацій, оприлюднення наукових ідей, теорій, результатів досліджень, проведення наукових дискусій, визначення рейтингів науковців є журнали. Статті у науковій періодиці за оперативністю випереджають інші види публікацій, і їх вважають актуальним та оперативним джерелом отримання інформації. Адже власне наукові журнали, тобто фахову періодику, вважаємо унікальним науковим інформаційним ресурсом, цілодобовий безперешкодний доступ до якого є вирішальним рушієм розвитку системи наукових комунікацій, винятковим поштовхом наукових студій та духовного розвою будь-якої нації, що результується у сутнісному рівні загальноцивілізаційного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання означеного питання, засвідчив, що сучасні науковці, на дослідження яких опиралися автори цього повідомлення, розкрили різні аспекти ґенези наукових інформаційних ресурсів в умовах трансформації наукових комунікацій. Питання актуальності інформаційних ресурсів бібліотечно-інформаційної сфери розглядалися в роботах таких дослідників, як О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. М. Горовий, Т. В. Добко, Л. А. Дубровіна, В. О. Копанєва, Л. Й. Костенко, К. В. Лобузіна, В. І. Попик, О. С. Онищенко та ін. О. Д. Довгань дослідив визначення понять інформаційних, державних інформаційних та національних інформаційних ресурсів. Проаналізувавши загальні та індивідуальні ознаки інформаційних ресурсів, О. Сидоренко представив усі наявні їх класифікації. Г. М. Шемаєва визначила основні електронні ресурси в системі наукових комунікацій та роль бібліотек у формуванні масивів наукових знань і організації доступу до них. Значний науковий доробок О. Клименко та О. Сокур присвячений детальному висвітленню бібліотечної періодики НБУВ у системі наукових комунікацій.

Проте спеціальних досліджень, присвячених належному науковому вивченню еволюції наукових інформаційних ресурсів, у системі наукових комунікацій дотепер немає. Оскільки інформаційне забезпечення слід розглядати як один із стратегічних напрямів підвищення ефективності бібліотечної науки, а рівень розвитку інформаційного середовища є

визначальним фактором прогресу бібліотечної освіти і практики в умовах цифрових трансформацій, то нами репрезентовані фахові періодичні видання НБУВ як важливий інформаційний ресурс у системі фахових комунікацій.

Переломними для трансформації процесу генерування комплексу бібліотечно-інформаційних ресурсів та організації доступу до них, зважаючи на реформування галузей науки, культури, інтенсивності запровадження інноваційних технологій, стали 1990-ті роки Під впливом соціальних перетворень у суспільстві відбувається невпинне збагачення спектра завдань і функцій наукових бібліотек, удосконалюється система комплектування бібліотечного фонду, зокрема вивчається ефективність традиційних та ведеться пошук нових джерел комплектування інформаційними ресурсами задля вирішення актуальних проблем, пов'язаних із задоволенням інформаційних потреб користувачів, забезпеченням інноваційного розвитку суспільства.

«*Інформаційний ресурс – це, перш за все, джерело відповідним чином організованої інформації, ресурс у вигляді запасу, який можна використати в разі потреби, засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності. Це – доступні для використання відомості в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави, які зберігаються на відповідних носіях як документи, бази даних і знань, реєстри, кадастри та інші відомості, що можуть бути власністю будь-якого суб'єкта інформаційних відносин та бути залученими до обігу»* [8, с. 173].

Важливою сутнісною характеристикою інформаційного ресурсу є здатність слугувати джерелом отримання знань, виникнення нових ідей, набуття потрібних навичок у процесі реалізації права на освіту. Останніми роками активізувалися тенденції інтеграції освіти і практики, що втілилося у дуальній галузевій вищій освіті, тому фахова періодика є достовірним джерелом стосовно основних тенденцій за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа», актуальних стратегій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в Україні та за кордоном, інноваційних сервісів бібліотечної практики.

Феномен «електронний інформаційний ресурс» – це своєрідна модернізаційна ознака новітніх явищ у сучасному науково-освітньо-культурному середовищі, що є виконанням суспільного замовлення на відкриті, ефективні релевантні контенти [2]. Під впливом загальних тенденцій цифровізації змінюються умови функціонування галузевих

періодичних видань, які упродовж понад століття результативно видає НБУВ, і котрі сьогодні є важливим сегментом вітчизняної періодики [5].

Генеза (лат. genesis – походження, виникнення; процес утворення) фахових періодичних видань НБУВ охоплює умовно два періоди: радянський (1919–1947 рр.) і незалежної України (від 1993 р.). Багаторазові спроби відродження у складних умовах заідеологізованості і політичних репресій, варіативність назв і видів (журнал, збірник), способів відтворення (машинопис, друкований варіант, електронний формат) свідчить про цілеспрямоване намагання редакційних колегій повноцінно реалізувати головну місію фахового періодичного видання, що, на наше переконання, було здійснено – публікація наукових розвідок, присвячених висвітленню широкого спектра галузевих проблем і малодослідженим питанням вітчизняної та закордонної бібліотечної науки, освіти і практики [7].

Еволюція (англ. evolution; лат. evolutio, від evolvo – розгортаю) наукових інформаційних ресурсів у системі фахових наукових комунікацій представлена такими виданнями: «Книжний вістник» (http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009560) – 2 вип. (1919), «Бібліотечний журнал» (http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009564) – 18 вип. (1925–1926), «Бібліотечний збірник» (https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=421) – 3 вип. (1926–1927), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=1238) – 4 вип. (1927–1930), «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР» (http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0005679) – 3 вип. (1946–1947), «Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР» (http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001775) – 1 вип. (1946), «Бібліотечний вісник» (http://bv.nbuv.gov.ua/) – 262 номери (започатковано 1993 р.), «Рукописна та книжкова спадщина України» (http://rksu.nbuv.gov.ua/) – 27 вип. (започатковано 1993 р.), «Українська біографістика» (http://ub.nbuv.gov.ua/uk/) – 20 вип. (започатковано 1996 р.), «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (http://np.nbuv.gov.ua/uk/) – 61 вип. (започатковано 1998 р.), «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (http://maan.nbuv.gov.ua/uk/) – 18 вип. (започатковано 2000 р.) [6]. Цінним компонентом означеного інформаційного ресурсу є започатковане 1995 р. видання у форматі щорічного інформаційно-аналітичного огляду, що готується за матеріалами річних звітів бібліотек наукових установ Національної академії наук України (НАН України): «Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук

України в … році». На сьогодні світ побачили 25 вип., у яких також зібрані законодавчі, нормативно-інструктивні та інші документи. Це продовжуване видання призначене, насамперед, працівникам бібліотек наукових установ НАН України, які черпають чимало корисного для своєї щоденної діяльності, але також поширюється за системою книгообміну, адже містить актуальну інформацію для науковців, практиків бібліотечної справи та освітян.

Глобальний характер сучасних змін потребує організації вільного доступу до інтегрованих наукових ресурсів. Сучасний період розвитку бібліотечно-інформаційної сфери характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документних ресурсів. Інформаційні технології створили передумови для появи нової парадигми розвитку наукових комунікацій. Її сутність базується на феномені «відкритого доступу», під яким розуміється представлення в інтернеті інтелектуальних продуктів із можливістю їх вільного копіювання та поширення за умови посилання на автора публікації.

Вирішальну роль в успішному функціонуванні системи наукових фахових комунікацій мають власні сайти всіх видань, започаткованих НБУВ у незалежній Україні, які по суті є бібліотеками відкритого доступу, адже надають користувачам безкоштовний доступ до повнотекстових статей, включаючи завантаження, копіювання, друкування тощо. У цьому аспекті на часі запровадження новітніх інструментальних можливостей, що дасть змогу в подальшому аналізувати транспарентні параметри видань із правом проводити пошук за ключовими словами.

Сьогодні активно створюються численні бази даних (БД) за різними науковими напрямами. Так, електронний архів наукових періодичних видань України «Наукова періодика України» містить 2836 журналів; 49980 випусків; 1215984 повні тексти статей. Опублікування наукових результатів у мережі робить їх надбанням світової наукової спільноти, підвищує рівень наукової комунікації та визнання. Для прикладу, за пошуковим словом «бібліотечний вісник» (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) знайдено 23 документи, які в основному є покажчиком змісту журналу «Бібліотечний вісник» за певний рік. У БД для періодичних видань з метою оперативного інформування світового наукового співтовариства провідні видавництва в режимі онлайн подають інформацію щодо змісту майбутніх випусків наукових журналів. Вважаємо за доцільне аналогічну практику анонсування змісту статей наступних

номерів запозичити як позитивну, що підвищить рівень фахової наукової комунікації як професійної сфери спілкування загалом.

Представлене узагальнення досвіду генерування документно-інформаційного потоку наукових бібліотек на сучасному етапі на прикладі формування інформаційного ресурсу фахової періодики НБУВ [4] сприяє репрезентації сучасної ресурсно-інформаційної інтелектуальної бази науково-дослідницьких публікацій в умовах трансформації наукових комунікацій.

Еволюція наукових інформаційних ресурсів у системі фахових наукових комунікацій ще потребує наукового дослідження оскільки це – активний процес, який продовжується, адже базується на розвитку адаптаційних особливостей, що стосовно фахових періодичних видань НБУВ реалізується у збагаченні спектра тематики матеріалів, розширенні читацької аудиторії та авторського колективу, жанрово-видового урізноманітнення (для прикладу, підготовка дайджестів або збірника статей однієї тематики / рубрики на замовлення читачів).

Враховуючи справедливе твердження О. Д. Довганя, що *«…зміст інформаційного ресурсу – це система чи сукупність засобів задоволення інформаційних потреб людини. Як будь-яка система, інформаційні ресурси та інформаційна інфраструктура постійно змінюються, відповідно змінюється і їхній зміст»* [2, с. 91], варто визнати, що перспективи подальших розвідок слід зосередити на обґрунтуванні теоретичних, методичних й організаційних засад упровадження ефективних стратегій генерування бібліотечно-інформаційних ресурсів відповідно до європейських та світових вимог.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечно-інформаційний ресурс. Вікіпедія : віл. енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0 %91 %D1 %96 %D0 %B1 %D0 %BB%.

2. Довгань О. Д. Інформаційні ресурси: національні та державні, зміст, поняття // Інформаційне право. 2015. № 3. С. 85–91. URL: http://ippi.org.ua/ sites/default/files/dovgan.pdf.

3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 235 с.

4. Клименко О. З., Сокур О. Л. Профессиональная периодика – коммуникативный ресурс межбиблиотечного сотрудничества в современном информационном пространстве // Материалы VI Международного конгресса

«Библиотека как феномен культуры»: Услуги и сервисы библиотек в современном информационном пространстве, Минск, 16–17 октября 2019 г. Минск, 2019. С. 254–260.

5. Клименко О., Сокур Е. Специализированные научные периодические издания как составляющая часть библиотечно-информационной деятельности научной библиотеки // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2019. Вып. 17. С. 123–135. Електрон. аналог: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2019_17_12.

6. Клименко О. З., Сокур О. Л. Бібліотечна періодика Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в системі наукових комунікацій // Соціальні комунікації: інструменти, технології і практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 лют. 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 13–17.

7. Клименко О. З., Сокур О. Л. Ґенеза бібліотечної періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Четвертої міжнар. наук. конф., м. Київ, 20–22 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 198–200.

8. Сидоренко О. Інформаційні ресурси як об’єкт інформаційних правовідносин // Інформаційне право. 2018. № 4. С. 173–182. Електрон. аналог: URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/30.pdf.

УДК 028:021]:[655+004.7]](091)

ЧИТАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ: ДЕ МИ ПОВЕРНУЛИ «НЕ ТУДИ»?

Картузов Костянтин Миколайович,
директор Науково-педагогічної
бібліотеки м. Миколаєва
Україна, Миколаїв

Анотація. *Розглядаються ключові моменти «кризи» читання (зміни парадигми читання) від початку існування книги до часів популярності електронної інформації. У роздумах про трансформації якості та кількості читання знайомимось з тим, що і як читалось, читається і буде читатись у новій реальності.*

Ключові слова: *джерела інформації, носії інформації, трансформації читання, функції бібліотеки.*

Annotation. *The key moments of the «crisis» of reading (changes in the reading paradigm) from the beginning of the existence of the book to the popularity of electronic information are considered. In thinking about the transformation of the quality and quantity of reading, we get to know what and how it was read, is being read, and will be read in the new reality.*

Keywords: *sources of information, storage media, reading transformations, library functions.*

Понад 500 років тому влада вже мала розуміння, що надавати народу повну свободу слова та можливість публічно виказувати думки може бути нераціонально. Зараз ми живемо у часи, коли будь-хто може розповсюджувати будь-що. Хоча деякі фахівці звертають увагу на те, що влада своїми булами (зараз їх називають санкціями) може спробувати обмежувати можливість розповсюдження інформації. Навіть можна відділити іншу проблему – інформації забагато. Молодь, покоління нащадків – це майбутнє будь-якого суспільства, проте проблема батьків та дітей завжди є актуальною. За таких умов найважливішим стає навчити нашу молодь творчому осмисленню здобутків мудрості та досвіду попередніх поколінь, адже таким чином ми передамо наші ціннісні орієнтири й утворимо з нащадків наших споробників. На сьогодні суспільство позиціонується як інформаційне, постмодерністське, постіндустріальне… Але протягом століть загальнолюдські цінності, любомудріє, поривання до знання та творчості залишаються незмінними.

До нас у сьогодення ця мудрість донесена прадавніми джерелами інформації – книгами. З Біблії – вічного бестселера – ми знаємо: спочатку було Слово… Це записано прадавніми мовами й перекладено всіма сучасними. Пригадаймо народну мудрість: «Що написано пером, того не вирубати сокирою». За часи існування людства написано незліченну кількість книжок. Та саме бібліотеки концентрують і систематизують ці матеріальні форми інформації, збирають, зберігають і популяризують серед прагнучих до знань.

До останнього часу саме книга була головним джерелом знання, а бібліотека – місцем отримання потрібної інформації. Але відбувається зміна часів. Нове десятиліття XXI сторіччя, часу електронної інформації, очікувано розпочалося ще більш інтенсивним і агресивним наступом інформаційних технологій (ІТ). Цей суспільний феномен занурив у хвилі електронно-інформаційного океану й бібліотеки, які разом з читачами стали перелаштовуватися на роботу за нових умов. Ресурси сучасних бібліотек по-іншому вже існувати неспроможні.

Нині всі говорять про інтернет, інформаційні технології, електронну інформацію та електронні бібліотеки, але такі розмови часто поверхові, уривчасті й мають непрофесійний характер. Так, на одному з практичних занять у Миколаївській філії Київського національного університету

культури і мистецтв студенти – креативні молодики – розказали, що багато з них не користуються бібліотеками (їм достатньо інтернету) і були здивовані, що «на бібліотекаря» потрібно вчитися. Такі уявлення виявили певний стан речей: по-перше, на жаль, більшість сучасної молоді не набула вмінь працювати з книгою, а саме: не вміє читати осмислено, не полюбляє традиційну форму книги – друкований блок, одягнений у палітурку (перегортати сторінки – заморитися!); по-друге, є альтернатива: електронні пристосування, інтернет; по-третє, сучасна молодь не набуває навичок писати – працювати рукою. На пам'яті старших поколінь, діти яких пішли до школи наприкінці XX ст., сталося непоправне: зникла на заняттях з письма каліграфія. Скоропис кульковою ручкою системно підготував місце для комп'ютерних клавіатур. Так, комп'ютерні технології дуже зрушили суспільство на шляху прогресу. Велетенські інформаційні ресурси, що акумулювали вітчизняні бібліотеки з 1037 р. (коли Ярослав Мудрий відкрив бібліотеку в Софійському соборі), використовуються лише частково. Бібліотеки проводять системну роботу з упорядкування великої кількості інформаційних потоків, донесення їх до користувачів, здійснюють допомогу в пошуках потрібної інформації та її швидкому отриманні.

Останнє десятиріччя – бібліотека вже не є інформаційним центром. Сьогодні ці інституції намагаються конкурувати на ринку інформації на загальних засадах. Зараз бібліотеки приділяють все більше уваги популяризації своїх ресурсів та послуг в мережі «Інтернет». У публікаціях нерідко можна зустріти співробітників бібліотек, які називають свою посаду «оптимізатор» – SEO (англ. Search Engine Optimization – оптимізація під пошукові системи), SMM (англ. Social Media Marketing – використання соціальних платформ як каналів для просування бренду), SEM (англ. Search Engine Marketing – пошуковий маркетинг) та іншими, не завжди зрозумілими абревіатурами. У бібліотеках створюються відділи інтернет-маркетингу, «нових» технологій, що займаються просуванням та популяризацією ресурсів і послуг установи.

Хоча навіть дефініції можуть викликати запитання. Наприклад, цифрові носії інформації такі, як перфокарти, що використовувалися в комп'ютерах, активно послуговуються людству з початку XIX ст. у ткацьких верстатах, тобто цифрову техніку людство опанувало ще два сторіччя тому. А електромобілі вже третє сторіччя використовують водії. То чи можна вважати новітніми технології, які виникли в 1800-х роках?

Інновації сьогодні стали своєрідним гаслом. Особливо в часи пандемії та карантинних обмежень. Треба зауважити, що нині в професійній пресі недостатньо уваги приділяється методиці оцінки результативності такої діяльності. Ми можемо назвати це ключовими показниками ефективності – KPI (англ. key performance indicators**)** або іншими терміном. З одного боку, інтернет-сайти закладів культури мають дуже потужні і точні інструменти вимірювання кількості переглядів, завантажених документів, зацікавленості користувачів. Сучасні системи моніторингу за діями користувача навіть дозволяють відслідковувати, як він, знаходячись на сайті, водить курсором. Чому ж ми не аналізуємо ефективність тих чи інших дій, та не говоримо, які показники мають практики?

Навіть, якщо розглянути тільки один аспект задоволення інформаційних потреб користувача, наприклад, інформування про ресурси бібліотеки на сайті організації, то який відсоток користувачів залишається задоволеним? Так, бібліотека одного із закладів вищої освіти (ЗВО) провела дослідження задоволеності своїм сайтом і виявилося лише 3% незадоволених. У результаті було прийнято рішення створити новий сайт. Цікаво, що нових досліджень про задоволеність сайтом не проводилося, а кількість відвідувачів зменшилася в 5,9 раза. Студенти перестали відвідувати сайт бібліотеки. Зараз, постфактум, ми можемо знайти цьому пояснення: міграції в соціальні мережі, загальні тренди і т. д. Найдивовижніше те, що якби кількість користувачів зросла, ми теж змогли б це пояснити.

З іншого боку, кінцевою метою заходів популяризації ресурсів установи культури (музею, бібліотеки) та послуг, за логікою, має стати збільшення фізичних відвідувань бібліотеки, екскурсій до музею або придбання квитків до театру, або замовлення певної десантної послуги. Тобто, оптимізаціією інтернет-сторінки установи або сторінки в соціальних мережах повинна бути конвертація «віртуальних» користувачів в реальні. Адже, наприклад, комерційні структури ставлять собі за мету конвертацію віртуальних відвідувачів у реальних покупців. Іноді сама послуга може надаватися дистанційно, але важливо, що ми очікуємо від віртуального користувача певної, реальної дії.

Можливо, публікації в професійній пресі, конференції, семінари-практикуми чи обмін досвідом покажуть нам «історії успіху», як систематична робота закладу культури призвела до якісної конвертації і реального користувацького попиту. І мова не лише про анонсування

заходу на онлайн-платформі, який потенційно збільшує кількість відвідувачів. Хоча, безумовно, треба зауважити, що використання можливостей інтернету є сьогодні обов'язковим інструментом інформування про роботу закладу культури. І медійні компетенції – базові навички, яких роботодавець потенційно очікує від випускника університету культури.

Але в більш широкому сенсі від закладів культури, таких як бібліотеки, державні програми очікують промоції книги взагалі, і популяризації читання як процесу, можливо, з певним національним аспектом. Створюючи безліч зображень або медіатекстів, цитат, які мають мотивувати користувача читати, ми повинні задуматися не лише над якістю матеріалів, але і над ефективністю цього процесу взагалі.

З іншого боку, можливо, ми живемо в епоху найбільшої популярності читання? Сьогодні читають стільки текстів, у т. ч. з екранів гаджетів, що важко навіть уявити. Припускаю, що продаж книжок теж встановив рекорди за останнє десятиріччя. Для коректності зауважу, що в радянські часи показники накладів були більшими, але за кількістю назв ми в десятки разів перевищуємо ті часи. А до «класичного» книжкового ринку додався новий ринок електронних книжок, та будемо відвертими, згадаємо про піратство. І про якість матеріалів.

Під час пандемії компанія «Microsoft» звільнила журналістів, які наповнювали новинами стартову сторінку її пошукової системи. Компанія заявляє, що справа не в пандемії – просто час прийшов. Частину роботи журналістів, особливо ту, яка пов'язана з рерайтом новин для порталу «MSN» і головної сторінки браузера «Edge», уже цілком здатні взяти на себе алгоритми. Журналісти, звичайно, ображені – особливо ті, яких звільнили у процесі.

Науковці проаналізували 100 найбільш продаваних у США книг, присвячених здоровому харчуванню, щоб визначити компетентність авторів і обґрунтованість наведених у них рекомендацій. Рекомендації з харчування, наведені в цих книгах, є надзвичайно різноманітними і часто перебувають у прямій суперечності одна з одною. У більшості авторів цих бестселерів немає або мало публікацій в рецензованих наукових журналах з профільної теми. Книги про здорове харчування, що користуються попитом, є різнорідною сумішшю рекомендацій і можуть надавати читачам як корисну інформацію, так і відверту дезінформацію з багатьох питань.

Які можна зробити висновки, з одного боку, з буму читання та падіння попиту на класичні послуги установ культури? Подивимося на фотографів та художників. Вони пережили подібну кризу сто років тому. На думку деяких експертів, поява «Чорного квадрата» як екстремуму абстракції, обумовлена саме фотографією. Ну, просто спочатку художники усвідомили, що фото – це окрема гілка образотворчого мистецтва. Потім зрозуміли, що в деяких випадках не зможуть конкурувати з фотографіями в реалізмі і передачі моментів часу. І почали винаходити іншу реальність. Це виходило підспудно зі спостережень. Художники просто хотіли створити щось нове і незвичайне.

Тому ми повинні починати створювати нову реальність, якщо вже людство звернуло «не туди».

УДК 930.25(477.54-25)ЦДНТА:[339.138:004.7]]

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ – НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ У РОБОТІ АРХІВУ (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ)

Котенко Катерина Євгенівна,
архівістка І категорії
Центрального державного
науково-технічного архіву України
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто теоретичне обґрунтування цифрового маркетингу як сучасної форми класичного маркетингу в умовах інформатизації суспільства, схарактеризовано заходи, запроваджені у Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА)України щодо популяризації архівних документів.*

Ключові слова: *Центральний державний науково-технічний архів України, ЦДНТА України, цифровий маркетинг, віддалений доступ до архівних документів, інноваційне суспільство, маркетинг у соціальних мережах.*

Annotation. *The theoretical justification of digital marketing as a modern form of classical marketing in the context of informatization of society is considered, the measures, introduced in the Central State Scientific and technical archives of Ukraine (CSSTA) to popularize archival documents are characterized.*

Keywords: *Central State Scientific and Technical Archive of Ukraine, CSSTA, digital marketing, remote access to archival documents, innovative society, marketing in social networks.*

Невпинний рух інформатизації, розвитку інформаційних систем, активізація запитів українського суспільства на утвердження національної ідентичності, історичної пам'яті та інвестування у майбутнє зумовили необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості й конкурентоспроможності архівної галузі, поширення позитивного іміджу архівних установ, доступності та прискорення інтеграції України у міжнародний культурний простір.

Ринок digital-маркетингу (цифрового маркетингу) експоненціально зростає. Сервіси, платформи, технології, які можна використовувати сьогодні, щоб просувати інформацію, розвиваються неймовірно швидкими темпами. 15 років тому існували тільки гугл та фейсбук, сьогодні існують тисячі різноманітних сервісів. Саме тому стає актуальним використання цифрового маркетингу, який прийшов на допомогу традиційній парадигмі формування попиту у споживачів, котра вже не може впоратися з підвищенням ефективності маркетингової діяльності. Вдалим є визначення В. В. Рубана, що *«…цифровий маркетинг – це сучасний засіб комунікації підприємства з ринком за допомогою цифрових каналів просування товару (підприємства) для ефективної взаємодії з потенційними або реальними споживачами у віртуальному та реальному середовищі»* [1].

Основними методами цифрового маркетингу є:

- контекстна реклама Google Adwords;
- технологія Big Data – масиви даних великих обсягів;
- ретаргетинг (англ. retargeting) – перенацілювання;
- мобільний маркетинг;
- електронна пошта;
- вірусний маркетинг;
- RTB (англ. real time bidding) – торги в реальному часі;
- SMM (англ. social media marketing) – соціальний медіамаркетинг;
- SMO (англ. social media optimization) – оптимізація для соціальних мереж;
- SEO (англ. search engines optimization) – оптимізація сайту в пошукових системах;
- SEM (англ. search engine marketing) – пошуковий маркетинг.

У 2020 р. Державна архівна служба України визначила стратегії розвитку архівної справи до 2025 р., а саме:

- цифровізація всіх процесів архівної справи, діловодства та державної системи страхового фонду документації;
- організація формування і забезпечення гарантованої збереженості документів Національного архівного фонду як складової вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства;
- популяризація архівних документів до пам'ятних дат, подій та ювілеїв визначних осіб в історії України;
- забезпечення реалізації державної політики у сфері створення та ефективного функціонування державної системи страхового фонду документації.

ЦДНТА України, спираючись на пріоритетні завдання Укрдержархіву, для подальшого успішного функціонування та розвитку активно впроваджує сучасні технології для оптимізації різних сфер своєї діяльності, не обмежуючись тільки переведенням документів в електронний формат.

Зокрема, в ЦДНТА України впроваджуються кілька методів цифрового маркетингу – SMM (англ. Social Media Marketing – використання соціальних платформ як каналів для просування бренду), електронна пошта та SEO (англ. Search Engine Optimization – оптимізація під пошукові системи), що дозволяє миттєво поширювати інформацію на основі архівних документів та популяризувати архівну установу.

У сучасному світі соціальні мережі мають вагоме значення в житті кожної людини. За даними We Are Social та Hootsuite, які провели глобальне дослідження стану цифровізації у 2021 р., соціальні мережі стали ще більш важливою частиною життя людей за останній рік. Кількість користувачів соціальних медіа зросла на понад 13% з минулого року. Найпопулярнішими соцмережами залишаються фейсбук та інстаграм [2]. Тільки в України активних користувачів фейсбуку налічують 16 млн. Саме тому в ЦДНТА України обрано цю соцмережу пріоритетною. Та постало питання: що зараз цікаве користувачам та які теми їх хвилюють? Якою є цільова аудиторія архіву? Для з'ясування цього питання проведено аналіз запитів, що надходять до архіву, та усне опитування користувачів читального залу. Виявилось, що найбільший попит викликає архітектура, об'єкти енергетики та вузькі галузеві напрями, а основною цільовою аудиторію є науковці та студенти.

На основі дослідження співробітники відділу використання інформації документів ЦДНТА України розробили план наповнення офіційних сторінок архіву в соціальних мережах. Згідно з цією стратегією оновлення контенту відбувається за такими спеціальними рубриками:

- тематичні пости;
- пости до професійних свят, ювілейних та пам'ятних дат.

Наприклад, для більшої зацікавленості аудиторії до 30-річниці Незалежності України запроваджено рубрику «Мандруємо містами України», покликану за допомогою архівної науково-технічної документації розкрити промисловий, науковий та культурний потенціал українських міст. Для кращого впізнання цієї рубрики розроблено єдиний стиль з обов'язковим використанням конкретних шрифтів та концепції єдиної візуальної символіки свята, створеної в координації з МКІП України [3].

Також, щоб ефективність контенту була вищою, в ЦДНТА України розвивається власний хештег та об'єднуються таким чином тематичні пости. Наприклад, для рубрики «Мандруємо містами України» застосовується хештег #Мандруємо_містами_України. Підсумком впровадження спеціальних рубрик, розроблених під конкретну цільову аудиторію, стало збільшення кількості підписників сторінки ЦДНТА України у фейсбуці, зростання інтересу до науково-технічної документації та спонукання користувачів до оформлення запитів за темою, що їх зацікавила.

З метою надання якісних та комплексних інформаційних послуг з архівної справи, інформування громадськості про склад та зміст документів, популяризації архіву в ЦДНТА України також здійснюються регулярне наповнення офіційного вебсайту установи та його адаптація до сучасних умов, удосконалюється надання електронних послуг. Зокрема, в умовах пандемії та карантинних заходів постало питання про створення віддаленого доступу до архівів. Тож у ЦДНТА України активно розробляються 3D-екскурсії архівом [4], реалізується перший в нашій країні ініціативний проєкт «Архів у смартфоні», ідеологом та керівником якого є директор Марат Артурович Балишев.

Мета проєкту – запровадження надсучасного архіву за допомогою залучення цифрових технологій для створення інформаційної автоматизованої системи комплексного керування всіма архівними процесами. Їх реалізація дозволить користувачам за допомогою

комп'ютера або смартфона отримати якісні архівні послуги, а працівникам архіву забезпечити гарантовану збереженість документів НАФ.

Також для ЦДНТА України Науково-дослідним, проєктно-конструкторським та технологічним інститутом мікрографії розроблено спеціалізоване програмне забезпечення «Електронні фонди архіву» (ПЗ «ЕлФА») для безперешкодного онлайн-доступу до інформаційних ресурсів у режимі 24/7. Програма дозволяє накопичувати й систематизувати оцифровані документи, розпізнані тексти та вторинну архівну інформацію: каталоги, описи, значно спрощує пошук архівних документів. Важливим результатом роботи має стати можливість створення «віртуального читального залу» із віддаленим доступом для зареєстрованих користувачів. Здійснювати пошук документів, реєстрацію та замовлення документів користувач зможе на конкретний час у читальний зал або замовляти цифрові копії документів для віддаленого користування. Наразі триває період експериментального впровадження цієї програми.

Додатково слід зазначити, що у ЦДНТА України з 2018 р. реалізовується проєкт «ТОПАЗ» («Топологія Архівного Зберігання»). Його мета – за допомогою QR-кодів посилити контроль за станом і рухом документів, пришвидшити та полегшити їх пошук у сховищах.

Отже, підбиваючи підсумок, можна сказати, що основним завданням цифрового маркетингу є привернення уваги аудиторії. Гарний приклад – QR-коди, що можуть забезпечити ефективну комунікаційну політику. У цілому, використання цифрового маркетингу надає багато переваг: інтерактивність, тобто залучення споживачів до активної взаємодії з архівом; ліквідація територіальних обмежень; легкість доступу до інтернет-ресурсу архіву, розширення доступу до інформації. Проте при всіх перевагах цей вид маркетингу потребує детального й різностороннього вивчення та аналізу.

Список бібліографічних посилань

1. Рубан В. В. Цифровий маркетинг: роль та особливості використання // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Вип. 2–2 (08). С.20–25.

2. Digital 2021: global overview report // Datareportal. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report.

3. Центральний державний науково-технічний архів України. URL: https://www.facebook.com/archiv.gov.ua/.

4. 3D-екскурсії на офіційному вебсайті Центрального державного науково-технічного архіву України. URL: https://cdnta.archives.gov.ua/index.php/uk/3d-ekskursiji.

УДК 930.25(477.54-25)ЦДНТА:[379.85:004.7]]

3D-ЕКСКУРСІЯ ПРИМІЩЕННЯМИ АРХІВУ: ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ

Андреєв Тимур Юрійович,
провідний архівіст
Центрального державного
науково-технічного архіву України
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про досвід Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України) зі створення 3D-екскурсій. Розкрито основні етапи, проблеми та перспективи виготовлення онлайн-туру приміщеннями архівних установ.*

Ключові слова: *ЦДНТА України, 3D-екскурсія, онлайн-тур, Autopano Giga, Adobe Photoshop, архівосховище, читальний зал.*

Annotation. *This is the experience of The central State Scientific and Technical Archive of Ukraine in creating 3D-tours. The main stages, problems and prospects of making an online tour of the premises of archival institutions are revealed.*

Keywords: *CSSTA of Ukraine, 3D-tour, online tour, Autopano Giga, Adobe Photoshop, archive storage, reading room.*

Відповідно до викликів, пов’язаних із розвитком нових технологій, актуалізацією проблеми інклюзивності освітньо-наукового сектору, ризиками, спричиненими пандемією коронавірусу, Державною архівною службою України на чолі з Анатолієм Хромовим було розроблено Стратегію розвитку архівної справи до 2025 року [1]. Це ознаменувало початок нового прогресивного курсу розвитку мережі українських архівів відповідно до стандартів провідних країн Європейського Союзу. Першу позицію в документі по праву займає теза про необхідність забезпечення інформаційних потреб суспільства шляхом надання рівного доступу до інформації, знань та послуг, поширення позитивного іміджу архівних установ та прискорення інтеграції України у міжнародний культурний простір.

Серед заходів, які здійснюються співробітниками ЦДНТА України на шляху до реалізації стратегічного курсу Державної архівної служби, особливе місце займають 3D-екскурсії. В основу практичної реалізації проєкту створення мережі оглядових віртуальних турів покладено Методичні рекомендації зі створення 3D-екскурсій в архівних установах, розроблені фахівцями Центрального державного електронного архіву України.

Станом на початок вересня 2021 р. на офіційному сайті ЦДНТА України у розділі «3D-екскурсії» доступні для перегляду онлайн-огляди читального залу [2] та сховища № 1 [3]. На основі досвіду роботи за цим напрямом можна виділити основні етапи підготовки віртуальної екскурсії. Одиницею онлайн-туру є панорамне зображення 3600, від кута огляду об'єктива залежить кількість фотографій, з яких воно складається. Так, при зйомці на стандартний kit-об'єктив, використовуючи крок повороту голівки штативу в 300, слід зробити 36 кадрів (три ряди: центральний, верхній та нижній, по 12 фото). Під час підготовки 3D-екскурсій приміщеннями ЦДНТА України фотозйомка проводилася з використанням фотоапарата «Canon M100», об'єктива kit 15–45 і штатива.

На етапі обробки отриманих кадрів використовувалася програма «Adobe Photoshop». Специфікою зйомки в архівосховищах є відсутність можливості використовувати додаткове світлове обладнання, це обумовлено нормами світло-теплового балансу, сприятливими для забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду. У зв'язку з цим для успішного створення віртуальної екскурсії та отримання високої якості вихідної продукції необхідно відрегулювати яскравість, контрастність, баланс білого до оптимальних показників. Краще зафарбувати плями на стінах та замилити відображення оператора в дзеркалі, бо 3D-екскурсія – це іміджевий проєкт, перше враження про архів у деяких людей буде складатися саме завдяки перегляду онлайн-туру.

Третім етапом є складання підсумкових зображень в єдину панораму 3600. Співробітники ЦДНТА України згідно з Методичними рекомендаціями використовували програму «Autopano Giga». Програма проста в управлінні, створює готові панорами в напівавтоматичному режимі. Щоб склейка фотографій невисокої якості пройшла без збоїв, на етапі фотографування потрібно збільшити кількість рядів кадрів, роблячи знімки з 50% перекриттям. Готову панораму рекомендовано попередньо обробити в Adobe Photoshop, є можливість додати фото крайньої верхньої

та нижньої точок (зеніту та надиру). Якщо в результаті не вдалося створити якісні зображення, на наступному кроці краще обмежити діапазон доступного перегляду, встановивши оптимальні показники для верхньої та нижньої частини моделі.

На етапі перетворення панорами 3600 на повноцінну 3D-екскурсію співробітниками ЦДНТА України використовувався програмний комплекс «Pano2VR», який у напівавтоматичному режимі дозволяє на основі зображення згенерувати повноцінну модель та працювати над її удосконаленням. Найважливішим кроком створення 3D-екскурсій є додавання ключових точок, адже саме завдяки їм відвідувачі вебресурсів мають можливість повноцінно ознайомитися з представленими приміщенням. Прикріпити та налаштувати їх можна в програмі «Pano2VR».

Як ключові точки можна додавати інтерактивні посилання на текст, зображення, відео, музику та адреси інтернет-ресурсів. Так, наприклад, при перегляді екскурсії читальним залом ЦДНТА України доступні виставкові стенди, зразки заповнення бланків, архівні довідники (їх можна відразу ж завантажити в зручному форматі), нормативна база (у вигляді посилань на актуальні версії актів) тощо. Екскурсія архівосховищем № 1 складається з декількох сполучених панорам (переходи здійснюються за допомогою різних методик: ключових точок та зон), за посиланнями на коробках можна ознайомитися з прикладами документів, які в них зберігаються, фотографіями утворювачів фондів особового походження, інформаційними відомостями, нормами зберігання документів, системою електронної ідентифікації «ТОПАЗ» (двомірними QR-кодами) тощо.

Ключові точки мають великий спектр застосування. При створенні 3D-екскурсій приміщеннями ЦДНТА України в подальшому планується впровадження інтерактивних зон, що будуть відтворювати звукові файли, завдяки чому ознайомитися з віртуальним туром можуть люди з обмеженими можливостями. Тим самим буде зроблено великий крок вперед на шляху до становлення інклюзивності архівів. Передбачається додавання відео, посилань на інтерактиви на базі платформ «Kahoot», «Quizlet», «Easy test maker» та ін. Це дасть можливість студентам та школярам з різних куточків України наочно ознайомитися зі специфікою роботи архівних установ, отримати практичні навички, закріпити засвоєний матеріал.

Готову версію екскурсії у вигляді набору файлів для розміщення на сайті програма «Pano2VR» генерує сама. Спектр використання віртуальних

турів великий: як допоміжний навчальний матеріал для школярів та студентів, змога показати себе світовій архівній спільноті, обмін досвідом з фахівцями різних напрямів, допомога людям з обмеженими можливостями доторкнутися, побачити, почути, чим живе архів.

Таким чином, 3D-екскурсії – це гарний спосіб представити архів, прорекламувати установу як бренд, заохотити клієнтів скористатися послугами, приклад гармонійного впровадження сучасних технологій в архівну справу. 3D-екскурсії є перспективною ланкою для розвитку та впровадження нових ідей.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія розвитку архівної справи до 2025 року // Державна архівна служба України. URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads /
2. 3D-екскурсія читальним залом ЦДНТА України // Центральний державний науково-технічний архів України. URL: https://cdnta.archives.gov.ua/pano/.
3. 3D-екскурсія архівосховищем ЦДНТА України // Центральний державний науково-технічний архів України. URL: https://cdnta.archives.gov.ua/pano2/.

УДК 027.7:[004:021.4]]

ВЕБКВЕСТИ – ЦИФРОВИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ ТА ЙОГО СПОЖИВАЧ

Бездольна Любов Іванівна,
завідувачка відділу;
Перевозник Тетяна Вікторівна,
провідна бібліотекарка
Державного біотехнологічного університету
Україна, Харків

Анотація. *Розглянуто участь і можливості бібліотек закладів вищої освіти у створенні цифрового культурного продукту, використання онлайн-сервісів у бібліотечній діяльності і навчально-виховному процесі. Наголошено на особливостях використання онлайн-сервісів компанії Google. Наведено приклад партнерської співпраці Наукової бібліотеки з кафедрами гуманітарного спрямування у створенні навчального вебквесту з метою запровадження на заняттях.*

Ключові слова: *цифрова освіта, інформаційний продукт, технологія вебквесту, комп'ютерні ігри.*

Annotation. *The article examines the participation and capabilities of university libraries in the creation of digital media products and the use of online- services in library activities and the educational process. The features of using Google's online-services are emphasized. The example of the partnership between Scientific Library and the humanities departments in the creation of an educational webquest for the purpose of introduction to the classes is given.*

Keywords: *digital education, information product, webquest technology, computer games.*

Відмітною рисою сучасного етапу розвитку цивілізації є цифровізація – впровадження в усі сфери життя суспільства цифрової техніки і цифрових технологій. Використання сучасних інформаційних технологій у сфері вищої освіти дозволяє організувати навчання та обмін інформацією в форматі онлайн. Ця технологія дістала назву «цифрова освіта» – навчання, що відбувається за допомогою цифрових технологій та інтернету [2].

Бібліотеки ЗВО, як активні учасники навчального та науково-дослідного процесів, також є партнерами розвитку цифрової освіти, що засвідчили кращі практики бібліотечної роботи під час вимушеного карантину, спричиненого пандемією COVID-19. Виклики, створені пандемією, активізували дистанційну роботу бібліотек вишів, стимулювали розробку нових онлайн-послуг. Нові реалії змусили бібліотечних працівників переосмислити підходи до роботи, перебудувати свою діяльність. Бібліотеки у черговий раз довели свою ефективність.

Зростання популярності інтернету та інтенсивне впровадження нових інформаційних та комунікаційних технологій у бібліотечну практику висувають нові вимоги до бібліотекарів. Розуміння ними того, що різні «аудиторії» користувачів мають різне коло інтересів, дуже важливо. Саме це розуміння може гарантувати, що кожний пересічний користувач знайде в бібліотеці щось для себе: матеріал для читання, довідкові відомості, повідомлення, щоб поділитися і прокоментувати, і взагалі, місце для публікації власних дописів. Однак мало володіти інформацією, треба створити цікавий і привабливий інформаційний культурний продукт, щоб користувач за потреби знову і знову звертався саме до бібліотеки: чи то для написання наукової роботи, пошуку навчального матеріалу, чи просто, бажаючи провести вільний час. Використання інтернет-технологій в бібліотеках дозволяє вирішувати це завдання.

Наразі на перший план у сучасній бібліотеці виходить інтерактив у різних проявах: створюється все більше інтерактивних бібліотечних матеріалів, які можна розміщувати на сайті книгозбірні, у соціальних мережах, блозі, ділитися ними з читачами за посиланням. Читач взаємодіє з контентом різними способами: за запитом отримує додаткову інформацію, переглядає відео, аудіофайли, бере участь в опитуваннях, іграх і вікторинах, отримує можливість залишити відгук тощо.

Онлайн-сервісів в інтернеті існує безліч. Майже всі їх можна пристосувати для бібліотечних потреб, для розміщення будь-якої інформації і на виході отримати привабливий та якісний інформаційний продукт. Зважаючи на те, що інтернет наразі є високошвидкісним, коректне відображення цього продукту цілком залежить від стану техніки і програмного забезпечення. Особливої уваги заслуговують онлайн-сервіси компанії «Google». За статистичними даними ресурсу «Statcounter» за грудень 2020 р., майже 66% українців користуються браузером «Google Chrome», що є найпопулярнішим браузером для комп'ютерів, планшетів та смартфонів. Тобто медійний продукт, створений у гугл-сервісі, доступний у будь-який час не тільки з будь-якого комп'ютера, але й з мобільного пристрою, тому цілком вірогідно, що саме цей продукт побачить якнайбільше користувачів. Для роботи у цих сервісах потрібно мати встановлений браузер «Chrome», а також гугл-акаунт.

Віртуальні послуги та сервіси стали невід'ємною частиною діяльності бібліотеки ЗВО та повною мірою відповідають потребам сучасного користувача. Зупинимося на найбільш успішному напрацюванні Наукової бібліотеки (НБ), яке вже довело свою ефективність і затребуваність. Це вебквести – цікавий інформаційний інтерактивний продукт, який можна створити за допомогою гугл-сервісів.

Квест (англ. quest – пошук) – один з основних жанрів комп'ютерних ігор. Тому працівники бібліотеки завжди прагнуть спрямувати свого користувача до використання інтернет-середовища в освітніх цілях, поєднуючи цей процес з грою. Гра є цікавим і перспективним видом діяльності, метод активного навчання, який використовують при створенні вебквестів. Технологія вебквесту є актуальним об'єктом впровадження в педагогічну практику і відповідає сучасним вимогам організації освітнього середовища, оскільки спрямованість освіти трансформується від знаннєвої до результативно-цільової; навчання орієнтоване на самостійність учасників освітнього процесу; здійснюється розвиток мислення студентів тощо.

Працівники НБ мають досвід створення навчального вебквесту «Українське (козацьке) бароко», який водночас є грою та навчанням. Бібліотека гарантує якісне й цікаве наповнення, а викладачі мають можливість використати поряд з традиційними освітніми технологіями smart-технології, додати елемент гри і максимально залучити студентів до навчального процесу. Вебквест «Українське козацьке бароко» (https://sites.google.com/view/cultura-veb) був створений на допомогу навчальному процесу з вивчення курсу «Історія української культури» з цілком конкретною метою: перевірка і поглиблення знань студентів, підготовка до здачі модуля за темою «Українська культура за часів козацтва». Слід відзначити, що цей вебквест – один із прикладів плідної і тривалої співпраці фахівців НБ з викладачем дисципліни «Історія української культури», професором, доктором наук із соціальних комунікацій Н. Г. Грабар. Таким чином було створено бібліотечно-кафедральне ком'юніті, члени якого, безперечно, зацікавлені один в одному і в результатах взаємодії.

Цей вебквест є сучасною трансформацією бінарного слайд-огляду і вікторини «Українське козацьке бароко», створених у 2010 р. і 2018 р. У нашому випадку це короткостроковий (1–3 заняття) вебквест, призначений як для групової, так і для індивідуальної роботи, залежно від студентської аудиторії і форми проведення. Для подальшої роботи вибираємо платформу «Google Сайти», яка має низку переваг:

– Google Сайти – це досить простий інструмент, що не потребує багато часу на опанування і дозволяє створити вебсайт проєкту за допомогою структурованих шаблонів;

– у Google Сайти можна додати дуже багато елементів: документи, зображення, презентації, мапи, відео з ютубу, Google-форми, таблиці, гіперпосилання, будь-які об'єкти за html-кодом: стрічки часу, інфографіку тощо;

– розробник сайту може запрошувати інших користувачів для спільної роботи, контролювати їх доступ до матеріалів (у нашому випадку співтворять бібліотекар і викладач).

Вебквест, створений на платформі «Google Сайти», може бути одно- або багатосторінковим, усе залежить від мети, аудиторії, нарешті, фантазії творців. Наш вебквест являє собою ігрове поле (старовинна мапа України XVI–XVII ст.) з розташованими на ньому тематичними блоками: «Видатні постаті», «Архітектура», «Образотворче мистецтво», «Література», «Музичне мистецтво», «Книжкова полиця». Аватарка кожного блоку

активна, клік на неї відкриває Google-форму із завданнями, правильність яких оцінюється певними балами. В основному це тести, в котрих деякі завдання створюються в онлайновому сервісі інтерактивних вправ «LearningApps», що має українську версію інтерфейсу. Цей сервіс пропонує багато вправ: пазли, вікторини, ігри, ребуси, кросворди, і на кожний вид є інструкція.

Безсумнівний плюс Google-форм – можливість систематизувати всі відповіді, що особливо цінно, якщо багато учасників, адже можна відстежити час відповіді, ім'я учасника, групу, кількість балів. Відповіді зберігаються у вкладці «Відповіді» або таблиці.

Також треба знайти в мережі інтернет сайти, які допоможуть учасникам відповісти на запитання. Для того щоб студенти користувалися лише рекомендованими ресурсами, у компанії «Google» розроблено нову функцію режиму блокування для тестів: учасники не можуть відкривати інші сайти і додатки (крім навчальних), поки не відправлять форму з відповідями.

Дуже важливо чітко прописати умови квесту: як начисляються бали, як виконуються завдання і надаються відповіді; слід дати керівні матеріали, описати процедуру роботи і, найголовніше, умови підбиття підсумків; вказати, який досвід отримають учасники під час самостійної роботи над квестом. Розмістивши на вебсторінці «Google-квест» необхідні додаткові інструменти і посилання на джерела інформації, переглядаємо, редагуємо. Завдяки наявності preview (попереднього перегляду) можна побачити, як буде відображатися кожний етап вебквесту на мобільних пристроях. Перед тим, як пропонувати вебквест студентам, треба обов'язково перевірити дієздатність створеного сайту: відкрити сайт в іншому браузері, на мобільному пристрої, перевірити активність посилань, самостійно пройти вебквест як учасник, щоб виявити і врахувати можливі недоліки.

Відкриваємо сайт зі створеним вебквестом «Українське козацьке бароко» (https://sites.google.com/view/cultura-veb). Реєструємося: обов'язково вказуємо ім'я та прізвище, номер групи і відправляємо відповідь. Переходимо до ігрового поля з тематичними блоками. Клікаємо на іконку будь-якого блока (в цьому вебквесті послідовність проходження етапів не має значення, тільки результат): відкривається Google-форма. У блоках «Архітектура» і «Музичне мистецтво» пропонуються тести з варіантами відповідей. У блоці «Образотворче мистецтво» до тестів додається вправа із сервісу «LearningApps.org» – скласти пазли. До блоку

«Видатні постаті» у сервісі «LearningApps.org» створено, напевно, найскладніше у квесті завдання, в якому треба відповісти, чим саме відомі ці діячі козацького бароко. Непростим може виявитися кросворд (LearningApps.org) у блоці «Література». «Книжкова полиця» пропонує розгадати ребуси, створені генератором ребусів rebus1.com/ua/.

Заповнюємо Google-форми: обов'язково вказуємо ім'я та прізвище, номер групи, відповідаємо на тести, виконуємо умови завдань з інших сервісів і наостанок відправляємо відповіді. Після того, як відповідь відправлена, у вкладці «Відповіді» можна перевірити правильність виконання завдань. Для самостійної миттєвої перевірки знань на сторінці також розміщений «Калейдоскоп українського козацького бароко» у вигляді флеш-карт, створений у сервісі «H5P» (https://h5p.org/h5p/embed/522913). У 2019 р. вебквест «Українське козацьке бароко» пройшов апробацію зі студентами-першокурсниками і наразі успішно використовується у навчальному процесі. Особливо актуальним є використання вебквесту в дистанційному навчанні. Як відзначили викладачі, впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес, а саме: створення якісного цифрового культурного продукту допомагає підвищити рівень креативних знань студентів, сформувати національні цінності та правила культурної поведінки особистості. Для користувачів НБ – це залучення до активної пізнавальної діяльності; спонукання самостійно опрацьовувати тему; допомога самостійно працювати з літературою і власними електронними ресурсами НБ та інтернет-ресурсами; вирішення проблем, що виникають з пошуком необхідної інформації; допомога вихованню толерантності, особистісної відповідальності за виконання завдань вебквексту; сприяння формуванню комфортного середовища та умов для здобування знань кожним студентом як індивідуально, так і у командній роботі та забезпечення їх підтримки у потребі в саморозвитку, полегшенні самонавчання і самоорганізації тощо.

Перелічені можливості значно розширюють бібліотечну сферу у мережевому середовищі, що спричиняє зростання значення електронного спілкування, дають змогу популяризувати власні електронні ресурси, книжкові фонди, працюють на імідж НБ.

Список використаних джерел

1. Грабар Н. Г. Віртуальні екскурсії, вебквести, ком'юніті: навчаємось, навчаємо, співтворимо : тези доп. / Н. Г. Грабар, Т. В. Перевозник // Бібліотечно-

інформаційне середовище як драйвер змін та інновацій в освіті : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 24–25 жовт. 2019 р. – Харків, 2019. – URL: http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/9849/.

2. Коваленко С. Від дистанційної освіти до «освіти у смартфоні»: цифрова освіта та роль освітянських бібліотек в її розвитку / С. Коваленко, Л. Пономаренко // Вісник Книжкової палати. – 2020. – № 8. – С. 30–37.

3. Найпопулярніші браузери, якими користувалися українці у 2020 році. – URL: https://pingvin.pro/gadgets/article-gadget/najpopulyarnishi-brauzery-yakymy-korystuvalysya- ukrayinczi-u-2020-roczi.html.

4. Sven-Olof Yrjo Collin. Smart education: some opportunities and threats = [Smart-освіта: можливості та загрози] / Sven-Olof Yrjo Collin // Новий колегіум. – 2019. – № 2. – С. 11–14.

5. Сокурянська Л. Смарт-освіта: широка доступність до знань чи шлях до незнання? / Л. Сокурянська // Новий колегіум. – 2019. – № 2. – С. 48–50.

6. Фомічова О. В. Веб-квести як засіб формування готовності до інноваційної діяльності студентів у вищій школі / О. В. Фомічова. – URL: http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/81171.

УДК 027.52(477.73-25):[908:004.774.6]]

АУДІОБЛОГ «ЗВУКОВИЙ СИЛУЕТ МИКОЛАЄВА» В АСПЕКТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ: З ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ МІСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО м. МИКОЛАЄВА

Письменна Інна Володимирівна,
головна бібліотекарка
Центральної бібліотеки
ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва
Україна, Миколаїв

Анотація. *Подано інформацію про аспекти функціонування та контент-наповнення краєзнавчого інформаційного ресурсу – аудіоблогу «Звуковий силует Миколаєва». Висвітлено практику розміщення на сторінках аудіоблогу усних історичних колекцій.*

Ключові слова: *краєзнавчий інформаційний ресурс, усна історія, усні історичні колекції.*

Annotation. *The information on aspects of functioning and content filling of a local history information resource namely an audio blog «Sound Silhouette of Mykolaiv» is*

presented. The practice of placing oral history collections on the pages of the audio blog is shown.

Keywords: *local history information resource, oral history, oral history collections.*

Одним із пріоритетних напрямків у діяльності публічних бібліотек України є забезпечення необмеженого доступу до ресурсів і продуктів краєзнавчої тематики задля розвитку місцевої громади, кожного її члена та сприяння збереженню історико-культурних надбань. Прикладом успішної реалізації зазначеного напрямку роботи є створений у 2015 р. фахівцями Центральної міської бібліотеки (ЦМБ) ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва аудіоблог «Звуковий силует Миколаєва» (http://zvuk-mykolayiv.blogspot.com).

Завдання ресурсу – висвітлення в аудіоформаті подій культурного та літературного життя рідного міста, зокрема тих заходів, які проводяться в ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького. Аудіоблог містить контент про відомих містян, визначні історичні події, презентації книжкових новинок, у т.ч. краєзнавчого характеру, творчі зустрічі, інтерв'ю з відомими письменниками, митцями, діячами різних сфер життєдіяльності міста, екологічні аудіоекскурсії тощо. Варто відмітити такі аспекти функціонування аудіоблогу як інформаційного ресурсу:

- соціальний – забезпечення безбар'єрного доступу до інформації для людей з обмеженими можливостями та їхньої адаптації в сучасному інформаційному суспільстві;
- культурний – розвиток духовності, культурного діалогу, популяризація локальної культурної спадщини, залучення читачів, особливо молоді, до культурних цінностей;
- краєзнавчий – поширення краєзнавчих знань, фактів про історію та сьогодення Миколаєва, творчість місцевих авторів.

Насамперед аудіоблог слугує майданчиком для розміщення публікацій, що вичерпно інформують слухачів про заходи в стінах бібліотеки. Зміст ресурсу поділений на кілька розділів. Найбільш насичений зазначеною інформацією розділ «Аудіоекскурсії», де представлено презентації книжкових новинок, серії літературних зустрічей «Нобелівський цикл», «Література народів Миколаївщини», просвітницькі лекції з циклу «Пів години на мистецтво», аудіорепортажі з вернісажів тощо.

У рамках збереження та популяризації саме краєзнавчої інформації слід відмітити ще один аспект функціонування блогу – збереження усної

краєзнавчої історії, що наразі є актуальним і популярним. На сторінках аудіоблогу в розділі «Місто. Події. Люди» розміщено декілька усних історичних колекцій:

– «Миколаїв у моєму житті» (спогади відомих містян про діяльність в суднобудівній, будівничій, спортивній сферах тощо);

– цикли інтерв'ю-спогадів «Згадуючи Юрія Семеновича Крючкова» та «Ювілейний рік Миколи Олексійовича Троянова» про знаних миколаївців – відомого вченого, історика, краєзнавця Ю. Крючкова та театрального режисера, засновника Народного театру М. Троянова;

– «Миколаїв мого дитинства», в основу якої покладено матеріали міських краєзнавчих акцій 2017 та 2021 рр., метою яких став збір та збереження усних історій, дитячих спогадів корінних миколаївців, читачів бібліотек ЦБС для дорослих м. Миколаєва в форматі аудіоінтерв'ю. Продовженням роботи стало створення фахівцями ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького мультимедійного диска «Миколаїв мого дитинства. Спогади жителів Південного міста».

Досвід бібліотеки у формуванні аудіоколекцій усних історій дозволив у 2021 р. частину аудіоархіву «Миколаїв мого дитинства» передати на зберігання до Українського інституту національної пам'яті. До переданих матеріалів увійшли інтерв'ю з відомими містянами про розвиток Миколаєва в 1930–1990 роках.

ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького відкрита до спілкування і співпраці. На локаціях бібліотеки часто проводяться творчі зустрічі, презентації видань авторів з інших міст України, Європи та світу. Розділ аудіоблогу «Гості Миколаєва» містить інформацію про культурні зв'язки з відомими літераторами та пропонує слухачам аудіоприсутність під час візитів братів Капранових, Громовиці Бердник, Василя Ґабора, Тамари Горіха Зерня, Леся Білея, Світлани Іщенко, Володимира Єрмоленка та ін.

На сайті ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького (http://www.niklib.com) у розділі «Краєзнавство» міститься посилання на аудіоблог. На фейсбук-акаунті бібліотеки (https://www.facebook.com/ KropyvnytskyiLibrary) також розміщуються посилання на нові матеріали ресурсу, що сприяє його популярності. Статистика блогу свідчить про його затребуваність: слухачі особливо активно відвідують розділи «Розмови про поезію», «Місто. Події. Люди», «Аудіоілюстрації». Згідно зі статистикою Google-сервісу Blogger у 2015–2021 рр. аудіоблог відвідали понад 14 тисяч разів користувачі з України, Естонії, Кіпру, Молдови, Німеччини, РФ, Словаччини, США, Японії і навіть Малайзії, Кенії та Венесуели.

Ідею створення блогу саме в такому форматі підтримали наші партнери: Філія акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» «Миколаївська регіональна дирекція» (цикл радіопередач «Видатні миколаївці»), історико-краєзнавчий портал «Николаевский базарЪ» (аудіоверсії відеофільмів про Другу світову війну), Центр екологічної інформації та культури (екологічні аудіоекскурсії), місцеві історики, краєзнавці, письменники, громадські діячі.

За останніми дослідженнями в ІТ-індустрії популярність аудіоформатів у соцмережах та цифрових платформах зростає. Наразі контент аудіоблогу «Звуковий силует Миколаєва» відповідає актуальним трендам цифрової ери. А сам блог функціонує як сучасний краєзнавчий інтернет-ресурс, цікавий для жителів і гостей міста, людей, небайдужих до життя Миколаєва, та має перспективу представлення великій аудиторії.

Список використаних джерел

1. Коляда І. Метод усна історія у науково-дослідних роботах з історичного краєзнавства учнів-членів МАН України: проблеми та перспективи використання / І. Коляда // Історія в рідній школі. – 2019. – № 6. – С. 40–43.

2. Нагайко Т. Рецензія / Т. Нагайко // Мандрівець. – 2013. – № 1. – С. 82–83. – Рец. на кн. Щеглова Т. Усна історія : навчальний посібник. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2013_1_20.

3. Рефагі І. Sound on: чому аудіо стає трендом № 1 в ІТ-індустрії: URL: https://focus.ua/uk/technologies/474426-sound-on-audio-stanovitsya-trendom-v-it-industrii.

4. Струнгар В. Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3390:predstavlennya-biblioteki-v-interaktivnomu-media-seredovishchi-zmistovij-analiz-2&catid=168&Itemid=515.

5. Шкіль Л. Спіймати аудіотренд. Дев’ять порад для медіа. URL: https://adsider.com/ua/amerykanska-kompaniia-intuit-kupyla-mailchimp-suma-uhody-12-mlrd.

УДК 026:61]:004

ЦИФРОВИЙ ФОРМАТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ БІБЛІОТЕКИ

Кирій Світлана Василівна,
завідувачка сектору
Національної наукової
медичної бібліотеки України
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено досвід роботи Національної наукової медичної бібліотеки України з використання цифрових форматів культурного продукту як основи впровадження сучасних інформаційних послуг і сервісів.*

Ключові слова: *вебсайт бібліотеки, інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційні технології, онлайн-заходи, послуги бібліотеки, соціальна мережа «Фейсбук», QR-код.*

Annotation. *The article highlights the experience of the National Scientific Medical Library of Ukraine about the use of digital formats of cultural products as a component of the introduction of modern information services and services.*

Keywords: *library website, information space, information resources, information technologies, online events, library services, social network Facebook, QR-code.*

Світовий розвиток цифровізації суттєво вплинув на інформаційно-комунікативні процеси в усіх сферах діяльності людини, ввів нові правила, терміни, зняв обмеження у відстані та часі, змінив наше буденне життя. Діджиталізація стала актуальною темою і провідною діяльністю всіх бібліотек, і підтвердженням цього є XXIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Короленківські читання 2021», головною темою якої є стратегії цифрової модернізації.

Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) як провідна науково-інформаційна установа у сфері охорони здоров’я, що утримує одну з найбільших у Європі систему фондів літератури медико-біологічного спрямування та зберігає національну колекцію видань медичного профілю, сьогодні забезпечує доступ до світових інформаційних ресурсів і на основі впровадження новітніх технологій здійснює забезпечення інформаційних потреб спеціалістів галузі охорони здоров’я всіх категорій.

Входження ННМБУ в цифрову епоху було розпочато ще у 1990-х роках. Джерелом процесу стала активна міжнародна діяльність бібліотеки. Точкою відліку можна вважати 1992 рік, коли з'явилися перші комп'ютери, підключені до інтернету. Це сталося завдяки участі бібліотеки в проєкті «Освіта» медичного університету Альберти (Едмонтон, Канада).

Наступний важливий крок – 21 травня 2002 р. відкрито Інформаційно-комп'ютерний центр із сучасним технічним обладнанням. Подія сталася завдяки співпраці й безкорисливій матеріальній допомозі Міжнародного ротарійського руху, а саме: Міжнародного Ротарі-клубу медичного університету Саппоро (Японія), Ротарі-клубів Німеччини, Австралії, України, а також Австралійської фундації допомоги дітям Чорнобиля. На той час бібліотека отримала потужний сканер, два принтери і комп'ютери для користувачів.

Вхід ННМБУ в інформаційний світовий простір відбувся у 2002 р., коли було створено вебсайт (https://library.gov.ua/), що сьогодні є невід'ємною важливою складовою діяльності. Знаковою подією для бібліотеки стало започаткування проєкту «Польська медична бібліотека у Києві ім. Збігнєва Реліги». За партнерської співпраці з Посольством Республіки Польща в Україні в 2017 р. у бібліотеці було встановлено 96 комп'ютерів.

Невід'ємний інформаційний простір бібліотеки – це вебсайт, що успішно функціонує в книгозбірні майже 20 років. За цей час його неодноразово було оновлено. У Всеукраїнському конкурсі бібліотечних інтернет-сайтів УБА 2014 р. сайт ННМБУ було визнано найкращим. У 2018 р. здійснено редизайн сайту, наразі триває черговий етап технологічного вдосконалення, щоб архітектура вебсайту і його дизайн були функціональні й зручні у використанні як з комп'ютера, так і зі смартфона.

Відтепер на сайті бібліотеки всі охочі мають змогу зареєструватися та створити власний профіль, підписатися на інформаційні дайджести з актуальних напрямів медицини. Інформаційний дайджест – це новий інформаційний продукт, де зібрані найцікавіші документи і джерела, що висвітлюють актуальні розділи медицини: алергологію, імунізацію, профілактику неінфекційних захворювань, медицину невідкладних станів, медсестринську справу, орфанні захворювання, паліативну та хоспісну допомогу, профілактику та лікування психічних захворювань, сімейну медицину, туберкульоз, косметологію і практичну хірургію, стоматологію, військову медицину, офтальмологію.

Ще один новий сервіс на сайті – чат з бібліотекарем-консультантом ННМБУ, за допомогою якого користувач має змогу швидко отримати відповідь на запитання. Для користувачів викладено перелік найчастіших запитань та відповіді на них у розділі «запитання-відповіді». Замовити екскурсію чи фотосесію бібліотекою тепер можна з будь-якого гаджета, заповнивши запропоновану на сайті форму. А для тих, хто далеко, але хоче оглянути приміщення, на головній сторінці запропоновано віртуальний 3D-тур бібліотекою.

Інформація на сайті ННМБУ доступна українською, англійською і польською мовами. Статистичний показник середньої щоденної кількісті відвідувань сьогодні становить близько 800. Стрижнем бібліотечно-інформаційного ресурсу бібліотеки є електронний каталог. На сайті він відкритий для користувачів у режимі 24/7 і пропонує користувачам доступ до світових інформаційних ресурсів книгозбірні у зручний спосіб. А саме: 38 ресурсів відкритого доступу – вільні через сайт; 18 ліцензованого – можна отримати з комп'ютерів у приміщенні бібліотеки, і ресурси платного доступу.

Згідно зі статистичними відомостями, за глибиною змісту інформаційні дані поділяються на книги, періодику та БД, що стоять на перших місцях, інтернет – на останньому. А за вибором користувачів – інтернет на першому місці, далі – БД, книги та періодика. Зважаючи на це, ми маємо збільшити присутність всіх бібліотек в інтернеті та надати користувачам найповнішу інформацію, щоб результатом пошуку стали фонди наших бібліотек.

Одним зі шляхів досягнення порозуміння бібліотек з користувачами є формування нової, зрозумілої для інтернету системи індексації бібліографічних відомостей. Сучасний формат структурованих даних, що розуміє інтернет, та яким користуються шукачі інформації в мережі – це формат schema.org, розроблений та визнаний головним для передання структурованих даних в інтернеті й провідними пошуковими системами світу – Google, Bing та Yahoo. Це не означає, що ми маємо відмовитися від існуючих форматів, нам важливо інтегрувати існуючі бібліотечні формати у формат schema.org та об'єднати інтереси бібліотек та користувачів.

Сьогодні фахівці ННМБУ опрацьовують напрям роботи з встановлення порозуміння між бібліотечними форматами «Marc21», «UniMarc», «RusMarc» (що використовує бібліотечна програма «ІРБІС») та форматом schema.org. Вже встановлено співвідношення відповідних полів цих форматів, що дасть можливість конвертувати їх між собою, перенести

наші БД у потрібний формат. Це дає змогу конвертувати бібліотечні БД програми «ІРБІС» формату «RusMark» у формат «Mark21», щоб замінити морально застарілу програму на більш сучасну, а також дає можливість подавати бібліографічні записи різних форматів у зрозумілому для інтернету форматі schema.org. Таке нововведення формату даних значно розширює функції бібліотеки, тому що виключно вони займаються створенням, каталогізацією та розповсюдженням бібліографічних записів [2].

Одним із нових напрямів науково-інформаційної роботи ННМБУ є перевірка різних видів наукових праць на виявлення збігів / ідентичності / схожості текстів за допомогою офіційної системи перевірки на плагіат програмою «Unicheck», що була запроваджена наприкінці 2020 р. для перевірки академічних та наукових робіт, написаних багатьма мовами, у т. ч. й українською, де програмно-апаратні комплекси для порівняльного аналізу текстових документів використовують інтернет, репозитарії, бази і при цьому не потребують додаткового обладнання. Працюючи з текстами різних форматів, фахівці бібліотеки виявляють найбільш розповсюджені маніпуляції з текстом. Усі знайдені схожості / ідентичності / запозичення та ознаки плагіату чи можливого приховування плагіату відображаються в деталізованому звіті, в якому певними кольорами фарбується текст. Після перевірки формується pdf-звіт із загальним визначенням схожості (%) та кількості збігів слів, який пересилається читачу [1].

QR-код – ця інформаційна технологія матричного коду використана у новому банері ННМБУ для миттєвого зчитування інформації про бібліотеку та її послуги через смартфон. Банер розташовується у холі бібліотеки, біля реєстрації, і користується популярністю через легкість і зручність нового сервісу. Сьогодні не виникає сумнівів у тому, що серед маркетингових інструментів впровадження сучасних інформаційних послуг і сервісів для користувачів медичних знань ефективними є інструменти соціальних мереж. Такими інструментами є фейсбук, інстаграм та відеохостинг ютуб, де бібліотека публікує новини, події, інформацію про нові видання і надходження, графік роботи, комунікує з колегами і користувачами, поширює фото- та відеоматеріали та отримує зворотний зв’язок. Цей напрям роботи вимагає напрацювання якісного цікавого контенту, створення унікальних дописів, яскравих інфоприводів і залучення користувачів до своєї спільноти.

Цифрові технології і мобільні пристрої постійно вдосконалюються, з кожним днем їх можливості розширюються. Опановуючи їх, кожна

бібліотека зможе розширити межі власного інформаційного простору. Цифра – це тренд XXI століття, і професійні орієнтири ННМБУ сьогодні спрямовані на розробку стратегії впровадження в бібліотечну роботу мобільних технологій та застосунків, опанування фахівцями бібліотеки нових цифрових компетенцій.

Список бібліографічних посилань

1. Полякова О. В. Сучасні напрями роботи відділу науково-інформаційної роботи // Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства : матеріали XX ювілейн. міжнар. наук.-практ. конф. 19–20 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 58–59.

2. Шкода Ю. В. Зберігання бібліографічної інформації в Національній науковій медичній бібліотеці України та пошуки нових методів індексації бібліографічних даних // Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства : матеріали XX ювілейн. міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 42.

УДК [004.77Facebook : 316.472.4 : 379.823-045.23] (477)

МОНІТОРИНГ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ КНИГОСПІЛЬНОТ ФЕЙСБУКУ

Карнаух Ірина Анатоліївна,
головна бібліотекарка
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Розглядаються популярні українські тематичні групи і публічні сторінки книголюбів у соціальній мережі «Фейсбук» як важливий інструмент для формування позитивного іміджу читання.*

Ключові слова*: мережеві спільноти, соціальна мережа «Фейсбук», промоція читання.*

Annotation. *Popular Ukrainian thematic groups and public pages of book lovers on the social network «Facebook» are considered as an important tool for forming a positive image of reading.*

Keywords*: network community, social network «Facebook», reading promotion.*

Популярні українські мережеві спільноти фейсбуку розглядалися за тематичним критерієм «промоція читання» шляхом контент-аналізу, вибіркового та порівняльного методів. Результати емпіричного дослідження було запропоновано учасникам XI Всеукраїнської онлайн-школи бібліотечного журналіста за темою «Мультиплатформна бібліотечна журналістика. Інстаграм: базові навички» (ХДНБ ім. В. Г. Короленка, 17–28 травня 2021 р.) [22]. У межах дистанційного курсу фахівці 50 бібліотек різних систем і відомств з 18 регіонів України виконали практичне завдання із заповнення онлайн-навігатора «КнигоТеки» мережевих спільнот фейсбуку та інстаграму на інтерактивній дошці «Google Jamboard». За численними запитами курс було проведено повторно, але в асинхронному режимі, з комунікацією лише з координатором. 32 учасники самостійно опрацювали тематичні модулі й отримали сертифікати [20].

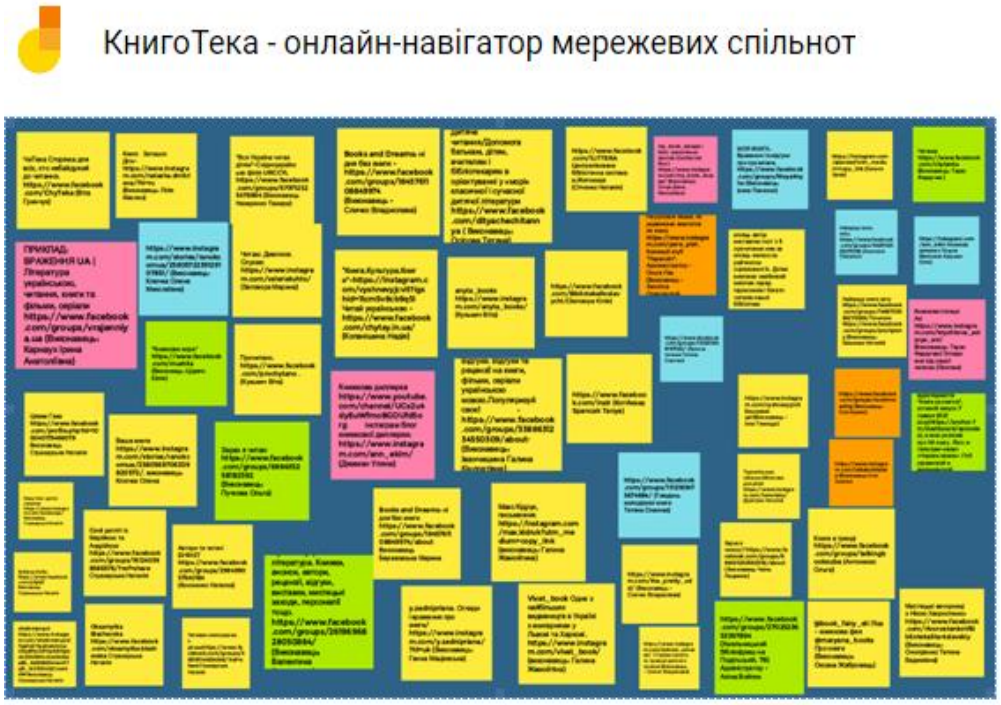

У соціальній мережі «Фейсбук» ми маємо можливість налаштувати стрічку новин, відправляючи запити на дружбу, додаючи друзів, ставлячи вподобайки, оформлюючи підписку-стеження на сторінки, долучаючись до груп, які нас зацікавили. Учасники віртуальної спільноти об’єднуються на засадах спільного інтересу в певній сфері, формуючи таким чином нові соціальні об’єднання. *«Спільноти такого роду не можуть бути*

спеціально спроєктовані, організовані або створені у наказовому порядку» [18]. Об'єднуючою метою українського гурту мережевих спільнот для промоції читання є поширення та популяризація українськомовних творів.

Мережеві спільноти мають значні можливості опосередкованого впливу, спрямованого на формування в суспільстві позитивного іміджу читаючої людини. Гучномовними каналами комунікації фейсбуку для промоції читання залишаються тематичні групи (загальнодоступні, приватні); сторінки бібліотек, видавництв, книгарень, громадських організацій для підтримки зв'язку зі своїми прихильниками; персональні профілі публічних осіб з підтвердженням / верифікацією офіційного статусу (надається позначка підтвердження) або неофіційні сторінки лідерів громадської думки, популяризаторів читання, письменників, видавців тощо. Поважні спільноти у мережі «Фейсбук» мають своє «обличчя» – цікаву контекстну рекламу у вигляді банера, аватарку (мармизку), власні правила мережевого етикету / нетикету, хештеги (кришмітки).

Зараз я читаю

Загальнодоступна група · 86,7 тис. учасників

Загальнодоступна група «Зараз я читаю», створена чотири роки тому дівчатами зі Львова (на сьогодні працює лише одна адміністраторка без модераторів), має класичний банер для привернення уваги – зі

зображеннями стосиків українських книжок, приємного котика та влучною назвою спільноти. За даними моніторингу, коло спілкування книголюбів за період лютий-вересень 2021 р. стрімко зросло: у лютому – 48,5 тис. учасників, у травні – 78,5 тис., у вересні – 86,7 тис.; приріст за тиждень + 771 учасник, нових дописів за останній місяць 617. Популярні хештеги групи: #заразячитаю, @любимо_читати, #nowimreading, #книги2021. В інформації про групу читаємо: «*Вітаємо всіх книголюбчиків! Тут ми ділимося книгами, які читаємо, пишемо відгуки, обговорюємо прочитане (бажано без спойлерів)»*. У правилах спільноти зауважено, що *«…відгуки пишемо виключно українською мовою, затверджуються лише україномовні обкладинки… писати обов'язково автора чи назву книжки. Перепости з інших спільнот затверджуватися не будуть. Виняток – особисті книжкові блоги. У нас НЕ ПРОДАЮТЬ, а читають і обмінюються враженнями. Затверджуються питання, картинки, опитування і т. д., якщо вони стосуються книг, читання, літератури»* [5].

У фейсбуці існують ще три групи зі схожими назвами, хештегами #ЗаразЯЧитаю, #NowImReading: «Зараз я читаю… / Now I'm reading…» (вересень: 16,5 тис. учасників; + 45 учасників за останній тиждень) [8], «Зараз я читаю…» (вересень: 4,9 тис. учасників; + 1 учасник) [7], «Зараз я читаю…» (вересень: 560 учасників; за останній тиждень / місяць немає нових учасників; модератор – директор Тульчинської центральної районної бібліотеки) [6].

У групі «Читаємо книги разом з дітьми» (лютий: 13,2 тис. учасників, травень: 19,4 тис., вересень: 23,5 тис., +307 учасників) [31] адміністраторами та модераторами з різних міст, у т. ч. спільнотою «Мами України», сторінок особистих блогів «Мама Оля і дитячі книжечки», «Гельґа Читайсон» розроблено детальну навігацію групою за хештегами: #Огляд_книги, #Розпаковуємо_книжкову_посилку, #Книги_про_виховання, #читач_2_8, #читач_6, #читач_10, #Бібліотечні_скарби, #Бібліотека_за_кордоном, #Книгарня_за_кордоном, #Помилки_у_дитячих_книжках, #Імена_з_дитячих_книг, #Продаж_книг_для_своїх, #Книжкова_самореклама, #Шукаю_дитячу_книжку, #географія_книг, #Переклад_не_з_оригіналу, #книжкові_скарби_з_горища, #чекаємо_з_друку, #Книжки_з_секонду, #моно_кешбек, #Книги_від_АВТОРА тощо.

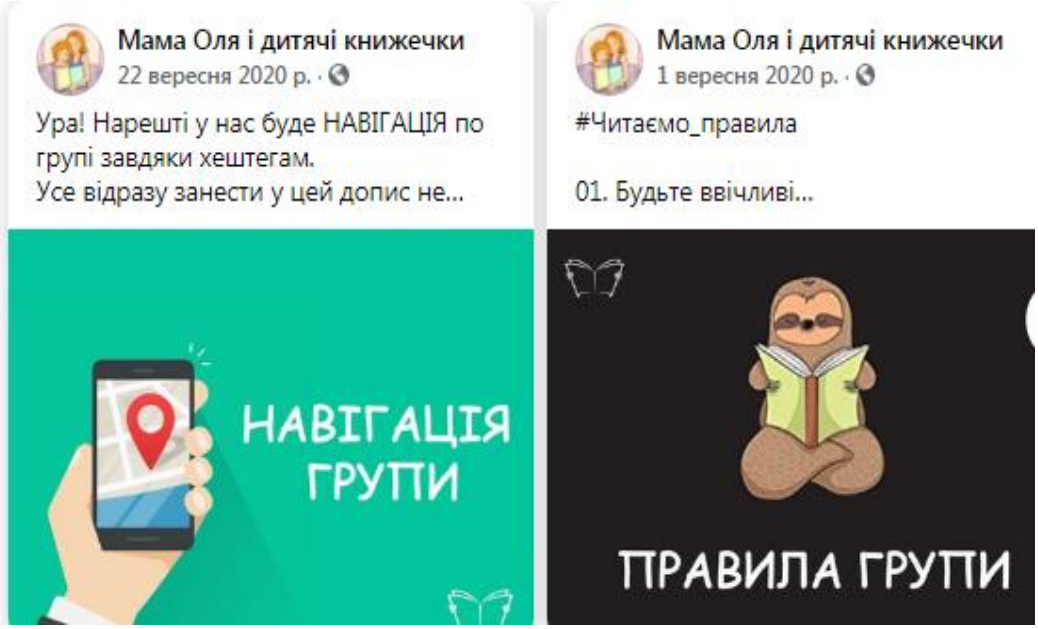

Найцікавіші спільноти персоналізовані за віртуальними профілями адміністраторів, модераторів – непересічних особистостей, які багато читають, мають безпосереднє відношення до книжкової царини (письменник, видавець, бібліотекар, літературний критик, журналіст тощо). Популярність пабліку залежить від кропіткої, в основному на волонтерських засадах роботи адміністратора, яка включає такі функції: залучення, реєстрація, допомога учасникам; блокування / розблокування порушників правил, ініціаторів словесних війн (флейму), тролінгу, спаму та ботів; створення нових дискусій, повідомлень; призначення модераторів; розробка маркетингової стратегії тощо. Але, можливо, головним чинником успішності фейсбук-пабліків книголюбів все ж є створення особливої «внутрішньої атмосфери в спільноті» [23].

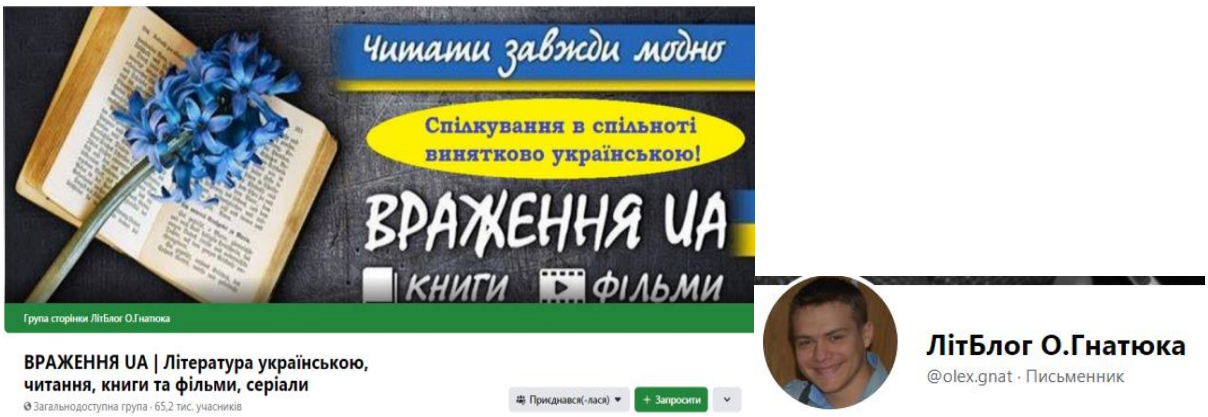

Про особливості та труднощі організаційної роботи чесно і відкрито написав засновник-адміністратор найвпливовішої інтелектуальної української групи «ВРАЖЕННЯ UA / Література українською, читання, книги та фільми, серіали» (лютий: 56,4 тис. учасників, травень: 60,2 тис., вересень: 65,2 тис., +537 учасників), письменник з Вінниці Олександр Гнатюк: *«На належне ведення і підтримку чистоти такої активності спільноти йде чимало емоційних та часових ресурсів. Щоб так продовжувалось й надалі – існує матеріальна підтримка. Звичайно, усі звикли платити за певний контент, а не за його невидиму фільтрацію чи ініціювання та креативність в просуванні цього ж україномовного контенту. Коли щось працює добре, мало хто задумується як воно працює (та і, мабуть, не маєте задумуватись)»* [2].

Найкращі дописи амбасадорів читання приберігають у нетрях фейсбуку в «зберегти публікацію», цитують у ЗМІ, поширюють у Всемережжі, з ними рахуються, до них дослухаються видавництва, а коментарі стають довгим діалогом-відгуком вподобайок. Якщо говорити про прибуток, який отримують учасники книжкового ринку, то незаперечним підтвердженням збільшення продажів за допомогою просування книжкової продукції у соціальних мережах є слова з постфактум-допису книжкового видавця Антона Мартинова: *«За добу на цьогорічному Форумі Видавців у Львові продажі вже менші, ніж покупки клієнтів інтернет-магазину після посту відомого блогера в одній із соціальних мереж»* [34].

Головним пріоритетом спільнот-флагманів є різноманітність, мозаїчність думок, демократичність у межах, встановлених організаторами правил, та професіоналізм дописувачів. Як зазначив ініціатор масштабної україномовної фейсбук-спільноти книголюбів про ідею створення

«ВРАЖЕННЯ UA…»: *«…я волів до перемовин, дискусій, навкололітературних приколюх і, нарешті, повноти ВРАЖЕНЬ від прочитаного»* [24].

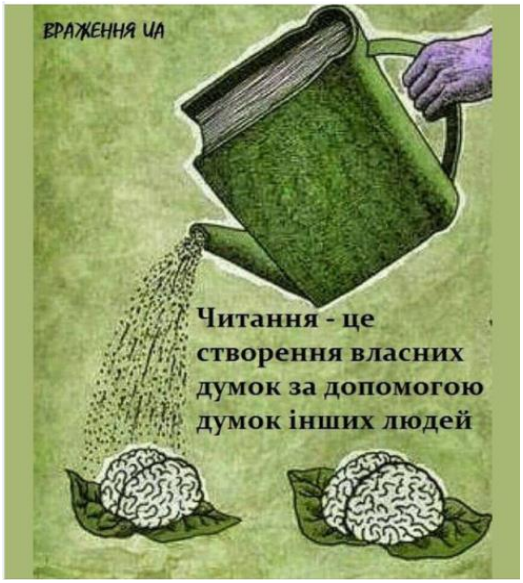

Основна тематика публікацій у мережевих співтовариствах з популяризації читання: читацькі відгуки як пересічних людей, так і стейкхолдерів книжної сфери; мотивуючі цитати, картинки, меми, світлини; історії про важливість читання; літературний календар; публікації про важливі події, розіграші, конкурси, рейтинги; опитування. Так, модератор публікує щоденний літературний календар у групі «Буквоїд» (вересень: 7,2 тис. учасників; +4 учасники) [1]. Книгоспільнота «ВРАЖЕННЯ UA…» відома челенджами-опитуваннями на підтримку читання українською мовою за хештегами: «#7КНИГ_У2019», #МійТОП10українською, #мійтоп7нонфікшну, #читаюукраїнською, #моєулюбленевидавництво; конкурсами відгуків з призовим фондом (за підтримки книгарень, видавництв).

Група «Літературні конкурси» (вересень: 6,6 тис. учасників; +48 учасників) містить «…анонси україномовних літературних конкурсів та подій» [17]. Онлайн-платформа «Література в дії / Literature In Action» (вересень: 2,5 тис. учасників; +3 учасники) [16] створена організацією #ULC для професійної спільноти літературної сфери та інформує про літературні проєкти, конкурси, фестивалі.

За результатами річної статистики, наданої адміністраторами групи «Сучасна українська література» (вересень: 10 тис. учасників; +31 учасник) [27], відзначено зростання аудиторії групи після успішної реалізації стратегії «безкоштовних розіграшів книг серед українського народу» [33] з хештегом #розіграш.

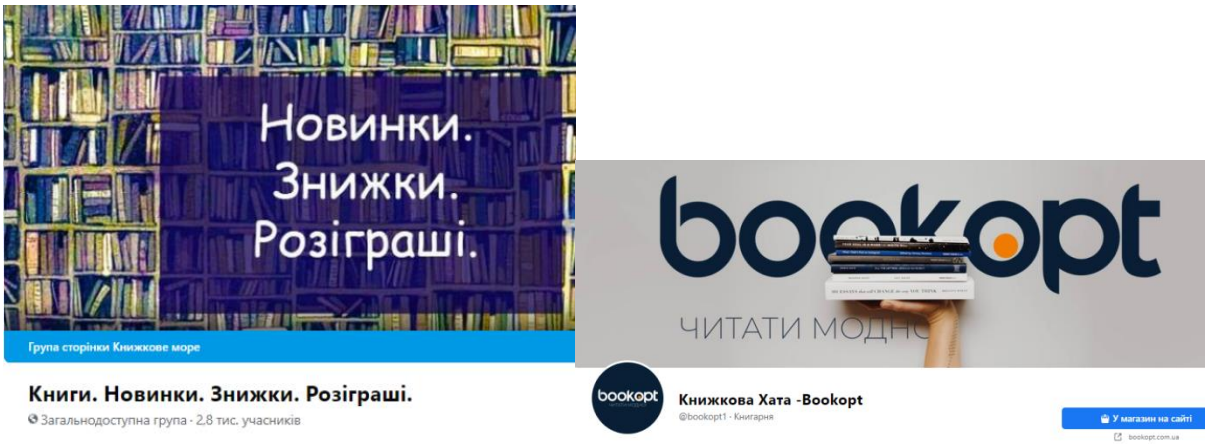

Рідше дозволяється у просвітницьких пабліках приватна реклама (виняткові умови розміщення прописані в правилах), така як: продаж

власних творчих продуктів (книжок, картин, кліпів, буктрейлерів, віртуальних виставок тощо), бібліотечних послуг. Так, до правил дружньої групи «Читаємо книги разом з дітьми» у 2021 р. було додано суворе попередження бібліотекарям: *«Ми любимо бібліотеки і поважаємо бібліотекарів. Але наша група про родинне дитяче читання. Тому звіти про нові надходження у бібліотеки, тематичні виставки та анотації до книг від бібліотек ми затверджувати не будемо»* [31]. Пряма реклама книжкової продукції знаходиться у спеціальних пабліках, на кшталт групи «Книги. Новинки. Знижки. Розіграші» [9], сторінки-книгарні Тернопільської інтернет-гуртівні Bookopt «Книжкова Хата – Bookopt» [11], «Книжкова барахолка» [10]. Вплив подібних мережевих спільнот на промоцію читання потребує додаткового маркетингового обстеження.

Вагомими для єднання україномовних спільнот стають елементи контекстної реклами: дописи адміністратора з дружньою пропозицією конкурентам розмістити у коментарях посилання на власні сторінки в книжковому інстраграмі, ютубі, телеграмі, фейсбуці; налагодження містків-рекомендацій в партнерські онлайн-платформи; репости-вподобайки з коментарями-порадниками з інших груп та сторінок книголюбів.

Платформа книжкових блогерів «Booktube українською» (вересень: 5,5 тис. учасників; +7 учасників) створена *«…для популяризації читання та розвитку україномовного сегменту YouTube»* [35], для зручності пошуку авторам дописів запропоновано використовувати хештег для відео: #буктюб_українською.

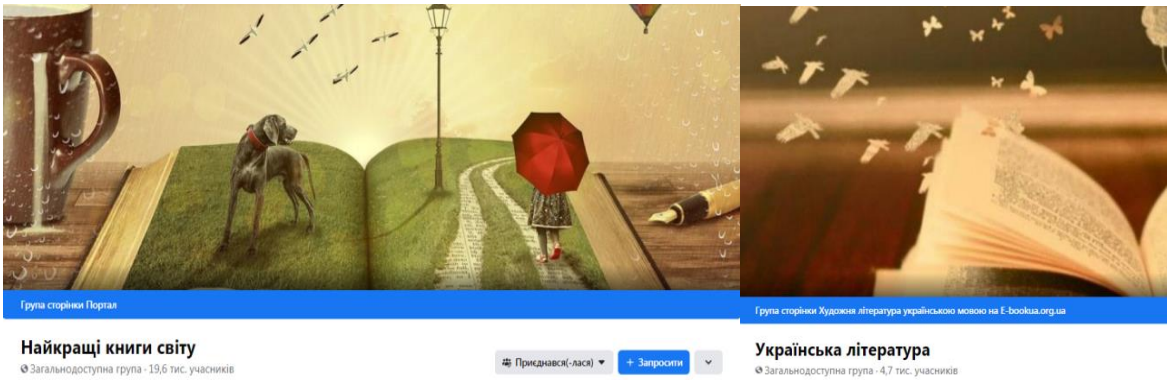

Але вагомим чинником популярності як для читачів, так і факторів алгоритму ранжирування «Edge Rank» у стрічці фейсбуку залишається власний унікальний контент. Якщо переглянути вміст фейсбук-спільнот книголюбів («"Вся Україна читає дітям" – Східноукраїнська філія URC» (вересень: 1,9 тис. учасників; за останній тиждень / місяць немає нових учасників) [3], «Читаю українською!» (вересень: 1,4 тис. учасників; +7 учасників за останній тиждень) [32], «ПРОКНИГИ: книги українських авторів і відгуки на них» (вересень: 2,2 тис. учасників; +5 учасників) [25], «Українська література» (лютий: 4,5 тис. учасників, травень: 4,6 тис., вересень: 4,7 тис., +3 учасники) [29]; «Українською для дітей (книжки, мультфільми та інші цікавинки» (вересень: 8,4 тис. учасників; +4 учасники) [30], «Найкращі книги світу» (лютий: 13,5 тис. учасників, травень: 18,6 тис., вересень: 19,6 тис., + 66 учасники) [21] з невеликим приростом / відсутністю користувачів, то побачимо, що тут переважають саме репости.

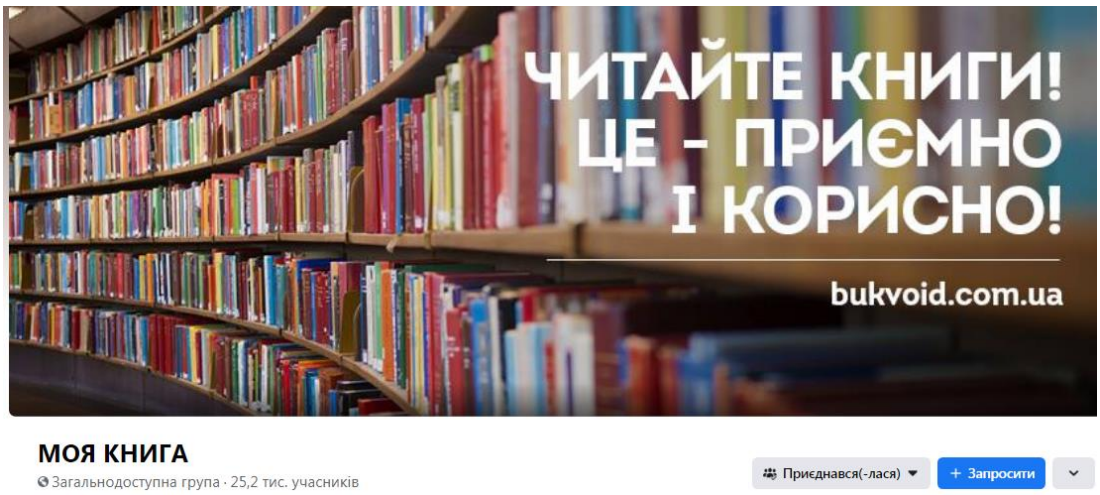

Пасивна робота адміністраторів (книжкова блогерка – письменниця, психологиня, тележурналіст, громадський активіст, завідувачка міської публічної бібліотеки), безліч запозичених публікацій від сторінок бібліотек та видавців, у підсумку – нуль вподобайок під дописами в однієї з найстаріших українських груп, створеної 11 років тому, «Моя книга» (вересень: 25,2 тис. учасників, +32 учасники) [19]. Приватність є ще одним чинником маловідомості спільноти, навіть, незважаючи на активність адміністратора як дописувача – група «Українська книга» (вересень: 9222; +1 учасник) [28].

Найпопулярніші мережеві спільноти піклуються про охоплення більшого кола користувачів, тому намагаються підтримувати постійний зв'язок зі своєю аудиторією, створювати важливе почуття приналежності до саме цієї спільноти.

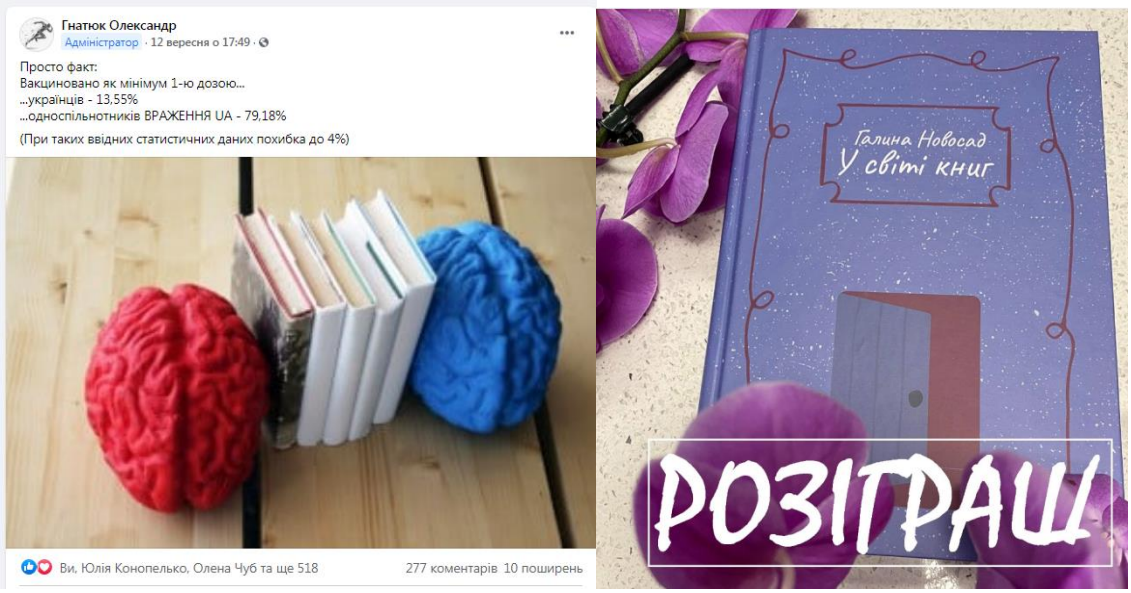

Для завзятих фанатів фейсбук пропонує спеціальні цифрові позначки. Активних учасників акцій, конкурсів організатори заохочують подарунками, приємними можливостями участі в спільних інтерактивних подіях. Цікавим прикладом для наслідування є подарунок – видання від вдячного чоловіка та друзів-письменників – книжка активної дописувачки Галини Новосад, що містить понад 150 відгуків на прочитані книги. Передмову до видання написали письменники Юрій Винничук, Андрій Любка, Олександр Бойченко.

Важливим у місії популяризації читання є внесок сторінок з незначною кількістю учасників – особисті блоги шанувальників читання «ГАРТ. Хроніка суб'єктиву»: *«…тут ви знайдете відгуки та рецензії на літературу, мальописи, фільми... та й отаке»* [4]; сторінки-книжки «Книжкові рецензії українською» (відгуки та рецензії на зарубіжну класику українською) [15]; «Прочитано»: книжковий блог Надії Романкевич, зміст якого «відгуки на прочитані мною книги» [26].

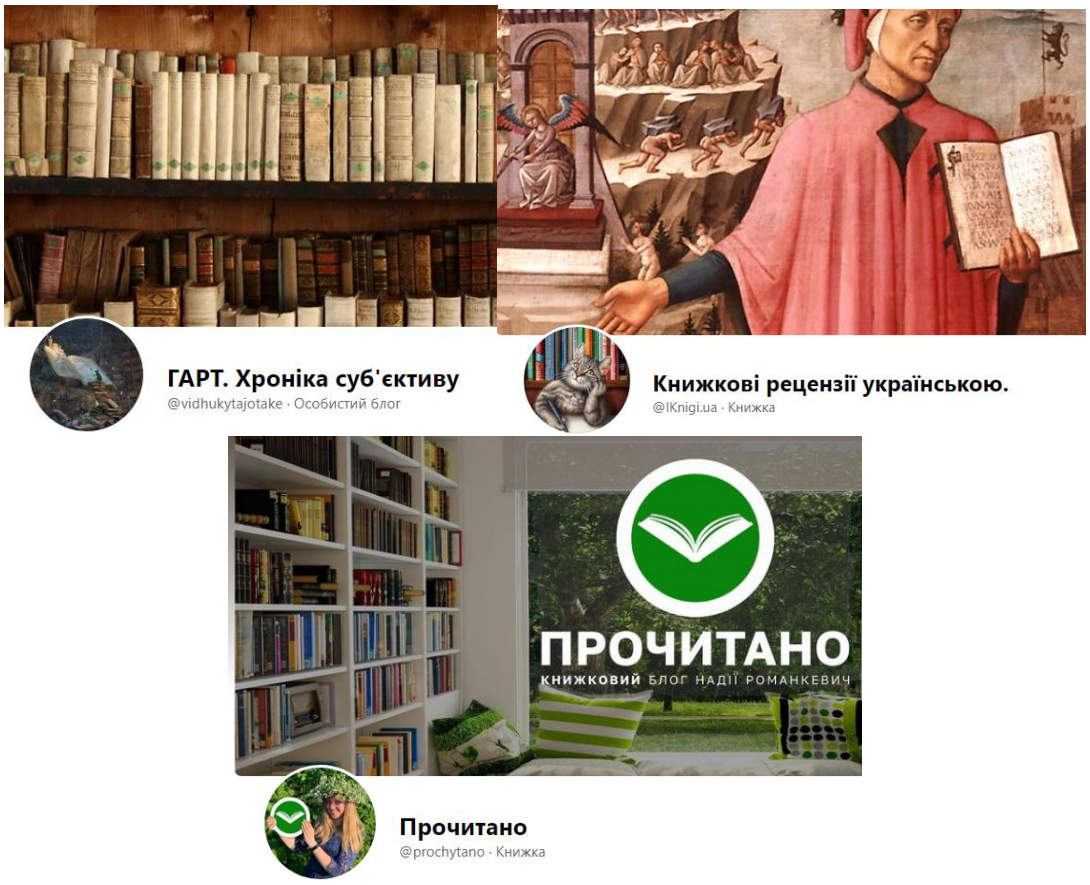

Девіз групи «Книжковий Острів (Group)»: «Поділіться своїми книжковими враженнями!» (лютий: 1,6 тис. учасників, травень: 1,7 тис., вересень: 2,9 тис., +56 учасників за останні 28 днів). Спільнота існує лише один рік, тому знаходиться в пошуках свого «обличчя», виборює право на власний контент, без репостів. За словами-побажаннями адміністратора чутно впевненість у власних силах: *«Мені хотілося б, щоб це було гарне місце для книжкових роздумів. І ця спільнота такою буде»* [14].

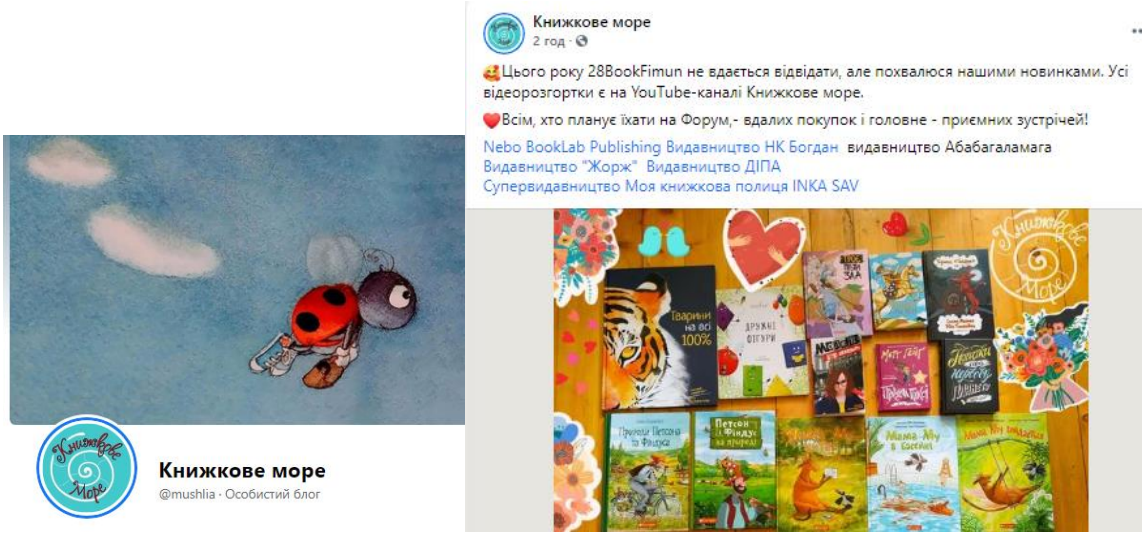

Оригінальним є меседж сторінки «Книжкове море»: *«Книги – як мушельки. Іноді всередині заховані скарби. Ділюся з Вами знайденими»* [12]. Популяризація читання в особистому блозі здійснюється у вигляді цікавих дописів учасників з посиланнями у тексті дописів на інші пабліки, активному використанні хештегів #огляд_перлинок_жаринок, #bookart тощо, візуалізації читання як бренду з хештегом #книжкове_море_листівка, активному співробітництві з видавництвами, проведенні спільних розіграшів. Сторінка має приватну групу «Книжковий Миколай – обмін книжковими подарунками» [13].

Окремо слід відзначити вагомий внесок у формування культури читання персональних фейсбук-профілів шанувальників книжкового слова, які іноді об'єднують тисячі друзів. Але, спостерігаючи за зростанням кількості учасників деяких спільнот книголюбів, потрібно не забувати, що у мережевих пабліках є більше засобів опосередкованого впливу на аудиторію, які необхідно вивчати, аналізувати та активно впроваджувати. Так, у фейсбуці успішно існують українські спільноти, такі як група «Красиві привітання з днем народження», приріст якої з травня до вересня – майже 40 тис. учасників, а лише за останній тиждень у вересні +3593!

Досвід організації, маркетингової політики україномовних книгоспільнот фейсбуку – це відкрита територія для наслідування бібліотекарями у створенні креативних майданчиків, цікавих великій аудиторії читачів. Мережеві спільноти відкрили нові можливості: полегшили механізми взаємодії людей, об'єднаних спільними інтересами,

незалежно від географічного положення та часового простору. Ця особливість стала важливою та актуальною в часи тотальних епідемічних обмежень, коли більшість населення працює віддалено, особисті контакти – мінімальні. Вирішальною умовою існування розумної людини залишається потреба в самовираженні, самореалізації, що неможливо без розвитку духовної сфери. Сьогодні для популяризації читання стала цінною комунікація в мережевих спільнотах. Бібліотекарі мають бути там, де цікаво нашим читачам, тому бібліотека формує пабліки в соціальних мережах. Завтра, ймовірно, буде повне занурення бібліотеки у віртуальний світ. Сьогодні кожному українцю запропоновано внести свій вагомий внесок у реалізацію Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки «Читання як життєва стратегія», задекларованої МКІП України, Українським інститутом книги. Завтра, можливо, це буде єднання шанувальників книжкового слова у віртуальній духовній скарбниці читання для всього людства. Усе швидко старіє, трансформується.

Унікальна історія існування бібліотеки як соціокультурного інституту доводить, що епохи змінюються, а потреба в читанні залишається. Бібліотека як духовний бренд небайдужого людства віддзеркалює стиль, тенденції, властиві певному періоду, перероджується разом з суспільством і наразі запрошує у мережевий світ Ренесансу книги.

Список бібліографічних посилань

1. Буквоїд : загальнодоступ. група / адміністратори: Сергій Руденко, Буквоїд ; модератор Анатолій Крат ; учасники 7,2 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/100279720017519. Створено 25 квіт. 2010 р.

2. ВРАЖЕННЯ UA / Література українською, читання, книги та фільми, серіали : загальнодоступ. група / адміністратори: Гнатюк Олександр, ЛітБлог О. Гнатюка ; модератори: Anatoliy Anatoliy, Mykola Stakhniuk, Женя Магер ; учасники 65,2 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/vrajenniya.ua/, публічний. Створено: 17 трав. 2017 р. з назвою «ВРАЖЕННЯ UA (книги, фільми...)», у січ. 2021 р. змінила назву.

3. «Вся Україна читає дітям» – Східноукраїнська філія URCCYL : загальнодоступ. група / адміністратор: Оксана ; учасники 1,9 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/679712525478864. Створено 26 груд. 2014 р.

4. ГАРТ. Хроніка суб`єктиву : особистий блог / @vidhukytajotake ; 209 вподобали, 227 стежать // Facebook. Сторінки. URL: https://www.facebook.com/vidhukytajotake/. Створено 21 трав. 2020 р.

5. Зараз я читаю : загальнодоступ. група / адміністратор Yaryna ; учасників 86,7 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/686435258182592. Створено 23 верес. 2016 р.

6. Зараз я читаю… : загальнодоступ. група / адміністратор Анастасія Вігуржинська ; модератор Віра Вігуржинська; учасників 560 // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/700785050084736/». Створено 2 груд. 2016 р.

7. Зараз я читаю… : загальнодоступ. група / адміністратор Віталіна Душенко ; модератори Софія Петрушенко, Ksenia Bliznets ; учасників 4,9 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/321425301681519/. Створено 5 січ. 2018 р.

8. Зараз я читаю... / Now I'm reading… : загальнодоступ. група / адміністратор Ksiusha Paliy ; модератор Julia Hovzan ; учасників 16,5 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/nowimreading/. Створено 8 берез. 2017 р.

9. Книги. Новинки. Знижки. Розіграші : загальнодоступ. група / адміністратори: Книжкове море і Тетяна ; 2,8 тис. учасників // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/612380579572990/. Створено 5 січ. 2020 р.

10. Книжкова барахолка : загальнодоступ. група сторінки Буквоїд / адміністратори: Сергій Руденко, Буквоїд ; учасники 72,1 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/502568983168314. Створено 8 серп. 2013 р.

11. Книжкова Хата – Bookopt : книгарня / @bookopt1 ; основні країни/регіони проживання людей, які керують цією сторінкою, включають такі: Ukraine (8) ; 42145 людей вподобали це ; 44366 людей стежать // Facebook. Сторінки. URL: https://www.facebook.com/bookopt. Сторінку «Книжкова Хата» створено 11 черв. 2014 р. Changed name to Книжкова Хата – Bookopt 4 берез. 2021 р.

12. Книжкове море : особистий блог / @mushlia ; 15222 людини вподобали ; 15824 людини стежать // Facebook. Сторінка. URL: https://www.facebook.com/mushlia/. Створено 14 лют. 2019 р.

13. «Книжковий Миколай – обмін книжковими подарунками» : приват. группа сторінки «Книжкове море» / адміністратори: Книжкове море і Тетяна ; 566 учасників. URL: https://www.facebook.com/groups/1245139765673071/. Створено 17 листоп. 2019 р.

14. Книжковий Острів (Group) : загальнодоступ. група / адміністратор Святослав Іванович, Zhenya Daragan, Nila Revchuk ; учасники 2,9 тис. // Facebook. Групи]. URL: https://www.facebook.com/groups/ostrivknig, публічний. Створено 28 лип. 2020 р., змінені назви «Книжковий острів», «Knigos group» (5 лип. 2021 р.).

15. Книжкові рецензії українською : книжка / @IKnigi.ua ; 1222 людини вподобали; 1333 людини стежать // Facebook. Сторінки. URL: https://www.facebook.com/IKnigi.ua/. Створено 12 серп. 2018 р.

16. Література в дії | Literature In Action : загальнодоступ. група сторінки Litcentr / адміністратори: Oleksandra Koval, Grigory Semenchuk, Поліна Городиська ; учасники 2,5 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/ LiteratureInAction. Створено 23 лют. 2015 р. Назва змінена на Література в дії | Literature In Action 7 бер. 2019 р. Назва змінена на Робоча платформа «Література в дії / Literature In Action». 31 серп. 2016 р. Назва змінена на Робоча платформа «Література в дії» / Literature In Action 31 серп. 2016 р.

17. Літературні конкурси : загальнодоступ. група / адміністратори: Лілія Васільєва, Татьяна Левченко, Liandra Vencen ; учасники 6,6 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/literaturni.konkursi. Створено 19 трав 2017 р.

18. Можливості соціальних серверів. URL: https://sites.google.com/site/serversoch133.

19. Моя книга : загальнодоступ. група / адміністратори: Tanya Zinchenko, Oksamytka Blazhevska, Сергій Руденко, Олег Хаврук, Lidija Strelchenko ; учасники 25,2 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/MoyaKnyha. Створено 22 квіт. 2010 р.

20. Мультиплатформна бібліотечна журналістика. Інстаграм: базові навички : дистанц. курс / від. наук.-метод. роботи, за підтримки Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц. // Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Заходи. Новини і події. Харків, 2021. URL: https://korolenko.kharkov.com/novyny-ta-podii/3305.html.

21. Найкращі книги світу : загальнодоступ. група сторінки «Портал» / адміністратори: Олександр Пелешко, Віктор Пелешко, Літвир, Портал, Варто не Варто ; модератор Vika Bevza, Олег Говда ; 19,6 тис. учасники // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/1468702583270555. Створено 19 жовт. 2019 р.

22. XI Всеукраїнська онлайн-школа бібліотечного журналіста відбулася! / Школа бібліотечного журналіста // Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка : [блог]. Харків, 2021. 8 черв. URL: http://journalist-library.blogspot.com/2021/06/blog-post.html.

23. Пєшкун Н., Гнатюк О. Олександр ГНАТЮК | Розгорнуто про «ВРАЖЕННЯ.UA» та #7КНИГ_У2019 // КМБУКС: видавн. група. Київ, 2019. URL: https://kmbooks.com.ua/news?id=5c4715e130967a0790c9f726. Опубл.: 22.01.2019.

24. «Посиденьки з книгоманом». Олександр Гнатюк // Фабула. Видавництво : [сайт]. Харків, 2018. URL: https://fabulabook.com/literaturne/posydenky-z-knygomanom-oleksandr-gnatyuk/. Опубл.: 8.02.2018.

25. ПРОКНИГИ: книги українських авторів і відгуки на них : загальнодоступ. група сторінки Український Авторський Портал / адміністратори: Український Авторський Портал, Валерій Задорожний, Олександр Гладунов, Natalia Bohdanets ; 2,2 тис. учасників // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/1468702583270555. Створено: 27 трав. 2014 р. Назва змінена на Український Авторський Портал 24 жовт. 2018 р. Назва змінена на ПРОКНИГИ: книги українських авторів і відгуки на них 11 серп. 2020 р.

26. Прочитано : книжк. блог Надії Романкевич : книжка / Надія Романкевич ; @prochytano ; 2447 людей вподобали ; 2737 людей стежать // Facebook. Сторінки. URL: https://www.facebook.com/prochytano/. Створено 18 груд. 2019 р.

27. Сучасна українська література : загальнодоступ. група сторінки Ярослав Карпець – письменник, журналіст, літературний критик / адміністратори: Ярослав Карпець, Ярослав Карпець – письменник, журналіст, літературний критик ; модератор Vika Savchuk ; учасники 10 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/2619696828050864. Створено 17 серп. 2019 р.

28. Українська книга : приват. група / адміністратори: Анатолій Власюк, Anatoly Vlasyuk, Анатолій Власюк Щасливий ; учасники 9,2 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/861042000584000. Створено 31 січ. 2015 р.

29. Українська література : загальнодоступ. група сторінки Художня література українською мовою на E-bookua.org.ua (Київ) / адміністратори: Валентина Литвин,

Анна Лавринович, Родислав Кукла, Художня література українською мовою на E-bookua.org.ua ; учасники 4,7 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/bookua. Створено 19 квіт. 2015 р. Назву востаннє змінено: 3 листоп. 2020 р.

30. Українською для дітей (книжки, мультфільми та інші цікавинки : загальнодоступ. група / адміністратор Maryna Zelenyuk ; модератор Наталія Зеленюк ; учасники 8,4 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/420370921446088. Створено 14 груд. 2014 р.

31. Читаємо книги разом з дітьми : загальнодоступ. група / адміністратори: Оля Єщенко, Мами України, Мама Оля і дитячі книжечки, Гельга Читайсон ; модератори: Альона М., Марія Янкова ; учасники 23,5 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/393191144554346/. Створено 24 жовт. 2018 р.

32. Читаю українською! : загальнодоступ. група / адміністратор Kazimierz Pawłowski ; учасники 1,4 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/2130812903601997. Створено 18 трав 2018 р.

33. Ярослав Карпець. Статистика!!! // Facebook. Сучасна українська література : загальнодоступ. група. 2021. 4 верес. URL https://www.facebook.com/groups/2619696828050864/posts/4623760950977765/.

34. Anton Martynov. За добу на цьогорічному Форум Видавців … // Facebook. Anton Martynov. 2021. 17 верес. URL: https://www.facebook.com/antonio.martynov/posts/4194416354017637.

35. Booktube українською : загальнодоступ. група / адміністратори: Анна Єкименко-Поліщук, Ірина Зеленчук, Світлана Світла ; учасники 5,5 тис. // Facebook. Групи. URL: https://www.facebook.com/groups/428118234229130. Створено 27 квіт. 2017 р.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:[001.894:004.7]]

ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У РОБОТІ З ВИНАХІДНИКАМИ: ВИКЛИКИ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

Прохорова Ганна Валеріївна,
головна бібліотекарка Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено досвід роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка в сучасній ситуації карантинних обмежень. Проаналізовано методи і форми роботи бібліотек України з винахідниками на сучасному етапі розвитку. Вказано на важливість включення до національної системи науково-технічної інформації бібліотечних відділів технічного спрямування.*

Ключові слова: *винахідницька діяльність, технічна творчість, науково-технічна інформація.*

Annotation. *The experience of the Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko in the current situation of quarantine restrictions. Methods and forms of work of libraries of Ukraine at the present stage of development with inventors are analyzed. The importance of including technical departments of library departments in the national system of scientific and technical information is pointed out.*

Keywords: *inventive activity technical creativity, scientific and technical information.*

Перед Урядом Україні стоїть амбітне завдання – вивести економіку країни на рейки інноваційного розвитку. У зв'язку з цим ведеться пошук і розробляються ефективні інструменти для його реалізації. Першочерговим є забезпечення вільного доступу до використання зовнішніх ресурсів науково-технічної інформації (НТІ), тобто результатів науково-технічної діяльності світових лідерів у певних галузях економіки і науки. Іншою важливою метою є забезпечення практичного використання результатів вітчизняної науково-технічної діяльності та об'єктів інтелектуальної власності.

У Законі України «Про науково-технічну інформацію» зазначається, що *«…основною метою національної системи науково-технічної інформації є задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в науково-технічній інформації»* [5]. Також у пункті 2 статті 8 сказано, що серед організацій, які входять до національної системи НТІ України є наукові та науково-технічні бібліотеки. Виникнення при великих бібліотеках патентних відділів у 1950–1970 роках, а згодом і відділів науково-технічної літератури, сприяло розширенню системи НТІ. Сьогодні ці відділи безпосередньо не входять до її складу, хоча по суті є її частиною. У майбутньому проблема правової відокремленості таких відділів при наукових бібліотеках має бути вирішена. Загалом національну систему науково-технічної інформації курує департамент науково-технічного розвитку Міністерства освіти і науки України, який забезпечує виконання функцій формування та реалізації державної політики у сфері науки, наукової та науково-технічної діяльності.

Важливу роль у діяльності мережі науково-технічних бібліотек України відіграють Державна науково-технічна бібліотека, Державний заклад «Центральна державна науково-технічна бібліотека гірничо-металургійного комплексу України», Дорожні центри науково-технічної інформації і бібліотечно-бібліографічного обслуговування залізниць

України, Центральна науково-технічна бібліотека харчової і переробної промисловості України. Також до мережі входять 109 бібліотек, сумарний бібліотечний фонд яких становить близько 8 млн примірників.

Державна науково-технічна бібліотека України (ДНТБ) – всеукраїнська бібліотека загальнодержавного значення, що є бібліотечно-інформаційним, культурно-просвітницьким, науково-методичним та репродукційно-видавничим центром. Вона володіє унікальним багатогалузевим фондом науково-технічної літератури і документації, що налічує майже 21 млн примірників [2] документних джерел інформації. Тут представлені: найбільший фонд патентних документів в Україні, унікальні фонди промислової та нормативно-технічної документації, дисертацій, звітів про науково-дослідну та дослідно-конструкторську роботу (НДДКР), депонованих наукових робіт, фонд вітчизняних та зарубіжних книг та періодичних видань науково-технічного спрямування. Гарантією повноти комплектування фонду бібліотеки вітчизняними документами та науково-технічною літературою є право на одержання обов'язкового безкоштовного примірника усіх видань науково-технічного характеру, які публікуються в Україні. ДНТБ України бере участь у міжнародних, національних та спеціалізованих виставках, проводить презентації, екскурсії, розповсюджує інформацію у засобах масової інформації та друком.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) є загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним, науково-методичним та культурно-просвітницьким центром, найбільшим книгосховищем України за обсягом документно-інформаційних ресурсів [3]. Книгозбірня підпорядковується НАН України і входить до її відділення історії, філософії й права. У 2014 р. у НБУВ було створено відділ з охорони інтелектуальної власності, основними завданнями якого стали здійснення досліджень з охорони об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права, що створюються в НБУВ; розробка нормативних документів НБУВ з цих питань; здійснення заходів з використання результатів науково-дослідних робіт, об'єктів права інтелектуальної власності НБУВ; підтримка ліцензійної діяльності НБУВ тощо.

Одним з найбільших центрів акумуляції інформаційних ресурсів з інтелектуальної власності у своєму регіоні є патентно-технічний відділ Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. Користувачам пропонується універсальний фонд – близько

1,5 млн одиниць [1], що складається з переліку видань патентних відомств України та РФ: описів винаходів до авторських свідоцтв СРСР з 1924 до 1974 р. на мікроплівці; описів винаходів до авторських свідоцтв СРСР з 1957 до 1994 р. на паперових носіях (повний комплект); описів патентів на винаходи РФ на паперових носіях з 1995 до 2001 р., а з 2002 р. – на CD-ROM; на паперових носіях описи патентів на винаходи України 1995–1998 рр. і далі – в електронному форматі.

Документи відділу допомагають скласти уявлення про розвиток техніки та сільського господарства регіону, розшукати науково-технічну інформацію країн світу. Окрім того, при відділі працюють інтелектуальні клуби «Академія винахідництва», «Товариство інтелектуальної власності», «ТВВЗ» (Теорія Вирішення Винахідницьких задач). Надаються консультації патентних повірених з методики проведення патентного пошуку та оформлення патентів, консультації чергових бібліографів, організовуються дні інформації, книжкові виставки, створюються електронні, карткові книжкові каталоги та картотеки.

Цікавим досвідом співпраці з країнами – стратегічними партнерами України є створення і робота творчої лабораторії 3D-моделювання «Mykolaiv FabLab» при Миколаївській ОУНБ. Лабораторія створена у 2018 р. за підтримки Посольства США в Україні [6] і стала місцем для реалізації проєктної та дослідницької діяльності з використанням 3D-принтера, 3D-сканера, 3D-ручок та іншого оснащення й програмного забезпечення. У практиці лабораторії – проведення майстер-класів, презентацій творчих доробків відвідувачів, конкурсів та заходів науково-технічної спрямованості. Крім того, з 2016 р. на базі бібліотеки діє наукова студія «Освіта Миколаївщини: нові наукові орієнтири» та Клуб молодих і креативних «Територія Науки». Кожен такий проєкт супроводжується комплексом бібліотечних заходів.

Відділ економіко-виробничої літератури Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка забезпечує інформаційні потреби науковців, управлінців, підприємців, економістів, інженерно-технічних працівників, фахівців агропромислового комплексу, широкого кола користувачів. Документно-інформаційні ресурси відділу налічують 60 тис. примірників. Спільно з Радою Івано-Франківських обласних організацій Товариства винахідників і раціоналізаторів та Спілки наукових і інженерних об’єднань України діє творчий проєкт «Інтелектуальний клуб творчих особистостей "Галицькі кмітливці"» [4]. На засіданнях клубу відбуваються зустрічі з ученими, винахідниками, раціоналізаторами, влаштовуються книжкові виставки,

презентації нових книг, виставки авторських досягнень, ексклюзивних моделей. Інформація про проведення засідань розміщується на сайті книгозбірні і в місцевій пресі. Таким чином, відділ став центром спілкування та інформування для науковців і освітян, представників влади, малого й середнього бізнесу. Працівники відділу надають науково-методичну та практичну допомогу бібліотекам області з питань інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку, науково-технічної творчості.

У Харкові провідником науково-технічної інформації, зокрема, є відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів ХДНБ ім. В. Г. Короленка [7], історія якого становить 120 років. Основним завданням підрозділу є сприяння формуванню наукового та винахідницького потенціалу регіону. Ситуація з карантинними обмеженнями, з огляду на потреби користувачів, активізувала такі форми роботи відділу, як організація доступу до електронних ресурсів; інформування про склад власних фондів; довідкове і методичне обслуговування; соціокультурна діяльність.

2020 рік став роком різких змін і несподіваних подій у світі, спричинених пандемією. У зв’язку з цим бібліотекам довелося перейти до нових рішень або вдосконалити існуючі методи дистанційної роботи. Щоб зробити свої книжкові скарби більш доступними, працівники відділу пропагують віртуальні виставки з циклу «Зроблено в Україні» у соціальних мережах, також готують матеріали для поповнення існуючої виставки «З історії винахідництва: видатні вчені та винахідники Харківщини» та інформаційного проєкту «Винахідники Харківщини – читачі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка». Розробляються нові віртуальні виставки «Екологія харчування», «Ті, хто вели за собою» до ювілею підрозділу, «Зінґер: революція у швейній справі» та «Винахідницький геній Галілея», присвячені знаним винахідникам. На власних сторінках у фейсбуці щодня виставляються пости про цікавинки зі світу інновацій та винаходів з хештегами «Калейдоскоп винаходів», «Книга з фондів ХДНБ», «Ювілеї винаходів» тощо. Також з нагоди 30-річчя незалежності України було запропоновано долучитися до акції «30 років незалежності – 30 винахідників» і розмістити пост у соціальній мережі. Ця інформація сприяла приєднанню нових користувачів до сторінок ХДНБ та відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів у фейсбуці.

В умовах жорстких карантинних обмежень співробітники відділу не могли надавати користувачам доступ до паперових носіїв інформації, натомість пропонували скористатися зовнішніми і власними спеціалізованими базами даних «Винаходи в Україні», «Патенты СНГ (CISPATENT)», «Винахідництво і стандартизація», ЕК «Стандарти» тощо.

Соціокультурна діяльність також була різноманітною як у дистанційному, так і в традиційному режимі. Серед заходів просвітницького та культурно-дозвіллєвого характеру можна було побачити не лише відеозаписи проведених лекцій, презентацій, а й спеціально зняті рекламні відеоролики. Крім відеозаписів цих заходів, на сайті бібліотеки та на сторінках у соціальних мережах розміщувався й інший контент. В онлайновому форматі проводилися лекції, різноманітні тренінги, майстер-класи, створювалися вікторини.

У 2021 р. в онлайн-форматі було проведено V Фестиваль науки «Наука XXI століття: Інновації у харчовій галузі та ресторанному бізнесі», який дав можливість фахівцям галузі розповісти про нові дослідження і розробки, а студентам профільних закладів освіти – доторкнутися до світу науки й отримати нові знання. Упродовж шести днів було проведено 21 захід, до яких долучилося майже 500 осіб.

Організовуючи соціокультурну роботу в дистанційному форматі, колектив відділу приділяє велику увагу освітнім потребам своїх користувачів, розвитку їх читацької та інформаційної культури. Навесні цього разу в онлайн-режимі спільно з Харківською обласною радою Товариства винахідників і раціоналізаторів був проведений щорічний конкурс «Молодий новатор Харківщини», участь у якому взяли науковці і винахідники ЗВО Харкова. Фахівцями відділу готується сторінка конкурсу на сайті бібліотеки. Також у віртуальному форматі було проведено ще один конкурс «Інноваційні технології і обладнання в дорожній галузі», організований за участю Спілки наукових та інженерних об’єднань України.

Завдяки використанню популярних комунікаційних сервісів, зокрема сервісу з надання віддаленого конференц-зв’язку, стало можливим проведення у 2020 р. щорічної науково-практичної конференції «Проблеми винахідницької і раціоналізаторської діяльності в Харківській області», в якій взяли участь майже 80 учасників. У поточному році конференція відбулася вже у гібридному форматі і зібрала понад 70 онлайн- і офлайн-учасників.

При відділі постійно працюють клуби «Екологія та енергетика», «Клуб лікувально-оздоровчих технологій» та «Громадські ініціативи», що збирають активних членів суспільства, науковців та просто небайдужих до майбутнього нашої країни користувачів бібліотеки.

Незважаючи на особливий режим функціонування, продовжує виконуватися функція ХДНБ як методичного центру регіону: розміщення в інтернеті оглядів бібліотечної роботи, інформування про нові надходження професійної літератури, тренінги, круглі столи та інші професійні заходи. Працюють віртуальні довідкові служби, які за допомогою електронної пошти відповідають на бібліографічні запити (віртуальна довідкова служба). У розділ «Консультації патентного повіреного» на сайті бібліотеки підготовлено багато письмових консультацій з питань ІТ-технологій для початківців-винахідників – учасників Школи молодого винахідника, яка існує при відділі.

На сьогодні відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів намагається перевести в онлайн-формат якомога більше своїх послуг. Робота бібліотек в умовах карантинних обмежень ще раз нагадує про загальне завдання – підвищення готовності до викликів сучасності. Світ постійно змінюється, і традиційних форм роботи, вочевидь, стає недостатньо для того, щоб бібліотека задовольняла свого користувача і не здавала своїх позицій в інформаційному полі регіону.

Узагальнюючи, слід зазначити, що бібліотечна мережа науково-технічної інформації України є досить різноманітною і потужною. Бібліотеки науково-технічного спрямування та патентно-інформаційні відділи наукових бібліотек мають велику аудиторію і накопичили значний досвід багатогранної роботи з користувачами різних категорій. Останнім часом він збагачується новими формами і проєктами, що свідчить про потенціал розвитку. З іншого боку, слід відзначити деяку безсистемність формування ресурсів НТІ, самостійне і паралельне існування відносно національної системи НТІ, що вносить певну складність в її діяльність.

Список використаних джерел

1. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія : вебсайт: URL: https://www.libr.dp.ua/.

2. Державна науково-технічна бібліотека України : вебсайт: URL: https://dntb.gov.ua/about-dntbu.

3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт: URL: http://www.nbuv.gov.ua/.

4. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка : вебсайт: URL: https://lib.if.ua/franko/intel_club.html.

5. Закон України «Про науково-технічну інформацію» № 3323-XII від 25.06.93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text.

6. Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт: URL: http://www.reglibrary.mk.ua/.

7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка : вебсайт: URL: https://korolenko.kharkov.com/.

УДК 027.7(477.54-25)НЮУ:004.77

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРОДУКЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГОВОГО СЕРЕДОВИЩА БІБЛІОТЕКИ

Брагінська Вікторія Володимирівна,
завідувачка сектору наукової бібліотеки
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого
ORCID:0000-0002-1699-9176;
Щабельник Вікторія Вікторівна,
провідна бібліографиня наукової бібліотеки
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-3661-6774
Україна, Харків

Анотація. *Презентовано досвід роботи наукової бібліотеки Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого зі створення сервісної та інтелектуальної продукції. Надано характеристику інформаційного маркетингового середовища бібліотеки як інноваційного простору для дистанційного забезпечення науково-освітніх потреб здобувачів вищої освіти. Розглянуто сутнісні характеристики бібліотечної маркетингової діяльності. Вивчено роль і значення реклами в процесі просування бібліотечних та інформаційних послуг і продуктів.*

Ключові слова: *наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, соціальні мережі, дистанційні послуги, тизер-трейлер, бібліотечна реклама, маркетингове середовище.*

Annotation. *The article presents the experience of the Scientific Library of Yaroslav Mudryi National Law University of the creation of service and intellectual production. The characteristic of the information marketing environment of the library as an innovative space for remote provision of scientific and educational needs of higher education seekers is given. The essential characteristics of library marketing activity are characterized. The role and significance of advertising in the process of promoting library and information services and products are studied.*

Keywords: *Scientific Library of Yaroslav the Wise National Law University, social networks, remote services, teaser trailer, library publicity, marketing environment.*

У зв’язку з поширенням дистанційного навчання перед бібліотеками постало нове завдання – якісне інформаційне забезпечення і якнайповніше задоволення науково-освітніх потреб здобувачів вищої освіти, що є вимогою часу. У НБ Національного юридичного університету (НЮУ) ім. Ярослава Мудрого розпочато роботу з його виконання. Передусім співробітники віднайшли способи перетворення установи на сучасне середовище, де користувачі завдяки новітнім цифровим технологіям в змозі не тільки оперативно отримати всю необхідну інформацію у режимі 24/7, а й поставити запитання чи поспілкуватися в режимі онлайн з будь-яким співробітником. Крім того, у приміщеннях бібліотеки створено умови для фізичного дистанціювання, що дозволяє убезпечити працівників і відвідувачів. Пожвавилася діяльність з розробки, впровадження і використання сервісної та інтелектуальної продукції.

Так, співробітники бібліотеки через введення карантину й вжиття обмежувальних заходів докладали максимум зусиль до формування інформаційно-маркетингового середовища і створення промопродукції власної генерації, розуміючи, що цього можна досягти лише за умов обов’язкового врахування інформаційних потреб споживачів цих ресурсів і бібліотечних послуг. Із цією метою проведено онлайн-опитування здобувачів вищої освіти НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Результати підтвердили необхідність створення і застосування під час дистанційного навчання нових бібліотечно-інформаційних ресурсів, як-от: лонгриди, путівники, інтерактивні плакати тощо (на цьому наголосили 87,9% респондентів). Як показало опитування, ефективні рішення й маркетингові заходи книгозбірні зі створення сучасних інтерактивних ресурсів допомагають долати не тільки фізичну й цифрову дистанцію, а й соціально-економічну.

Одним із популярних інструментів поширення інтелектуальної і сервісної інформації стали рекламні проморолики, які широко

використовуються в обслуговуванні користувачів і завжди їх цікавлять. Сьогодні завдяки цьому продукту (який набуває частіш за все інформаційно-бібліографічного характеру) потенційній аудиторії презентуються контентний інтелектуальний ресурс або сервісні послуги з дотриманням єдиної стилістики. При розробці ролика переслідується така мета: він має вирізнятися яскравістю, бути компактним і інформативним, щоб відразу привернути увагу користувача. Відомо, що проморолик – це частина інтернет-проєкту, досить популярний засіб для просування бібліотечної продукції. Його можна вважати справжнім мініфільмом, відеотреком, що носить і рекламний, і інформативний характер.

Наприклад, НБ НЮУ ім. Ярослава Мудрого випустила промовідео «Бібліотека – Відкритість, Доступність, Сервісність!». Промоматеріали, представлені в ньому, є своєрідними компонентами інформаційного маркетингового середовища, орієнтованими на широку аудиторію. Вони актуалізують бібліотеку як інноваційний робочий простір, рекламують архітектурно-ландшафтні локації для вільних комунікацій онлайн-відвідувачів, генерують освітньо-наукові й творчі ідеї. Такі проморолики, як «Бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого», «На допомогу організації науково-дослідної роботи!», «Вітаємо, абітурієнте!», «Бібліотека нашого часу – це комфортний простір для читання, майданчик для коворкінгу, зони для презентацій», «Вчені-правознавці – ювіляри 2020 року!», «Е-послуги Наукової бібліотеки НЮУ ім. Ярослава Мудрого!» та ін., представлені на вебсайті бібліотеки, у соціальних мережах і мають, на нашу думку, високий потенціал. Інформації про діяльність і заходи, що відбуваються в бібліотеці, розміщується в мережах «Фейсбук», «Інстаграм», «Лінкедін», на Телеграм-каналі і сайті, як правило, супроводжуючись інтерактивним проблемно-орієнтованим контентом і промоматеріалами.

Для привернення уваги й підвищення зацікавленості читачів до ресурсів і відповідних інтерактивних середовищ бібліотеки, її популяризації напередодні визначних і пам’ятних дат на вебсайті й у соціальних мережах розміщуються вітальні листівки, книжкові закладки, пам’ятки, створені на платформах «Canva» та «Crello», оформлені в єдиному стилістичному рішенні з логотипом бібліотеки, а також промоматеріали. Візуалізація, наочне представлення і поширення інтерактивних інформаційних продуктів і точкової бібліографічної продукції приваблює потенційного користувача соціальних мереж, має сталий ефект і сподівання бібліотекарів на те, що споживач ресурсів стане

постійним відвідувачем. Так, аналіз переглядів інтерактивного рекламного плаката «Дистанційні сервіси Наукової бібліотеки НЮУ ім. Ярослава Мудрого» (https://view.genial.ly/605b12a613ee700d0d5e9e43/interactive-image-interactive-image) свідчить про високу залученість бібліотечного ресурсу до інформування студенства. Зокрема, за період 2020–2021 рр. зафіксовано 960 звернень.

Розробка різного роду інфопродуктів і привабливого контенту для соціальних мереж за допомогою графічних платформ та іншого інструментарію забезпечує доступ (усім охочим) до ресурсів бібліотеки, включення всієї потенційної аудиторії до її інформаційного маркетингового середовища. Наприклад, тизер (від англ. teaser – дражнилка) – це рекламне повідомлення, що використовується як анонс, в основі якого лежить певна інтрига. Тизер застосовується, як правило, для підвищення інтересу до тієї чи іншої тематики або акції. Така реклама у вигляді коротких промороликів містить переважно частину інформації про продукт і викликає у потенційної аудиторії інтерес і бажання дізнатися більше. У такому випадку маркетинговий прийом, що ґрунтується на використанні одного або кількох тизерів, має назву «тизерна реклама». Зазвичай загадка, закладена в тизері, розкривається через деякий час – у повторному рекламному повідомленні. Однак можна знайти приклади, коли тизер міститься в заголовку, а повна рекламна стаття відкривається за певним посиланням. До прикладу: бібліотрансформер «Скарбничка права Стародавньої Грузії», підготовлений бібліотекою НЮУ ім. Ярослава Мудрого до Всесвітнього дня книги й авторського права 2021, створений на платформах «Tilda» та «Genially», поєднав у собі декілька форм подачі інформації, а саме:

– мультимедійний лонгрид «Тбілісі – книжкова столиця світу 2021 року!» (http://bibliographicdepartment.tilda.ws/tbilisiisthebookcapitaloftheworldin 2021);

– інтерактивний гід «Скарбничка права стародавньої Грузії» (https://view.genial.ly/6059a3ca91094a0d681a2ad2/interactive-image-interaktivnij-plakat);

– інтерактивну книжкову виставку «Грузія на перехресті часів» та відеоогляд видань з фонду рідкісних книг.

Тизер бібліотрансформера був доступний у мережах «Фейсбук», «Інстаграм», «Лінкедін» і на Телеграм-каналі. Протягом року до нього звернулося 819 осіб, це підтверджує, що з часом він отримав свого зацікавленого користувача.

Додамо, що короткий і доступний тизер-трейлер зазвичай випускається бібліотекою задовго до виходу головного промоматеріалу, щоб зацікавити аудиторію. Так, напередодні 30-річчя від дня ухвалення Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України для просування мультимедійного лонгриду «Незалежна Україна: історичний дискурс» (http://scientificlibrary.tilda.ws/independentukraine) НБ НЮУ ім. Ярослава Мудрого розроблено й поширено у соціальних мережах тизер-трейлер, щоб привернути увагу до актуального мультимедійного продукту.

Отже, підвищення уваги користувачів, здобувачів вищої освіти до різного роду інтелектуальних ресурсів, сервісів спонукає бібліотеки ЗВО до використання більш креативних підходів у формуванні інформаційного маркетингового середовища. Застосування в бібліотечній діяльності поруч з традиційними засобами таких промоматеріалів, як колажі, відеоогляди, серії електронних промороликів, постів, залучення до процесу надання контенту інших інтерактивних ресурсів, відповідає реаліям сьогодення і завданням підвищення якості наукової діяльності у ЗВО, дозволяє підвищити значення бібліотеки як сучасного інноваційного робочого простору.

УДК 02:[34:001.101]]

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Вдовіна Олена Олександрівна,
доцент Національного університету
«Полтавська політехніка ім. Юрія Кондратюка»
Україна, Полтава

Анотація. *Проаналізовано роль бібліотек у популяризації правових знань, розглянуто конкретні інструменти, що використовуються книгозбірнями для формування правових знань місцевої громади.*

Ключові слова: *місцева громада, правові знання, правова культура.*

Annotation. *The work analyzes the role of libraries in the population of legal knowledge, considers the specific tools used by libraries to form the legal knowledge of the local community.*

Keywords: *local community, legal knowledge, legal culture.*

Усі громадяни України мають право на здобуття необхідного їм мінімуму правових знань. Це право забезпечується мережею навчальних, навчально-виховних закладів, засобами масової інформації, спеціалізованою літературою та культурно-освітніми закладами, провідна роль серед яких належить бібліотекам [3].

Формування правової культури є важливою складовою у вихованні вільної особистості, сприяє становленню цінностей, спрямованих на розвиток цивілізованого суспільства, демократії, справедливості, поваги до закону [2]. Ключову роль у формуванні особистості з новим, європейським типом мислення, відіграють такі поняття, як обов'язок, відповідальність, права кожного громадянина і суспільства, влада і сила, партнерство і конфлікт. Бібліотеки акумулюють велику кількість джерел юридичної спрямованості, а тому можуть ставати центрами поповнення знань та вдосконалення правової культури громадян. Досить часто ця місія виконується шляхом співпраці книгозбірень з безоплатними центрами правової допомоги, територіальними органами юстиції, Національної поліції України, а також завдяки сприянню органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

У читальнях можуть проводитися заходи, метою яких є привернення уваги громади до змін у законодавстві, прийняття нових нормативно-правових актів, роз'яснення актуальних для членів територіальної громади питань правового характеру. Такими заходами, що проводяться, як правило, в інтерактивній формі, можуть бути конкурсні програми, зустрічі з фахівцями, тренінги, рольові ігри, турніри, диспути, діалоги, бесіди, круглі столи, психологічні практикуми, правові лекторії, ігри-квести тощо. Інноваційним методом роботи з користувачами в умовах пандемії COVID-19 є надання інтернет-консультацій, створення бібліотекарями вебліографічних покажчиків, списків сайтів, віртуальних екскурсій з правовової тематики як-то: «Законодавство та право України»; «Сам собі юрист»; «Молоді про закон»; «Інтернет-підтримка людям з особливими потребами»; «Прогулянка сайтами органів державної влади України» та ін. [4].

Цікавим, на думку автора, видається й досвід створення та функціонування на базі бібліотек клубів правової тематики. Так, аналізуючи досвід роботи Кам'янець-Подільської центральної районної бібліотеки, звертаємо увагу на діяльність правових клубів: «Юність і закон» (с. Залісся-2), «Держава Право. Громадянин» (с. Колубаївці). Їх заняття спрямовані на ознайомлення передовсім молодого покоління

громади із законами, нормами поведінки, усвідомлення ними відповідальності та покарання за порушення закону. До участі в роботі клубів залучаються й працівники правоохоронних органів. Тематика засідань актуальна і різнопланова, а саме: «Відповідальність неповнолітніх за скоєння правопорушень», «Україна – суверенна і незалежна демократична, соціальна, правова держава», «Громадянин, держава і влада» [4].

Нині бібліотеками активно використовуються й інші методи роботи для формування правової обізнаності громади, зокрема комплектування фондів літературою законодавчого характеру. Розкриваючи фонд правової тематики, використовуються наочні форми популяризації літератури. Так, читачам Старокостянтинівської центральної районної бібліотеки пропонуються такі книжкові виставки, тематичні полички та викладки: «Держави славна назва – Україна», «Держава. Право. Суспільство», «Україна – правова держава», «Конституція України – основне джерело права», «Закон про мене, мені про закон», створюються пункти доступу громадян до інформації [4].

Для підвищення рівня обізнаності в галузі прав людини та розвитку правового діалогу бібліотекарі застосовують різноманітні медіаінструменти, зокрема кіноклуби. У партнерстві з громадськими організаціями на базі бібліотек відкриваються кіноклуби Міжнародного кінофестивалю Docudays.UA [1]. Один із найбільш цікавих заходів – «Ніч документального кіно у бібліотеці», де глядачі стають не лише учасниками демонстрації та обговорення фільмів, а й спілкуються з «живими книгами», перевіряють та збагачують знання під час інтерактивних заходів, а саме: квесту «Права знаєш – себе захищаєш», конкурсу на кращих знавців права «Закон і ми», вікторини «Чи знаєш ти свої права?». Також бібліотекарі організовують книжкові виставки «Права і закони у твоєму житті».

Творчо підходять до питань правової освіти бібліотечні заклади Київщини. Філіал № 9 Білоцерківської міської ЦБС ім. П. Красножона створив відеопрезентації, віртуальні книжкові виставки, буктрейлери з правової тематики. Філіал № 8 започаткував співпрацю бібліотеки з ГО «Правова єдність», з якою було проведено низку змістовних заходів. Тут також діє правовий всеобуч для самих працівників книгозбірні [3].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що планування заходів у бібліотеках, націлених на вдосконалення правових знань місцевої громади, відіграє надзвичайно важливу роль, адже

впливає на розуміння змісту основних державно-правових понять, дотримання чинного законодавства, правових норм, встановлених суспільством, сприяє підвищенню рівня знань та формуванню правової культури українців.

Список бібліографічних посилань

1. Docudays.ua : офіційний сайт. URL: https://docudays.ua.
2. Кісельова О. Формування правової культури юних користувачів у бібліотеках Кіровоградщини. URL: https://lib.kr.ua/?page_id=30263.
3. Кабаренкова Е. Бібліотека як суб'єкт формування правових знань у стратегічних комунікаціях місцевої громади. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1359.
4. Бібліотека і правова освіта: час нових підходів: за підсумками обласного огляду-конкурсу бібліотек на кращу організацію роботи з правової освіти населення / Упр. культури, національностей та релігій Хмельн. облдержадмін., ХОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2014. 64 с.

УДК 002.2:655.567](100:477)]:001.82

ПЕРЕМІЩЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Колеко Михайло Миколайович,
аспірант Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID 0000-0001-8468-1082
Україна, Київ

Анотація. *Розкрито теоретико-методологічні засади дослідження нормативно-правового та організаційного супроводу надходження іноземної друкованої продукції на український ринок.*

Ключові слова: *друкована продукція, методи дослідження, книжковий ринок.*

Annotation. *Theoretical and methodological bases of research of normative-legal and organizational support of movement of foreign printed products on the Ukrainian market are revealed.*

Keywords: *printed products, research methods, book market.*

Утвердження України як повноправного суб'єкта міжнародного права спонукає до імплементації нормативно-правових актів Європейського Союзу та радикального оновлення національного законодавства в економічній, соціальній і гуманітарній сферах. «*Вважаючи, що музеї, бібліотеки і архіви, як заклади культури, мають піклуватися про те, щоб їхні колекції створювалися на основі загальновизнаних моральних принципів, вважаючи, що незаконні ввезення, вивезення та передача права власності на культурні цінності завдають шкоди взаєморозумінню між народами, сприяти якому ЮНЕСКО зобов'язана, <…> обмін культурними цінностями між країнами <…> розширює знання про людську цивілізацію, збагачує культурне життя всіх народів і викликає взаємну повагу і розуміння між країнами»* (переклад автора) [2].

Констатуючи загальновідомий факт, що на тридцятому році незалежності сучасне національне законодавство значною мірою послуговується нормативно-правовими актами неіснуючої країни, актуальною і сьогодні вважаємо Конвенцію ЮНЕСКО про незаконний обіг культурних цінностей (далі Конвенція) від 14 листопада 1970 р., яку Президія Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки ратифікувала із заявою Указом № 5396-XI (5396-11) від 10.02.1988 р. У преамбулі Конвенції стверджується, що *« …обмін культурними цінностями між країнами <…> розширює знання про людської цивілізації, збагачує культурне життя всіх народів і викликає взаємну повагу і розуміння між країнами»*. Згідно зі статтею 3 Конвенції, *«…вважаються незаконними ввезення, вивезення та передання права власності на культурні цінності, вчинені з порушенням правил»* (переклад автора) [2], пункт статті 5 зобов'язує: «…*сприяти розвитку або створенню наукових і технічних закладів (музеї, бібліотеки, архіви, лабораторії, майстерні тощо), необхідних для збереження і популяризації культурних цінностей»* (переклад автора) [2].

Сучасні суспільно-політичні процеси актуалізували дослідження питань організаційного та нормативно-правового забезпечення переміщення іноземної друкованої продукції (ІДП) на український ринок як важливого складника інформаційного простору з метою захисту національних інтересів України. *«Національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні,*

визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [3].

Сучасна розгалужена система методологічних засад наукової праці дає можливість втілювати найраціональніші організаційні рішення щодо опанування нових наукових методів, що в нашому випадку результувалося в достовірному вивченні об'єкта дослідження – вітчизняної нормативно-правової бази переміщення іноземної друкованої продукції на український книжковий ринок. Зміст обраної теми дослідження в контексті складної суспільно-політичної ситуації в країні, що восьмий рік знаходиться у стані гібридної війни, є надзвичайно актуальним. Одним із найважливіших завдань соціальної трансформації українського суспільства є захист національних інтересів, адже духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне середовище суспільства є об'єктом національної безпеки [3]. Тому, базуючись на принципі суворого детермінізму, реалізація запропонованих обґрунтованих висновків щодо трансформації вітчизняного законодавства у галузі книговидання та книгорозповсюдження, бібліотечно-інформаційної сфери матиме значний економічний (формування сталого попиту на українську книгу, її конкурентоздатність) і соціальний (зміцнення почуття гордості за історію та культуру українського народу, патріотизму) ефект.

Успішному досягненню поставленої мети сприяло використання таких основних загальнонаукових методів, як пізнання – для виокремлення особливостей законодавств інших країн щодо переміщення ІДП на книжковий ринок; узагальнення – для формулювання нової парадигми вітчизняного законодавства в умовах відкритої агресії; аксіоматичний – для трактування захисту інформаційного простору як питання національної безпеки; елементно-теоретичний – як окремий вид аналізу і синтезу [2] для дослідження ґенези переміщення ІДП на книжковий ринок.

Визначенню характеру трансформації українського книжкового ринку для реконструювання української історії формування книгорозповсюдження сприяло застосування історичного методу пізнання. Основні історичні етапи формування вітчизняної нормативно-правової бази стосовно переміщення ІДП на український ринок визначено завдяки застосуванню історико-правового методу. Загалом нами виокремлено три великі історичні етапи: перший – до 1917 р. – дорадянський (1627 – наказ царя Михайла з подання Московського патріарха Філарета спалити в державі всі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія»

Кирила Ставровецького, який роком раніше перейшов в унію («чтоб та ересь и смута в мірѣ не была») [4; 5]; Емський указ Олександра II 1876 р. про заборону ввезення на територію імперії книг, надрукованих українською мовою); другий – радянський (1917–1991 рр.); третій – незалежної України (від 1991 р.). Найхарактерніші тенденції та закономірності розвитку книговидавничої справи в Україні визначено завдяки ретроспективному методу.

За допомогою методу аналітико-синтетичного опрацювання інформації та узагальнення виявлено особливості сучасного переміщення іноземної друкованої продукції, а статистичний метод застосовано для обліку її кількісних показників. Контекстуальний метод використаний для вивчення впливу соціально-політичних, культурних, ринкових факторів на формування нормативно-правової бази переміщення ІДП на український ринок. Завдяки методу моделювання репрезентована перспективна модель організаційного методологічного забезпечення переміщення цієї продукції.

Семантико-контекстний аналіз та осмислення понятійного комплексу засвідчили відсутність одностайності у законодавця щодо номінування концепту «видання». Позаяк методологія термінологічного аналізу дозволила запропонувати дефініцію терміна «іноземна друкована продукція», поняття якого вже давно утвердилося в мовній практиці.

Отже, застосування комплексу наукових принципів об’єктивності, цілісності, сутнісного аналізу і методів пізнання, які використовувалися як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання та ін.), детермінованих потребою ґрунтовного й комплексного вивчення обраної теми, дозволило реалізувати поставлену мету та вирішити завдання дослідження нормативно-правового та організаційного супроводу переміщення іноземної друкованої продукції на український ринок.

Список бібліографічних посилань

1. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми, 2016. 260 с.

2. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186#Text.

3. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 18 червня 2003 р. URL: http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/1819.html.

4. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ, 2005. 399 с.

5. Хронологія утисків української мови // Вікіпедія : віл. енцилопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.

УДК 008:004.93]:[711.57+02+930.25+069]]

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ГАЛЕРЕЯХ, БІБЛІОТЕКАХ, АРХІВАХ І МУЗЕЯХ: ІНІЦІАТИВА OPENGLAM

Литвинова Лариса Анатоліївна,
завідувачка сектору
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
кандидат наук із соціальних комунікацій
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто питання сприяння вільному і відкритому доступу до цифрової культурної спадщини в галереях, бібліотеках, архівах і музеях.*

Ключові слова: *цифрова інформація, відкритий доступ, цифрова культурна спадщина.*

Annotation. *Reviewed promoting free and open access to digital cultural heritage held by Galleries, Libraries, Archives and Museums.*

Keywords: *digital information, open access, digital cultural heritage.*

Галереї, бібліотеки, архіви та музеї (відомі під загальною назвою GLAM) відіграють фундаментальну роль у підтримці прогресу знань людства. Ці установи захищають, зберігають і докладають зусиль, щоб зробити колекції культурної спадщини доступними для громадськості. Епоха інтернету привела до значних змін у способах використання культурних ресурсів, що спричинило значне збільшення кількості активних користувачів ними у світі. Багато установ сектору GLAM оцифровують і роблять свої колекції доступними в інтернеті, прагнучи як зберегти, так і відкрито ділитися матеріалами культурної спадщини.

Майже 1000 установ культурної спадщини по всьому світу відкрили частину або всі свої онлайн-колекції для безкоштовного повторного використання, модифікації та спільного користування [1]. Вони є частиною руху OpenGLAM, який намагається привнести деякі концепції і цінності «відкритого» руху в сектор культури. OpenGLAM (https://openglam.org/) народився як ініціатива приблизно в 2010 р., коли Фонд відкритих знань (Open Knowledge Foundation – OKFN) отримав грант від Європейської комісії в межах проєкту DM2E (Оцифровані рукописи для Europeana). Creative Commons, Communia Association і співтовариство GLAM Wiki були союзниками від самого початку.

OpenGLAM – глобальна мережа зацікавлених громадян і організацій, які працюють над відкриттям оцифрованого контенту та даних, що зберігаються в галереях, бібліотеках, архівах і музеях. Як спільнота практиків OpenGLAM започатковує різноманітні заходи з поширення знань і культури серед широкого загалу на семінарах за допомогою документації і посібників та поєднують з діяльністю професійних співтовариств GLAM. Щоб визначити, як інститути культурної спадщини мають підтримувати прогрес людства, відкриваючи свої колекції, робоча група в 2013 р. розробила набір з п’яти принципів OpenGLAM, що стосуються надання відкритих даних у закладах культури.

1. Надавайте цифрову інформацію про артефакти (метадані) в суспільне надбання за допомогою відповідного юридичного інструментарію, такого як Creative Commons Zero Waiver (CC0 1.0 Універсальна (CC0 1.0).

Це не означає надання загального доступу до самого цифрового об’єкта, наприклад, файлу з відкритою ліцензією. Йдеться тільки про метадані, інформацію, яка є, наприклад, у системі управління колекціями про об’єкт. Така інформація сприяє максимально можливому повторному використанню даних і дозволяє зробити ресурси доступнішими для виявлення, а також забезпечує відповідність основним агрегаторам культурних даних, що централізують і збирають дані, таким як «Europeana» (Європейська цифрова бібліотека), DPLA (Цифрова публічна бібліотека Америки) і Trove (результат співпраці Національної бібліотеки Австралії і сотень партнерських організацій по всій країні).

2. Зберігайте цифрові зображення робіт, на які закінчився термін дії авторських прав (суспільне надбання), не додаючи до них нових прав. Під час оцифрування творів, що є суспільним надбанням, виникають ключові питання, щодо оригінальності даних, авторства, прав власності,

комерціалізації та здатності до транскордонного обміну. Ці питання неврегульовані і часто спричиняють суперечки. Основоположний принцип OpenGLAM – не має виникати або заявлятися ніяких нових прав на засоби відтворення об'єктів, що є суспільним надбанням.

3. При публікації даних чітко і детально викладайте свої побажання і очікування щодо повторного використання та перепрофілювання описів, усієї колекції даних та її підмножин.

4. При публікації даних використовуйте відкриті машинозчитувані формати файлів. Якщо інформація не зберігається в машинозчитуваних форматах, таких, як XML, JSON або CSV, комп'ютери не можуть їх прочитати або обробити. Це унеможливлює пошуковим системам знайти їх або отримати до них доступ. Структура та можливі способи використання даних мають бути добре задокументованими, наприклад, у журналі даних або на вебсторінці.

5. Використовуйте можливості залучення аудиторії до нових способів управління / використання даних.

Необхідно чітко задокументовувати відкриті дані, контент і послуги, які надають установи GLAM, щоб користувачі могли легко повторно використовувати, створювати і покращувати те, що є доступним. Наприклад, SOCH (вебсервіс, який збирає метадані з баз даних установ культурної спадщини в Швеції) щотижня обробляє повідомлення від користувачів, які хочуть допомогти, ідентифікуючи місця або людей на фотографіях, або збагачуючи метадані об'єкта.

За п'ять років співтовариство OpenGLAM стало більш глобальним, прийняло більше тактик і стратегій для інтеграції відкритості в організації. Тому у 2018 р. члени спільнот «Wikimedia»», «Open Knowledge International» і «Creative Commons» провели опитування, щоб зрозуміти актуальність принципів і їх відповідність потребам сектору культурної спадщини. Результати опитування продемонстрували необхідність більшого консенсусу для гарантування, що нові права не будуть заявлені на неоригінальні засоби відтворення, і того, що цифрова культурна спадщина та ідентичність використовуються відповідально як всередині, так і окремо від існуючих інститутів пам'яті. Було прийняте рішення підготувати вичерпний технічний документ – Декларацію про відкритий доступ до культурної спадщини, щоб керуватися більш справедливою практикою щодо відкритого доступу. Це наближає потребу в живому документі, який надає працюючі визначення, цілі і стандарти для забезпечення доступності та багаторазового використання цифрової

культурної спадщини, а також документ, який може адаптуватися до майбутнього використання цифрових медіа та культурної спадщини. Протягом 2020–2021 рр. Creative Commons підтримує раунди консультацій по проєкту Декларації для спільної розробки остаточної, переглянутої версії.

Ідея установ OpenGLAM – сприяти відкритості цифрової спадщини – вигідна як для закладів культури, так і для суспільства. Для цих установ – це підвищення обізнаності громадськості про свої колекції через популярні портали з відкритим контентом, такі, як Wikimedia Commons і Internet Archive; покращення доступності їх активів через портали «Europeana» і «Google»; розширення можливості для їх аудиторії брати участь в куруванні і збагаченні своїх колекцій. Відкритий культурний контент і дані мають низку важливих переваг для суспільства: відкритий ліцензований культурний контент дозволяє викладачам по всьому світу повторно використовувати його в аудиторії; відкриті культурні дані дозволяють дослідникам встановлювати зв'язки між людьми, речами і подіями за допомогою інноваційних методів, таких як інтелектуальний аналіз тексту і візуалізація; відкритий культурний контент дозволяє громадянам різних країн насолоджуватися цим матеріалом, розуміти свою культурну спадщину і повторно використовувати цей матеріал для створення нових творів мистецтва.

Якщо десять років тому OpenGLAM практикувалося відносно невеликою кількістю організацій, зараз це стає мейнстрімом. Уряди, спонсори та політики мають визнати це і забезпечити наявність в установах культурної спадщини фінансових, технічних і людських ресурсів, необхідних для підготовки своїх колекцій до опублікування у відкритому доступі.

Список бібліографічних посилань

1. Douglas McCarthy, Andrea Wallace. Survey of GLAM open access policy and practice. 2018. URL: http://bit.ly/OpenGLAMsurvey.

УДК 027.5(477):[028.8:004.7]]

ТРАНСЛЯЦІЯ ДОСВІДУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ З ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ

Лісова Ірина Володимирівна,
провідна бібліотекарка
Національної бібліотеки України
ім. Ярослава Мудрого
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто складову методичної роботи з популяризації книги та читання – оприлюднення кращих практик публічних бібліотек України на сторінках фахових видань та електронних ресурсах (за матеріалами дослідження «Роль публічних бібліотек у промоції читання» Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого 2021 р.).*

Ключові слова: *промоція читання, трансляція досвіду, методична робота, видання бібліотек.*

Annotation. *The report is devoted to one of the components of the methodological work on the popularization of books and reading – the publication of the best practices of public libraries of Ukraine on the pages of professional publications and electronic resources (based on the research materials «The Role of Public Libraries in Promoting Reading» of Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine, 2021).*

Keywords: *promotion of reading, translation of experience, methodical work, publications of libraries.*

Узагальнення, використання та поширення здобутого досвіду бібліотек – це основа методичної роботи, яка охоплює всі її напрями. Трансляція досвіду з промоції читання, накопиченого бібліотеками області, дає можливість використовувати його не лише в певному регіоні, а й бібліотекам в усіх областях України.

Дослідження «Роль публічних бібліотек у промоції читання», проведене співробітниками Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого у 2021 р., доводить, що методичні служби публічних бібліотек країни всебічно вивчають, узагальнюють досвід роботи книгозбірень та допомагають бібліотечним працівникам впроваджувати найефективніші форми роботи для підвищення інтересу до книги, читання, бібліотеки шляхом використання методичних матеріалів, кращого вітчизняного та

зарубіжного досвіду. Каналами передання професійної інформації на підтримку читання є:

- професійна періодика;
- видання бібліотек;
- вебсайти бібліотек.

Професійні періодичні видання – це традиційне джерело комунікації для бібліотечних фахівців. У статтях, розміщених на сторінках фахових журналів, велика увага приділяється проблемам дитячого читання, залучення молоді до бібліотек, формуванню в суспільстві позитивного іміджу книгозбірні. Бібліотекарі використовують як майданчик для поширення власного досвіду роботи з питань промоції книги та читання переважно журнали прикладного характеру, розраховані на бібліотекарів-практиків, а саме: науково-виробничий журнал «Бібліотечна планета», науковий, інформаційний журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика», науково-популярний журнал «Бібліотека у форматі D», інформаційний вісник «Бібліосвіт».

Ще одним важливим джерелом інформування про власний досвід з популяризації читання є видання бібліотек. Видавнича діяльність книгозбірень активізувалася завдяки впровадженню новітніх технологій. Цифровий формат збірників, методичних рекомендацій, періодичних видань сприяє збільшенню кількості та підвищенню якості видавничої продукції. Багато видань почали виходити лише в електронній формі. Це можуть бути інформаційно-аналітичні матеріали, як аналізи діяльності бібліотек області, інформаційні довідки про діяльність публічних бібліотечних закладів, збірники матеріалів з досвіду роботи тощо. Такі добірки можуть бути тематичними або містити інформацію про практики, присвячені певній категорії користувачів, наприклад: «Публічні бібліотеки Житомирщини – юнацтву та молоді. Кращі практики 2019 року» (Житомирська обласна бібліотека для юнацтва, м. Житомир. 2020), «Публічні бібліотеки Волині під час карантину: з досвіду роботи бібліотечних установ області» (Волинська ДОУНБ ім. Олени Пчілки, м. Луцьк, 2020), «Дитячі бібліотеки Кіровоградщини – простір OF / ONлайн : огляд роботи бібліотек для дітей за 2020 рік» (Кіровоградська обласна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка, м. Кропивницький, 2021) тощо.

Найдоступнішими платформами для поширення досвіду роботи бібліотек є вебсайти. Повнотекстові методичні матеріали, розміщені в електронному вигляді на вебсайтах, забезпечують доступ до них більш

широкому колу фахівців та зацікавлених осіб. Важлива роль сьогодні відводиться таким формам методичного спілкування, як професійні блоги, форуми, що дозволяють оперативно реагувати на актуальні проблеми галузі та брати участь в обговоренні на рівних умовах фахівцям бібліотек різного рівня. Більшість книгозбірень мають рубрики на сайтах «Сторінка методиста», «Методисти рекомендують» або професійний блог, де представлені окремі розробки бібліотек на підтримку книги і читання, інформація про методичні матеріали, а також інформаційно-рекламна продукція бібліотек, присвячена темі читання. Деякі обласні заклади виокремлюють рубрику «З досвіду бібліотек області», в якій широко представлено інформацію про заходи з популяризації читання.

Так, на сайті Чернігівської ОУНБ функціонує блог науково-методичного відділу, на якому в окремому розділі представлені методичні матеріали. Серед них багато корисної інформації на допомогу проведенню різноманітних заходів та для розроблення цікавих форм роботи, зокрема: «Бібліотечна діяльність у соціальних мережах: актуальність, форми, виклики»; «Бібліотечні акції як інструмент просування читання та реклама бібліотеки» тощо. На сайті Херсонської ОУНБ виокремлена рубрика «Матеріали на допомогу підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників області», де представлена інформація, що може стати у пригоді для створення у бібліотеках комфортного інтелектуального середовища, здатного залучати і виховувати нові покоління читачів. Сайт Івано-Франківської ОУНБ містить розділ «Фахівцю бібліосервісу» з матеріалами на допомогу в проведенні соціокультурної роботи, інформація про професійні конкурси та заходи з професійного розвитку.

Методичні служби бібліотек для дітей та юнацтва креативно підходять до своїх інформаційних ресурсів. Так, працівники методичного відділу Львівської обласної бібліотеки для дітей на допомогу бібліотекарям області створили «БлоГнот Методиста», де діляться досвідом роботи дитячих бібліотек області та іншою корисною інформацією. А Одеська обласна бібліотека для юнацтва ім. В. В. Маяковського – блог «Допоможемо стати професіоналом: методичний кошик ОЮБ», де пропонуються методичні матеріали на допомогу фахівцям, які обслуговують юнацтво в організації та проведенні різноманітних заходів з популяризації бібліотеки та читання.

Цікавим та змістовним є блог «БібліоКре@тив» – спільний проєкт бібліотек Південноукраїнського міжрегіонального ярмарку бібліотечних інновацій, заснований у 2013 р. трьома бібліотеками: Херсонською

обласною бібліотекою для дітей (ОБД) ім. Дніпрової Чайки, Кримською республіканською установою «Бібліотека для дітей ім. В. Орлова» та Миколаївською ОБД ім. В. Лягіна (під патронатом Української асоціації працівників бібліотек для дітей та за участю Національної бібліотеки України для дітей). Пізніше до проєкту долучилися Полтавська ОБД ім. Панаса Мирного, ька ОБД «Юний читач», Центральна дитяча бібліотека ЦБС для дітей м. Ізмаїл та Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва.

Кожний з них має у проєкті власну сторінку, де публікуються основні матеріали ярмарку, що відбувався на її базі: програма, протокол, пресреліз, посилання на оглядові публікації та фоторепортажі у вебсайтах, на сторінках у соціальних мережах тощо. У рубриці «Банк інновацій» зосереджено посилання безпосередньо на відеоролики, які автори ідей використовували під час презентації на ярмарках власних розробок.

Методичні матеріали є дієвою формою консультативно-методичної допомоги бібліотекам. Вони допомагають вирішувати нагальні проблеми, розкривають методику роботи. Розміщення на сайтах електронних методичних ресурсів, у т. ч. відеоматеріалів, презентацій тощо, стає особливо актуальним в умовах обмеженого доступу користувачів до бібліотек. Під час карантину книгозбірні в Україні, як і в усьому світі, віднаходять нові можливості бути доступними для користувачів та надавати нестандартні бібліотечні послуги.

Список використаних джерел

1. Бібліотечні методи промоції читання : метод. рек. / уклад. І. В. Бринкіс. – Миколаїв : МОБЮ, 2019. – 23 с.

2. Методична діяльність: управління змінами в бібліотеці : метод. рек. / КЗ «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка» Черкас. обл. ради ; уклад. Н. Д. Вітавська. – Черкаси, 2016. – 15 с.

3. Мудроха В. О. Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: історико-функціональний аспект та інноваційні особливості : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / В. О. Мудроха ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 20 с.

4. Ракитская Л. М. Информационно-методическая поддержка на сайтах региональных библиотек / Л. М. Ракитская // Библиосфера. – 2016. – № 1. – С. 73–79.

УДК 028.8:[005.8:004.7]](100)

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мямліна Антоніна Владиславівна,
викладачка-практик,
експертка з комунікацій
та адвокатка читання
Україна, Дніпро

Анотація. *Розглянуто успішні кампанії та практики промоції читання у цифровому світі, а саме: роботу бібліотеки Нью-Йорка та проєкт «Czytaj PL», також проаналізовано рекламу видавництва «Penguin» на підтримку аудіокниг. Виявлено вагомий вплив новітніх технологій та соціальних мереж на широку аудиторію у промоції читання.*

Ключові слова: *промоція читання, маркетингові кампанії, комунікаційний бік промоції читання, соціальні комунікації на підтримку читання книг.*

Annotation. *Successful campaigns and practices of reading promotion in the digital world are reviewed. Attention is focused on the experience of the New York Public Library and the Czytaj PL project, as well as Penguin audiobooks advertising campaigns. New technologies and social networks have a significant impact on reading promotion.*

Keywords: *promotion of reading, marketing campaigns, communication side of reading promotion, reading promotion communications*.

У сучасному світі читання потребує підтримки, адже в нього з'являється багато конкурентів: стрімінгові платформи, фільми, комп'ютерні ігри, мобільні застосунки тощо. Усе менше книжок читають підлітки, молодь, люди поважного віку. Читання художньої літератури та нон-фікшн – питання не лише смаку, дозвілля та культури, це питання національної економіки та її безпеки. Країни, громадяни яких читають багато книжок задля навчання та розваги, мають високі економічні показники. Книжка – це знання, грамотність та словниковий запас. Читання надихає дітей взаємодіяти із зовнішнім світом, родинне читання з батьками позитивно впливає на стосунки. Переживання за героя твору стимулює розвиток співчуття та емоційного інтелекту. Читання впливає на формування нейронних зв'язків, аналіз великих обсягах інформації, розуміння розкладу та інструкцій. Читання художньої літератури сприяє

розвитку уяви, читання фантастики впливає на винахідництво та інновації, принаймні так вважає Ніл Гейман [7].

Попри всю користь від читання, наразі воно потребує потужної комунікаційної підтримки та промоції серед різних аудиторій. Зауважимо, що саме читання у цифрову добу зазнає змін, значна частина читачів надає перевагу електронним книгам та читанню текстів з екрана монітора, смартфона або електронної книги. За собівартістю така книжка дешевша за традиційну лише на вартість паперу, що за підрахунками експертів становить близько 10%. Проте електронний формат набуває популярності, про що свідчать рекламні комунікації провідних видавництв, які починають рекламувати саме електронні видання, а також аудіокниги. До прикладу: видавництво «Penguin» протягом останніх 10 років рекламує аудіокниги в Індії, Бразилії, Німеччині, Китаї [10]. Над рекламою працюють найкращі рекламні агенції, тому й слогани просто приголомшливі: «Почуйте глибину історії», «Знання всюди», «Історії, якими ви звикли їх слухати».

Візуальний ряд також підкреслює перевагу аудіокниги і поєднує відомих героїв та графічний вигляд звуку. Ефект від аудіокниг інший, проте не можна оминути ці кампанії під час аналізу читання у цифрову добу. Технології не шкодять читанню та літературі, все залежить від того, яким чином людина ними користується. Наприклад, інтерактивна книжка «Снігова королева» від видавництва Івана Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га» свідчить про розвиток цифрового простору навчання та читання і створює інший досвід взаємодії з творами художньої літератури. Крім того, дослідники відмічають необхідність переведення читачів цифрової культури до активних дій та взаємодій з ресурсами, що присвячені читанню та дають змогу читати [1; 2].

Комунікації, у тому числі соціальні та комерційні, стають тим необхідним елементом між читачами та видавництвами або бібліотеками [6], що інформує, впливає на обізнаність, викликає інтерес, і як результат викликає бажання читати більше, читати художню літературу, нові формати. Для комунікації з потенційними читачами, а також промоції читання частіше залучають цифрові інструменти промоції. Критики, які говорять про те, що соціальні мережі та технології призводять до загибелі читання – зустрічайте розумне рішення публічної бібліотеки Нью-Йорка. У 2018 р. за підтримки рекламної агенції «Mother» було запущено комунікаційну кампанію «InstaNovels (@nypl)», завдяки якій за кілька секунд та у форматі історій інстаграму розповідали про найвідоміші твори

літератури: «Аліса у країні див», «Різдвяна історія», «Перетворення», «Жовті шпалери», «Ворон». Метою цієї кампанії було залучення аудиторії з-поза стін бібліотеки до читання, а саме: користувачів інстаграму. Аудиторію становили люди зі смартфоном та акаунтом в інстаграмі, це понад 400 млн користувачів на той момент [9].

Кампанія виявилася ефективною та привернула увагу аудиторії до бібліотеки, книжок та читання. Перша історія про пригоди Аліси зібрала 450 тисяч лайків, а кількість підписників збільшилася до 7100 у день її публікації [11]. Історія за твором Франца Кафки привернула увагу 15 тисяч користувачів. За цим проєктом стоїть важка робота з адаптації художніх творів до формату «Інстаграм історій», створення оригінальних ілюстрацій, анімації та музичного супроводу, а також додавання текстових фрагментів [8]. Публічна бібліотека Нью-Йорка відзвітувала, що з моменту запуску кампанії понад 300 тисяч людей прочитали «Insta Novels», а акаунт бібліотеки набрав 130 тисяч підписників [5]. Це було однією з цілей кампанії, проте в бібліотеці помітили, що користувачі дійсно читали новели, які вони публікували в інстаграмі. Самі твори можна було прочитати у безкоштовному застосунку бібліотеки «SimplyE», крім того, кожен користувач міг отримати доступ до повного тексту твору на сайті «Project Gutenberg» – найстарішої електронної бібліотеки з вільним доступом до книг. Щодо результатів кампанії, то в місті з кількістю 8 мільйонів жителів 300 тисяч користувачів, може, й не така вражаюча цифра, проте є вагомою для бібліотеки та її намагання залучити аудиторію до читання.

У Польщі нові технології також допомагають залучити до читання громадян. «Czytaj PL» – одна з найбільших кампаній промоції читання, що завдяки мобільним технологіям та QR-кодам пропонувала до читання 12 бестселерів у листопаді 2019 р. та 2020 р. [4]. Усі охочі могли задарма завантажити одну чи всі 12 книжок, обраних з переліку бестселерів, у зручному форматі електронної чи аудіокниги. Таким чином, упродовж акції всі охочі на території Польщі могли прочитати кілька акційних книжок. Потрібно було завантажити спеціальний мобільний застосунок «Woblink» (найбільший майданчик з електронними книжками країни) та з його допомогою відсканувати QR-код на плакатах або рекламних бордах кампанії «Czytaj PL» та обрати твір. QR-код був ключем до віртуальної бібліотеки, де користувачі знаходили унікальні романи та науково-популярні книги. Зауважимо, що твори були доступні для читання лише впродовж акції, крім того, текст не можна було скопіювати або зберегти.

У 2019 р. в акції взяло участь 50 тисяч людей, які прочитали книжки 130 тисяч разів. У 2020 р. географія кампанії розширилася, долучилися інші міста, польська антарктична станція та діаспора у Манчестері, Мілані та Квебеку. Насправді кампанія стартувала, коли Краків отримав престижне звання «Місто літератури ЮНЕСКО» у 2013 р. та відбулося започаткування Віртуальної бібліотеки міста. На 60 автобусних зупинках міста з'явилися плакати, що дозволяли позичити 70 книг, які були доступні безкоштовно протягом 30 днів [3].

Отже, розглянуті кампанії, по-перше, демонструють схожі підходи до промоції читання, а саме: безкоштовне читання електронних текстів творів художньої літератури, кардинально різні підходи з точки зору авторського права, адже бібліотека звернула увагу на класичні твори, проте, польська кампанія долучала до бестселерів. По-друге, обидва підходи пропонують легальний доступ до електронних книжок та читання. З іншого боку, на прикладі цих кампаній видно, що нові технології можуть допомогти у питаннях промоції читання та долучити більше людей до читання.

Список бібліографічних посилань

1. Огар Е. І. Книжка замість «мишки»? (дитина і читання в цифрову добу) // Наукові записки [Української академії друкарства]. Львів, 2011. № 4. С. 137–145.

2. Яценко Т. О. Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. 2019. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/267806738.pdf.

3. Akcja Czytaj PL. URL: http://akcja.czytajpl.pl/oakcji.html.

4. Jak dołączyć do akcji Czytaj PL 2019? URL: https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2, jak-dolaczyc-do-akcji-czytaj-pl-2019,4335.html.

5. Lobash Lynn. Read NYPL Insta Novels. New York public library site. 2019. URL: https://www.nypl.org/blog/2019/08/20/nypl-insta-novels.

6. Miamlina A. V. Marketing communications: reading promotion in academic libraries // University library at a new stage of social communications development. Conference proceedings. 2021. № 5. P. 20–24. Electronic analogue: https://doi.org/10.15802/unilib/2020_220650.

7. Neil Gaiman: Why our future depends on libraries, reading and daydreaming. URL: https://www.theguardian.com/books/2013/oct/15/neil-gaiman-future-libraries-reading-daydreaming.

8. New York Public Library Insta Novels. URL: https://mothernewyork.com/work/insta-novels (дата звернення: 15.06.2021).

9. New York Public Library Insta Novels. URL: https://www.webbyawards.com/news/webby-instagram-all-stars-insta-novels/.

10. Penguin advertising campaigns. URL: https://www.adsoftheworld.com/taxonomy/brand/penguin.

11. Schwab Katharine. The NY Public Library wants you to read more books–on Instagram. URL: https://www.fastcompany.com/90223682/the-new-york-public-library-wants-you-to-read-more-on-instagram.

УДК 008:351.862.22]:004.93]:33.025.3(4-6ЄС)

КОЛЕКТИВНЕ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОЦИФРУВАННЯ ТВОРІВ УСТАНОВАМИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Пономаренко Зінаїда Олексіївна,
молодша наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто практику Європейського Союзу з вирішення питань щодо отримання колективної ліцензії на оцифрування творів з фондів установ культурної спадщини.*

Ключові слова: *культурна спадщина, колективна ліцензія, оцифрування фондів, установи культурної спадщини.*

Annotation. *The practice of the European Union on obtaining a collective license for digitization of works from the funds of cultural heritage institutions is considered.*

Keywords: *cultural heritage, collective license, digitization of funds, cultural heritage institutions.*

Бібліотеки протягом багатьох століть свого існування зберігали статус сховища інтелектуальних скарбів людства, змінювались і перетворювались зовні та внутрішньо і сьогодні продовжують поступовий розвиток як один з найважливіших елементів системи духовного відтворення суспільства. Для сприяння оперативному доступу користувачів до величезного обсягу інформації в цифровому середовищі одним із надважливих та пріоритетних напрямків діяльності сучасної бібліотеки є оцифрування фондів та створення їх електронних копій.

З юридичної точки зору виникає питання масового використання захищених авторським правом праць у приміщеннях бібліотек. Ключова

проблема – отримання прав на користування великою кількістю творів. авторськими правами на книги, що зберігаються в їх фондах, бібліотеки не володіють, отже їм необхідно просити дозвіл у правовласників – авторів чи видавців, а лише потім розпочинати оцифрування своїх колекцій. Отримання дозволів від кожного правовласника по кожному твору на практиці неможливе. Спосіб вирішення питання – отримання колективної ліцензії на масове оцифрування документів та розміщення їх в інтернеті через запроваджені організації колективного управління правами (ОКУ). Така ліцензія видається на підставі доручення від членів ОКУ. У такому разі величезна кількість творів, правовласники яких не входять до ОКУ, виявляються виключеними з процесу ліцензування. Основою повноважень для ведення переговорів про ліцензування для ОКУ служить мандат, отриманий від відповідного члена цієї організації.

В Європейському Союзі для вирішення питань доступності культурної спадщини в інтернеті започатковувалося багато різних ініціатив. Зокрема, у 2005 р. було розроблено рамковий проєкт «Цифрові бібліотеки і2010». Його мета – організація відкритого, зручного, ефективного, багатомовного доступу через глобальну мережу до багатої європейської спадщини, шляхом створення Європейської цифрової бібліотеки. Так, 20 листопада 2008 р. почала функціонувати загальноєвропейська цифрова бібліотека «Europeana» як єдина точка доступу до 6 млн творів з можливістю приєднання цифрових ресурсів будь-якої європейської бібліотеки, архіву або музею.

У 2006 р. уповноваженим ЄС з питань інформаційного суспільства та медіа Вівіан Редінг було створено Експертну групу високого рівня з питань цифрових бібліотек, до складу якої входили представники Британської бібліотеки, Deutsche Nationalbibliothek, Федерації європейських видавців та компанії «Google». Експертна група працювала над тим, щоб зблизити погляди традиційних наукових видавців та наукового світу, що підтримують рух за відкритий доступ; над питаннями державно-приватного співробітництва та приватного спонсорства для оцифрування культурної спадщини Європи. Підгрупа з питань авторського права 18 квітня 2007 р. представила Європейській комісії звіт, який включав добровільні угоди між бібліотеками та правовласниками, типові ліцензійні угоди про оцифрування і надання відкритого доступу, ключові принципи отримання прав на оцифрування і публікацію творів, ключові принципи для баз даних (порталів) установ культурної спадщини (УКС) і

сирітських (коли правовласників не вдається ідентифікувати або знайти) творів.

Восени 2011 р. у результаті консультацій та дискусій щодо проблем оцифрування було підписано Меморандум про взаєморозуміння між правовласниками книг, що вийшли з комерційного обігу, та видавцями наукових журналів за ключовими принципами оцифрування і забезпечення доступності творів. Радою європейських письменників, Федерацією європейських видавців, Міжнародною асоціацією видавців науково-технічної та медичної літератури, Європейським бюро Асоціації бібліотек, центрів інформації та документації, Конференцією директорів європейських національних бібліотек, Європейським товариством авторів візуальних творів, Європейською федерацією журналістів, Міжнародною федерацією організацій прав на репрографію було підготовлено та схвалено проєкти законів про розширену ліцензію.

Меморандум про взаєморозуміння встановлює, що колективне управління з боку ОКУ, наприклад, організація з прав на відтворення (ОПВ), є кращим рішенням для отримання ліцензій УКС на певні види використання ними книг і журналів, які постійно перебувають в їх фондах. Зокрема, ОПВ діють від імені авторів та видавців у випадках, коли неможливо індивідуально забезпечити їх права та надають доступ до творів, що охороняються авторським правом, дозволяючи відтворення і певне використання цих творів у цифровому форматі. Текст Меморандуму може слугувати керівництвом під час укладання угод про колективне ліцензування в країнах ЄС між правовласниками, бібліотеками і ОКУ.

У Європейському Союзі Директива 2019/790 про авторське право на єдиному цифровому ринку (Директива DSM), прийнята 26 березня 2019 р., стала першим законодавчим актом Європи, який спрощує отримання ліцензій від ОКУ на певні види використання творів, що постійно перебувають у фондах УКС. У цьому контексті ключовими положеннями є статті 8–11.

Стаття 8 вказує: *«1. Держави-члени повинні передбачити, що ОКУ у відповідності зі своїми повноваженнями від правовласників може укладати з УКС невиключну ліцензію з некомерційною метою на відтворення, розповсюдження, повідомлення для загального відома або надання для публікації знятих з продажу творів, чи інших об'єктів, які постійно знаходяться в колекціях установи, незалежно від того, чи всі правовласники, яких охоплює ліцензія, доручили ОКУ, за умови, що: (а) ОКУ на підставі свого мандата в достатній мірі представляє*

правовласників щодо відповідного типу творів чи інших об'єктів, а також прав, що є предметом ліцензії; а також (б) всім правовласникам гарантується рівне ставлення до умов ліцензії».

Держави-члени також мають передбачити «резервне» виключення або обмеження відповідно до ст. 8 (3), коли не існує ОКУ, що задовольняє п.(а) ст. 8 (1).

Стаття 8 (4) забезпечує можливість усіх правовласників *«…у будь-який час легко і ефективно виключити свої твори або інші об'єкти з ліцензійного механізму, встановленого ст. 8 (1), або застосувати виключення чи обмеження, передбачені в ст. 8 (2), або в цілому, або в конкретних випадках, у тому числі після укладення ліцензії або після початку відповідного використання»*.

З клопотанням про ліцензію потрібно звертатися до ОКУ, яка є представником держави-члена, де заснована УКС (ст. 8 (6)). Ст. 8 не застосовується до комплектів творів, не призначених для продажу (OOCW), які «переважно» складаються з «творів громадян третіх країн» (ст. 8 (7)).

У ст. 9 встановлено правила транскордонного використання. Вона гарантує, що ліцензії, надані відповідно до ст. 8, можуть дозволяти використання творів, не призначених для продажу УКС у будь-якій державі-члені. Також вважається, що використання творів та інших об'єктів відповідно до винятків або обмежень у ст. 8 (2) відбувається виключно в тій державі, де заснована УКС, що здійснює це використання.

Ст. 10 про публічні заходи зобов'язує держави-члени гарантувати та забезпечувати опублікування інформації про OOCW та інші відповідні деталі, що стосуються ліцензії або виключення, на єдиному загальнодоступному онлайн-порталі не менше, ніж за шість місяців до поширення творів чи інших об'єктів за ліцензією або виключенням. Портал створюється і управляється Відомством інтелектуальної власності Європейського Союзу відповідно до Регламенту ЄС № 386/2012. Консультації та діалог із зацікавленими сторонами в конкретному секторі передбачає ст. 11.

На сьогодні триває робота з впровадження положень Директиви в національні законодавства країн-членів ЄС. Через розуміння гостроти проблеми існуючих практик використання авторських творів, розбіжностей де-юре та де-факто, труднощів з доступом через відсутність оцифрованих і збережених творів у мережі, створення єдиного інтегрованого середовища досі не закінчуються дебати між зацікавленими

сторонами та інституціями ЄС. Оптимізму додають вже досягнуті певні політичні та юридичні компроміси у формулюваннях, а об'єктивні зволікання із завершенням лише підкреслюють загальну складність питань авторського права та процесу прийняття законодавства на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Memorandum of Understanding Key Principles on the Digitisation and Making Available of Out-of- Commerce Works. URL : https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-2-3-2011/3180.

2. DIRECTIVE (EU) 2019/790 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj.

УДК 028.8-053.9](477)]:[02:061.1(100)ІФЛА]

ПРОМОЦІЯ ЧИТАННЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІФЛА)

Прокопенко Лілія Сергіївна,
головна бібліотекарка
Національної бібліотеки України
ім. Ярослава Мудрого,
кандидат історичних наук, доцент
Україна, Київ

Анотація. *Проаналізовано рекомендації різних секцій ІФЛА щодо організації і вдосконалення бібліотечного обслуговування людей похилого віку. Особливу увагу акцентовано на промоції читання для цієї цільової аудиторії. Наголошується на важливості використання рекомендацій ІФЛА у роботі бібліотек України.*

Ключові слова: *промоція читання у бібліотеках, люди похилого віку, ІФЛА, міжнародне бібліотечне співробітництво.*

Annotation. *The recommendations of some IFLA's Sections aimed at the organization and improvement of library services for the elderly are analyzed. Special attention is given to the reading promotion for this audience. The importance of using the IFLA recommendation in the practical work of Ukrainian libraries is emphasized.*

Keywords: *reading promotion in libraries, the elderly, IFLA, international library cooperation.*

Розвиток сучасного суспільства характеризується збільшенням частки людей похилого віку у структурі населення. Така тенденція сьогодні притаманна більшості країн світу. Відповідно до міжнародної класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я, людьми похилого віку вважають осіб 60–75 років, 75–90 років – це люди старечого віку, а особи, які досягли 90 років, – довгожителі.

В Україні *«…громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року»* (Ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»).

Україна є і за прогнозами залишатиметься впродовж наступних десятиліть однією з «найстаріших» країн світу. За даними Державної служби статистики України, кожен п'ятий мешканець нашої держави – особа похилого віку. Так, станом на 1 січня 2021 р. досягли 60 років і більше – 9978194 осіб (без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) [4].

Дані вибіркового соціально-демографічного обстеження «Літні особи в Україні: умови життя та соціальне самопочуття», проведеного у 2013 р. центром «Соціальний моніторинг» за сприяння Фонду ООН в галузі народонаселення, свідчать про те, що у ранжованому ряду занять, які наповнюють вільний час людей похилого віку, за частотою їхнього вибору як основного заняття, читання займає друге місце, з великим відривом від панівного заняття – перегляду телепередач. Респонденти вказували читання як основне заняття майже у 3,5 раза рідше, ніж перегляд телепередач. Це майже кожний восьмий з пенсіонерів, які не працюють, і сьомий – з числа тих, хто має оплачувану роботу на пенсії [3]. Водночас серед закладів, які респонденти відвідували впродовж останнього року, бібліотеки знаходяться на дев'ятому місці. Це тільки 2,6% жінок і 3% чоловіків з міських поселень, 4,9% жінок і 4,1% чоловіків – із сільських [3].

Дозвілля людей похилого віку має бути заповнене приємними і цікавими заняттями, адже від уміння продуктивно використовувати вільний час здебільшого залежить сприйняття особистістю такого

феномену, як старість. Це вміння впливає на ставлення літньої людини до життя, до нового образу свого «Я», а від цього, у свою чергу, залежить характер міжособистісних стосунків, взаємодії з суспільством [3]. У цьому контексті промоція читання, організована бібліотеками для людей похилого віку, набуває особливої актуальності [1; 2].

У доробку секцій та інших структурних підрозділів Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ – ІФЛА (International Federation of Library Associations and Institutions), яка сьогодні є найчисельнішим і найавторитетнішим осередком міжнародного співробітництва світової бібліотечної спільноти, є низка рекомендацій щодо бібліотечного обслуговування різних категорій населення у різних видах бібліотек. У деяких з них вміщено й окремі поради з організації бібліотечного обслуговування людей похилого віку. Значна частина цих рекомендацій стосується саме промоції читання.

ІФЛА наголошує на тому, що ефективне бібліотечне обслуговування людей похилого віку має бути націлене на стимулювання і підтримку індивідуальних інтересів, компенсування фізичних і розумових недоліків, доповнення специфічних видів терапії або іншої діяльності, задоволення різних рівнів здібностей читання [5]. У Рекомендаціях ІФЛА щодо роботи публічних бібліотек, підготовлених Секцією публічних бібліотек, наголошується на тому, що публічна бібліотека має надавати послуги усім громадянам: «*Немає жодної людини, яка була б занадто молода або занадто стара для користування бібліотекою»* [6, с. 55].

У Рекомендаціях для мобільних бібліотек цієї ж секції розглядаються можливості використання мобільних бібліотек для бібліотечного обслуговування закладів догляду, де мешкають люди похилого віку. Така форма обслуговування дозволяє враховувати потреби й інтереси цієї групи користувачів: збільшувати частку книжок з великим шрифтом, аудіокниг, адаптованих видань, а також літератури з питань соціального забезпечення. Також ІФЛА радить упроваджувати таку послугу, як доставка замовлених книжок у холи житлових комплексів типу «проживання з доглядом» та «довічне утримання» [7].

Низка порад щодо бібліотечного обслуговування людей похилого віку, які мають певні вікові зміни, пов’язані з погіршенням здоров’я (як-от: втрата розумового прогресу або фізична слабкість), містяться у рекомендаціях Секції бібліотечного обслуговування людей з особливими потребами. Так, у Рекомендаціях ІФЛА для бібліотек, які обслуговують пацієнтів лікарень, літніх людей, людей з фізичними і психічними вадами

у закладах тривалого догляду, наведено приклади видів документів, типів і тематики літератури, рекомендованих для придбання бібліотеками, що обслуговують користувачів похилого віку [5]. Для організації бібліотечного обслуговування людей похилого віку рекомендовано при формуванні фонду надавати перевагу таким ресурсам: видання, у яких текст надрукований шрифтом великого розміру, з великими інтервалами між рядками; видання, легкі за вагою та які легко тримати; різноманітні ресурси, що допомагають формувати систему координат для проведення часу; альбоми фотографій або книжки з великою кількістю ілюстрацій і меншим обсягом тексту – для людей із низькою концентрацією уваги; путівники і книжки про подорожі, в яких багато великих кольорових фотографій; самовчителі різної тематики та книжки за інтересами (кулінарія, садівництво, інші хобі); комікси, кросворди та інші словесні головоломки; настільні ігри; гральні карти; аудіо- та аудіовізуальні документи – записи книжок, музики, фільмів, вистав тощо; література медичної тематики – інформація про специфічні порушення і хвороби, довідкові видання з охорони здоров’я та суміжних наук, видання про здоровий спосіб життя, відпочинок, особливості фізичних вправ і харчування літніх людей [5].

З огляду на невтішні прогнози збільшення чисельності людей похилого віку, що страждають на деменцію як у всьому світі, так і в Україні, вітчизняним бібліотекарям можуть стати у пригоді Рекомендації з бібліотечного обслуговування осіб з деменцією. У цьому документі представлено практичні поради щодо того, як правильно підібрані бібліотечні послуги і конкретні матеріали для читання можуть мати позитивний вплив на людей з деменцією, допомагаючи стимулювати різні функції мозку, пам’ять, і цим підвищувати якість життя загалом [8].

При проєктуванні бібліотечного обслуговування людей похилого віку варто особливу увагу звернути увагу на бібліотерапію. Використання вітчизняними фахівцями рекомендацій такого авторитетного осередку міжнародного співробітництва, як ІФЛА щодо промоції читання для людей похилого віку сприятиме організації і удосконаленню бібліотечної практики у цій сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Добровольська М. Публічні бібліотеки для сеньйорів // Вісник Львівського університету. Серія : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2011. Вип. 6. С. 194–203.

2. Лахно О. Гуманітарна політика бібліотек щодо обслуговування людей похилого віку // Бібліотечна планета. 2001. № 3 (Додаток). С. 1–4.

3. Населення України. Імперативи демографічного старіння / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, Фонд ООН у галузі народонаселення. Київ, 2014. 288 с.

4. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2020 року : стат. зб. / Держ. служба статистики України, за ред. М. Тімоніної. Київ, 2020. 344 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/roz_nas20.pdf.

5. Руководство для библиотек, обслуживающих пациентов больниц, пожилых людей, людей с физическими и психическими недостатками в учреждениях с длительным уходом / сост. рабочей группой под рук. Нанси Мэри Панеллы, под эгидой Секции б-к, обслуживающих людей с физ. и псих. недостатками, ИФЛА. Гаага, 2000. 42 с. URL: https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/67.pdf.

6. Руководство ИФЛА по работе публичных библиотек / ИФЛА, Рос. библ. ассоц. Санкт-Петербург, 2011. 183 с. URL: https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/147-ru.pdf.

7. Руководство по мобильным библиотекам: пересмотрено рабочей группой Секции публич. б-к ИФЛА, координатор Иэн Стрингер / пер. с англ. : Э. Г. Азгальдов. The Hague, 2010. 78 с. URL: https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/123-ru.pdf.

8. Guidelines for library services to persons with dementia / Helle Arendrup Mortensen and Gyda Skat Nielsen, IFLA. The Hague, 2007. 18 p. URL: https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/104.pdf.

УДК 069:94](477.51-21Батурин)]:004.738.1www.YouTube

ЮТУБ-КАНАЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ» – ШЛЯХ ДО НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ У СПІЛКУВАННІ З ВІДВІДУВАЧАМИ

Сушко Наталія Миколаївна,
наукова співробітниця
Національного історико-культурного
заповідника «Гетьманська столиця»
Україна, Батурин

Анотація. *Проаналізовано вплив карантинних обмежень на роботу з аудиторією Національного заповідника «Гетьманська столиця» за підсумками 2020 р. та першої половини 2021 р., розглянуто очікувані та можливі зміни в музейному житті через наслідки пандемії на прикладі ютуб-каналу.*
Ключові слова: *музейна комунікація, віртуальна екскурсія, соціальні мережі.*

Annotation. *The impact of quarantine restrictions on the work of the National Reserve «Hetman's Capital» with its audience in 2020 and the first half of 2021 is analyzed, the expected and possible changes in museum life as a result of the pandemic on the example of the YouTube channel.*
Keywords: *museum communication, virtual tour, social networks.*

Пандемія коронавірусу COVID-19 у 2020 р. внесла корективи в різні сфери життєдіяльності та поклала початок незворотним змінам у людській ментальності та поведінці. Відвідування музеїв і туристичні подорожі під час пандемії скоротилися до мінімуму, а музеї світу почали шукати вихід зі скрутного становища, використовуючи будь-які можливості для відновлення. Скасування масових заходів, концертів, закриття кінотеатрів, розважальних центрів, театрів, галерей та музеїв, заборона залишати своє помешкання без нагальної потреби надали розуміння того, що бути онлайн – це єдина можливість продовжувати жити звичним життям. Тож, як і для будь-якої іншої галузі, криза і пандемія стали викликом для сфери культури в цілому і для діяльності музеїв зокрема. Через поширення нового вірусу зачиненими для відвідувачів стали 90% музеїв світу. Уся діяльність трансформувалася у віртуальний простір, і комунікація з аудиторією в інтернеті стала чи не єдиним можливим способом взаємодії та спілкування з громадськістю. Сьогодні діджитал-комунікації почали

відігравати надважливу роль для музеїв та їх можливості втілювати свою місію культурної установи.

Найпопулярніші соціальні мережі, які використовують музеї в усьому світі, – фейсбук та інстаграм. Ютуб – другий найбільш відвідуваний відеохостинг в Україні та світі. Це не лише найбільше відеосховище в інтернеті, а й друга за величиною пошукова система, сьогодні її називають «новим гуглом», тому що 70% користувачів звертаються до цієї платформи не лише, щоб переглянути відео, а з метою вирішення певної проблеми шляхом перегляду відео та отримання нової інформації [1].

З початку 2020 р. українська аудиторія соціальних мереж збільшилася на сім мільйонів осіб за підрахунками компанії «GlobalLogic», яка провела власне дослідження на базі відкритих даних. *«На початку 2020 р. в Україні було 19 мільйонів користувачів. У 2021 р. цифра досягла 26 мільйонів. Водночас проникнення соцмереж зросло наполовину: наразі у них зареєстровані 60 відсотків населення країни, тоді як у січні 2020 р. було трохи більше ніж 40 відсотків»*, – повідомило агентство «Інтерфакс-Україна» [2].

Національний заповідник «Гетьманська столиця» у цей період став більш сучасним, пізнавальним та інтерактивним, швидко реагував на зміни і створював більше можливостей для взаємодії з відвідувачами. Саме 2020 р. надав можливість працівникам заповідника надобути нового досвіду. В умовах карантину, коли мінімізувалося спілкування, колектив заповідника зайняв активну позицію в опануванні сучасних комунікацій, що відкрило нові можливості. У квітні 2020 р. було створено канал заповідника на ютубі під однойменною назвою «Національний заповідник "Гетьманська столиця"».

Карантин, запроваджений 12 березня 2020 р., зупинив відвідування музеїв, і ми почали працювати над створенням коротких екскурсій у відеозаписі. Це був єдиний засіб комунікації з потенційними відвідувачами, які опинилися зачиненими у власних домівках, спосіб створити віртуальну мандрівку до цитаделі Батуринської фортеці, Музею археології Батурина, будинку генерального судді Василя Кочубея та палацу гетьмана Кирила Розумовського. Керівники музейних відділів заповідника особисто готували відеоекскурсії: розробляли концепції, сценарії, а здійснити професійну зйомку нам допомогли оператори та режисери ТРО «Кон-такт» з Конотопа. Про важливість цієї роботи свідчить той факт, що в 2020 р. 17861 відвідувач здійснив онлайн-екскурсії

до «Гетьманської столиці», не виходячи з дому! І цей результат досягнуто у співпраці з офіційною сторінкою заповідника у фейсбуці, яку успішно розвиває старший науковий співробітник відділу історії Гетьманства Оксана Ломко [3]. Зауважимо: відеоекскурсії популярні і відвідувані щодня! Якщо порівняти кількість переглядів у період карантину та після послаблення його умов, виявиться, що популярність відеоекскурсій на ютуб-каналі Національного заповідника «Гетьманська столиця» не зменшилася у показниках. Наприклад, кількість переглядів у 2020 р. – 2608, за перше півріччя 2021 р. – 2075.

Лекції – ще один напрямок просвітницької роботи заповідника. У 2020 р. ми також перенесли їх в онлайн. Було знято п’ять відеолекцій: «Церемоніал гетьманського двору», «Великий український меценат» (автор – старший науковий співробітник відділу історії Гетьманства Віталій Мамалага); «Пилип Орлик – автор першої Конституції України» (автор – заступниця завідувача відділу «Палац гетьмана Кирила Розумовського» Наталія Дробязко); «Хто був святою покровителькою Батурина» (автор – наукова співробітниця відділу «Палац гетьмана Кирила Розумовського» Анастасія Олійник); «Гетьманські палаци Івана Самойловича» (автор – старша наукова співробітниця відділу археології Каріна Солдатова). У підсумку: у 2020 р. на ютуб-каналі відеолекції переглянуто 1816 разів, у І півріччі 2021 р. їх переглянули 1000 разів.

У першій половині 2021 р. знято три відеолекції: «Нікого в світі не любив так…» (автор – наукова співробітниця відділу «Будинок Кочубея» Руслана Огієвська); «Клинкова зброя в експозиції Музею археології Батурина» (автор – науковий співробітник відділу історії Гетьманства Андрій Донець) та відеолекція «Європейська дипломатія гетьмана Івана Мазепи» (автор – науковий співробітник відділу історії Гетьманства Віталій Мамалага). Відеолекції переглянуто 1150 разів.

Під час формування змісту каналу врахувалося й те, що під час живого спілкування в екскурсантів зазвичай виникають уточнюючі запитання. Щоб дати ґрунтовну відповідь на них, було започатковано рубрику «Найпопулярніші запитання наших відвідувачів», що стала популярною саме в розпал туристичного сезону. Відеосюжети «Про історію кохання Івана Мазепи та Мотрі Кочубей», «Хто ж він – Петро Прокопович?», «Традиційне весільне вбрання нареченої Батуринського краю початку ХХ століття», сценарії яких підготувала наукова співробітниця відділу «Садиба Кочубеїв» Алла Батюк, зібрали найбільшу

кількість переглядів – 1857. Загалом для цієї рубрики в 2020 р. було знято 16 відеосюжетів.

Рубрика «Новини Національного заповідника "Гетьманська столиця"» наразі налічує 17 відеосюжетів. Найпопулярнішим є «Знайомтеся – "Козацький двір"»! Тетяни Кербут та Наталії Сушко, що зібрав 800 переглядів.

Реалізуючи свої завдання і поділяючи думку Конфуція *«Скажи мені – і я забуду, покажи мені – і я запам'ятаю, дай мені зробити – і я зрозумію»*, ми завжди до своїх проєктів залучаємо молодь. З особливим ентузіазмом учні Батуринської ЗОШ І–ІІІ ступенів ім. Григора Орлика, учасники історичного гуртка «Канцелярський курінь» та учасники Пласту стали співавторами сюжетів «Мій крок до перемоги» (про результати конкурсу «Розум-фест»), сюжетів до Днів Європейської спадщини, до Дня пам’яті Батурина. Цей контент став дуже популярним саме серед молоді. У 2020 р. його переглянули 1725 глядачів, у першому півріччі 2021 р. – 221. Перегляди всіх відеосюжетів за 2020 р. – 15083, за пів року 2021 – 11404.

Загалом для ютуб-каналу заповідника підготовлено 76 відеосюжетів, з якими ознайомилися, завдячуючи співпраці зі сторінкою фейсбуку, 31300 осіб. Кількість підписників – 882 особи. Праналізувавши аудиторію ютуб-каналу Національного заповідника «Гетьманська столиця», маємо наступне: у 2020 р. найактивнішими глядачами були особи віком від 25 до 34 років, що становило 77%; глядачі віком від 35 до 44 років – 16%; від 45 до 54 – 3%; від 55 до 64 – 3%; найменше переглядів зробили глядачі віком від 18 до 24 років – 1%. У 2021 р. глядачі віком від 18 до 24 років становлять 7% від загальної аудиторії, глядачі віком від 25 до 34 років – 44%, від 35 до 44 років – 29%, від 55 до 64 – 20%. Відеоконтент ютуб-каналу заповідника найчастіше переглядають жінки – 80%, чоловіки – 20%. Ці показники залишаються незмінними і в 2021 році.

З червня 2020 р. об’єкти заповідника стали поступово відкриватися для відвідування, було сконцентровано увагу на роботі з екскурсантами та відвідувачами офлайн, але розвиток каналу не припинявся. Новинкою для наших глядачів стала рубрика «Історія експоната». На початку 2021 р. було знято чотири відеосюжети до цієї рубрики, що зібрали разом 1362 перегляди. Найпопулярнішим став відеосюжет «Жіночі прикраси в будинку Василя Кочубея» (автор – наукова співробітниця відділу «Садиба Кочубеїв» Алла Батюк), який мав 441 перегляд [4].

Отже, сучасна ситуація вносить корективи як у розвиток самого контенту, так і в освітню діяльність музеїв, актуалізуючи її соціальну значущість. Співробітники Національного заповідника «Гетьманська столиця» довели, що здатні генерувати нові ідеї та накопичувати досвід просвітницької діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Чередніченко А. Online Україна: аудиторія, бюджети, прогнози розвитку і тренди YouTube 2020. Аналітика від VIDEOFIRMA // Bazilik. 2020. URL: https://bazilik.media/online-ukraina-audytoriia-biudzhety-prohnozy-rozvytkui-trendy-youtube-2020.

2. Кондратенко М. За рік карантину кількість українців у соцмережах зросла на сім мільйонів. URL: https://www.dw.com/uk/za-rik-karantynu-kilkist-ukraintsiv-u-sotsmerezhakh-zrosla-na-sim-milioniv/a-56899697.

3. Офіційна сторінка фейсбуку Національного заповідника «Гетьманська столиця». URL: https://www.facebook.com/getmanskastolitsya.zapovidnyk.

4. Ютуб-канал Національного заповідника «Гетьманська столиця». URL: https://www.youtube.com/channel/UCE8xgaIPHSkzsomu2pzvRlg.

УДК 028.8:[655.561:379.82](100)]

РОЛЬ КНИЖКОВИХ КЛУБІВ ЗНАМЕНИТОСТЕЙ У ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Толочко Світлана Євгенівна,
завідувачка відділу наукової бібліотеки
Київського національного
університету культури і мистецтв
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаються особливості книжкових клубів знаменитостей. Схарактеризовано діяльність деяких із них та їх роль у промоції читання.*

Ключові слова: *промоція читання, книжковий клуб, засоби промоції читання, масова культура.*

Annotation. *Features of book clubs of celebrities are considered. The activities of some of them and their role in the promotion of reading are characterized*

Keywords: *promotion of reading, book club, reading promotion tools, mass culture.*

Книжкові клуби як формальна або неформальна спільнота, що об'єднує любителів читання, мають потужний потенціал для промоції читання. Активізувавшись у XIX ст., особливої популярності книжкові клуби набули після Другої світової війни і стали одним із найважливіших елементів культурного життя у Європі, Північній Америці та Австралії. Виконуючи дозвіллєву функцію, неформальні книжкові клуби надають книголюбам можливість особистих зустрічей у теплій, комфортній, дружній, безпечній атмосфері однодумців, як правило, в одному постійному місці. Таким місцем найчастіше бувають книжкові магазини, бібліотеки та кафе. У сучасному світі книжкові клуби активно функціонують і в інтернеті.

Книжковий клуб – це місце обміну думками, ідеями, енергією, а також простір для зустрічі автора зі «свідомими» читачами, що дозволяє йому не тільки реалізувати промоцію власної книги, але й зробити зріз цільової аудиторії та отримати зворотний зв'язок. Чи то у реальному світі, чи у віртуальному, важливе значення для функціонування клубу має особистість модератора, адже його вміння, здатність та бажання популяризувати літературу значною мірою забезпечують успіх. Цікавою тенденцією сучасності, особливо за кордоном, є започаткування книжкових клубів знаменитостями.

Саме поняття «знаменитість» можна трактувати досить широко. В англомовному світі найчастіше використовують термін «селебріті» (англ. celebrity – «відома особистість»). Традиційно йдеться про людей, які досягли успіху в певній сфері чи галузі і стали широко відомими серед різних верств населення, привертаючи підвищену увагу телебачення, преси і світської хроніки. Найчастіше це актори театру і кіно, співаки, спортсмени, журналісти, політики, представники шоу-бізнесу і розважальної індустрії. До цієї групи також відносять осіб без певного роду занять (наприклад, багатих спадкоємців), представників «золотої молоді», таких собі марнотратників життя, чиї принципи і поведінка тримаються на несподіванці й епатажності [5].

Популярність і слава знаменитостей є одним з видів ресурсів, що поряд з владою, багатством, престижем, статусом і привілеями забезпечуючи багатомільйонну аудиторію шанувальників, надають особливі можливості для просування певних ідей, продукції і послуг. Розглянемо приклади зарубіжного досвіду, який демонструє успішну промоцію читання знаменитостями шляхом їхніх власних книжкових клубів.

Найвідомішим у США книголюбом, який встановлює тренди на книжки, є знаменита телеведуча і бізнесвумен, одна з найбагатших жінок світу Опра Вінфрі. Вона однією з перших започаткувала власний книжковий клуб «Oprah's Book Club» https://linkin.bio/oprahsbookclub ще у 1996 р. у межах телевізійного шоу «The Oprah Winfrey Show». Багато глядачів зізнавалися, що почали дивитися шоу тільки заради рубрики про книги. Водночас, на думку критиків, О. Вінфрі вдалося змусити читати принципово нечитаючу аудиторію – любителів токшоу. Телеведуча змогла зайняти виграшну позицію посередника між світом літератури та середньостатистичним читачем. У бесідах з авторами, видавцями та іншими людьми з літературного середовища вона задає ті питання, які поставила б умовна «проста людина» [3].

За роки існування клубу телеведуча обрала для своїх шанувальників понад 80 книжок, багато з них стали міжнародними бестселерами або класикою жанру, завоювавши безліч літературних премій. Фахівці вважають, що клуб О. Вінфрі справив значний вплив на видавничу індустрію загалом. За підрахунками маркетологів, книги, рекомендовані власницею клубу, були продані загальним тиражем 55 млн примірників [2]. Однією з головних цілей книжкового клубу є популяризація творчості афроамериканських авторів, феміністичних творів та перекладної літератури. Загалом телеведуча обирає найрізноманітніші за тематикою, жанром, автором, роком написання твори. При цьому вона нечасто говорить про новинки, віддаючи перевагу класиці. Саме це широке різноманіття і є однією з багатьох причин надзвичайної популярності клубу [4].

З 2012 р. клуб офіційно перемістився у соцмережі. Тепер рекомендації публікуються в інстаграмі (@oprahsbookclub). Сторінка має 583 тисячі фоловерів. Остання версія клубу – багатосерійний проєкт «Книжковий клуб Опри», що виходить на «Apple TV +» з 2019 р. Вінфрі називають інтелектуалкою, яка вивела читання книг як суто особистий індивідуальний процес на ТБ і в соцмережі [5]. Її книжковий клуб став своєрідним еталоном, який як унікальне явище в американській попкультурі суттєво виділяється навіть на тлі клубів інших багатіїв і знаменитостей.

Один із найвпливовіших книжкових клубів створила голлівудська зірка Різ Візерспун (@reesesbookclub), про яку говорять*: «…те, що читає Різ, читає вся Америка»* [1]. Спочатку вона просто публікувала замітки про книжки, які читає, у своїх акаунтах в інстаграмі й твітері під тегом

#RWBookClub. Поступово навколо неї почала збиратися читацька спільнота. У червні 2017 р. Р. Візерспун оголосила про створення повноцінного книжкового онлайн-клубу. Назва його кілька разів змінювалася, зараз він відомий як «Reese's Book Club». Клуб сфокусований на сучасній жіночій літературі. В анотації акаунта в інстаграмі вказано: *«Щомісяця Різ Візерспун обирає книжку, яка їй сподобалася, з жінкою в центрі історії».*

За кілька років клуб набув великої популярності, і сьогодні налічує 1,5 млн учасників. Проєкт має активні групи у фейсбуці і «Goodreads.com» – сайті, який об'єднує читачів з усього світу. Клуб Р. Візерспун співпрацює з Amazon, його підрозділом аудіокнижок «Audible», великими представниками книжкового ринку, а також підтримує незалежні видавництва і магазини [2]. Сьогодні вважається, що книжковий клуб акторки – це своєрідний кар'єрний ліфт для письменників, адже книжки, відмічені стікером «Вибір книжкового клубу Різ», як своєрідним знаком якості, неминуче опиняються у списку бестселерів «New York Times» і загалом мають велику популярність у літературному світі. Фахівці відзначають, що акаунт клубу в інстаграмі є ретельно продуманим і вдалим поєднанням зображень обкладинок, бесід з авторами та орієнтованої на читання графіки [1].

Цікавим і корисним досвідом для України може стати діяльність клубу, очолюваного фанаткою інтелектуальних бестселерів – американською акторкою Сарою Джессікою Паркер. Зірка культового серіалу «Секс у великому місті» не раз розповідала про улюблені твори на різних телешоу та у своїх акаунтах у соцмережах. У 2017 р. вона спільно з Американською бібліотечною асоціацією створила офіційний книжковий клуб «Book Club Central» (#sjpbookclub). С. Дж. Паркер віддає перевагу переважно «гучним» творам, які, наприклад, були відзначені літературними преміями. Вона, як правило, обґрунтовує свій вибір того чи іншого твору, надає додаткову інформацію про автора та історію його створення [2].

Один із нещодавно відкритих книжкових клубів – Читальна зала герцогині Корнуольської «The Reading Room» (@duchessofcornwallsreadingroom). Як патрон семи літературних благодійних організацій, у т. ч. Національного фонду грамотності, і покровителька Королівського товариства літератури, дружина принца Чарльза Камілла Паркер-Боулз організувала книжковий онлайн-клуб, присвячений «прославлянню літератури в усіх її проявах». Клуб стартував

15 січня 2021 р. Кожні два тижні герцогиня рекомендує чотири книжки: від класики до новинок, науково-популярної літератури і поезії [2]. Сьогодні цей клуб має 174 публікації і 111 тисяч учасників.

Під час самоізоляції впродовж карантину, встановленого з метою запобігання поширенню хвороби COVID-19, донька знаменитої моделі Сінді Кроуфорд, також модель Кайя Гербер, вирішила організувати свій книжковий клуб (@kaiagerber) і читати разом з шанувальниками, кількість яких в інстаграмі становить 5,6 млн осіб. Раз на тиждень вона дає домашнє завдання, а потім влаштовує своєрідні книжкові зустрічі у лайвформаті, обговорюючи твір з учасниками в прямому ефірі [2].

Книжкові клуби мають й інші знаменитості, а дехто з них просто ділиться списками улюблених книг. Так, наприклад, у різний час робили Барак Обама, Марк Цукерберг, Девід Бові, Наталі Портман, Міла Йовович, Ніколь Кідман, Скарлетт Йоганссон та багато інших. Проте, на думку деяких скептично налаштованих фахівців, для більшості знаменитостей власні книжкові клуби – це всього лиш ще один прояв марнославства. *«Знаменитості хочуть побути інтелектуалами в очах громадськості»*, – написала редакторка «The Guardian» К. Армітстед у 2017 р. [5]. Вона запевняла, що такі клуби мають «термін придатності» – коли знаменитості набридне мати справу з клубом, вона шукатиме інший засіб привернути увагу до своєї особи [5]. При цьому, К. Армітстед наголошувала і на наявності безперечних переваг: по-перше, обов'язково знайдеться хтось наступний, а це врешті-решт сприяє промоції читання у суспільстві, по-друге, будь-який «сортувальний капелюх», за термінологією Гаррі Поттера, доречний для досягнення цілей промоції читання [5].

Узагальнюючи зарубіжний досвід промоції читання книжковими клубами знаменитостей, відзначимо, що фактично всі селебріті, які підтримують їх функціонування і достатню активність, – це жінки. Окрім того, що учасники таких клубів люблять книжки, літературу загалом і читання, вони також отримують позитивний досвід спілкування. Книжкові клуби знаменитостей мають інтелектуальну й соціальну цінність, створюють соціальні зв'язки.

Список бібліографічних посилань

1. Баева К. Как актриса Риз Уизерспун создала один из самых влиятельных книжных клубов Америки (и стала суперуспешным продюсером). URL: https://esquire.ru/letters/166223-kak-aktrisa-riz-uizerspun-sozdala-odin-iz-samyh-vliyatelnyh-knizhnyh-klubov-ameriki-i-stala-superuspeshnym-prodyuserom/#part1.

2. Панченко А. Леди и книги: что читают знаменитости. URL: https://chance4traveller.com/ledi-i-knigi-chto-chitayut-znamenitosti/.
3. Рубинская К. Опра Уинфри и ее самый известный в мире книжный клуб. URL: https://journal.bookmate.com/opra-uinfri-i-ee-samyj-izvestnyj-v-mire-knizhnyj-klub/.
4. Hinton P. N. The Longevity of Oprah's Book Club. URL: https://bookriot.com/oprahs-book-club/.
5. Thomas R. Celebrity book clubs: Page turner or dust collector? URL: https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-40157799.

УДК 02(477):028.8]:[655.561:379.82]]

КЛУБИ ТА ЧИТАЦЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ТА ПРОМОЦІЇ ЧИТАННЯ

Швачка Тетяна Олександрівна,
головна бібліотекарка
Національної бібліотеки
України ім. Ярослава Мудрого
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто передумови створення та організацію роботи клубів і читацьких об'єднань у бібліотеках. Висвітлено їх роль у соціокультурній діяльності книгозбірень та промоції читання. Описано досвід роботи клубів провідних бібліотек України.*

Ключові слова: *читацькі об'єднання, соціокультурна діяльність бібліотек, промоція читання.*

Annotation. *The preconditions for creation and organization of clubs and readers' associations in libraries are reviewed. Their role in sociocultural activities of libraries and promotion of reading are highlighted. The experience of clubs in leading libraries of Ukraine is described.*

Keywords: *readers' associations, sociocultural activities of libraries, promotion of reading.*

Відповідно до Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. *«…бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного,*

правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури» [3].

Сьогодні бібліотеки стають центрами суспільного й культурного життя громади, мають потужний потенціал та володіють цінними ресурсами – бібліотечними фондами, висококваліфікованими фахівцями, фізичним простором, інтелектуальною аудиторією тощо. Ці установи культури прагнуть крокувати в ногу з часом, розвиваються, урізноманітнюють свою роботу, стають місцями креативних і освітніх новацій, центрами творчості та спілкування. Потреба у розширенні соціокультурної діяльності зумовлена тенденцією розвитку сучасних бібліотек як культурних центрів, орієнтацією на індивідуальне обслуговування користувачів, необхідністю зосередження особливої уваги на задоволенні їхніх інформаційних, культурних, соціальних, дозвіллєвих запитів. У зв'язку з цим значно зростає роль дозвіллєвої функції книгозбірень, реалізації якої багато в чому сприяють клуби, гуртки, студії, літературно-музичні вітальні, що діють на їх базі і є невід'ємною частиною соціокультурної роботи.

Соціокультурна діяльність – цілеспрямована і спеціально організована бібліотекою, як соціальним інститутом, система дій і заходів, метою яких є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до свідомості різних соціальних груп громадян, конкретних користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних документних зібраннях на різних носіях, організації виставок, творчих зустрічей з письменниками, митцями, політиками тощо [1].

Однією з важливих форм диференційованої роботи з різними групами користувачів, які мають спільні інтереси та об'єднуються для вільного спілкування, обміну думками, поглиблення знань та навичок у тій чи іншій галузі мистецтва, науки, літератури, є клуби та об'єднання за інтересами [4]. У клубах можуть реалізовуватись організаторські й творчі здібності користувачів, задовольнятися їхні потреби у змістовному відпочинку та культурно-просвітницькій діяльності. У межах роботи клубів можуть проводитися різноманітні за формою масові заходи: літературно-музичні та тематичні вечори, усні журнали, вечори запитань і відповідей, творчі конкурси, зустрічі з діячами культури, презентації книг за участю авторів, читацькі конференції, семінари, диспути тощо.

Основними чинниками, що спонукають до створення клубів, є активізація соціокультурної, просвітницької роботи; запровадження нових форм діяльності бібліотеки в умовах зменшення кількості читачів та фінансування; особиста зацікавленість працівників у підвищенні соціального статусу закладу, іміджу бібліотекаря й бібліотеки тощо. Ініціатива створення клубу може належати як користувачам, так і бібліотекарям. Його формуванню передують різні форми виявлення інтересів користувачів – анкетування, опитування, бесіди, аналіз журналу відгуків, скриньки пропозицій тощо. Іноді книгозбірня лише надає приміщення та організовує роботу клубу або гуртка, яким керує педагог, волонтер чи професіонал у певній галузі діяльності [4].

Клуби об’єднують відвідувачів певних вікових і соціальних категорій або групи людей з усталеними інтересами. З урахуванням цього їх можна класифікувати на дві групи: вікові клуби та клуби за інтересами. Вікові поділяються на клуби для людей похилого віку, сімейні, молодіжні, для дітей і підлітків. Друга група читацьких об’єднань – клуби за інтересами – досить різноманітна: літературні та літературно-музичні, книголюбів і природничого та краєзнавчого спрямування. На базі бібліотек також діють читацькі об’єднання з вивчення іноземних мов, розмовні, з ІТ-грамотності, кіноклуби та гуртки мейкерспейсу (ремесел, рукоділля, м’якої та глиняної іграшки, палітурної справи тощо).

Однією з родзинок соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого є співпраця з клубом прихильників книги «Субота у Бегемота». Створений майже 25 років тому при Київському літературно-меморіальному музеї Михайла Булгакова, клуб об’єднує багатьох активних читачів, відданих кращим традиціям шанування книжності. Найголовнішим у роботі клубу є виховання любові до книги та книжкової культури серед широкої аудиторії, розуміння особливого значення видатних колекцій творів друку, багато з яких покладені в основу відомих громадських бібліотек [2].

Головним завданням клубу «Краєзнавець», що працює з 1978 р. у ХДНБ ім. В. Г. Короленка при відділі «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка, є дослідження історії краю, популяризація матеріалів про Слобожанщину. Основна форма його діяльності – краєзнавчі читання, які відбуваються щомісяця і присвячуються проблемам охорони пам’яток історії та культури, історії й сьогоденню населених пунктів Харківщини, діяльності видатних земляків. З часу створення клубу відбулося понад 500 зустрічей,

тематика яких відображена у п’яти випусках покажчика «Сто краєзнавчих читань: хроніка і зміст».

Діти та підлітки із задоволенням відвідують різноманітні бібліотечні клуби за інтересами та студії. При Львівській обласній бібліотеці для дітей працюють клуби для читачів різних вікових категорій: клуб для немовлят «Леопузики», книжковий дитячий садок для дітей 3–6 років «Левеня», літературна студія для дітей та підлітків «Джерельце», студія дитячої ілюстрації «Мальована книга», літературний театр «Маска», клуб «Читання з радістю» для любителів голосного читання, дитяча студія розумного школяра «Lev-IT» та «Code Club Ua».

У багатьох бібліотеках працюють кіноклуби, які дають можливість користувачам переглядати та обговорювати кінофільми, розмовляти на різноманітні теми про кіномистецтво. Так, у Кіровоградській ОУНБ ім. Д. І. Чижевського понад 30 років працює кіноклуб «Екран», який демонструє глядачам інтелектуальне кіно і знайомить усіх охочих з кращими зразками світового кіномистецтва. У Чернівецькій ОУНБ ім. М. Івасюка та Хмельницькій ОУНБ відбуваються засідання кіноклубів медіапросвіти з прав людини «Docudays UA». Досить популярними серед читачів є клуби з вивчення іноземних мов та розмовні клуби, які, як правило, працюють у бібліотеках при відділах літератури іноземними мовами. З 1986 р. на базі Миколаївської ОУНБ працює клуб «Поліглот», у якому беруть активну участь перекладачі науково-технічної та художньої літератури, викладачі іноземних мов закладів освіти міста. Головною метою цього об’єднання є узагальнення та поширення досвіду діяльності найкращих перекладачів міста, а також популяризація зарубіжної літератури, культури і мистецтва. Метою клубу любителів французької мови та літератури «Франсуаза» Хмельницької ОУНБ є вдосконалення знань французької мови, ознайомлення з історією, культурою і літературою Франції. При Рівненській ОУНБ працює розмовний клуб «English Club» та клуб для дітей з вивчення німецької мови. На базі ХДНБ ім. В. Г. Короленка функціонують есперанто-клуб «Ардо», клуб спілкування англійською мовою «English Speaking Conversation Club», австрійський розмовний клуб «VindobonaCamp», клуби «Deutsch Treffen» та «Deutscher Singclub Charkiw».

Користувачі об’єднуються у клуби за різними інтересами та захопленнями, але інтерес до книги є спільним і важливим для них елементом, тому традиційно на зустрічах членів клубу бібліотекарі інформують відвідувачів про нові книги й журнали, організовують

обговорення та дискусії, заохочують до читання. Діяльність клубів у бібліотеках допомагає організувати якісне дозвілля користувачів, підвищити рівень їхніх знань у певних галузях, сприяє розвитку творчих здібностей, популяризації книги та читання, формуванню єдиного інформаційно-освітнього та культурно-дозвіллєвого простору.

Список бібліографічних посилань

1. Матвійчук О. Є. Соціокультурна діяльність бібліотек. Українська бібліотечна енциклопедія / Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Соціокультурна діяльність бібліотек.

2. Погонець О. Співпраця Національної парламентської бібліотеки України та клубу прихильників книги «Субота у Бегемота» // Бібліотечна планета. 2016. № 4. С. 25–28.

3. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80.

4. Соколов В. Ю. Бібліотека-клуб. Українська бібліотечна енциклопедія / Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Бібліотека-клуб.

НАПРЯМ 2
«ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ПЛАНИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ»

УДК 930.253:[791+77+681.84]]:792(477+100)](477.411)

«ТЕАТРАЛЬНА КОЛЕКЦІЯ» У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО КІНОФОТОФОНОАРХІВУ УКРАЇНИ ім. Г. С. ПШЕНИЧНОГО

Касян Людмила Григорівна,
завідувачка сектору Центрального
державного кінофотофоноархіву України
ім. Г. С. Пшеничного
Україна, Київ

Анотація. *Схарактеризовано комплекс аудіовізуальних документів, присвячених українському та зарубіжному театральному мистецтву. Представлено «театральну колекцію» Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного як об'єкт інформаційно-аналітичної діяльності.*

Ключові слова: *театральне мистецтво, фотодокумент, кінодокумент, фонодокумент, анотований каталог, науково-інформаційна діяльність.*

Annotation. *A set of audiovisual documents devoted to Ukrainian and foreign the atrical art is briefly described. The «theatrical collection» of Central State CinePhotoPhonoArchives of Ukraine named after H. Pshenychnyiis presented as an object of information and analytical activity.*

Keywords: *theatrical art, photo document, film document, sound document, annotated catalog, scientific and information activity.*

Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного) сьогодні є найбільшим архівосховищем аудіовізуальної інформації держави. Понад 500-тисячне зібрання архіву презентує широкий спектр подій і явищ суспільно-політичного, економічного та культурного життя за більш ніж століття.

За цей період діяльності архіву створено надзвичайно цікавий різновидовий і різножанровий масив аудіовізуальних документів,

присвячених театральному мистецтву, який можна розглядати як своєрідну «театральну колекцію» ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, що висвітлює театральне життя України та зарубіжжя з кінця XIX до початку XXI ст. Її часові межі окреслюються 1880 рр. XIX ст. – першим двадцятиліттям XXI ст. (остання часова позначка є відкритою, оскільки продовжується комплектування архівного зібрання).

Кількісно колекція охоплює близько 14 тисяч одиниць обліку, зокрема 5 тисяч фотодокументів, 8 тисяч фонодокументів, понад 500 кіно- та відеодокументів. Аудіовізуальні документи репрезентують різні напрями театрального мистецтва: драматичний театр, музичний театр (оперу, балет, оперету, мюзикл), ляльковий театр, театр для дітей, театр пантоміми тощо, висвітлюють діяльність понад 40 вітчизняних театрів (драматичних, музично-драматичних, театрів опери і балету, оперети, музичної комедії, театрів юного глядача) та близько двадцяти зарубіжних театральних установ.

Кожен вид аудіовізуальних документів, що входить до «театральної колекції», відзначається широтою тематики та жанрово-типологічною своєрідністю. Так, серед фотодокументів виділяються:

– подієві фотографії (переважно сцени з вистав, репетиції, підготовка реквізиту, гастрольні поїздки, урочисті заходи);

– групові та індивідуальні портретні фотографії «реальні» та «сценічні» (артисти в образах персонажів);

– видові фотографії (екстер'єр та інтер'єр театральних споруд, сценографія окремих вистав, декорації, ескізи костюмів).

Серед кінодокументів за жанром і змістовим наповненням можна виділити:

– кіно- і телесюжети з кіножурналів, збірників кіно-, телесюжетів, в яких зйомка здійснена в режимі реального часу;

– документальні фільми (фільми-портрети, фільми-нариси);

– фільми-вистави.

Фонодокументи за змістовим наповненням належать до двох груп:

– документальні звукозаписи (спогади, інтерв'ю, радіопередачі, присвячені театру, фонограми з'їздів театральних діячів, урочистих заходів, ювілейних вечорів, засідань театрального товариства тощо);

– художні звукозаписи (записи трансляції чи монтажів вистав, радіовистав, фрагментів вистав).

Аудіовізуальні документи «театральної колекції» містять значний інформаційний потенціал з історії українського та зарубіжного театру,

музичного-драматичного виконавського мистецтва і є важливою джерельною базою для різновекторних наукових досліджень. «Театральна колекція» перебуває у процесі постійного залучення до наукового обігу, що здійснюється на двох рівнях: 1) фізичного доступу до документів (безпосередній перегляд, прослуховування документа в читальному залі архіву); 2) інтелектуального доступу до інформації (отримання необхідної інформації про документ та його зміст через документи вторинного рівня та публікації документів у спеціальних виданнях та електронних ресурсах).

Створення системи вторинних джерел (довідників, анотованих каталогів, тематичних оглядів, наукових статей, публікація документів на сайті архіву) є важливими напрямками інформаційно-аналітичної діяльності ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Документний театральний масив неодноразово ставав об'єктом інформаційно-аналітичної діяльності й репрезентувався у низці інформаційних продуктів архіву. Кінодокументи театральної тематики повністю представлені в серії науково-довідкових видань «Кінолітопис: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіносюжетів» [3]. Підготовлено запланований до друку в 2022 р. останній довідник серії, що включатиме кінодокументи 1996–2005 рр., та документи, які з різних причин не увійшли до попередніх видань. Усі довідники мають уніфіковану систему подачі матеріалу. Описові статті (анотації) до кінодокументів містять довідково-пошукові відомості (архівний номер, рік випуску, назву студії-виробника, прізвище режисера, назву кіножурналу, дату створення збірника кіносюжетів) та інформацію про зміст документа (повідомлення про екранну подію, її учасників, місце, де вона відбувалася).

Фонодокументи «театральної колекції» будуть представлені у серії довідкових видань «Мистецтво XX–XXI століття у фонодокументах». Чекає виходу друком перший том цієї серії «Радіотеатр: анотований каталог». У ньому міститься інформація про документальні звукозаписи, присвячені театральному життю, радіовистави та монтажі вистав вітчизняних і зарубіжних театрів, звукозаписи радіовистав та радіокомпозицій для дітей, окремий розділ включає фотодокументи із зібрання ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, що репрезентують спектаклі, які ставилися як на театральній, так і радіосцені. У межах розділів матеріал укладено за алфавітним і хронологічним принципом. В анотаціях вказано назву твору, архівні пошукові відомості (архівний номер – одиницю обліку, одиницю зберігання), інформацію про автора твору, виконавців (режисера-постановника, акторів, із зазначенням ролей,

які вони виконували), автора (композитора) музики до вистави, вид радіоспектаклю (радіовистава/радіокомпозиція), рік запису та тривалість звучання. Завершується робота над укладанням другого тому серії «Мистецтво ХХ–ХХІ століття у фонодокументах» – «Музичне театральне мистецтво України ХХ». Матеріал довідника у розділах структуровано за жанровим (опера, оперета, мюзикл, балетна музика) та хронологічним принципом.

Анотації містять пошукові відомості: назву твору, архівний номер (одиницю обліку, одиницю зберігання, вид документного носія), інформацію про композитора, автора твору, співаків-виконавців, диригента, рік запису та тривалість звучання. Фотодокументи «театральної колекції» постійно публікуються на сайті архіву як онлайн- виставки та добірки фотодокументів. Вони присвячуються як окремим подіям так і окремим персоналіям (наприклад, 120-річчю від дня народження Н. М. Ужвій, 100-річчю від дня народження О. Я. Кусенко, 100-річчю Київського академічного театру ім. Івана Франка, постановкам творів Лесі Українки, Вільяма Шекспіра на сцені українських театрів). Для обох видів публікацій застосовується хронологічний принцип організації матеріалу, вертикальний (переважно), горизонтальний, інколи змішаний принцип розміщення. Обов’язковим елементом є наявність опису-анотації до кожного документа, яка включає зміст фотодокумента (ідентифікація зображених персоналій та подій), час і місце зйомки, автора зйомки, архівний номер.

Одним із способів розповсюдження ретроспективної архівної інформації та введення до наукового обігу нових видів аудіовізуальних джерел є публікація у фахових виданнях статей та тематичних оглядів, що є результатом інформаційно-аналітичної роботи співробітників архіву. Жанрово-типологічні особливості, інформаційний потенціал та змістове наповнення документів «театральної колекції» проаналізовано в двох наукових розвідках [1; 2].

Отже, як свідчить вищезазначене, «театральний» документний масив є постійним об’єктом інформаційно-аналітичної роботи працівників ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Він представлений у різних інформаційних продуктах архіву, що сприяє інтелектуальному доступу до аудіовізуальних документів та створює умови для всебічного використання відомостей, які містяться в документах Національного архівного фонду.

Список бібліографічних посилань

1. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи як джерело вивчення історії українського театру XX століття // Архіви України. 2014. № 3. С. 158–169.
2. Касян Л. Г. Фонодокументи з історії українського та зарубіжного театрального мистецтва в колекції ЦДФФА України ім. Г. С. Пшеничного // Архіви України. 2019. № 1. С. 150–162.
3. Кінолітописи. ULR: https://tsdkffa.archives.gov.ua/?page_id=7369

УДК 09:[027.1:929Новицький]]

ЗНАХІДКА БІБЛІОТЕКИ ЯКОВА НОВИЦЬКОГО – ПЕРШОГО ДИРЕКТОРА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: (НЕ)ПОМІТНА СЕНСАЦІЯ

Куцаєва Тамара Олександрівна,
старша наукова співробітниця
Національного музею історії України,
кандидат історичних наук
Україна, Київ

Анотація. *На основі книжкової колекції Національного музею історії України досліджено долю бібліотеки Якова Новицького, яку його спадкоємці та однодумці вважали втраченою у вирі подій XX ст. Представлено перелік інституцій, де виявлено інші фрагменти книжкового зібрання Я. Новицького. Зроблено висновок про те, що всі віднайдені книги є частинами цілісного меморіального об'єкта, що уособлює мікросвіт видатного інтелектуала Катеринославщини кін. XIX – перших декад XX ст.*

Ключові слова: *екслібрис, етнографічна комісія УАН-ВУАН, Запорізький обласний краєзнавчий музей, книжковий знак, Національний музей історії України, Новицький Яків.*

Annotation*. The destiny of Yakiv Novytskyi`s library, which was considered lost during the XX century by his heirs and confederates, was studied on the base of the National Museum of History of Ukraine book collection. The list of institutions where other fragments of Y. Novytskyi's book collection were found is presented. It was concluded that all founded books are parts of the integral memorial object, which represents the microworld of the outstanding intellectual of Yekaterinoslavsky region of the late XIX – first decades of the XX century.*

Keywords: *Bookmark, bookplate, Ethnography Commissions of the Ukrainian Academy of Science, National Museum of History of Ukraine, Zaporizhzhya Regional Lore Museum, Novytskyi Yakiv.*

Багатогранність персоналії Якова Новицького (14.10.1847–19.05.1925) – видатного українського фольклориста, етнографа, історика, педагога та громадського діяча Катеринославщини визначає актуальність пошуку його бібліотеки, що була майже втрачена у вирі подій ХХ ст. Пам'ять про Якова Павловича була піддана в радянській державі історіографічному забуттю на майже 35 років [5]. Разом із тим, «*життя людини глибше за її життєпис і наукові інтереси… на сучасному етапі дослідження життя і творчості Я. Новицького стоїть ще одне складне завдання реконструкції мікросоціуму людини і вченого*» [8, с. 224].

Музейне, бібліотечне та архівне дослідження відбувається навколо нещодавно віднайденого в Національному музеї історії України (НМІУ) книжкового зібрання інтелектуала. Перші результати систематизації історіографії та архівних джерел з теми, а також додаткова атрибуція екслібриса Я. Новицького та виявлених книг, дійсно стала (не)помітною сенсацією для фахового кола. Вражаючим є сам факт того, що вдалося віднайти досить багато книг, що належали етнографу. Серед них є кілька унікальних конволютів, які однаково цінні і своїм датуванням, і тим, що були створені за окремим задумом вченого-читача. Наприклад, Я. Новицький мав цікавий конволют із 20 статей [1]. У власноруч укладеному каталозі книг у 1918 р. він перелічив всі назви статей та авторів, а до палітурки було додано машинописний зміст збірника. «Саморобна» збірка статей цікава не тільки своїм фактичним змістом – це промовистий меморіальний об'єкт, який читач створив у взаємодії зі своїм інтелектуальним оточенням. Була спеціально підібрана, цікава саме Я. Новицькому література з історії козацтва, бунтів у Російській імперії, археології, етнографії та природознавства. Оформлений том був переданий до Всеукраїнської академії наук (ВУАН), а віднайдений в нашому музеї. Таким чином, історії про його духовний світ інтелектуала, уособлений в його бібліотеці, дуже цікаві.

Обов'язково маємо зазначити, що С. Абросимова та В. Ульяновський, Л. Дениско та Ю. Рудакова, а також С. Діброва вже звертали увагу на бібліотеку вченого, але її комплексне дослідження не проводилось. У цілому, відновлення знання не стільки про сукупність книг, а про читання – суттєву частину інтелектуального дозвілля та професійної діяльності Я. Новицького – є важливим для продовження повернення цієї неперсічної особистості в соціокультурний простір.

Сучасники Я. Новицького визнавали цінність його бібліотеки і як джерела знань, і як цілісної колекції. Наприклад, у листі від 21.04.1902 р.

Д. Багалій та Є. Рєдін писали вченому: «…*Комітет звертається до Вас із покірним проханням щодо надсилання його в найближчий час… для названих виставок* [старовини та етнографії – Авт.] *усіх тих статей та матеріалів – історико-етнографічного характеру… як особисто Ваших, так і взагалі усіх, що наявні в Вашому розпорядженні, у Вашій бібліотеці. Надіслане, за Вашою вказівкою, буде повернуто Вам із подякою*» [7, с. 62–63]. Тоді йшлося про XII Археологічний з'їзд у Харкові, членом підготовчого комітету якого був обраний Я. Новицький. А в 1905 р. його прізвище вказали в розділі «Вказівник збирачів, відповідно місць їх проживання» [пер. з російської. – *Авт.*] довідника бібліофілів [2, с. 79].

Після смерті Я. Новицького в 1925 р. етнографічно-фольклорна комісія ВУАН «*придбала від спадкоємців* [у Д. Я. Дашкової. – *Авт.*] *покійного члена-кореспондента ВУАН Я. Новицького 153 найцінніші видання, потім ще додатково 11 видань*» та його листування [1, с. 354; 6]. Згодом книги передавали між академічними комісіями, потім до ЦНБ НАН України – нині Інститут рукопису НБУВ. Однак, поки що не можна стверджувати, що всі книги збереглися. У свою чергу, Аркадій Бровко – правнук Я. Новицького – в інтерв'ю в 1999 р. розповів, що «родина тривалий час жила в Дніпрі. На початку [Другої світової. – *Авт.*] війни їм довелося за дві години зібратися та виїхати в евакуацію, тому багата бібліотека [очевидно, це той фрагмент, що не був переданий до ВУАН. – *Авт.*] Я. Новицького залишилась у квартирі. Після повернення не знайшли нічого, крім сигнального примірника книги «История города Александровска, (Екатеринославской губ.) в связи с историей возникновения крепостей днепровской линии, 1770–1806 г.» (1905) з авторською правкою» [3].

Після нещодавнього уточнення загальна кількість віднайдених у бібліотечному фонді та в експозиції НМІУ книг з бібліотеки Я. Новицького складає 15 одиниць. Приналежність книг засвідчують різнокольорові, але однакові за дизайном і змістом, екслібриси бібліотеки вченого. Зміст екслібрису та характеристика бібліотеки Я. Новицького були детально висвітлені Л. Дениско та Ю. Рудаковою на основі віднайденого ними в НБУВ іншого фрагмента бібліотеки вченого [4].

Названа кількість книг в НМІУ складає наразі найбільший з відомих фрагментів бібліотеки Я. Новицького. Порівняння здійснено на основі фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (п'ять книг, чотири назви – одне видання в двох томах [1]), Запорізького обласного краєзнавчого музею (одна книга, за

інформацією професора Г. Шаповалова – заступника директора музею з наукової роботи), НБУВ (три книги, за інформацією Ю. Рудакової – старшої наукової співробітниці відділу стародруків та рідкісних видань) та Наукової бібліотеки Київського національного університету ім. М. Максимовича (одне видання, авторський конволют Я. Новицького «Къ исторіи Александровскаго края» з екслібрисом, за інформацією В. Саєнка, провідного наукового співробітника Музею книги і друкарства України). Окрім того, у каталозі бібліотеки університету є інформація ще про шість прижиттєвих видань Я. Новицького, більшість яких із дарчим написом.

Окреслене дослідження дозволяє зробити внесок як у вивчення персоналії Я. Новицького через мікросвіт інтелектуала, сконцентрований у його бібліотеці, так і взяти участь в дискусії про наукове використання рідкісних та цінних видань з фондів бібліотек, музеїв та архівів у контексті сучасного соціокультурного простору.

Список бібліографічних посилань

1. Абросимова С., Ульяновський В. Листи Я. Новицького до Д. Яворницького // Археографічний щорічник. Київ, 1992. Вип. 1. С. 352–382.

2. Адресная книга русских библиофилов. Москва, 1905. 180 с.

3. В семье кто-то должен быть историком // Сегодня. 18.08.1999. URL: https://www.segodnya.ua/oldarchive/a9d6c6679f27e826c22567d000436b79.html

4. Дениско Л., Рудакова Ю. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ: каталог. Київ, 2017. 350 с.

5. Діброва С. Я. Новицький у краєзнавчих дослідженнях наукової провінції // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія. 2007. Вип. 91–93. С. 139–145.

6. ІР НБУВ. Ф. Х. од. зб. 8111. Арк. 60; од. зб. 8113. Арк. 62; од. зб. 8119. Арк. 71.

7. Корнієнко В. Відображення суспільно-наукової та викладацької діяльності Є. К. Рєдіна в епістолярній спадщині // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. 2013. Вип. ІІІ. С. 62–63.

8. Ляшко С. Наукова біографія Я. П. Новицького: проблеми теорії і практики // Музейний вісник. 2010. № 10. С. 220–229.

УДК 091:34](477.75)“1674/1751”

«КАДІАСКЕРСЬКІ ДЕФТЕРИ» БАХЧИСАРАЯ 1674–1751 рр. З БІБЛІОТЕКИ ім. І. ГАСПРИНСЬКОГО ЯК ВАЖЛИВА ПАМ’ЯТКА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тимченко Віктор Миколайович,
науковий співробітник Національної
бібліотеки України ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук
Україна, Київ

Анотація. *Розглядається надзвичайно цінна пам’ятка історії України – «Кадіаскерські дефтери» столиці Кримського ханства Бахчисарая 1674–1751 рр. від Різдва Христового, написані османсько-турецькою та арабською мовами. Це документація шаріатського суду земель навколо Бахчисарая. За цим джерелом фіксується дуже багато (не менше 10% від населення) українських невільників у Криму у XVII ст., що дозволяє зробити висновок, що українці у цей час були другим за чисельністю народом півострова після татар.*

Ключові слова: *Кадіаскерські дефтери, українські невільники, Крим, Бахчисарай.*

Annotation. *In the article studies «Kadiasker defteri» of 1674–1751 A. D. from Bakhchysaray which was the capital of the Crimean Khanate. This sources was written in Ottoman Language and in Arabic. «Kadiasker defteri» is documentation of sharia court of the Bakhchysaray region. By these sources there has been many Ukrainian slaves (no less then 10% from Crimean population in the 17th century) in Crimea. Ukrainians were the second largest ethnic group on the peninsula after Tatars.*

Keywords: *Kadiasker defteri, Ukrainian slaves, Crimea, Bakhchysaray.*

Тема османсько-турецької та кримсько-татарської середньовічної історії Півдня України, а також зв’язків цих земель з північнішими регіонами України в радянські часи вважалася закритою. Тільки після розпаду СРСР, повернення кримських татар з депортації до Криму та Півдня України активізувалося вивчення цієї теми. Більше того – з небуття вийшли пам’ятки, якими за радянських часів ніхто не цікавився. До нашого часу слабкі і бібліотечні зв’язки з нашим південним сусідом – Туреччиною: турецької літератури у НБУВ майже немає, нині було б добре створити фонд турецької літератури у книгозбірні.

«Кадіаскерські дефтери» Бахчисарая[1] – це записи у реєстраційних книгах («дефтерах») шаріатського суду Кримського ханства – надзвичайно цінне історичне джерело. Вони написані османсько-турецькою та арабською мовами, мають обсяг у тисячі аркушів і нині зберігаються в бібліотеці ім. І. Гаспринського в Сімферополі (фотокопії) – дефтери території Криму та Півдня України 1608–1780 рр. та Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі (оригінали). У Національній бібліотеці Туреччини зберігаються дефтери території Туреччини та, можливо, інших володінь Османської імперії, не виключено, що є серед них і ті, що стосуються території України.

Наприкінці XIX ст. Ф. Ф. Лашков досліджував за цим джерелом татарське землеволодіння, результатом чого стали кілька публікацій в «Известиях Таврической Учёной Архивной Комиссии», де були надруковані переклади уривків з «Кадіаскерських дефтерів», але тільки ті, що стосуються землеволодіння; ті частини, у яких йшлося про невільників та худобу, не перекладалися. Але навіть в цих уривках згадується багато українських козаків-невільників [3; 4].

З погляду історії українських козаків та українців, «Кадіаскерські дефтери» важливі тим, що у них зафіксовано дуже багато українських невільників у Криму у XVII ст., настільки багато, що українців можна назвати другим за чисельністю після татар народом півострова на той час, що було відзначене Я. Р. Дашкевичем та В. І. Сергійчуком [6] та підтверджене у першому томі пам’ятки (за 1608–1613 рр.) перекладеним О. Д. Рустемовим [5]. І у 20 томі (1674 р.) з 13 невільників з описів майна лише перших 20 аркушів пам’ятки 8 – українці, національність інших не встановлена, напевне, теж українці [7]. Планується вивчати це джерело і далі, до тому 68, кінцева дата якого – 1751 р. [2], коли татарські набіги за ясирем ще продовжувалися [8].

Розглянемо опис майна одного з господарств, у якому фігурують українські невільники. Спадкодавцем цього майна був Ель-хадж Ток Мухаммад, а спадкоотримувачами – його дружина Зейнеб, Ахмед зі своєю дружиною, Акинджи, Махсене та її чоловік, та Руккайя. Зважаючи на те, що худоби у них налічувалося понад сто голів (52 барани, 27 ягнят, 9 вуликів, 3 гнідих коней (у тому числі жеребець) та 3 лошат (двоє сірих – самка, самець та гніда самка), 6 волів (2 чорних, 1 червоний, 1 коричневий,

[1] Автор висловлює подяку Рустему Нурієву за надані фотокопії джерела з бібліотеки ім. І. Гаспринського.

1 ногайський коричневий та 1 сірий малий), 1 бик та інші, 4 верблюди, які коштували приблизно у десять разів більше за іншу худобу) та сім невільників, сума вартості яких була більшою за суму вартості всієї худоби, цю родину можна вважати заможними скотарями. Адже у ногайців бідні кочові скотарі мали менше 50 голів худоби (вівці, коні та корови), заможні – 500, багаті – мірзи – більше тисячі [9]. Якщо б ця родина вкладала гроші тільки у дешеву худобу, то тоді б її поголів'я становило приблизно 300 тварин. Отже, мати невільників могли собі дозволити заможні та багаті татари. У цьому господарстві ще були запаси проса (до 250 кг), пшениці та ячменю, бекмез (фруктовий сироп), сад, серед домашнього начиння, килим з аладжи (червона смужкова тканина турецького виробництва [10]) та червона богасі (турецька тканина італійського походження – від «бокасіно»), в описі майна і зброї: лук та сагайдак, а також рушниця [1]. Таким чином представлений історичний фон існування українських невільників у Криму.

У результаті вивчення цього матеріалу можна сформулювати такі висновки. «Кадіаскерські дефтери» – цінне історичне джерело та пам'ятка з історії України, яка має зберігатися у НБУВ хоча б в електронній копії. Ця пам'ятка є надвичайно інформативним джерелом з теми українських невільників у Криму. Матеріал дозволяє зробити висновок про значну кількість українців у Криму у XVII ст., які за чисельністю поступалися тільки кримським татарам. Ця пам'ятка не тільки визначає кількість українців на півострові у XVII ст., а й описує умови їх життя: які вони мали імена та, інколи, їх фізичні особливості, скільки коштували, у яких господарствах працювали, з якою худобою, хто був їх господарями та багато іншого.

Вивчення «Кадіаскерських дефтерів» тільки почалося – тисячі аркушів та десятки томів пам'ятки ще не перекладені та не опрацьовані. У НБУВ було б добре створити фонд турецької літератури, адже донині у цій провідній науковій бібліотеці нашої держави майже немає книг турецькою мовою.

Список бібліографічних посилань

1. Ас-сукук аш-шар'ийят ва-с-сиджилят аль-мар'ийят [Къырым ханлыгъынынъ къадыаскер дефтерлери]. Тарихлери: Иджрий эсапнен 1017–1168 с. Милядий эсапнен 1608, июнь – 1755 майыс. 20 джылт. 1084–1086 (февраль 1674 – май 1675).

2. Ас-сукук аш-шар’ийят ва-с-сиджилят аль-мар’ийят [Къырым ханлыгъынынъ къадыаскер дефтерлери]. Тарихлери: Иджрий эсапнен 1017–1168 с. Милядий эсапнен 1608, июнь – 1755 майыс. 68 джылт. 1157–1165 (ноябрь 1744 – апрель 1751).

3. Лашков Ф. Ф. Исторический очерк татарского землевладения. Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии. 1894. № 21. С. 59–89.

4. Лашков Ф. Ф. Исторический очерк татарского землевладения (Продолжение). Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии. 1896. № 24. С. 35–71.

5. Рустемов О. Кадиаскерские книги Крымского ханства: исследования, тексты и переводы. Симферополь, 2017. 280 с.

6. Сергійчук Володимир. Український Крим. Київ, 2001. 304 с.

7. Тимченко В. М. Українські невільники у господарствах Бахчисарая за матеріалами «Кадіаскерських дефтерів» (лютий – 6 квітня 1674 року від Р. Х.). Interaction of society and science: prospects and problems : The XXII International Science Conference, April 20–23, 2021. London, England, 2021. P. 142–148.

8. Тимченко В. М. Південноукраїнські землі у торговельних зв’язках Російської імперії та Османської держави (1774–1853 рр.) : монографія. Київ, 2016. 272 с.

9. Трепавлов В. В. История Ногайской Орды. Москва, 2002. 752 с.

10. Redhouse J. W. Turkish and English Lexikon. 2. Edition. Istanbul : Eko Matbaası, 1992. 2224 p.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:001-051Ситников](091)

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА СИТНИКОВА

Мамон Вячеслав Євгенович,
бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлено бібліотечну діяльність вченого Олександра Ситникова, коротко описано його життєвий шлях. При написанні статті використано документи з архівного фонду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.*

Ключові слова: *Харківське товариство грамотності, Харківська громадська бібліотека, сільські бібліотеки Харківської губернії.*

Annotation. *The article tells about the library activities of the scientist Alexander Sitnikov and briefly describes his life path. In writing the article used documents from Archive Fund of the Kharkiv State Scientific Library V. G. Korolenko.*

Keywords: *Kharkiv Literacy Society, Kharkiv Public Library, Rural Libraries of Kharkiv Province.*

Коли пишуть про вченого Олександра Ситникова, то, зазвичай, згадують його як вченого-хіміка. Його діяльність у бібліотечній галузі залишається мало вивченою, а внесок у формування мережі сільських бібліотек Харківщини майже не відомий.

Основним джерелом для роботи стали «Воспоминания о деятельности комитета по устройству сельских библиотек» Людмили Орестівни Габель [11], підготовлені нею для Комісії з історії бібліотечної справи при Інституті теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук. Спогади зберігаються в архівному фонді Маргарити Габель у ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Також використовувалися наукові праці про діяльність Харківського товариства поширення у народі грамотності, архівні джерела та публікації у тогочасній пресі. Мета цієї роботи – розкрити бібліотечну діяльність Олександра Ситникова.

Олександр Петрович Ситников народився 21 липня 1864 р. у селі Підяруг Корочанського повіту Курської губернії в дворянській родині. Після закінчення Бєлгородської гімназії у 1884 р. вступив на фізико-математичний факультет Харківського університету. Після закінчення працював лаборантом у лабораторії поживних речовин Харківського технологічного інституту, де зблизився з професором Юхимом Лук'яновичем Зубашевим. Відомо, що 1895 р. О. Ситников на засіданні Харківського товариства фізико-хімічних наук читав доповідь Юхима Зубашева «О взаимномъ превращеніи глюкозы». Пізніше саме О. Ситников продовжив праці професора з мікробіології бродіння. Схоже, саме Ю. Зубашев, який був членом правління Харківської громадської бібліотеки у 1893–1899 роках [5], познайомив О. Ситникова з бібліотечною справою.

Уже в 1893 р. О. Ситников став членом Харківської громадської бібліотеки [5]. Напевно, у той самий час він стає членом Харківського товариства поширення в народі грамотності. Його діяльність у цьому товаристві насамперед була пов'язана з роботою Комітету сільських бібліотек, створеного рішенням загальних зборів товариства грамотності 24 травня 1894 р., а працювати він почав восени. О. Ситникова не було серед членів комітету під час його створення [7; 11], однак дуже скоро він увійшов до його складу і працював спочатку секретарем, а потім заступником голови і головою комітету [7].

О. Ситников займався виклопотанням рішень щодо відкриття нових бібліотек. Це була досить важка та одноманітна робота. Йому доводилося безліч разів звертатися до канцелярії губернатора, постійно нагадувати і спілкуватися з її працівниками. Як зазначала секретар комітету Людмила Габель: «*Якби не його кипуча діяльність, багато бібліотек не з'явилися б на світ*» [7, с. 160–161]. Не завжди ці перемови були успішними, так, у 1902 р., після того як губернатором став Іван Михайлович Оболенський, він з березня до кінця року не дозволив відкрити жодної бібліотеки, доки у в канцелярії губернатора не був вироблений особливий статут.

Після створення при комітеті книжкової комісії у 1899 р. О. Ситников і там вів діяльність. Комісія займалася відбором книг для комплектування бібліотек, відсіюючи книги, що не підходили за тематикою, книги реакційнійного характеру та за авторством апологетів самодержав'я [7; 11].

У 1903 р. О. Ситников став третім і останнім головою комітету, замінивши Володимира Михайловича Козлова. На цій посаді він пробув найдовше, майже сім років [7].

Завдяки своїй діяльності як земського діяча, він мав змогу вести успішну агітацію серед земських гласних щодо асигнувань для бібліотеки від земства прямо на зборах [11].

Таблиця 1

Субсидії земств комітету під час головування О. Ситникова

Рік	**Губернське земство**	**Повітове земство**	**Загалом**
1903	11500	2825	14325
1904	11500	2303	13803
1905	15000	13173	28173
1906	7500	2759	10259
1907	-	1574	1574

У 1908–1909 рр. субсидії не надавалися [7].

Як спеціаліст з хімії бродіння, О. Ситников часто відвідував різні цукрові та винокурні заводи для консультацій, зокрема з повідомлень газети «Южный край» відомо про відвідання цукрозаводів у Тростянці та Білому Колодязі. Він використовував службові поїздки для знайомства з місцевою інтелігенцією, з якою обговорював можливість створення нових бібліотек [11].

Багато членів Харківського товариства поширення в народі грамотності та представників влади відзначали діяльніть О. Ситникова зі створення бібліотек. 14 листопада 1899 р. за пропозицією голови Павла Тихоновича Степанова О. Ситников був обраний загальними зборами його почесним членом. Височайшим наказом від 1 січня 1901 р. О. Ситников був нагороджений орденом Святого Станіслава ІІІ ступеня.

Варто зазначити, що діяльність О. Ситникова у товаристві не обмежувалася виключно бібліотечною справою, він брав активну участь у засіданнях, де обговорювалися різні питання. Так, у 1902 р. взяв участь в обговоренні щодо проведення електрики у Народному домі, будівництво якого вже завершувалося, й попереджав про високу вартість його утримання. Також брав участь у написанні Народної енциклопедії, яку видавало товариство.

Одним з успіхів О. Ситникова на посаді голови комітету було впровадження при губернській та повітових земських управах спеціальної посади завідуючого позашкільною освітою, до обов'язків якого входив нагляд за сільськими бібліотеками. Про необхідність цієї посади комітет зазначав у своїх звітах губернському земству у 1903 та 1905 рр. [7].

Іншим успіхом була відміна Правил про безплатні Народні читальні та про порядок надзору за ними від 15 травня 1890 р. Тривалий час цей документ стримував наповнення бібліотек корисними книгами. Тільки під час головування О. Ситникова члени комітету почали обговорювати питання про скасування правил. Так, у звіті губернському земству 1904 р. члени комітету звернулися до земства з проханням порушити клопотання, щоб у народні бібліотеки-читальні були допущені всі книги, дозволені цензурою. Того ж року на загальних зборах Харківського товариства поширення в народі грамотності комітет підтримав прохання щодо клопотання про відміну правил, яке висловили в звіті члени комітету першої читальні. Завдяки цим та багатьом іншим клопотанням з усієї імперії правила були скасовані 2 грудня 1905 р [3; 7].

Як згадувала Л. Габель, доповідь О. Ситникова про скасування правил на засіданні комітету зустріли з радістю. Завдяки цим змінам

бібліотеки почали комплектуватися популярними книжками та брошурами, зокрема політичного характеру [11], що мало великий вплив на громадську свідомість народних мас під час Першої російської революції [2]. Також вона зазначала, що О. Ситников був «*чарівним у спілкуванні, ентузіастом у справі, чуйною людиною, з ним було легко та добре працювати і взагалі він був чудовим керівником*» [11, с. 21].

У 1904 р. через свою активну громадську діяльність під час масових чисток «неблагонадійних» працівників реакційним директором Миколою Миколайовичем Шилером, які увійшли в історію під назвою «шилерівських гонінь», О. Ситникова було звільнено з Харківського технологічного інституту. Цікавим є факт: у 1906 р. лаборант О. Ситников був одним із чотирьох осіб, яких запросили повернутися до інституту, інші звільнені мали самостійно написати прохання на повернення [6].

У 1906 р. з приходом губернатора Миколи Миколайовича Пешкова почався період реакції. За весь рік комітету вдалося відкрити лише дві бібліотеки. Губернатор не приймав нові клопотання і не давав відповіді на старі. Станом на 1 січня 1907 р. у губернії нараховувалося 427 сільських бібліотек, більшість з них були створені зусиллями О. Ситникова [7].

У 1907 р. було введено нові списки заборонених для народних бібліотек книг, однак члени комітету вирішили їх ігнорувати, і на складі комітету знаходилася заборонена література [11]. Того ж року почалися проблеми з фінансуванням, губернське земство скоротило субсидії вдвічі, пояснюючи це тяжким матеріальним становищем, незважаючи на виступ О. Ситникова та підтримку його відомим земським діячем Василем Колокольцевим. Справжньою причиною скорочення асигнувань було негативне ставлення багатьох гласних до змін у характері діяльності комітету після відміни правил. Вони вважали діяльність комітету тенденціозно-революційною, зокрема звинувачували у виписці для бібліотек газети «Накануне». Наступного року губернське земство взагалі відмовилося фінансувати комітет, маючи на меті власноруч зайнятися бібліотечною справою. Пізніше рішенням земських зборів усі сільські бібліотеки були перепідпорядковані земству.

У 1907 р. О. Ситников брав участь у перемовинах із представниками земств, де було сформульовано проєкт домовленостей, за яким комітет мав займатися постачанням книг у бібліотеки, обирати завідуючих, займатися ревізією їх діяльності, а також відкриттям нових закладів. Однак, представники губернської земської управи відмовилися узгодити цей проєкт і вирішили, що комітет може займатися лише «інтелектуальними»

справами. Здебільшого О. Ситников давав поради з організації нових бібліотек та рекомендації для чинних. Розуміючи, наскільки незначною стала діяльність комітету в останні роки, без фінансування, втративши право на активну участь у бібліотечній справі, О. Ситников з колегами наприкінці 1909 чи на початку 1910 року прийняли рішення про саморозпуск [3; 7; 11].

Ймовірно, з припиненням діяльності комітету пов'язане пожвавлення діяльності О. Ситникова в Харківській громадській бібліотеці. Він був членом бібліотеки з 1893 р., але не обирався на якісь відповідальні посади, проте став головуючим на загальних зборах бібліотеки, які відбулися 13 грудня 1908 р. та 24 січня 1909 р.

У бібліотеці він зустрів своє кохання та одружився на бібліотекарці Олені Габель, доньці члена правління бібліотеки О. М. Габеля. Подружжя зближувала не тільки бібліотечна справа, але й спільні заняття хімією. Олена Габель стала першою жінкою, яку прийняли лаборантом у Товариство фізико-хімічних наук при Харківському університеті [1; 5; 10].

Того ж року членів комітету було заарештовано з обвинуваченням у розповсюдженні революційної літератури (ст. 129 п. 2). 9 березня 1910 р. О. Ситникова було звільнено з тюрми під заставу в 5000 карбованців. За ним було встановлено негласний нагляд, що тривав до 30 березня 1912 р. [9]. Обвинувачем був товариш прокурора Олександр Миколайович Гейденрейх, захисником О. Ситникова – відомий юрист та політичний діяч Олександр Робертович Ледницький, який приїхав з Москви для захисту свого клієнта [8]. Суд відбувся лише у 1911 р, 16 лютого було винесено вирок. Членів комітету виправдали, бо не змогли довести їх протиправну діяльність. Присутні у коридорі суду люди влаштували овацію, коли там з'явилися виправдані [11].

Поступово О. Ситников полишає бібліотечну справу, зосередившись на науковій роботі. Відомо що він залишався членом Громадської бібліотеки, як мінімум, до 1914 р. [5].

Його громадська діяльність не обмежувалася лише бібліотечною, він також був членом Харківського товариства сільського господарства, місцевого відділення Імператорського технічного товариства та Товариства Фізіко-хімічних наук при Харківському університеті. Брав активну участь у зборах цих товариств, читав звіти та промови, головував на засіданнях. Був засідателем у суді присяжних та головою Товариства допомоги нужденним студентам ХТІ. Брав участь у Першому

менделеївському з'їзді у Санкт-Петербурзі та Сьомому міжнародному конгресі з прикладної хімії в Лондоні (обидва у 1907 р.).

За радянської влади працював завідувачем контрольно-хімічної лабораторії Харківського товариства сільського господарства (1922), був професором ХТІ, де читав лекції з мікробіології, директором Науково-дослідного інституту харчової промисловості. У 1932 р. переїхав до Москви, де працював заступником директора з наукової роботи Інституту харчової промисловості. Помер у 1942 році.

Він є автором фундаментальної монографії «Микробиология брожения», що витримала три перевидання. У передмові до перших видань О. Ситников згадує про безпосередню велику допомогу своєї дружини Олени Ситникової, хіміка-бактеріолога Харківської лабораторії бродіння, а згодом голови мікробіологічного відділу Українського інституту харчової та бродильної промисловості [4].

Список бібліографічних посилань

1. Камчатний В. Г. Науково-освітній доробок професора І. П. Осипова (1855–1918 рр.) в галузі хімії. Харків, 2018. 232 с.
2. Кізченко В. І., Ткачук А. П. Діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності // Український історичний журнал. 1983. № 12. С. 81–87.
3. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення у народі грамотності (1869–1920 рр.). Харків, 1998. 192 с.
4. Ситников А. П. Микробиология брожения. Москва; Ленинград, 1936. 389 с.
5. Шалыганова А. Л. Правление Харьковской общественной библиотеки, 1885–1918 : биобиблиогр. слов. Харьков, 2016. 328 с.
6. Козодавлев О. А. Убежденный сторонник существующего строя. Шиллер Николай Николаевич. 1844–1910. Директор Харьковского технологического института 1903–1905 // Служение Отечеству и долгу: очерки о жизни и деятельности ректоров харьк. вузов (1805–2004 гг.). Харьков, 2004. С. 235–236.
7. Исторический обзор деятельности Харьковского Общества распространения в народ грамотности, 1869–1909 Москва, 1911. 264 с.
8. Политическое дѣло // Утро. 1911. 16 февр. С. 6.
9. Дело Харьковского полицмейстера о состоящем под негласным надзором полиции Александре Петровиче Ситникове. ДАХО. Ф. 52. Оп. 4. Спр. 1952.
10. Габель М. О. Документы семьи М. О. Габель (1893–1981 – 1860–1981) / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Арх. фонди. Ф. 4. Од. зб. К4-82-329.
11. Воспоминания о деятельности комитета по устройству сельских библиотек / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Арх. фонди. Ф. 4. Од. зб. К4-82-324.

УДК 027.021(477.54-25)ХДНБ:821.161.2.09Муратов]:004.7

ОСОБОВИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ІГОРЯ МУРАТОВА (1912–1973) У ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СКЛАДУ

Романовський Валерій Станіславович,
бібліотекар Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
член Харківського історико-філологічного
товариства, доцент на катедрі культурології
Харківської державної академії культури,
кандидат історичних наук
Україна, Харків

Анотація. *Йдеться про Ігоря Леонтійовича Муратова – українського поета, прозаїка, перекладача, драматурга, публіциста, життя та діяльність якого пов'язані з Харковом. Особовий фонд має зацікавити пам'яткознавців, істориків, літературознавців.*

Ключові слова: *Ігор Муратов, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, цифрова модернізація.*

Annotation. *Ihor Leontijovych Muratov – Ukrainian poet, novelist, translator, dramatist, publicist, whose life and work are associated with Kharkiv. The personal fund should be of interest to monument science experts, historians, literary scholars.*

Keywords: *Ihor Muratov, Kharkiv Korolenko State Scientific Library, digital modernization.*

Тюркські наспіви в українській літературі відгукнулися словом слобожанського поета Ігоря Муратова. Про свої кримськотатарські корені він розповідав у споминах про болісні випробування в німецькій неволі: «*І ось тут – нема лиха без добра – я залюбився кіньми. Ніколи раніше мені не доводилось мати з ними справи, але зважаючи на моє прізвище, мабуть-таки, в генеалогічному древі моєї родини могли бути завзяті конярі – татари. Дехто з моїх родичів і справді знався на конях*» [9, с. 60]. Відчуття крови відобразилося й у поетичних рядках:

...Я не пив молодого кумису,
І в степу стригунів я не пас,
Та в крові моїй, мабуть, до біса
Є такого чогось, – ані час,
Ані побут його не зітерли,
Хоч давно тії предки померли,
Що високії ватри в степах
Вовчим зграям палили на страх.
І, коли мене кривда карає,
Я ж сміюся, та й знов за своє, –
Це кумис у крові моїй грає,
Буйна кров степова в бубон б'є.
І коли все життя я на вахті
Не хилюсь, не журюсь, – це вони
Мчать на поміч у дні сивини,
Чебрецем і кумисом пропахлі,
Незагнуздані табуни.

(Кумис, 1964) [9, с. 345–346].

Звучить це так органічно, бо поезія І. Муратова в українській літературі не перекладна, а наша, рідна. Ігор Леонтійович Муратов (15 (28) липня 1912 р., ймовірно, м. Париж – 29 березня 1973 р., м. Харків) – український поет, прозаїк, драматург, перекладач. Народився в родині каторжника-втікача, українського есера Леонтія Максимовича (Люфті Максудовича) Муратова, який був родом із села Хрінове Воронезької губернії на Східній Слобожанщині [9]. Село те було волосним центром і відоме кінним заводом. Предки Муратових походили з міста Карасубазар (тепер Білогірськ), переселені з батьківщини на Полтавщину під час першої депортації кримських татар у 1862 р. [10]. Обставини перебування й повернення Леонтія Максимовича з Парижа відомі зі споминів сина Олександра та невістки Наталки (дружини Ігоря Леонтійовича), й ці свідчення суттєво відрізняються. Достеменно відомо, що у 1918 р. родина вже мешкала в Харкові, що згодом дозволило не згадувати місце народження поета, ймовірно, таки у Франції [6; 9].

«Юності fata morgana, / Рідне село Бабаї!», – на схилі літ писав сам поет про місця свого, мабуть, ще дитячого затишку [8]. Такими місцями були також оспівані ним «*білий Жихор, сивий бір, золотий на тлі світанку Хорошівський монастир*» [9, с. 180]. Ось такі рядки в І. Муратова найдушевніші, найвиразніші. Вони вплітаються в поетичний вінок Слобідської України теплими барвами лісостепу – гідні розписів Миколи Самокиша та поезій Якова Щоголева.

...Через луки – сині Уди,
Дна жовтава глибина,
Зеленавії споруди
Бабаївського млина ;

Чорне ця́мриння криниці
І на ґанку, біля ніг,
В срібних відрах – полуниці,
Полум’яний літній сміх.

(1972) [9, с. 180].

Місто, проте, прагнуло сил мешканців лісостепу, потребувало їхньої праці та творчости. У 1930 р. Ігор Муратов закінчив хімічну профтехшколу, працював на харківському заводі «Електросталь», потім на Харківському тракторному заводі (ХТЗ) техніком-ливарником. Це посприяло та дало можливість молодому поетові з 1932 р. постійно друкуватися в пресі.

Видатний літературознавець Григорій Костюк у мемуарах повідомляє, що перші творчі кроки І. Муратов зробив в об’єднанні ПРОЛІТФРОНТ, до якого він увійшов на хвилі модного тоді гасла «Призову робітників-ударників до літератури». Використовуючи цю нісенітницю, активісти ПРОЛІТФРОНТу контактували з культурними та пропагандистськими відділами кількох заводів (серед них ХТЗ), створювали літературні студії, українізовували робітничі газети, організовували творчі вечори. Успіх справи полягав не в демагогічному гаслі, а в тому, що в час соціяльних експериментів інтеліґентна молодь «напрацьовувала собі робітничий стаж на заводах». Як відомо, ПРОЛІТФРОНТ ліквідовано в січні 1931 р. й доля творчої молоді переважно була трагічною. «*З усіх п’ятнадцяти молодих поетичних ентузіастів при українській літературі залишилося четверо (Нагнибіда, Муратов, Бичко, Нехода), що їм дозволено складати рідною мовою оди вбивцям своїх друзів і катам свого народу*» – безжально завважив Г. Костюк [4, с. 280]. Тобто Ігор Муратов у юнацькому віці не лише перебував під упливом митців «Розстріляного Відродження», як заведено вважати, а й сам належав до наймолодших поетів цього покоління.

Перша книжка віршів «Комсографік» видана трагічного 1933 р., і вже її назва свідчить, що юний автор ще не замислювався над жахіттям своєї доби, його свідомість була насичена ідеологічними штампами. З 1934 р. І. Муратов – член Спілки радянських письменників, щойно створеної під наглядом ВКП(б). Уже відомим поетом закінчив 1939 р. вечірнє відділення філологічного факультету Харківського університету й встиг здобути фах викладача української мови та літератури. Тоталітарна

система не знищила талановитого хлопця, проте й його долю вже було прописано в її невблаганних скрижалях.

Учасник радянсько-фінської війни (1939–1940 рр.), рядовий 37 стрілецької дивізії, що проривала «лінію Маннергейма», піхотинець І. Муратов нагороджений медаллю «За відвагу». У 1940 р. став комуністом. Під час Другої світової війни – старший сержант, у червні 1941 р. пережив танковий наступ між містечками Ліда і Вороново в Західній Білорусі, потрапив в оточення, а в листопаді 1942 р. – до німецького полону (1942–1945 рр.). Працював у концтаборах у Пелітці під Штеттином, згодом на острові Узедом у Балтійському морі: у містечку Трассенгайде й у селищі Пенемюнде [7; 9]. Вийшовши на волю в березні 1945 р., потрапив знову до чинної армії як рядовий й уникнув фільтраційного табору СМЕРШу завдяки характеристиці підполковника О. Н. Чуксина, який вважав його загиблим. У вересні 1945 р. повернувся до Харкова [9].

Після війни (з 1955 р.) – головний редактор українськомовної газети «За повернення на Батьківщину», увійшов до берлінського Комітету «За возвращение на Родину». За цю діяльність зазнав жорсткої відповіді безкомпромісного І. Багряного [1]. Власне, особисто І. Муратов нікого не закликав повертатися до «найщасливішої в світі країни», однак діяв як радянський пропаґандист. Повоєнний газетний псевдонім І. Муратова – Павло Стеценко, від вигаданого імени часу перебування в концтаборі [9]. У 1959 р. І. Муратов повернувся до Харкова важко хворим, що дало внутрішню свободу його хисту, особливо в умовах політичної «відлиги».

Творчий підсумок І. Муратова – 28 поетичних збірок, п’ять повістей, один роман, чотири п’єси, два оперних лібрето, два кіносценарії. Відомий також як літературний критик і публіцист. Він не написав жодного оповідання. Його «Буковинська повість» удостоєна Сталінської премії третього ступеня (1952 р.), хоч автор безпосередньо не знав дійсного життя буковинського селянина. Згодом Сталінську премію прирівняли до Державної, так про це пишуть у сучасних виданнях. У 1956 р. І. Муратов створив новий варіянт цієї повісти. Це дозволило йому посісти поважне місце в літературному житті та творчо працювати. Багато автографів І. Муратова, а також плани романів, повістей, поем, начерки драматичних творів зберігаються в його особовому фонді ХДНБ [16].

Протеґував у 1960-х рр. молодим талантам [14]. В особовому фонді І. Муратова зберігається рецензія на розділ з поеми Ліни Костенко «Берестечко» [16]. Літературознавець Володимир Панченко відзначав

спроби І. Муратова оприлюднити твори Ліни Костенко в час замовчування наприкінці 1960 – середині 1970-х рр. Фраґмент історичного роману у віршах «Берестечко» мав з'явитися на сторінках харківського журналу «Прапор» ще в другій половині 1960-х рр. у супроводі короткої передмови І. Муратова як члена редколегії [11]. І. Муратов особисто привіз із Києва до редакції журналу уривок «Зелена пані Гелена» з цієї поеми про Богдана Хмельницького[1]. Проте уривок з твору Ліни Костенко знято вже з журнальної верстки попри всі заходи І. Муратова з його публікації. У ті часи остаточний зміст журналів визначала не редколегія, а літцензор, обком партії або КДБ. Коротким, у чотири рядки, був вирок контуженого піхотинця І. Муратова такій державній системі:

Якого ще треба відчаю,
Коли за ретельність раба
Поетову старість вінчає
Державної слави ганьба
[9, с. 479].

Як жартував Ігор Муратов, він був «тричі нелауреатом» Державної премії ім. Т. Г. Шевченка [9]. Тричі члени Шевченківського комітету вітали його з присудженням премії, яке скасовалося через утручання наглядачів з ЦК Комуністичної партії України.

Людина з хистом усе одно знайде спосіб як вирватися з лабет офіціозу, цензорів та фальшивих ідеологів. Серед віршів знаходимо навіть «Спокуту». За що? «*За роки чорні та глухі, коли обманом, як цикутою, труїв без наміру серця, і сам в своє шаманство вірячи, я процвітав на манівцях, аж поки лячно очі вирячив на правду, і чолом їй б'ю, з любов'ю страх до неї плутаю, і за довірливість свою усе спокутую, спокутую…*» – ось так жаско написав він 13 липня 1967 р., в ювілейний рік карколомної епохи. Найвищим мірилом совісти випробовував свою творчість поет. Сюрреалістичні жахіття намарилися йому в «Монолозі відрізаної голови» з поеми «Прометеєве віче» (1972 р.). На лікарняному ліжкові закінчив І. Муратов поему «Серце Тичини» (березень 1973 р.). Рукопис поеми зберігається в його особовому фонді [16].

Прижиттєві видання творів Ігоря Муратова вже є бібліографічними раритетами, хоч їхні наклади були немалими як для нашого сьогодення. В особистій книгозбірні автора цієї розвідки є дві таких малоформатних книжечки з дарчими написами автора: «Асі Дубов[ик?] від старого друга

[1] Прапор. 1989. № 6. С. 13–14.

9/VI/67 І. Мура[тов]» [7] та «Зої Олійник, щиро І. Мура[тов] 17/XII 70.» [8]. Скоропис Ігоря Муратова нерозбірливий, з лігатурами, що ускладнює розшифрування прізвищ. Обидві збірки вихоплені десь зі скринь харківських букіністів, імовірно, на «балці».

У 1982–1983 рр. видано чотиритомник вибраних творів письменника. До століття з дня народження Ігоря Муратова надруковано книгу «На крилах Літани» (укладач Олексій Муратов, син письменника), до якої ввійшли мемуари, поезії зі збірок, із недрукованого та призабутого [9]. Це не повна збірка поетичних творів, а краще з написаного, що ввійшло до скарбниці української літератури. У 1990-х рр. книга поезій з такою ж назвою не вийшла друком у київському видавництві «Дніпро» [16].

Творчість І. Муратова ніколи не була під забороною, проте донедавна їй було присвячено обмаль уваги в літературознавчих дослідженнях, якщо не брати до уваги численні рецензії на повість, що здобула Сталінську премію. Переважно це статті в енциклопедичних і довідкових виданнях [2; 3], декілька літературно-критичних розвідок, купа невиразних згадок у підручниках з історії української радянської літератури (зокрема, академічному 1988 р.) та передмови в збірках творів письменника.

Публікації раннього І. Муратова (до 1960-х рр.) не здобули високої оцінки ґрунтовних поціновувачів Слова. Юрій Шевельов (Бостон, 1954 р.) згадував про І. Муратова як талановитого поета, однак коли він покладався на свій власний талант. Коли ж орієнтувався на російські взірці, навіть такі видатні, як твори В. Маяковського, – губив відчуття ритмів. Адже поезія В. Маяковського «*невід'ємно зв'язана з російською мовою, з її випинанням наголошених складів і ковтанням ненаголошених*» [15, с. 1031]. В українській мові рівний розподіл наголосової сили, тому ритми В. Маяковського зіпсували «Розповідь машиніста» І. Муратова.

До шестидесятиліття письменника у 1972 р. вийшла друком присвячена йому книга літературно-критичних статей [13]. Леонід Первомайський, зокрема, вважав довоєнні книжки І. Муратова малозначущими за художніми якостями, бо вони створені за спрощеною соціологічною схемою [13]. Поетичну творчість І. Муратова як таку Л. Первомайський розглянув, починаючи з епічної поеми «Розчахнута брама» («Автобіографічна сюїта», як зазначено в підзаголовку, 1943–1944 та 1966 рр.).

Літературний портрет І. Муратова як поета світлої пам'яті створив Ігор Михайлин – професор, завідувач катедри журналістики ХНУ ім. В. Н. Каразіна, багаторічний голова Харківського історико-філологічного товариства. Деякі малознані факти з життєпису І. Муратова уточнені тут саме за його працею. За оцінкою І. Михайлина, Ігор Муратов ніколи не спекулював на темі війни на догоду політичній кон'юктурі, тривалий час навіть приховував свої вірші, написані в полоні. Літературний критик найвищу оцінку дав творам І. Муратова останнього десятиріччя його життя, на його думку, «*розквіт таланту митця прийшовся на зрілий його вік*» [6, с. 78–120]. У підсумках І. Михайлин наголосив на потребі вивчення архіву І. Муратова, «*у якому, судячи з незначних посмертних публікацій вдови, можуть бути віднайдені цікаві недруковані раніше вірші, листи, документи про творчість*» [6, с. 136].

Нарешті, у 2014 р. Тетяна Веретюк (нині доцент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди) захистила кандидатську дисертацію, присвячену творчості І. Муратова. Ця праця отримала схвальний відгук І. Михайлина. Він пояснив, що недостатня увага літературознавців до доробку І. Муратова зумовлена не ідеологічними упередженнями, а універсальністю самої постаті: письменник залишив помітний слід у ліриці, епічній творчості, драматургії, писав змістовну публіцистику й літературну критику. Дисертаційне дослідження Т. Веретюк було вдалою спробою цілісно вивчити багатогранну творчість І. Муратова.

Про вшанування І. Муратова в Харкові постала мова у зв'язку з відзначенням 90-річчя з дня його народження. У харківському Клубі письменників відбувся вечір із прослуховуванням запису авторського виконання віршів. В обласному Літературному музеї відкрито виставку «Харків у творчості Ігоря Муратова і поетів-шістдесятників». Відтак на шпальтах «Слобідського краю» член Національної спілки письменників України С. Минаков висловив пропозицію щодо пойменування ім'ям Ігоря Муратова колишньої вулиці Петровського (тепер Ярослава Мудрого) чи Красина (тепер Манізера) [5]. Натомість нині ім'я Ігоря Муратова присвоєне вулиці та двом провулкам у Холодногірському районі (колишні вул. Тинякова та 1-й і 2-й Тиняковський провулки). Звучить цілком у дусі радянського урбанізму: «Ігоря Муратова 2-й провулок» (хоч це зелений приватний сектор, селище Залютине на краю міста) [12].

Фонд Ігоря Леонтійовича Муратова у ХДНБ (ф. № 59) створено на основі матеріялів, що надійшли від Олексія Муратова, сина

письменника, в 2011–2012 рр. Крайні дати документів – 1939–2012 рр. Згідно з планами цифрової модернізації фондів науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів на сайті бібліотеки розміщено електронну версію опису. До нього внесено назви 190 справ постійного зберігання за шифрами Р–1188 – Р–1289. Фонд включає 86 примірників книг. Укладачі опису – Ольга Ісаєнко та Олександр Грабарчук; електронна версія 2020 р. Валерія Романовського [16].

Опис фонду розподілено за змістом справ та критеріями рідкісности видань: 1. Біографічні матеріяли й описи документів І. Л. Муратова з державних архівів і музеїв України; 2. Документи щодо творчої діяльности; 3. Листування з рідними та друзями; 4. Фотодокументи (зокрема копії з архіву Олексія Муратова); 5. Література про І. Л. Муратова; 6. Матеріяли инших осіб (зокрема з дарчими написами); 7. Авторські примірники видань, що містять оригінальні твори та переклади І. Л. Муратова; 8. Книги з особистої бібліотеки І. Л. Муратова з дарчими написами авторів; 9. Книги з дарчими написами авторів І. Л. Муратову та Н. А. Білецькій-Муратовій (Наталя Андріївна – дружина письменника); 10. Книги з дарчими написами авторів членам родини Муратових; 11. Книги з особистої бібліотеки І. Л. Муратова, з автографами письменника; 12. Книги з дарчими написами І. Л. Муратова та Н. А. Білецької-Муратової різним особам; 13. Книга творів І. Л. Муратова, видана незвичайним способом (текст вишито кольоровими нитками на тканині).

Безперечно, фонд має зацікавити не лише літературознавців. Це свідчення нашої історії такого складного і трагічного ХХ ст., радянської доби. Великим болем перевершив Ігор Муратов себе самого як радянського літератора-пропаґандиста, виплекавши в своїй душі насамперед слобожанський традиціоналізм. Вічності належить саме пізня творчість І. Муратова, який попри все зберіг свої незагнуздані табуни, «чебрецем і кумисом пропахлі».

Список бібліографічних посилань

1. Веретюк Тетяна. Прозова творчість Ігоря Муратова в рецепції критиків та істориків української літератури // Текст. Контекст. Інтертекст. Миколаїв, 2017. Вип. 1. С. 47–59.

2. Гетьманець М. Ф. Муратов Ігор Леонтійович (15 (28).VII.1912, Харків – 29.III.1973, там же) // Літературна Харківщина : довідник / За заг. редакцією М. Ф. Гетьманця. Харків, 1995. С. 241–242.

3. Ігор Муратов // Письменники Радянської України : біобібліогр. довід. Київ, 1970. С. 302.

4. Костюк Григорій. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. Кн. 1. Київ, 2008. 720 с.

5. Минаков С. «Нема ще вулиці Муратова...» // Слобідський край. Харків, 2002. 26 грудня.

6. Михайлин І. Л. Ігор Муратов як поет // Літературна Харківщина. Поезія : Есеїстика. Портрети. Рецензії. Харків, 2007. С. 71–136.

7. Муратов Ігор. Розчахнута брама. Ліричний літопис. Київ, 1967. 136 с.

8. Муратов Ігор. Надвечірні птахи : вірші 1967–1968 рр. Київ, 1969. 120 с.

9. Муратов І. Л. На крилах Літани : поезії. Зі збірок, із недрукованого й призабутого. Харків, 2012. 494 с.

10. Муратов О. І. Татарська кров : повість // Кримська світлиця. Сімферополь. 2014. № 12. URL : http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=13025/

11. Панченко В. Є. Кільця на дереві. Київ, 2015. 560 с.

12. Перечень переименований объектов топонимики. Харьков, [2017]. 32 с.

13. Про Ігоря Муратова : літ.-крит. ст. Київ, 1972. 118 с.

14. Танюк Л. С. Лінія життя : (з щоденників): У 2 т. Т. 1: 1964–1970. Харків, 2004. 557 с.

15. Шевельов Ю. Правда почуттів і спекуляція на почуттях // Вибрані праці : У 2 кн. Кн. ІІ. Літературознавство. Київ, 2008. С. 1029–1039.

16. Особовий фонд Ігоря Леонтійовича Муратова у ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Ф. № 59. Опис № 1. Архівні документи, книги, листування, фотографії 1939–2012 рр. Харків, 2020. 30 с. URL : https://korolenko.kharkov.com/arhivni-fondy/1.html.

УДК 069:908](477.51-21Ніжин)]:[930.253:502-051Святогор]]

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ВЧЕНОГО-БОТАНІКА СВЯТОГОРА ВАЛЕНТИНА АНДРІЙОВИЧА У ФОНДАХ НІЖИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ імені ІВАНА СПАСЬКОГО

Брязкало Тетяна Вікторівна,
головна зберігачка фондів
Ніжинського краєзнавчого музею
ім. Івана Спаського
Україна, Ніжин

Анотація. *Висвітлено результати дослідження документів вченого-біолога В. Святогора, що зберігаються у відділі фондів НКМ ім. І. Спаського. Розкрито потенціал архівних документів вченого – наукові праці, біографічні документи, про педагогічну і наукову діяльність, епістолярій та фотодокументи. Комплекс документів В. Святогора є інформаційним джерелом для вивчення біографії, діяльності та результатів наукової роботи вченого.*

Ключові слова: *Ніжинський краєзнавчий музей ім. І. Спаського, В. Святогор, архівні документи.*

Annotation. *The article highlights the results of a study of documents of biologist V. Sviatogor, which are stored in the department of funds of the Nizhyn Spaskiy Redgional Museum. The potential of archival documents of the scientist is revealed – scientific works, biographical documents, about pedagogical and scientific activity, epistolary and photographic. The set of documents of V. Sviatogor is an information source for studying the biography, activity and results of scientific work of the scientist.*

Keywords: *Nizhyn Spaskiy Regional Museum, V. Sviatogor, archival documents.*

Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя вже протягом кількох століть утримує позиції одного з провідних ЗВО нашої держави. Серед його випускників – М. Гоголь, Ю. Збанацький, Ф. Богушевич, Є. Гребінка, О. Коваленко та ін., які прославили навчальний заклад у різноманітних сферах суспільного і наукового життя: філології, історії, математиці та ін. Не залишилися без уваги і природничі науки, адже над формуванням науково-теоретичної бази і практичних платформ дослідження, зокрема створення ботанічного саду, працювала ціла плеяда науковців.

З формуванням ботанічного саду при інституті, як майбутньої платформи для практичних селекційних досліджень, пов'язане ім'я відомого вченого Валентина Андрійовича Святогора. Наукових досліджень чи біографічних розвідок, присвячених вченому, на жаль, дуже мало. Переважно це короткі інформації у контексті вивчення історії ЗВО та дослідження історії кафедр природничого напрямку [5]. У такій ситуації цінним інформаційним джерелом стають архівні документи, які дають змогу виокремити інформацію про життя і діяльність вченого. Одним з таких джерел є «Особова справа асистента Святогора В. А.», що зберігається в Ніжинському відділі Державного архіву Чернігівської області [4]. На окрему увагу заслуговує масив документів, присвячений вченому, який зберігається у відділі фондів Ніжинського краєзнавчого музею (НКМ) ім. Івана Спаського [1]. На основі аналізу цих джерел можна скласти коротку інформаційну довідку про діяльність вченого.

Валентин Андрійович Святогор розпочав роботу в Ніжинському інституті народної освіти (НІНО) у 1928 р. Вчитель із невеликого села, випускник НІНО, за кілька років невтомної і наполегливої праці він зумів створити й організувати роботу одного з кращих ботанічних садів. На початок 1930-х рр. були організовані відділи акліматизації та захисту рослин, де вирощували виноград, абрикоси, персики, індійську коноплю, лаванду тощо. Кількість колективних та дослідних ділянок на той час досягла 650. Під керівництвом В. А. Святогора активно велася робота з вирощування нових сортів фруктових дерев, особливо морозостійких, які культивуються в Ніжині до цього часу. Після від'їзду В. А. Святогора керівником ботанічного саду був призначений Калина Клименко, який успішно продовжив роботу свого попередника [1].

Залишивши Україну, В. А. Святогор переїхав до Улан-Уде, де працював у Бурят-Монгольскому агропедагогічному інституті (нині Бурятський державний університет ім. Доржи Банзарова), у 1934–1957 рр. очолював кафедру біології природничого факультету. Під його керівництвом проводилася дослідно-наукова робота, було створено перший у місті Бурятський ботанічний сад площею 76 га, який налічував 8 відділів і 2400 ділянок.

На жаль, інформація зібрана по крихтах, тому значення і потенціал документів, що зберігаються в НКМ ім. І. Спаського, набувають нового сенсу.

У повідомленні представлено проміжні результати дослідження масиву документів, які проходять науково-технічне опрацювання та

наукове описування у відділі фондів НКМ ім. І. Спаського. Документи були передані на зберігання до фондів музею родиною вченого наприкінці XX ст. з Улан-Уде. Під час упорядкування і систематизації, а також описування документів співробітники музею зіткнулися з певними методичними лакунами, тому було прийнято колегіальне рішення застосувати методику і методичні рекомендації архівних установ щодо роботи з документами особового походження [3].

Таким чином, масив документів було поділено на кілька груп згідно з рекомендаціями щодо систематизації документів особового походження видатних вчених. У першій групі, «Наукові праці», представлені опубліковані статті В. А. Святогора, машинопис тез доповідей, брошури. Серед інформативних, особливо для Ніжинщини, є опублікована доповідь В. А. Святогора та агронома З. І. Строкатів «Робота на агро-біологічних ділянках при Ніженському Інституті соціального виховання», яка була проголошена на Раді при директорові НІСВ навесні 1931 р. Цікавою є колективна доповідь директора Ніжинського педагогічного інституту С. Поради, керівника біосаду В. Святогора «До всіх колгоспників, робітників землі й лісу та робітників освіти Чернігівщини» (24 квітня 1933 р.). Саме в них міститься коротка інформація про досягнення і дослідження, що проводилися в ботанічному саду. Також у цьому розділі представлено машинопис доповідей «К вопросу об особенностях климата Бурят-Монгольской АССР» (1954 р.), «Кормовые растения БМАССР» (1957 р.) тощо.

Біографічні відомості представлені такими документами: оригінал атестата доцента (1948 р.), диплом кандидата наук (1948 р.), указ про присвоєння В. А. Святогору звання «Заслужений вчитель школи» (1957 р.), оригінал грамоти тощо. Серед цікавинок є «Посвідчення про прослуховування Всеукраїнських агробіологічних курсів при Київській педагогічній біостанції» з 21 червня до 21 липня 1927 р. Серед дисциплін що викладалися – рільництво, птахівництво, боротьба проти малярії, живі куточки в школі та ін. На особливу увагу як на інформаційне джерело заслуговує «Личная книжка» (1923 р.), з якої відомо рік народження вченого – 10 лютого 1892, місто Остер, професія – вчитель, сімейний стан – 2 дітей. Автобіографічними є спогади В. А. Святогора, написні вже у Бурятії у 1969 р., де він згадує перші роки свого вчителювання на Чернігівщині.

У наступній групі документів, що висвітлюють діяльність В. А. Святогор, на жаль, не збереглися документи ніжинського періоду.

Серед наявних – група документів, які репрезентують співпрацю В. А. Святогора з Всесоюзною сільськогосподарською виставкою, у якій він брав участь у 1939–1941 рр. Чимало документів, а саме листи-подяки та свідоцтва свідчать про тісну співпрацю вченого зі школами Улан-Уде. Також представлені копії газетних статей, присвячених діяльностю кафедри і В. А. Святогора тощо.

Серед епістолярної спадщини – службове листування В. А. Святогора з представниками ботанічних садів з різних міст, листи-консультації з питань підвищення кормових якостей рослин тощо. Цікавим є листування (у т. ч. вітальні листівки) з першим директором НКМ В. С. Шоходьком та співробітницею відділу природи Л. І. Мілосовою.

Одними з інформативних джерел є фотодокументи. Ніжинський період представлений кількома світлинами: знімок В. А. Святогора зі студентами, на звороті якого підпис «Група студентів, що відвідують виробничу практику в саду інституту. 1931 р.» і штамп Біологічного саду Ніжинського інституту соціального виховання; та В. А. Святогор, ймовірно, серед студентів на фоні колон «старого корпусу» інституту, кінець 1920-х рр. Решта фотографій – бурятського періоду– ілюструють його педагогічну і наукову діяльність.

Сформований комплекс документів особового походження В. А. Святогора є повноцінним інформаційним джерелом для вивчення і представлення біографії, діяльності і результатів наукової роботи вченого. Завдяки вивченню та критичному аналізу документів маємо можливість відтворення біографії В. А. Святогора, його діяльності в стінах Ніжинського, а згодом і Бурятського університетів. А деякі документи раннього періоду можуть зацікавити краєзнавців та істориків науки, які займаються історією Ніжина та його вишу.

Список бібліографічних посилань

1. КН-14-18157. Відділ фондів Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського.

2. Кафедра ботаники Бурятского государственного университета им. Джорджи Банзарова. URL: http://www.bsu.ru/university/departments/-faculties/bgf/deps/botanica.

3. Наукове описування фондів особового походження діячів музичного мистецтва (композиторів, артистів-виконавців, музикознавців, педагогів) // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва україни. Київ, 2011. 35 с.

4. Організація роботи з документами особового походження : метод. рекомендації // Державний архів Київської області. Київ, 2011. 52 с.

5. Ніжинський відділ Державного архіву Чернігівської області. Ф. 6121. Оп. 2. Спр. 3422.
6. Про кафедру // Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя. URL: http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/kafedra-biologiji/pro-kafedru-kaf-bio.

УДК 311:001-051(477)Птуха(092)

НЕПЕРЕСІЧНА ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ВАСИЛЬОВИЧА ПТУХИ – УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО-ЕКОНОМІСТА, СТАТИСТИКА, ДЕМОГРАФА

Головащук Антоніна Михайлівна,
молодша наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто життєву і творчу спадщину Михайла Васильовича Птухи – знаного вченого української економічної думки, статистики і демографії, окреслено перспективу подальшого дослідження наукового доробку академіка.*
Ключові слова: *статистика, демографія, М. В. Птуха.*

Annotation. *The life and creative heritage of Mykhailo Vasyliovych Ptoukha, a well-known scientist of Ukrainian economic thought, statistics and demography, is considered, and the prospect of further research of the academician's scientific achievements is outlined.*
Keywords: *statistics, demography, M. V. Ptoukha.*

У жовтні 2021 р. виповнилося 60 років з дня смерті видатного вченого-демографа й статистика, історика демографічної та статистичної думки, магістра політичної економії і статистики (1917), доктора економічних наук (1934), професора (1950), академіка АН УРСР (1920), член-кореспондента АН СРСР (1943), заслуженого діяча науки УРСР (1944), дійсного члена Міжнародного статистичного інституту (з 1929) Михайла Васильовича Птухи.

Ім’я академіка М. В. Птухи, одного з видатних діячів української економічної думки, вченого-подвижника доби українського наукового ренесансу (20-ті роки ХХ ст.) можна порівняти хіба що з такими постатями найвищої наукової культури, як К. Г. Воблий (1876–1947), В. І. Вернадський (1861–1945), А. Ю. Кримський (1871–1942), М. І. Туган-

Барановський (1865–1919), титанічною працею яких було досягнуто авангардні позиції на світових наукових теренах.

Народився М. В. Птуха 7 листопада 1884 р. в м. Остер на Чернігівщині. У 1910 р. закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. З 1913 р. – приват-доцент цього закладу. У 1916–1918 рр. викладав політичну економію та статистику в Пермському університеті. У 1918 р. він переїжджає до України, де читає лекції зі статистики в Київському народному університеті.

Важливим періодом творчого життя М. В. Птухи є його науково-педагогічна діяльність. Маючи досвід педагогічної роботи (у 1917–1918 рр. – ординарний професор і декан юридичного факультету Пермського відділення Петербурзького університету), Михайло Васильович у 1918 р. організовує кафедри статистики в деяких київських ЗВО, читає лекції зі статистики та демографії.

Окремим аспектом, що чекає ґрунтовного дослідження, є організаційна робота М. В. Птухи в системі академічних установ. Активною і плідною була його діяльність на посаді секретаря Соціально-економічного відділення Академії наук УРСР у 1920–1929 рр. та голови Бюро відділення суспільних наук і члена Президії АН УРСР.

Головною справою свого життя М. В. Птуха вважав заснований ним Інститут демографії Української Академії наук – першої у світі академічної установи такого напряму. Михайло Васильович був директором цього інституту з 1 січня 1919 до 21 лютого 1938 р. (у 1938 р. представники більшовицького режиму розгромили інститут). Під його керівництвом в інституті вивчалися антропологічні характеристики населення, визначалися структурні трансформації в народонаселенні України, розраховувалися таблиці смертності, ймовірні втрати населення внаслідок воєн та революцій, розподіл населення відповідно до місця народження, освіти, сімейного та соціального становища. Організація систематичного вивчення населення України і всього СРСР у минулому і сучасному, створення демографічних кадрів, допомога державним установам були предметом його постійної уваги. У 2002 р. діяльність інституту було відроджено. До 2007 р. ним опікувався академік Сергій Іванович Пирожков. У 2009 р. постановою Президії НАН України з метою увічнення пам’яті М. В. Птухи інститутові було присвоєно його ім’я. Тепер це Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи.

Хоча М. В. Птуха і здобув юридичну освіту, його основні інтереси були зосереджені на статистиці, переважно демографічній. Ще студентом

він захоплювався загальною та вітчизняною історією статистичної думки, а з кінця 1930-х рр. історична проблематика посіла домінуюче місце в науковій діяльності академіка. Вченого цікавили питання статистичних та демографічних досліджень, які він відображав у своїх розвідках: «Очерки по теории статистики населения и моральной», (1916) «Индексы брачности. Этюд по теории статистики населения» (1922), «Таблиці смертності для України 1896–1897 рр.», «Статистическая наука на Западе» (1925), «О предмете статистики» (1954) та ін. У цих працях сформулювано визначення статистики як науки, визначено її предмет і загальний специфічний метод. Основні положення теорії статистики у зведеному вигляді вчений виклав у праці «Очерки по статистике населения» (1960).

Варто зауважити, що з кінця XX ст. чимало авторів, які глибоко аналізують та об'єктивно оцінюють наукове надбання академіка, ставлять його ім'я поряд найвідомішими творцями вітчизняних і світових економічних ідей та концепцій.

Досліджуючи спадщину М. В. Птухи, українські науковці значно розширили тематику вивчення наукового доробку вченого, підкреслюючи його суспільно-політичну та соціальну роль. Особливо значущі в цьому контексті праці В. С. Стешенко, знаної в Україні вченої-демографа, фундаторки української демографії, доктора економічних наук, професора (1934–2014) «Михайло Васильович Птуха як демограф (1884–1961)» (Київ, 2002) та «М. В. Птуха – видатний український вчений-демограф» (Київ, 2010); С. М. Злупка, українського економіста, професора (1931–2006) «Він лічив нас і не долічив: демостатистик міжнародного рангу М. Птуха» (Львів, 2002), «Михайло Птуха» (Київ, 2007). Розлогою є монографія українських дослідників М. І. Шпиталь та Н. І. Коцур «Академік М. В. Птуха (1884–1961). «Життєпис: вершини та обриви» (Переяслав-Хмельницький, 2018). Ця праця на сьогодні є найповнішим нарисом життєвого шляху, наукової та педагогічної діяльності корифея економічної думки, видатного статистика-демографа. У 2019 р. на шпальтах тижневика «Слово Просвіти» вийшла рецензія на монографію «Українська демографія: високі сходження, круті обриви» М. Ігнатенка.

Помер М. В. Птуха 3 жовтня 1961 р., проте його наукова спадщина є актуальною сторінкою історії розвитку демографії, цінним внеском у світову статистичну науку та служить взірцем глибокого і цілеспрямованого аналізу, що сягає світового рівня.

Список бібліографічних посилань

1. Злупко С. М. Михайло Птуха // Українська економічна думка. Київ, 2007. С. 557–558.
2. Стешенко В. С. М. В. Птуха – видатний український вчений-демограф // Демографія та соціальна економіка. 2010. № 1. С. 182–187.
3. Шпиталь М. І., Коцур Н. І. Академік М. В. Птуха (1884–1961). Життєпис: вершини та обриви. Переяслав-Хмельницький, 2018. 434, [1] с. : фот.
4. Шпиталь М. Філософське розуміння людини як безкінечної цінності в демографічних працях академіка М. В. Птухи (1884–1961) // Гуманітарний вісник. 2011. № 23. С. 418–422.

УДК 069:929]:821.161.1Короленко](477.53-25)(091)

ІСТОРІЯ САДИБИ-МУЗЕЮ В. Г. КОРОЛЕНКА В ПОЛТАВІ

Головко Олеся Володимирівна,
наукова співробітниця
Полтавського літературно-меморіального
музею В. Г. Короленка
Україна, Полтава

Аннотація. *Досліджено історію садиби-музею В. Г. Короленка починаючи з часу переїзду В. Г. Короленка і до сьогодення.*

Ключові слова: *В. Г. Короленко, С. В. Короленко, меморіальна квартира, музей, сад, садиба, флігель.*

Annotation. *The article examines the history of the estate-museum V.G. Korolenko in Poltava, since the arrival of V. G. Korolenko to Malo-Sadova Street, 1, Poltava (1903) and to the present day.*

Keywords: *V. G. Короленко, S. V. Korolenko, memorial apartment, museum, garden, estate, outbuilding.*

Володимир Галактіонович Короленко з родиною 18 червня 1903 р. оселяється в Полтаві за адресою: вул. Мало-Садова, 1 (нині – вул. Короленка). Вибір пав на садибу лікаря Олександра Вікентійовича Будаговського. В одному з орендованих будинків В. Г. Короленко прожив останніх 18 років життя (1903–1921). У своїх спогадах добрий знайомий письменника, громадський діяч В. Беренштам згадував про будинок Короленка: «*У місті Полтаві сім'я Короленок майже двадцять років*

проживала в будинку лікаря Будаговського по Мало-Садовій вулиці № 1. Вхід з вулиці. Будинок був обраний у смаку Володимира Галактіоновича – одноповерховий з великим садком. Раніше поряд знаходився пустир. Зараз – міська площа – "бульвар", яку населення Полтави іменує "короленківською", з широким видом та далями в сторону долини ріки Ворскли» [2, с. 45]. У листі до Ф. Д. Батюшкова від 6 вересня 1901 р. В. Г. Короленко відзначав: «*Нас шукайте вже на іншій квартирі: М. Садова, буд. Будаговського. Пригостимо Вас чаєм на прекрасній терасі з чудовим видом…*» [4, с. 251]. Цей ошатний світлий будиночок з різьбленою дерев'яною терасою з часом був перетворений у музей (1928 р.).

Садиба, в якій оселилася родина В. Г. Короленка, належала дружині лікаря О. В. Будаговського – Юлії Василівні Будаговській (1857–1920 рр.). Про це свідчать листи В. Г. Короленка: «*Вчора Ю. В. Будаговській як домовласниці принесли цікавий папір*» [3, с. 79]. Садиба завдяки Юлії Василівні потопала у квітах. За спогадами сучасників, двір вирізнявся особливою чистотою та великою кількістю квітів, які так любила Юлія Василівна. Вона була головною розпорядницею садиби, численних клумб, газонів і тінистого саду. Господарка захоплювалась садівництвом, тримала садівників, виписувала та вирощувала рідкісні види дерев, чагарників. У саду росли туї, ялинки, різні види кленів, горобина, каштани, черемха, маслини, кизил, липа, бузок, жасмин, жимолость, горіхи. Будаговські жили у флігелі (зараз – літературна частина музею), а головний будинок здавали в оренду родині Короленків (нині – меморіальна частина музею). Зі спогадів Тетяни Олександровської, хрещениці Софії Короленко, про будинок Будаговських (зараз – літературна частина): «*Дім був старий, говорили, що йому було 100 років (це тоді, коли родина Тетяни Борисівни поселилася в 1924 році). У будинку був водопровід, під будинком була велика кухня, ванна і кімната прислуги … Говорили, що дім та садиба була спадком дружини О. Будаговського*» [1, с. 2].

Коли було побудувано цей дім, невідомо. До речі, родина Короленків могла порядкувати лише на невеличкій частині дворища, що прилягала до їх помешкання (зараз – меморіальна частина). Саме у цьому будинку Володимир Галактіонович займався своєю письменницькою та редакторською роботою, тут знаходився його архів, і сюди після численних поїздок та відряджень він повертався «додому». Місце, у якому не зачинялися двері ще за життя В. Г. Короленка, і після його смерті гостинно приймало відвідувачів (1921 р.). Донька письменника

С. В. Короленко писала так: «*Після смерті Володимира Галактіоновича люди не забули його. Сюди, до його квартири, постійно приходили й жителі Полтави, і приїжджі для того, щоб побачити місце, де він жив і де багато чого збереглося так, як було при ньому. Наша сім'я із радістю відкривала двері дому для тих, хто приходив…»* [6, с. 6]. Отож, сам час диктував створити музей. Софія Володимирівна після смерті батька планувала створення його музею в Полтаві, у будинку, де він жив і працював.

У квітні 1919 р. письменник отримує від Полтавської ради робітничих і селянських депутатів охоронне свідоцтво на помешкання по вул. Мало-Садовій, 1. На початку 20-х рр. ХХ ст. помирають Будаговські, їхні діти емігрують за кордон. Уся садиба була націоналізована державою і передана в пожиттєве користування родині В. Короленка. Родина займала як квартиру головний дім, у флігелі люди винаймали квартири. Вони вносили мінімальну квартирну плату, і на ці кошти Софія Володимирівна робила ремонт в меморіальному будинку. У будинку все збереглося так, як за життя вченого. Таким чином, було все необхідне для створення літературно-меморіального музею: будинок, меморіальні речі, люди, котрі готові служити пам'яті письменника. Отож 27 липня 1928 р., день, коли виповнилося 75 років від дня народження письменника, можна вважати датою відкриття музею В. Г. Короленка в Полтаві.

У вересні 1941 р. музейну колекцію було евакуйовано до Уфи та Свердловська (згідно з наказом її розміщено на базі музею Д. Маміна-Сибіряка). До Свердловська на період окупації Полтави переїхала й родина Короленків. У 1943 р. нацисти залишили Полтаву, проте під час відступу спалили майже все місто. 22 вересня 1943 р. німецькі військові повністю спалили й будинок, де жив В. Г. Короленко. У 1944 р. С. В. Короленко повертається до України і, заставши лише руїни, починає докладати зусилля для максимально швидкого відновлення музею. Роботи розпочалися навесні 1946 р. Працювали на об'єкті й німецькі військовополонені. 25 грудня 1946 р. музей урочисто відкрив двері для відвідувачів. Подію було приурочено до 25-річчя від дня смерті письменника. У 1950-х рр. влада постійно виділяла кошти на добудову садиби. Спочатку в 1951 р. з боку вулиці зробили різьблений ґанок – такий самий, як колись, а через два роки, до 100-річчя від дня народження письменника, добудували флігель з бібліотекою-читальнею, що завершило відбудову меморіального заповідника.

У 1978 р. була проведена реекспозиція музею. Тут створили меморіальну квартиру, а у флігелі – літературну експозицію, що займає п'ять залів. Окрасою музею стала його меморіальна частина. Яка ж доля іншого будиночку, у якому колись жила сім'я Будаговських? Після смерті господарів кімнати в ньому винаймали люди, що давало змогу Софії Володимирівні підтримувати музей до набуття ним статусу державного (1940 р.). Сам будинок було відновлено до 100-річчя від дня народження письменника у 1953 р. Там було відкрито літературну експозицію, присвячену письменнику і бібліотеку-читальню імені В. Короленка (нині її вже немає). Свого часу в будинку проживали наукові співробітники музею. Зараз тут представлена літературна експозиція, присвячена полтавському періоду життя та творчості Володимира Короленка, також проходять тимчасові виставки, різноманітні заходи, літературно-мистецькі вечори, театральні та музичні дійства.

А тепер згадаймо короленківський сад. Найстарішими деревами садиби є грецькі горіхи, вік яких сягає понад 150 років. Згадку про ці дерева знаходимо в одному з листів В. Г. Короленка до А. В. Луначарського за 1919 р.: *«У дворі будинку, де я живу, є декілька горіхових дерев. Це привернуло увагу солдат, і наш двір переповнився червоногвардійцями. Важко описати, що тут відбувалося. Вилазили на дерева, ламали гілки, і, поступово входячи в якесь спішне озлоблення, квапливо, як діти, солдати почали хапати поліна дров, цеглу, каміння і кидати все на дерева із загрозою влучити в тих, хто сидів на деревах, або у вікна нашого будинку… Усі дерева були обірваними…»* [5, с. 409]. До нашого часу зберігся тільки один горіх, проте на плані зелених насаджень садиби, складеному Софією Володимирівною у 1944 р., зазначено 4 дерева. Відомо, що горобину поважали у родині Короленків, з неї варили цілюще варення. Горобина росла біля літературного приміщення. Хрещениця Софії Володимирівни, Тетяна Борисівна, яка зараз живе у Києві, влітку 2007 р. надіслала до музею спогади. Жінка згадує, що дітей квартирантів завжди запрошували 30 вересня на свято Віри, Надії, Любові та їх матері Софії. Софія Володимирівна цього дня гостей обов'язково пригощала варенням з горобинии, яка росла на території садиби (зараз її вже немає). У саду за флігелем росте береза, посаджена Софією Володимирівною, а в глибині саду ростуть три старі кущі кизилу. Існує декілька версій їх появи на садибі. Згідно з однією, кизил був посаджений через рік після народження Софії – онуки письменника. А на світ вона з'явилася семимісячною 5 липня 1914 р. у французькому містечку

Лардени, розташованому поблизу Тулузи. Вважається, що рослини були привезені В. Г. Короленком саме з Франції. За іншою версією, В. Г. Короленко привіз кизил із селища Джанхот, розташованого поблизу Геленджика, де знаходилася дача його брата Іларіона (нині – музей В. Г. Короленка).

Список бібілографічних посилань

1. Александровская Т. Б. Воспоминания о жизни в усадьбе В. Г. Короленко. 10 с.
2. Беренштам В. В. Г. Короленко как общественный деятель и в домашнем кругу. Берлин, 1922. 107 с.
3. Короленко В. Дневник. Письма. 1917–1921. Москва, 2001. 544 с.
4. Короленко В. Г. Дневник // Полное посмертное собрание сочинений. Т. IV, 1928. 352 с.
5. Короленко В. Г. «…Что написано – неопровержимо» «…Що написано – неспростовне». Київ, 2010. 463 с.
6. Короленко С. В. Полтавский литературно-мемориальный музей В. Г. Короленко : путеводитель. Харьков, 1955. 91 с.

УДК 821.161.2-2.09Кухаренко:091]:003.29]]:027.021(477.54-25)ХДНБ

П'ЄСА Я. Г. КУХАРЕНКА «ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПОБИТ НА КУБАНІ МІЖ 1794 і 1796 РОКАМИ» (1836 р.): КОДИКОЛОГІЧНИЙ ОПИС ТА ТЕКСТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РУКОПИСУ З КОЛЕКЦІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Грабарчук Олександр Леонідович,
бібліотекар Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Висвітлюються історія існування та редакцій твору Якова Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками» (1836 р.), кодикологічні та текстологічні характеристики його списку середини XIX ст., що зберігається у ХДНБ ім. В. Г. Королека.*

Ключові слова: *«Чорноморський побит», Я. Г. Кухаренко, рукопис, опера-водевіль, Кубань, «максимовичівка», М. А. Максимович, П. О. Куліш, «кулішівка», «ярижка», І. П. Котляревський, М. П. Старицький, М. В. Лисенко, А. Д. Бигдай, В.Є. Шубравський.*

Annotation. *The article elucidates the history of existence and various versions of the work by Yakiv Kukharenko «Black Sea everyday life in Kuban between 1794 and 1796» (1836), codicological and textual characteristics of its writing copy of the mid-19th century from the collection of Kharkiv Korolenko State Scientific Library.*

Keywords. *«Black Sea everyday life», Y. G. Kukharenko, manuscript, opera-vaudeville, Kuban, «maksymovychivka», M. A. Maksymovych, P. O. Kulish, «kulishivka», «yaryzhka», I. P. Kotliarevsky, M. P. Starytsky, M. V. Lysenko, A. D. Bihdai, V. Y. Shubravsky.*

У фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка зберігається унікальна пам’ятка української літератури ХІХ ст. – один із рукописів «Чорноморського побиту на Кубані між 1794 і 1796 роками» Якова Герасимовича Кухаренка (1799/1800–1862) – козацького отамана та першого історика-краєзнавця Кубанського краю. Особлива цінність рукопису полягає в тому, що це редакція твору, яка не була надрукована.

Мета дослідження – виявити відмінності й подібності між цим рукописом та публікаціями як авторської версії, так і переробки, зробленої М. Старицьким.

Для досягнення цієї мети здійснено кодикологічний та текстологічний аналіз рукопису, складено загальний кодикологічний опис; схарактеризовано мову твору; наведено відомості про його автора та переписувача; розглянуто структуру та зміст тексту, історію написання, досліджено записи та всі інші особливості рукопису, зокрема шифри та примітки.

Яків Герасимович Кухаренко – перший історик Кубанського краю, етнограф, наказний отаман Чорноморського козачого війська (з 1852 до 1856 рр.), генерал-майор. У літературі відзначився як драматург, поет, прозаїк та етнограф. Трагічно загинув 26 вересня 1862 р. наприкінці Кавказької війни (1817–1864).

Яків Кухаренко належав до плеяди письменників, на яких критики звертали недостатньо уваги. Через те, що його літературний шлях пролягав здебільшого в тіні таланту І. Котляревського, то творчість вивчалася лише окремими дослідниками. Серед них у ІІ половині ХІХ – на початку ХХ ст. П О. Куліш, І. Я. Франко, неонародник С. О. Єфремов; за радянської доби – С. О. Єфремов, В. Рєзанов, неокласик М. К. Зєров і шевченкознавець В. Є. Шубравський, за доби незалежної України – архієпископ Ігор Ісіченко (Харків) та В. К. Чумаченко (Краснодар).

Літературні критики загалом уже висвітлили передумови й обставини появи та першої публікації твору Я. Кухаренка. У своєму творі він наслідує «Наталку Полтавку» І. П. Котляревського. У п'єсі поєднуються кубанська сучасність та пам'ять про минуле, що можна пояснити почуттям причетності до культу традиції запорізького козацтва. Чорноморська колонізація виявляє це у двох вимірах – зовнішньому, у звершенні бойових походів на черкесів, та внутрішньому – де відображаються соціальні, економічні, психологічні, релігійні та побутові чинники організації життя кубанських колоністів. Паралелі з героями «Наталки Полтавки» є непоодинокими. Як зазначав М. Зєров, «*У п'єсі Кухаренка фігурують, так само, як і в "Наталці Полтавці", вдовина дочка Маруся Драбинівна, багатий жених, що подобається матері, і коханець, так само довгий час неприсутній (герої Кухаренка виїздять у похід на черкесів)*» [4]. Проте є і відмінність: пісенний елемент «*тут має не службово-допомічне значення, розбиваючи одноманітність прозових реплік, – але й деяку самостійну вагу, демонструючи багатство української народної творчості»* [4], при чому настільки самостійну, що дає відведення вбік від сюжетної лінії. Це стосується тривалих співів про Харька та Саву Чалого.

«Видруковано "Чорноморський побит" в "Основі" (1861, XI–XII) з "несколькими предварительными словами" П. Куліша. У 1878 р. її переробив М. Старицький ("Чорноморці"), пристосовуючи до сценічних вимог» [4, с. 52–53].

П. Куліш у виданні «Чорноморського побиту…» використав власну орфографію, яка відома під назвою «кулішівка». Вперше на українській сцені «Чорномоці» були поставлені 5 (17) грудня 1872 р. у приміщенні початкової школи сестер Марії та Софії Ліндфорс на вулиці Фундуклеївській, 21 у Києві.

У своїх спогадах М. Старицький згадував, що в колі однодумців сестер Ліндфорс у 1872 р. була започаткована та реалізована ідея ставити «*по мере возможности, спектакли, как русские, так и малорусские*» [22]. На цій творчій ниві поєдналися писемний та музичний хисти М. П. Старицького і М. В. Лисенка.

«Оперета ["Чорноморці"] *была исполнена, как для любителей, весьма хорошо и произвела громадное впечатление. Спектакль потом повторили с возрастающим успехом. Этот успех ободрил и творцов, и*

исполнителей, заитересовал общество и воодушевил милейших хозяев продолжать это дело дальше»[1] [28, с. 473].

Про успіх спектаклю «Чорноморці» на театральній сцені свідчить стислий огляд українського театрального буття І. Я. Франком за 1893 р., в якому він у прохолодній критиці щодо п'єси Я. Кухаренка вказує на позитив її виконання у музиці М. Лисенка [28]. Проте І. Франко не завжди розрізняє твір Я. Кухаренка та лібрето М. Старицького [27; 29; 30].

Прохолодна критика І. Франка не була поодинокою. П. Куліш досить стримано й обережно оцінював художньо-сценічну вартість п'єси, вважаючи її твором «известного времени и места», що, можливо, й стане дорогоцінним подарунком для українського театру, проте, не без сумніву при цьому зазначаючи, що «*впрочем, как покажет опыт*». Одначе це була офіційна позиція П. Куліша, тоді як неофіційно першовидавець «Чорноморського побуту» в одному зі своїх листів до О. Барвінського від 9 (21) травня 1869 р. вбачає хист Я. Кухаренка, проте не в цьому творі: «*Гарні його малесенькі оповідання про Чорноморщину, а комедія – річ плоха. Я не дуже її хвалив, та і то перехвалив*» [19, с. 336]. На противагу цьому Т. Г. Шевченко був одним із тих, хто визнавав за цим твором певну літературну вагу [26].

М. Старицький і М. Лисенко були не єдині, хто вдався до реалізації своїх творчих задумів щодо твору Я. Кухаренка. Окрім них досить непогано зарекомендував і А. Д. Бигдай – композитор-аматор, мировий суддя, видатний дослідник-фольклорист Кубані. Він написав музику до п'єси Я. Кухаренка разом із диригентом П. І. Махровським – одним із перших професійних композиторів Кубані [1], здійснив її постановку-прем'єру в Катеринодарі в 1896 р. [3].

У 1880 р. у Києві вийшов у світ скомпонований Ф. М. Піскуновим «Збирнык҃ъ творивъ» Я. Г. Кухаренка, авторський текст якого надрукований «ярижкою». У передмові до цього видання Я. Кухаренка чи не вперше названо українським письменником [10].

У московському виданні 1910 р. драматичних творів М. Старицького, до складу яких ввійшли «Чорноморці», була застосована

[1] Окриленні успіхом аншлагу оперети, М. Старицький та М. Лисенко продовжували співпрацювати у театрального-постановочній справі, при цьому М. Старицький відслідковував дотримання авторського права щодо спільних з М. Лисенком творів [19].

«грінченківка», що була пов'язана з іменем Б. Д. Грінченка – видатного українського мовознавця і громадського діяча.

За редакції В. Г. Омельченка «Чорноморський побит…» побачив світ у повному виданні творів Я. Кухаренка (Прага, 1928 р.). Це видання було здійснене зусиллями українців з Кубані. Крім В. Омельченка, в його підготовці були задіяні М. В. Омельченко, М. Башмак, В. Заєць, А. Курінний, Я. Рудик та Ф. Шаповал. Текст надруковано за українським академічним правописом 1928 р. За основу було взято видання П. Куліша, хоча з деякими змінами [12, с. 135; 7].

Водевіль Я. Кухаренка дещо подібний у фабулі до п'єси «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, опери «Запорожець за Дунаєм» С. С. Гулака-Артемовського та соціально-побутової комедії «Сватання на Гончарівці» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка.

У «Чорноморському побуті...» та в «Запорожці...», як зазначає Л. З. Мороз, «*органічно поєднуються елементи, здавалося б, протилежні за своєю художньою природою: гумор і героїка, штрихи реалістичної характерології (колоритні постаті Кулини й Кабиці, Одарки й Карася лишилися неперевершеними) й романтичний ідеал щасливого життя та бездоганно гарних людей у ньому*» [7, с. 362].

В. Є. Шубравський відзначав тематичну та сюжетну спорідненість «Наталки Полтавки» і «Сватання на Гончарівці» з твором Я. Кухаренка «Чорноморський побит». Він вважав, що «*в основі її лежить та ж, по суті, драматична колізія. Вдова Драбиниха хоче видати свою доньку Марусю, проти її волі, за Харька Кабицю, бо "він хоть і старенький, так розумний і багатий дуже, він ще з-під Шмаїлова приніс багацько грошей та все червінці". Маруся ж кохає простого козака Івана Прудкого, який змушений на деякий час виїхати з села разом із військом. У діях героїні відчувається упевненість, рішучість, багатьма своїми вчинками вона нагадує Наталку Полтавку. Розпач і сльози — не в натурі Марусі, протест її не знає компромісів…*» [36, с. 18–19].

Про початкове оприлюднення водевілю залишив свідчення сам автор. У листі від 2 листопада 1844 р. до Тараса Шевченка, якого назвав «Курінним Товаришем», він цікавився його думкою про «Побит…», надісланий поетові для ознайомлення. А в листі від 25 травня 1845 р. повідомив, що таганрозька трупа вже грала його «Побит…» [11]. Як відомо, саме Т. Шевченко передав п'єсу на цензурну перевірку для отримання дозволу на опублікування й постановки на сцені, відтак рекомендував її для постановки аматорською трупою Петербурзької

медико-хірургічної академії [11]. Проте таганрогська вистава п'єси у 1845 р. не набула значущого розмаху та популярності, від чого про її постановку майже ніхто не знав. Ось чому П. Куліш про неї і не згадує в своїй «Основі». Проте він вбачав дві перепони, що унеможливлювали прижиттєву постановку п'єси: у 1840 рр. вона ще не знаходила фінансування для друку; пусті обіцянки знайомого друкаря Я. Кухаренка опублікувати твір у Харкові найближчим часом [9].

Проте на той час П. Куліш не міг усього розповісти на сторінках свого видання. «Чорноморський побит...» написано у 1836 р. за часів правління імператора Миколи I, яке було спрямоване на підтримку консервативних засад російського самодержавства. За оцінкою В. О. Ключевського, Микола I «*поставил себе задачей ...поддерживать существующий порядок ... без всякого участия общества ... одними правительственными средствами*» [8, с. 536–537], нівелюючи національно-релігійні відмінності, правові та традиційні особливості, зокрема України [33].

Олександр II, хоча й був на противагу своєму батькові лібералом, проте не настільки, щоб виявляти українофільські нотки. Валуєвський циркуляр від 30 липня (18 липня) 1863 р. та Емський указ від 18 (30) травня 1876 р. тому докази. Козацька тематика, хоча й пробивалася на сторінках окремих видань, проте здебільшого в комедійному жанрі художньої літератури. Історико-наукові дослідження в лещатах офіційної ідеології живилися ностальгією за сивою давньоруською чи козацькою давниною.

В очах Петербурга і Москви українські літературні спроби, що відображали специфіку місцевого життя, викликали доброзичливий інтерес, але тільки як частина загальноросійської літератури. Проте з позиції українського націоналізму ця загальність слугувала утиску автентичній українській свідомості та сприяла розчиненню історико-культурної ідентифікації українського надбання у загальній канві російської імперської культури. Малоросійський субстрат при цьому як літературної, так і наукової думки гіпертрофовано відображував занижену вартість української парадигми перед імперсько-російською у праві історико-культурного спадку на київську давнину [16].

Літературний шлях Я. Кухаренка пролягав саме між проімперською лояльністю та козацькою ментальністю.

«"Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками"», незважаючи на деяку наївність композиції, все ж дає ряд живо написаних

сцен із життя чорноморського козацтва та кілька цікавих з того часу, коли на Кубані жили ще традиції давніх січовиків», – відзначав С. Єфремов [2, с. 303].

За оцінкою сучасних дослідників, «Чорноморський побит…» є веселою життєрадісною оперетою з піснями та танцями з життя перших кубанських переселенців [25], сентиментальною драмою, в якій задіяна протидія бажань та інтересів, любові та розрахунку в шлюбних відносинах [31].

З іншого боку, твір Я. Кухаренка впливав на твір Т. Шевченка «Назар Стодоля». Проте «*Шевченко не просто позичав, не просто наслідував, а випробуваний літературний вплив переживав, перепрацьовував і під цим впливом творив своє власне*» [20, с. 171–172].

У радянський час «Чорноморський побит…» окремо не видавали, проте ми знаходимо його у збірці творів послідовників І. П. Котляревського «Українська драматургія першої половини XIX ст.» (Київ, 1958), укладачем якої був шевченкознавець В. Є. Шубравський. Орфографія видання відповідає редакції українського правопису 1946 р. Вочевидь, в основу своєї публікації В. Шубравський поклав видання П. Куліша.

Рукопис твору Я. Кухаренка, що зберігається у фонді документних пам’яток ХДНБ, написано в орфографії, близькій до «максимовичівки», або є одним з її варіантів, або ж несе на собі сліди авторського вияву особи писаря. Характерним прикладом зразка «максимовичівки» є публікація М. А. Максимовича «Малороссийскіе пѣсни» (Москва, 1827). Правопис, представлений ним у виданні, мав етимологічний характер, тобто його орфографія відображала історичне походження фонем. Ознаки цього ми можемо бачити на характерних прикладах. Насамперед, у вживанні діакритичних знаків: 1) циркумфлекса (^) в українській традиції відомого як «дашок» [6, с. 24] у передачі сучасної *і*: ô, ê, û, â, î, ŷ, та *ї* через û; 2) акуту (´): é, í, и́, ó ; 3) подвійного акуту (˝): ї́. Ять (ѣ) традиційно для української фонетики передає звук *і*: сміються, проте також і голосний *ї*; кінцевий ї після *ы* та *і – ыи, іи*; *и* передається двома літерами *ы* та *и́*. Подвійна *û* відповідає сучасній подвійній *ї*, сучасному диграфу *їй – іû* та *ûй*, сполучення *їо* для позначення звуку українського «ё» відповідає сучасним диграфам *йо* та *ьо їому*, *въ слїозахъ*. Проте у М. Максимовича український аналог російського «ё» позначено диграмом *іò* та літерою *ё*: *іòму, ёго*, *сёгодня.* У рукописі Я. Кухаренка гравіс (`) над *о* у слові *іòму*

зникає і переходить в подвійний акут (˝) над *і*: *їому*. Вочевидь, це особливість писарського стилю.

Важкий придих у поєднанні вигуку *а* та сполучника *якъ* дав *Аάкъ* передає твердий йотований *а*, проте у М. Максимовича цього не спостерігаємо: *А якъ*.

Дієслівне закінчення *–ться* передається як *–ця* та *–цця*: зоставаця, хоча в класичній «максимовичівці» *ц* подвоєний. У нашому рукописі *ц* подвоєний після *û*: *дûцця*, та одинарний після *ы*: *дывыця*.

Проте є відмінність: йотований *і* на кінці слова після голосного не передавався як *и*: *мылый* замість *мылыи*, *некыдай* замість *некыдаи*.

Вживання службових слів не є чітким та послідовним. Має місце злитне написання замість окремого: *йнезнайдешъ въкешенû*, *то й сонъ небере*. Інтервали не завжди витримано певним чином: *Що ти зомной робиш? Тобû въ мене неотняты*. Частки (*жъ, бъ*) пишуться разом з вигуками, з іншими словами через дефіс, у Я. Кухаренка тільки разом: *кудажъ*, *мыжъ, ажъ* [14].

«Максимовичівку» на Східній Україні та на Кубані[1] загалом не застосовували, але сприйняли на Галичині, а на Закарпатті вживали до 1940-х рр. Її запровадив видатний український науковець царської доби М. О. Максимович.

Мова. Рукопис «Чорноморського побиту на Кубані» написаний місцевою говіркою української мови, так званою кубанською балачкою.

Особи редактора та переписувача невідомі.

Надходження рукопису до ХДНБ. На штампі ХДНБ на титульному аркуші, вказана дата реєстрації рукопису у фонді бібліотеки 13 березня 1931 р. під шифром 275 456, інв. № 158 088.

Кількість аркушів і матеріал письма. У ХДНБ зберігається рукопис обсягом 148 арк. Арк. [2а] розташований між арк. 2 та 3 і не включений до фоліації. Фоліація здійснена олівцем у верхньому правому куті. Розмір аркушів – 263×213 мм. Папір світло-жовтого кольору, виготовлений приблизно наприкінці 1840–1850 рр.

Організація сторінки. Приблизно 250×140 мм. Кількість рядків – 26.

Правопис. Основний текст написаний українською мовою, каліграфічним почерком, згідно з правописом М. Максимовича. Передмова написана офіційним громадянським правописом Російської імперії XIX ст.,

[1] На титулі рукопису зазначено «Екатеринодарь», сучасний Краснодар – столиця Кубанського краю.

її мова російська з українізмами. Непряма мова подається одинарним підкресленням.

Чорнило світло-коричневе. Цензорскі поаркушові записи зроблено чорним чорнилом, на всіх аркушах, на перегині аркушів по центру.

Блок книги. 12 зошитів: 1) 1–12; 2) 13–24; 3) 25–36; 4) 37–36; 5) 49–60; 6) 61–78; 7) 79–90; 8) 91–102; 9) 91–102; 10) 115–126; 11) 127–138; 12) 139–148.

Каліграфія. Заголовні літери перших рядків із завитками, особливо в заголовках та підзаголовках.

Оправа рукопису. На корінці брунатний ледерин з картонними кришками. На правій частині кришок, у верхній та нижній частинах наклеєні брунатні ледеринові кути. Розмір: 268×220×13,5 мм. Кришки – картон, розмір: 268×220 мм.

Структура тексту. До складу рукопису ввійшли:

I) Титульний аркуш (як арк. 1), лицьова сторона якого включає майже повні вихідні відомості про твір, на звороті – перелік дійових осіб твору; на ньому зазначена лише перша частина твору, тоді як друга – на другому титулі (арк. 78); оригінальна назва рукопису подана у семи рядках: «1) Черноморскій / 2) Побытъ / 3) Въ Выдній при КУБАНИ / 4) Малороссійская Комическая Опера / 5) Водевиль въ трехъ действіяхъ / 6) Съ принадлежащими къ оной хорами и танцами / 7) Часть 1я». Розбіжності: 1) на арк. 78 слово «Опера», з малої букви, розпочинає п'ятий рядок, замість завершення четвертого: 4) Малороссійская Комическая / 5) Опера Водевиль въ трехъ действіяхъ; 2) замість «Часть 1я » стоїть «Часть 2 я »; 3) на титульному аркуші стоїть «Екатеринодаръ», на арк. 78 – «Екатеринодарь»; 4) у датуванні – на першому титулі стоїть дата «1839», другий – недатований, цензорський дозвіл позначено 1857 р.

II) Цензорський дозвіл (зв. арк. 1-го шмуцтитула під номером 2).

III) Передмова – «Къ Землякамъ» (арк. [2а] – 3 зв.).

IV) Текст твору (арк. 4–148): складається з двох частин: частини першої (арк. 4–77) та частини другої (арк. 78–148). За кожним титулом є по одному шмуцтитулу. На них подана у двох рядках скорочена назва твору – «Черноморскій / Побытъ». Друга частина призначена для хору. Нот немає.

V) При оформленні записів першого титулу, шмуців у слові «Побытъ» застосована гражданська русько-ґотична графіка.

Записи. Усі зроблені темно-брунатними чорнилами.

1) На першому титулі у два рядки: у верхньому лівому куті реєстраційна поміта Київського цензурного комітету: «№ 168 / КЦК», біля

верхнього правого кута: «17 Октября 1857 г. / Отъ Г[осподина] Федоровскаго».

2) На звороті арк. 2: «Печатать позволяется / съ темъ, что бы по отпечатаніи пред- /ставлено было въ ценсурный Коми- / тетъ узаконенное число экземпляровъ. / Киевъ, Октября 24 дня 1857 года. / Ценсоръ» підпис Олексія Лізова. Нижче і зліва – чорна кругла печатка Київського цезурного комітету.

3) Поаркушеві записи:

арк. [2а] – 21: «Кіевскаго Ценсурнаго Комитета Ценсоръ Статскій Совѣтникъ и Кавалеръ Алексѣй Лизовъ»[3];

арк. 21–45, 46–68, 69–93, 94–117, 118–143, 144–148: «Ценсоръ Кіевского Ценсурнаго Комитета Статскій Совѣтникъ и Кавалеръ[1] Алексѣй Лизов».

4) На звороті частково відновленого арк. 148 є напис, здійснений секретарем Київського цензурного комітету. Через втрату верхньої оригінальної частини його повний текст втрачено. До нашого часу зберігся фрагмент запису: « < ... > пронумерованныхъ и скр / < ... > / тьихъ листовъ сто пятьдесят / < ... > » // Нижче і зліва – фрагмет круглої печатки Київського цезурного комітету /« < ... > а секретаря Гр[игорія] Садовнія». Таким чином, загальна кількість оригінальних аркушів рукопису складала не менше, ніж 150.

Стан збереження – задовільний.

Порівняльний аналіз рукопису та публікацій твору.

Рукопис Я. Кухаренка, на відміну від публікацій П. Куліша та В. Шубравського, зберігає розподіл на дві частини. Загальний наратив і порівняння йдуть у першій частині рукопису. Нижче наведено низку відмінностей. Текст рукопису подано мовою оригіналу.

Перша. Відсутність передмови «Къ Землякамъ» як у П. Куліша, так і у В. Шубравського.

Друга. Заміна кубанізмів на загальні українізми та зменшення іронічної патетики, що межує з ксенофобією. Відмінності подано жирним курсивом.

---

[1] Він мав чин 5-го класу і згідно з цим статусом міг бути нагороджений орденом Св. Володимира IV ступеня [34].

Я. Кухаренко (рукопис ХДНБ)	**В. Шубравський (редакція)**
Сїого, дочко, не журыся! Нехай таки Иванъ йде собû зътовариствомъ до тыхъ єретычыхъ черкесивъ, бо вûнъ козакъ îого така стать, що де поûхавъ надобычъ, то добре – кудажъ бûлше?..... Отъ якъ мы колысь булы въ старій сûчû, то вûдтûль було ходымъ добуваця : до ***Татаръ або до ляхивъ; ащо оти було трыклятû жыды***! то було непопадайсь нашому братовû. ***Ото якъ згрûбъ їого гóспыдового жыдюгý въ лапы, заразъ їому на голову червоный яломокъ, …… наноги-сапьянцû…… ажъ ось покы – показываетъ рукою на колѣна та тогди вже и шукаешъ по кешеняхъ, тамъ грошей; то що ……Иногди була йтокъ трапляеця, що въ пишаго трыклятого жыда ничого йнезнайдешъ въкешенû, тюлько цибулю ха! ха! ха! ха! смѣються оба то було зареготишся тай пидешъ соби далû*** а тутъ бûлшъ никуды кынутысь, тûлькы досыхъ шолудывыхъ черкесивъ; то хоть скотыны, або коней чы недобудуця хлопцû. Нехай собû ûдуть съ Богомъ! …» [14, л. 7 об – 8 об]	«Сього, дочко, не журися! Нехай-таки Іван іде собі з товариством до тих єретичних черкесів, бо він козак, бо його така стать… От як ми колись були в старій Січі, то відтіль було ходимо добуваться до ***татар або до ляхів; а що ті прокляті жиди***, то було не попадайсь нашому братові. ***Витрусимо кишені!*** А тут більш нікуди кинутись, тільки до сих шолудивих черкесів, то хоть скотини або ***коней чи*** добудуться хлопці. Нехай собі ідуть з богом! …»

Третя. Відсутність сцени розставання Марусі та Івана, пісні «Якъ воронъ въ вûконце дотебе закряче»:

Я. Кухаренко (рукопис ХДНБ)	**П. Куліш (редакція)**	**В. Шубравский (редакція)**
Явленіе 4[e] …Зоставайся здорова, та не скучай без мене! поетъ	IV …Зоставайся жъ здорова, Марусенько! Та готуй тим часом рушники.	IV …Зоставайся здорова, та не скучай без мене!
« № 2 За кубань иду! …Гей коню мій! коню! Заграй пидомною; Дивчыно прощай. 2.	<…>	<…>
[…]		
Плачетъ	*(**Маруся** плаче)*	**Маруся** плаче
Иванъ утешая Годі ж, годі тобі плакати, Марусю!» [14, л. 12–13]	Годі жъ, годі тобі плакати, Марусю!» [9 с. 10]	Годі ж, годі тобі плакати, Марусю!» [13, с. 276]

Четверта. Проімперський мотив замінено на протилежний, замінена частина виділена жирним шрифтом, вставки, відсутні в рукописі, подано підкресленням, кубанську стилістику замінено загальноукраїнською.

«…Березань взялы, Шмаûлûвъ и **оцю землю у нашои Матери Царыци заслужылы**. **Вонажъ и повелила: въ Таманû жыть, рыбу ловыть, границю держаты; женытыся, хлûба робыть; щобъ булы багаты** »	«…Береза́нь взялú, Шмаíлівъ, – тим собі й зе́млю Чорномо́рську здобулú. А то́ що жъ би було́, якбú на во́йну́ не ходи́ли? Розбіглись би зъ Старóї Січи, якъ руді ми́ші, та й го́ді. Онъ, бачъ, співа́ють. (*співа́е*)	«…Березань взяли, Шмаїлів,– тим собі й землю Чорноморську здобули. А то що ж би було, як би на войну не ходили? Розбіглись би з старої Січі, як руді миші, та й годі. Он, бач, співають. (*Співає*)

	Ой летіла бомба зъ Мсковського по́ля Та посередъ Січі впа́ла: Ой хочъ пропа́ло сла́вне Запоро́жжя, Такъ не пропа́ла сла́ва!	Ой летіла бомба з Московського поля Та посеред Січі впала: Ой хоч пропало славне Запорожжя, Так не пропала слава!
Тепер надай тûльки нынû слово та бûлу руку, що ты низакого непûдешъ покы я повернуся изъ за Кубанû, то я буду щасливый! перебью гаспыдовыхъ Черкесивъ, тай прылечу дотебе!	Оцю́-то сла́ву і намъ тре́ба підпира́ти. Дай мінí, Мару́сенько, тілько сло́во та білу ру́чку, що ти ні за ко́го не підешъ, по́ки я верну́сь изза Кубані, то мінí й воюва́тись бу́де ве́село, а побу́вши Черке́съ, за́разъ и прилечу́ до те́бе!..	Оцю-то славу і нам треба підпирати. Дай мені, Марусенько, тільки слово та білу ручку, що ти ні за кого не підеш, поки я вернусь із-за Кубані, то мені й воюватись буде весело, а побивши черкес, зараз і прилечу до тебе!..

Як бачимо, у версіях П. Куліша та В. Шубравського відсутні згадки про російську царицю і про її «дарування» землею на благо та процвітання. Навпаки, підкреслено, що козаки «землю Чорноморську здобули», нагадано про агресію царату щодо Запорізької Січі. Монархічний пафос Я. Кухаренка замінено на козацький, мілітарний, сповнений ностальгії за минулою славою українського запорізького козацтва. Стилістика кубанської балачки підігнана П. Кулішем до загальної української.

П'ята. Стилістика та орфографія П. Куліша дещо подібна до Я. Кухаренка; у В. Шубравсько – ні. Відмінності позначено жирним курсивом. Відсутні фрагменти у Я. Кухаренка – підкресленим жирним курсивом. Пісня «Ой ты мылый чорнобрывый! гарцюеш на поли» – лише у Я. Кухаренка.

Маруся беретъ его заруку…» [14, л. 13–13 об]	М а р у с я, *подає йому руку*…» [9, с. 10–11]	М а р у с я (*подає йому руку*)…» [13, с. 276–277]

Я. Кухаренко (рукопис ХДНБ)	**П. Куліш (редакція)**	**В. Шубравський (редакція)**
[14, л. 20–20 об]	[9, с. 14]	[13, с. 282]
«Маруся одна О Мамо! Мамо! Грûхъ тобû такъ обижаты дочку свою! Якъ **мынû** на свûтû Кабыцю любыты колы моû ***очы*** на їого неможуть дывыця! Що **мыни** теперъ у свити Божому робыты **аде** дûцця! Поетъ *№ 5* Ой ты мылый чорнобрывый! Гарцюеш на поли, А я въ слїозахъ утопаю Видъ гиркои доли! […] »	«Маруся *одна́.* О ма́мо! ма́мо! гріхъ тобі обіжа́ти так дочку́ свою́! Як **мині** на сві́ті Каби́цю люби́ти коли́ мої ***очі зъ ёго́ очи́ма не зглянуться і се́рце до до ёго не обе́рнетця?*** Що́ мині тепе́р у світі Бо́жому роби́ти? де мині́ дітись?»	«Маруся (одна) О мамо! мамо! гріх тобі так обіжати дочку свою! Як ***мені*** на світі Кабицю любити коли мої ***очі з його очима не зглянуться і серце до до його не обернеться?*** Що **мени** тепер у світі Божому робити? ***де мені дітись?***»

Шоста. Прояв авторського голосу у формі власного чотиривірша. Відсутній у публікаціях П. Куліша та В. Шубравського:

«Судьба! Правда! Богъ хранитель!
Тутъ и въ другûмъ мірû
Хоть неразомъ, но вси будимъ
У чорній могылû» [14. л. 16 об].

Рукопис, що зберігається в ХДНБ, має два датування – 1839 та 1857 р. Перше написано невідомим писарем, друге – київським цензурним комітетом. При цьому був використаний папір кінця 1840–1850 рр.

Рукопис невідомого переписувача, що зберігається у ХДНБ, надалі будемо йменувати Р.1839/1857. З листів Т. Г. Шевченка до Я. Г. Кухаренка за 1842 та 1844 р. випливає наявність іншого рукопису, який Т. Шевченко спрямував до Петербурзького цензурного комітету. У листі від 30 вересня 1842 р. він пише Я. Кухаренкові про відсутність у цензора П. Корсакова нарікань щодо складу твору. Проте до друку справа не доходить. Це випливає з листа від 30 січня 1843 р., в якому Т. Шевченко запитує Я. Кухаренка про те, що йому робити з твором. З листа від 26 листопада 1844 р. випливає дивна деталь – відсутність гарно переписаної копії твору, що унеможливило його друку [33]. При цьому незрозуміло, чи є відмінності між Р.1839/1857 та петербурзькими рукописами? Чому версія, схвалена П. Корсаковим, не була надрукована? Що з нею сталося? Чому виникла необхідність нового примірника рукопису? Яку версію взяв до друку П. Куліш для своєї «Основи» – незрозуміло, ймовірно, не Р.1839/1857. Адже козацький монархізм Я. Кухаренка у кулішевій редакції зникає і розчиняється на протилежний мотив. Твір Я. Кухаренка надрукований у подвійному номері «Основи» за листопад та грудень 1861 р. на початку 1862 р. Це видно з цензорського дозволу, датованого 29 грудня 1861 р., який розміщено на звороті титульного аркуша номеру.

Про те, чи знав Я. Кухаренко про остаточну редакцію свого твору, надруковану в «Основі», чи бачив його на власні очі, чи читав публікацію особисто достеменно невідомо. Тим паче, що через проблеми з фінансуванням та творчо-редакційний розбрат журнал був змушений затримувати випуск чергових номерів і наприкінці 1862 р. закрився без будь-яких репресій з боку властей [15; 18].

Тепер порівняємо твори Я. Г. Кухаренка та М. П. Старицького.

Водевіль Я. Кухаренка (1836 р.) та оперета М. Старицького (1872 р.) різняться не тільки за побудовою глав, речень, але й за сенсом. Для порівняння нижче наводимо уривки з обох текстів. Текст Я. Кухаренка подано «кулешівкою» з публікації в журналі «Основа» (1861, № 11/12), текст М. Старицького «грінченківкою». Чорним курсивом відзначено те, що скоротив М. Старицький, підкресленим жирним курсивом – його заміни.

Я. Кухаренко (рукопис ХДНБ)	**М. Старицький (переробка)**
«III	«ВИХІД V
	Тупиця, Маруся і Іван
Сёго, до́чко, не журúся! Нехáй-	Т у п и ц я (*перебива*). Сього,

такú Ивáнъ іде собі съ товарúствомъ до тихъ єретúчнихъ Черкéсівъ, бо вінъ козакъ, ёгó такá стать…Отъ якъ ми колúсь булú въ старій Січі, то відтіль булó хóдимо добувáться до ***Татáръ абó до Ляхівъ; а що ті прокля́ті Жидú***, то булó не попадáйсь нáшому брáтові. ***Вú****трусимо кишéні!* А тутъ білшъ нікуди кúнутись, тілько до сихъ шолудúвихъ Черкéсівъ, то хоть скотúни абó ***кóней чи*** добýтця хлóпці. Нехáй собі ідуть зъ Бóгом! …»
[9, с. 9]

дочко, не журися! Нехай-таки Іван іде собі з товариством до тих єретичних черкесів, бо він козак, його така стать…От як ми колись були в старій Січі, то відтіль було ходимо добуваться до татар або до ***<u>турків</u>***; уже не попадайсь нашому братові. А тут більш нікуди кинутись, тільки до сих шолудивих черкесів; та хоч скотини або ***<u>копійчини</u>*** добудуться хлопці. Нехай собі ідуть з Богом …»
[21, с. 10].

Як бачимо, Я. Кухаренко відображає колективну пам’ять про часи «старої Січі». Насправді, колишні супротивники вже перестали бути запеклими ворогами, на Кубані згадані ним «татари, ляхи й жиди» ніяк не впливали на життя козацтва. У творі Я. Кухаренка це лише історична абстракція, узагальнений образ. Навпаки, М. Старицький зважав на тодішню театральну публіку, згладжуючи патетичні спогади персонажа Я. Кухаренка й навмисно уникаючи трьох гострих тем історичного минулого: 1) неприязні до кримських татар через їхні набіги й колишнє людоловство; 2) ворожнечі з польською шляхтою та магнатами від часів козацьких повстань кінця XVI–XVII ст.; 3) ненависті до орендарів, які збагачувалися, визискуючи цілі села. Для М. Старицького важливішими були реалії його часу. Зокрема, свіжою була пам’ять про єврейські погроми, наприклад, Одеський 1871 р. У приватному листуванні з М. Заньковецькою М. Старицький так само не виявляє ненависті до жодного народу, його критичні зауваження окреслені економічними межами[1].

Оскільки твір М. Старицького – це лібрето, то важливо відзначити також і його відмінність у писемній наповненості в порівнянні з твором Я. Кухаренка. У М. Старицького є відповідні музичні позначення, котрі

[1] Старицький М. П. Сочинения. Т. 6. С. 477.

відсутні у рукописі Я. Кухаренка. Текст Я. Кухаренка подано «максимовичівкою», М. Старицького – «грінченківкою».

Пісенна складова «Чорноморського побуту…» досить вагома. У ній відображена не тільки багатюща народна уява, але має місце й авторський прояв. Проте кількість музичного контексту як в рукописі Р.1839/1857, так і в публікаціях П. Куліша та В. Шубравського, є неоднаковою.

Загалом у публікаціях П. Куліша та В. Шубравського 25 пісень різної повноти. Наприклад:

1-ша – «Болить моя головонька» [13, с. 269–270; 15, с. 62–65; 3, с. 143–144].

2-га – «Ой летіла бомба з Московського поля» [13, с. 276]. Немає в Р.1839/1857.

20-та – «Гарна була Марусенька, Ще краща Кулина!..» [13, с. 320]. У Я. Кухаренка кубанська стилістика має нєсуттєві розбіжності [14, л. 64].

Пісні у рукописі Я. Кухаренка Р. 1839/1857, частина перша. Їх порядок розташування у творі, певна наявність та кількість відповідно до публікацій П. Куліша та В. Шубравського різняться. Наприклад:

3-тя – «Якъ воронъ въ вûконце дотебе закряче» [14, л. 12 об]. Немає у П. Куліша та В. Шубравського.

8-та – «В огороді – у пасиці, дві дівчини як ласиці» [14, л. 21 об – 22]. Немає у П. Куліша та В. Шубравського.

13-та – «Гей ти дівко молодая!» [14, л. 32–33 об]. Немає у П. Куліша та В. Шубравського.

24-та – «Гарна була Марусенька, Ще краща Кулина!..». У Я. Кухаренка кубанська стилістика має нєсуттєві розбіжності [14, л. 64].

25-та – «Ой пий, мати, тую воду, Що я носила» [14, л. 66 об – 67]. У Я. Кухаренка є два попередні рядки, яких немає в П. Куліша та В. Шубравського.

Кінцівка твору має суттєві розбіжності. Рукопис закінчується 10 частиною («явленіемъ»), тоді як у П. Куліша та В. Шубравського 9-тою, з різною писемною наповненістю, яка превалює у варіанті рукопису.

Загалом, оцінюючи творчість Я. Кухаренка, історики українського письменства відзначали, що він належав до плеяди письменників, яких пов'язувала, на думку С. Єфремова, з І. Котляревським, «*не так духовна спорідненість, як спільність літературної манери, на якій позначились форми, що завів у нашому письменстві Котляревський*» [2]. Творчий шлях послідовників І. Котляревського у 1830–1840 рр. пролягав на ниві розквітаючого романтизму. Він поєднував у собі їх авторське

відображення «Наталки-Полтавки», «*з… наївним етнографізмом, узятим до того ж у грубій, карикатурній формі*» [2]. Копіювання послідовниками І. Котляревського його стилю було проявом анахронізму вже для їх часу. Проте якраз в ньому і виявлявся «*живий образ того хитання, яке довелось одбути молодому письменству раніше, ніж вийти на биту дорогу невпинного розвитку*» [2, с. 303–304].

У драматургії 1840–1860 рр. тема запорозької старовини знайшла відображення в ностальгії за певними демократичними аспектами на противагу негативу авторитарної сучасності. Театральна сцена ставала місцем реалізації цього усвідомлення, де твір письменника в горнилі творчості діячів театру втілювався в життя нерідко не в менш вагомому статусі, ніж оригінал твору. Динаміка театральних дій дозволяла зробити жвавість та колоритність там, де слова автора оригінального твору були більш статичні.

Яків Кухаренко був не лише засновником української літературної традиції на Кубані, а і причетним до українського культурного життя завдяки історичним зв'язкам України та його краю [11]. Локація переданих Я. Кухаренком подій пов'язана з українськими землями. Мова його творів – так звана кубанська балачка – перетворилася на суржик унаслідок зросійщення Кубані [24]. Українська традиція знайшла особливо яскравий вияв у фольклорі та побутових етнографічних деталях, зафіксованих Я. Кухаренком.

«Чорноморський побит...» Я. Г. Кухаренка являє собою досить динамічний твір, де знайшла своє відображення ненормована стилістика української мови. У ній є вульгаризми, інвективи побутового та етнічного характеру, у мові автора присутній фаталістичний момент. Усе це було зневільовано в редакції П. Куліша та в подальших публікаціях. Поєднання елементів драми з комедійним жанром слугувало наміру автора зробити фабулу твору багатою, писемна наповненість музичної складової представлена дещо гіпертрофовано, від чого й була зредагована П. Кулішем та М. Старицьким.

Виявивши в рукописі «Чорноморського побиту...» та публікаціях цього твору суттєві розбіжності, вважаємо, що завданням подальших досліджень є з'ясування впливу українського та кубанського фольклору на оригінальні твори Якова Кухаренка. Не завжди легко розрізнити автентичний фольклор і романтизовані імітації, особливо популярні на сцені «народницького» театру XIX ст. Так само необхідне вивчення цього літературного твору як етнографічного джерела.

Список бібліографічних посилань

1. Арутюнов В. Д. Формирование системы профессиональной поготовки оркестрового дирижера на Кубани : дис. … канд. искуствовед. : 17.00.02. Ростов-на-Дону, 2017. 206 с.

2. Єфремов С. О. Історія українського письменства. Київ, 1995. 688 с.

3. Захарченко В. Г. Аким Дмитриевич Бигдай и его сборник «Песни кубанских казаков» // Бигдай А. Песни кубанских казаков. Т. 1. Песни черноморских козаков. Краснодар, 1992. С. 5–16.

4. Зеров М. Лекції з історії української літератури (1798–1870). 1977. 271 с.

5. Ігор (Ісіченко), архієпископ. Історія української літератури пер. пол. XIX ст. Лекція 05. Драматургія епохи Просвітительства. URL: http://www.bishop.kharkov.ua/kursi-lekcij/istoria-ukraienskoie-literaturi-per-pol-hih-st/lekcia-05-dramaturgia-epohi-prosvititelstva

6. Історія українського правопису: XVI–XX століття : хрестоматія. Київ, 2004. 582, [2] с.

7. Історія української літератури XIX століття : у 3 кн. Кн. 2. Київ, 1996. 384 с.

8. Ключевский В. О. Русская история : курс лекций. Москва; Минск, 2002. Т. 1. 592 с.

9. Кулиш П. Чорноморський побит на Кубані між 1794 и 1796 роками : Несколько предварительныхъ слов // Основа : юж.-рус. лит.-учен. весник. Санкт-Петербург, 1861. С. 1–5.

10. [Кухаренко Я. Г.] «Збирнькъ творивъ» Я. Г. Кухаренка (Наказного Отамана Земли Війська Чорноморського); посмертне видання скомпоноване Ф. М. Пискуновымъ. Кіевъ, 1880. 126 с.

11. Кухаренко Я. Г. Письма Тарасу Шевченко (предисловие и комментарии В. К. Чумаченко) // Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії. Краснодар; Київ, 2011. Вип. 5. С. 13–30.

12. Кухаренко Я. Г. Твори : Перше повне ілюстроване видання. Прага, 1928. 142, [3] с.

13. Кухаренко Я. Г. Чорноморський побит // Українська драматургія першої половини XIX століття : маловідомі п’єси. Київ, 1958. С. [267–328].

14. [Кухаренко Я. Г.] Черномоскій побытъ въ выдній при Кубани : Малоросійская комическая опера водевиль въ трехъ действіяхъ съ принадлежащими къ оной хорами и танцами : [в 2 ч.]. Екатеринодаръ, 1839. 148 л.

15. Максимовичъ М. А. Малороссийскіе песни, изданные М. Максимовичемъ. Москва, 1827. 234 с.

16. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). Санкт-Петербург, 2000. 260 с.

17. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи. Киев, 2013. 416 с. (Золотые ворота; вып. 3).

18. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель : наук. моногр. у 2 т. Т. 1 : Життя Пантлеймона Куліша : наук. біографія. Київ, 2007. 463 с.

19. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш : особистість, письменник. Мислитель: нук. моногр. у 2 т. Т. 2 : Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. 2007. 462 с.

20. Рєзанов В. Т. Г. Шевченко та Я. Г. Кухаренко. Етюд. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Riezanov_Volodymyr/T_H_Shevchenko_i_Ya_H_Kukharenko_Etiud.pdf?

21. Старицький М. П. Драматичні твори. Т. 3. [Москва], 1910. 205, [3] с.

22. [Старицький М. П.] К биографии Н. В. Лисенка (Воспоминания М. В. Старицкого) // Киевская старина. 1903. № 12. С. 441–482.

23. Старицький М. П. Сочинения : в 6 т. Т. 6 : Оповідання ; Статті ; Автобіографічні твори ; Вибрані твори. Київ, 1990. 831 с.

24. Теркулов В. І. Кубанське наріччя: до постановки проблеми // Кубань – Україна : питання історико-культурної взаємодії. Краснодар; Київ, 2011. Вип. 5. С. 328–333.

25. Федорук А. А. Пантелеймон Куліш і Яків Кухаренко // Четвертые Кухаренковские чтения. Краснодар, 2010. С. 20–28.

26. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Т. 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885). 1980. 461, [3] с.

27. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Т. 29 : Літературно-критичні праці (1893–1895). 1982. 526, [2] с.

28. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Т. 33 : Літературно-критичні праці (1900–1902). 1982. 526, [2] с.

29. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Т. 42 : Фольклористичні праці. 1984. 597, [3] с.

30. Чорноморський побит // Основа : юж.-рус. лит.-учен. весник. Санкт-Петербург, 1861. С. 6–41.

31. Чумаченко В. К. Я. Г. Кухаренко – писатель, историк и етнограф. URL: http://www.cossackdom.com/personal/chumachenko_kuharenko.htm

32. Шевченківська енциклопедія : В 6 т. Т. 4 : М–Па. Київ, 2013. 808 с. : [953] іл.

33. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : В 6 т. Т. 6 : Листи. Власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. Київ, 2003. 632 с.

34. Шепелев Л. Е. Чиновный мир России XVIII – начало XX в. Санкт-Петербург, [1999]. 477, [3] с. : ил., 20 цв. ил.

35. Шубравський В. Українська драматургія першої половини XIX ст. // Українська драматургія першої половини XIX століття : маловідомі п’єси. Київ, 1958. С. 5–[28].

УДК 027.7:271.2](477.411)(091)

УЧНІВСЬКА БІБЛІОТЕКА КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

Гуль Ольга Мирославівна,
молодша наукова співробітниця
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Висвітлено історію відкриття учнівської бібліотеки Київської духовної семінарії, шляхи формування та правила користування бібліотекою. Розглянуто сучасний стан бібліотеки.*

Ключові слова: *учнівська бібліотека, Київська духовна семінарія, реформа духовної освіти.*

Annotation. *The history of the opening of the student library of the Kyiv Theological Seminary, the ways of formation and the rules of using the library are covered. The current state of the library is considered.*

Keywords: *student library, Kyiv Theological Seminar, reform of spiritual education.*

У фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ зберігається більша частина бібліотеки Київської духовної семінарії, до складу якої входять фундаментальна та учнівська бібліотеки. Це книжкове зібрання тривалий час зберігалося в резервних книгосховищах НБУВ, інформацію про нього не було введено в науковий обіг.

Київська духовна семінарія була відкрита у 1817 р. Її відкриття було частиною реформи духовної освіти, за часів Олександра І, яка передбачала триступеневу систему духовної освіти. Початкову освіту мали надавати духовні училища, середню – духовні семінарії, а вищу – духовні академії.

Діяльність духовних закладів освіти визначалась уставами. Уставом 1869 р. дозволялося на добровільні пожертви учнів засновувати учнівські бібліотеки на умовах, що визначалися Правлінням семінарії і затверджувалися єпархіальним архієреєм. Учнівська бібліотека Київської духовної семінарії була заснована у 1870 р. [3]. На Київському 3-му єпархіальному з’їзді 1871 р. було прийнято рішення, що батькам або опікунам учнів Київської семінарії необхідно щорічно жертвувати на

учнівську бібліотеку при поверненні з канікул від синів священників по 50 коп., синів дияконів – 15 коп. і паламарів – 10 коп. Також для учнівської бібліотеки виділялося 35 руб. сріблом, як проценти з суми 12000 руб. сріблом, що зберігалася в Київській конторі Державного банку [1].

Список рекомендованих книжок для учнівських бібліотек семінарії виписувався після розгляду вчителями на педагогічній раді. Складання правил користування учнівською бібліотекою та нагляд за нею здійснювали інспектор семінарії та його помічники.

Правила користування учнівською бібліотекою Київської духовної семінарії:

1. Видача книг відбувалася двічі на тиждень.
2. Усі учні мають право користуватися бібліотекою, отримуючи одночасно не більше двох книг.
3. Термін користування книгою – тиждень; якщо ніхто з інших учнів не просив цієї книги, його можна було продовжити.
4. Якщо читач загубив книжку, він або купував нову таку ж, або вносив її вартість.

В учнівській бібліотеці були такі відділи:

I – богослов'я (114 кн. од.);

II – Священне писання (64 кн. од.);

III – гомілетика, літургіка і практичне керівництво для сільських пастирів (172 кн. од.);

IV – церковна історія (221 кн. од.);

V – філософія, психологія, логіка та педагогіка (25 кн. од.);

VI – історія та географія (28 кн. од.);

VII – словесність і література (10 кн. од.);

VIII – математика і природознавство;

IX – творіння св. отців церкви (13 кн. од.);

X – духовні журнали (7 кн. од.);

XI – суміш (1 кн. од.);

XII – мовознавство;

XIII – богослужбові книги;

XIV – світські періодичні видання (5 кн. од.) [2].

У круглих дужках подано кількість книжкових одиниць, які зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Нині тут зберігається 667 книжкових одиниць зібрання. Книги перебувають на стадії опрацювання, складаються бібліографічні описи в електронному каталозі.

Список бібліографічних посилань

1. Протоколы занятий Киевского 3-го Епархиального съезда. 1871 года, 3 мая. Киевские епархиальные ведомости. 1871. № 17. С. 402.
2. Систематический каталог книг ученической библиотеки Киевской духовной семинарии. ЦДІАК України (Центр. держ. істор. України, м. Київ). Ф. 712. Оп. 4. Спр. 264.
3. Собрание постановлений Святейшего Синода 1867–1874 гг. относительно устройства духовных семинарий и училищ согласно требованиям Высочайше утвержденных 14 мая 1867 года духовно-училищных уставов. Санкт-Петербург, 1875. 236 с.

УДК 027.53(477.53)ПОУНБ:821.161.1.09Короленко

«ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ…» (за фондами Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського)

Дідусенко Ганна Анатоліївна,
головна бібліотекарка
Полтавської обласної універсальної
наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського
Україна, Полтава

Анотація. *Йдеться про творчу спадщину В. Г. Короленка, яка зберігається у фонді Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського. Зроблено акцент на роботі членів редакційної комісії, що готували видання творів письменника.*

Ключові слова: *Полтавська ОУНБ, В. Г. Короленко, книгознавство, зібрання творів, редакційна колегія.*

Annotation. *The study deals with the creative heritage of V. G. Korolenko, which is stored in the fund of Poltava OUNB I. P. Kotlyarevsky. Emphasis is placed on the work of members of the editorial board who prepared the publication of the writer's works.*

Keywords: *Poltava OUNB, V. G. Korolenko, bibliology, collection of works, editorial board.*

Перша спроба фундаментального упорядкування літературних напрацювань письменника відбулася ще за життя В. Г. Короленка. У 1914 р. в Петербурзі виходить його Повне зібрання творів у 9 томах (27 книг) [1]. Тираж склав 200 тис. примірників, його було виготовлено в

одній з найбільших друкарень Російської імперії – видавництві «Товарищество издательського и печатного дела А. Ф. Маркс» (м. Санкт-Петербург). Хоча це видання і позиціонується як Повне зібрання творів, воно включає не всі наявні на той час завершені праці письменника. Зауваження щодо цього ми знаходимо наприкінці 9-го тому у відповідній примітці перед загальним Алфавітним покажчиком творів В. Г. Короленка: «*По независящим от автора и редакции обстоятельствам, не включены в "Полное собрание сочинений" следующие произведения: "Черты военного правосудия", "Дело Глускера", "Бытовое явление", "О свободе печати" и "Судебная речь В. Г. Короленка"*» [4, с. 427]. Редактором і упорядником цього видання був В. Г. Короленко, який власноруч відбирав тексти до друку та самостійно визначав порядок їх розміщення. Тож наразі ми маємо класичний взірець друкованого авторського тексту, в якому праці подаються в остаточній (на той час) редакції та в порядку, ухваленому письменником. Це, безсумнівно, робить видання 1914 р. автентичним та унікальним.

Друга спроба упорядкування літературної спадщини письменника відбулася практично відразу після його смерті. Протягом 1922–1928 рр., згідно з Постановою Ради Народних Комісарів УСРР, виходить Повне посмертне видання творів В. Г. Короленка у 51 т. [2]. У цій серії але з окремою нумерацією у Держвидавництві України виходять друком «Щоденники» в 4-х томах (1925–1927 рр.) [3]. Книжки побачили світ у друкарнях Харкова, Полтави та Дніпропетровська.

Наразі обов’язки редактора та упорядника цього видання взяв творчий колектив редакційної комісії. До його складу (згідно з записом на контртитулі) входили Є. С. Короленко, С. В. Короленко, Н. В. Ляхович, Т. А. Богданович, А. Б. Дерман та А. Л. Кривинська. До речі, якщо в перших томах на контртитулі можна було віднайти прізвища членів редакційної комісії (принаймні це стосується перших чотирьох томів), то в подальшому згадка про особовий склад редакції зникає зі сторінок видання (можливо, починаючи з 7-го тому. Робимо це припущення, оскільки, 5-й та 6-й томи у фонді відсутні). Також не можемо напевне стверджувати, що склад редакційної комісії залишався незмінним до завершення роботи. Наразі відомий лише один незаперечний факт – пізніше до них приєднався О. Є. Грузинський. Про це повідомляє така примітка: *«Редакц. Ком. сообщает, что с мая 1923 г. в ее работах принимает постоянное участие в качестве редактора истории литературы А. Е. Грузинский.»* [11, с. 5].

То хто ж ці люди, що входили до складу редакційної комісії? Нижче ми наводимо лаконічну розшифровку її особового складу.

1) **Короленко Євдокія Семенівна** (1855–1940), дружина Володимира Галактіоновича Короленка, російська революціонерка-народниця. З Володимиром Галактіоновичем познайомилася у Нижньому Новгороді, куди переїхала у 1883 р. після зняття поліцейського нагляду. Там же в січні 1886 р. вони одружилися. З того часу і на все життя Євдокія Семенівна стала його вірним другом та помічником. Добре розуміючи високе покликання чоловіка, вона намагалася оберігати його від сімейних негараздів та матеріальних клопотів, а також ніколи не втручалася в творчі плани письменника, не ставала на заваді його робочим поїздкам. Володимир Галактіонович був дуже вдячний їй за це. Але особливо він поціновував незвичайно тонкий літературний смак своєї дружини, який сам назвав «верхнее чутье». Тож коли під час творчого процесу у нього виникали сумніви, письменник зачитував непевний уривок своїй дружині. І коли Євдокія Семенівна, навіть не аргументуючи, просто відмічала: «*тут у тебя, Володюшка, что-то не так*», то Володимир Галактіонович (зазвичай ці слова співпадали з його власним творчим незадоволенням) переробляв або вилучав невдалий епізод. Шануючи свою дружину, у вересні 1910 р. Володимир Галактіонович дарує Євдокії Семенівні свою щойно надруковану книгу «Бытовое явление» з дарчим написом: «*Моему милому другу, дорогой моей Дуняше от ее Владимира. 3 сентября 1910 года, Хатки*» [12, с. 45].

2) **Короленко Софія Володимирівна** (1886–1957), старша донька Володимира Галактіоновича Короленка, українська літературознавиця, музейник. Близьким людям впадала у вічі духовна спорідненість батька й доньки, адже вони мали багато спільного: блискуча зорова пам’ять, здібності до малювання, пристрасна любов до природи. Усе життя Софія Володимирівна була вірною і незмінною помічницею батька в літературно-громадській роботі: збирала матеріали для публіцистичних виступів, організовувала прийом величезної кількості людей, які зверталися до письменника як до захисника й адвоката, переписувала начисто його статті, писала під диктовку глави «Історія мого сучасника» тощо. У буремні жовтневі дні 1905 р., коли вся Полтава завмерла в очікуванні погромів, а Володимир Галактіонович щодня виступав на багатолюдних площах, базарах, вокзалах, закликаючи містян не ставати на цей ганебний шлях, поряд з батьком завжди була Софія. У 1913 р. вона супроводжувала його під час поїздки до Києва на процес Менделя Бейліса: ходила до

судових інстанцій та редакцій газет, не боячись відкритих погроз чорносотенців. І коли наприкінці 1913 р. В. Г. Короленко став готувати до друку перше повне зібрання творів, Софія знову стала його незмінною помічницею. Тож не дивно, що по смерті В. Г. Короленка вона сумлінно продовжила свою працю тепер уже на ниві вшанування пам'яті батька.

Софія Володимирівна очолювала Редакційну комісію з видання літературної спадщини В. Г. Короленка, організовувала вивчення архіву письменника, завершила «Историю моего современника» за щоденниковими записами, листами, друкованими творами батька та зі власних спогадів. 1922 р. вона стає постійним редактором, упорядником і коментатором усіх основних видань творів В. Г. Короленка. У 1928 р. в будинку, де жив і помер В. Г. Короленко, Софія Володимирівна організувала постійну виставку «Життя і творчість В. Г. Короленка», на базі якої у 1940 р. було створено літературно-меморіальний музей письменника і до самої смерті залишалася його незмінним директором.

3) **Короленко-Ляхович Наталія Володимирівна** (1888–1950), молодша донька Володимира Галактіоновича, літературознавець. Так склалося, що вона завжди залишалася в тіні своєї старшої сестри. Та це не применшує той неоціненний особистий вклад, який вона зробила в справу вшанування пам'яті свого батька. Наталія Володимирівна брала активну участь у роботі Редакційної комісії з підготовки до друку повного посмертного видання творів В. Г. Короленка та в упорядкуванні архіву письменника. Після переїзду до Москви у 1932 р. продовжила свою діяльність як редактор та автор приміток і коментарів до низки видань творів В. Г. Короленка, серед них: «Письма из тюрем и ссылок: 1879–1885» (1935), «Сибирские очерки и рассказы» (1946), «Избранные произведения» (1947), «Дети подземелья» (1949) та ін. Крім того, Наталія Володимирівна залишила чудові спогади про батька. Щорічно перебуваючи в Полтаві, вона незмінно допомагала в науково-експедиційній роботі літературно-меморіального музею В. Г. Короленка.

4) **Богданович Тетяна Олександрівна** (1872/1873–1942), письменниця, перекладач (вільно володіла п'ятьма мовами), історик, подруга В. Г. Короленка. З письменником познайомилася у 1881 р., коли семирічна (тоді ще Таня Кріль) разом з тіткою, О. М. Анненською, приходила до в'язниці, де в загальній камері опинилися разом М. Ф. Анненський та В. Г. Короленко. У родині письменника зберігся спогад, що саме вона перенесла «на волю» рукопис-оповідання «Чудная», написаний В. Г. Короленком у камері. Протягом усього життя

Т. Богданович підтримувала дружні стосунки з Володимиром Галактіоновичем та його родиною. У вересні 1918 р., рятуючись від голоду, Тетяна Олександрівна приймає запрошення родини Короленків та переїздить разом із дітьми до Полтави. Прожила тут п'ять років, працюючи у міському архіві, Полтавському педагогічному інституті та Інституті народної освіти. Вона із задоволенням долучилася до роботи Редакційної комісії з підготовки до друку повного посмертного видання творів В. Г. Короленка. Паралельно з-під її пера виходить книжка «Биография Владимира Галактионовича Короленка» (1922). Примірник цього рідкісного видання із дарчим написом дружині письменника: «*Дорогой горячо любимой Евдокии Семеновне с чувством искреннего и глубокого почтения и с большой робостью. Т. Богданович. 2/V.22*» зберігається в музеї В. Г. Короленка в Полтаві. У цей самий період у Полтаві виходить низка її спогадів: «В. Г. Короленко в последние годы жизни» (1922) та «В. Г. Короленко в Нижнем» (1923).

5) **Дерман Абрам Борисович** (1880–1952) – письменник, критик та літературознавець, автор багатьох літературно-критичних статей, досліджував творчість Т. Шевченка, Л. Толстого, М. Горького, А. Макаренка, Шолом-Алейхема та ін. З особливою любов'ю вивчав діяльність В. Г. Короленка. У 1918 р., проживаючи у Сімферополі, опублікував біографічний нарис і літературну характеристику письменника. На архівних матеріалах написав книги «Академический инцидент»: (история ухода из Академии наук В. Г. Короленко и А. П. Чехова в связи с «разъяснением» М. Горького): по материалам архива В. Г. Короленка» (1923), «Писатели из народа и В. Г. Короленко: по материалам архива В. Г. Короленка» (1924), а пізніше – «Короленко Владимир Галактионович. Письма к П. С. Ивановской» (1930) та «Жизнь В. Г. Короленко» (1946). З Володимиром Галактіоновичем його пов'язували теплі дружні стосунки. А відбулося їхнє знайомство на початку 1900-х, коли Абрам Борисович переїхав до Полтави. Володимир Галактіонович зацікавився літературними спробами А. Б. Дермана і допоміг йому опублікувати своє перше оповідання «Странный вопрос» в журналі «Русское богатство» (1903). Відтоді оповідання, критичні й публіцистичні статті А. Б. Дермана почали регулярно з'являтися на сторінках журналів та газет. Під час чергового перебування у Полтаві (1922–1923 рр.) Абрам Борисович долучився до систематизації архіву В. Г. Короленка та активно допомагав над підготовкою до друку повного посмертного видання творів письменника

6) **Кривинська Ганна Леопольдівна,** літературознавиця, перекладачка. На початку 1900-х рр. близько контактувала з родиною В. Г. Короленка. Починаючи з 1922 р. брала активну участь у розборі, систематизації та описі архіву В. Г. Короленка, підготовці до друку повного посмертного видання творів письменника. Пізніше як науковий співробітник літературно-меморіального музею В. Г. Короленка вивчала і популяризувала творчу спадщину письменника. У збірці «Первая годовщина смерти Владимира Галактионовича Короленко» (1922) опублікувала спогади «Владимир Галактионович у германских властей в Полтаве: Страничка из воспоминаний».

7) **Грузинський Олексій Євгенович**, російський та радянський літературознавець, текстолог, перекладач, викладач Московського державного університету. У 1910 р. на основі вивчення полтавських стародруків написав розвідку «Пересопницкое Евангилие – памятник искусства епохи возрождения Южной Руси в XVI веке». Був власником рукописних творів І. Величковського і досліджував їх. Після смерті В. Г. Короленка працював у Полтаві над вивченням його літературного архіву, брав участь у роботі Редакційної комісії з видання літературної спадщини В. Г. Короленка.

Членами редакційної комісії були члени родини та найближчі друзі В. Г. Короленка. Це були не тільки товариші та однодумці письменника, котрі чудово розуміли його внутрішній світ, прагнення та вподобання, але й самі володіли неабиякими літературними здібностями.

Результати своїх досліджень архіву В. Г. Короленка в процесі підготовки до друку Повного посмертного видання члени Редакційної комісії узагальнили у низці вступних статей під загальним заголовком «Від редакційної комісії». Дописи, що являють собою ґрунтовний історико-літературознавчий звіт, містяться на початку кожного тому. Кожна стаття починається з пояснення логіки добору літературних матеріалів, включених до відповідного тому, потім йде виклад основного тексту, в якому детально досліджуються твори письменника, що складають цей том. У кінці допису (інколи за текстом) вказуються джерела, за якими було здійснено передрук: «*Все рассказы настоящего тома печатаются с последнего исправленного автором издания 1914 г. Собр. Соч. изд. Маркс*» [8, с. 16]. «*В настоящем издании очерк печатается с некоторыми изменениями, сделанными рукою автора в оттиске очерка из сборника "Щит"*» [7, с. 12] тощо. Наприкінці дописів «Від Редакційної комісії» зазначено дати їх подання.

Розглянемо докладніше зміст вступних статей «Від Редакційної комісії». Почнемо з вивчення логіки відбору та розміщення літературних матеріалів у томах. «*Произведения, составляющие настоящий тома, представляют в основной своей части группу рассказов, объединенную самим автором в издании А. Ф. Маркса… К ним Редакционная Комиссия сочла возможным присоединить рассказы… наиболее родственные по характеру данным произведениям»* [8, с. 7]. *«Содержанием настоящего VII тома… являются рассказы, объединённые общим колоритом природы и быта Волыни, родины автора и связанные с впечатлениями его детства*» [5, с. 7]. «*Помещенные в настоящем XVII произведения В. Г. Короленка отражают его впечатления от путешествия в Америку, предпринятую им летом и осенью 1893 г.*» [7, с. 7]. «*Настоящий XXII-й Полного собрания Сочинений является 7-м и последним томом беллетристических произведений, не изданных при жизни автора*». [9, с. 7]. Основним логічним наративом відбору творів виступала біографічна періодизація творчості письменника, то ж цю серію відкриває твір «Історія мого сучасника», яку члени редакційної комісії вважали основною працею письменника, що: *«должна была охватить всю жизнь писателя в связи с жизнью страны и сменой общественных течений*». У наступних томах подаються твори, що корелюються з певним періодом життя письменника. Інколи за основу брався том попереднього Повного видання (1914 р.), до якого додавалися найбільш релевантні за змістом (на думку членів Редакійної комісії) твори письменника. Наприкінці серіального видання традиційно подано епістолярій письменника.

Зауважимо, що, намагаючись максимально повно виявити листи письменника, члени комісії не тільки самі активно опрацьовували архів В. Г. Короленка, але й запрошувати до співпраці майбутніх читачів: «*Редакционная Комиссия выражает надежду, что появление в печати настоящего тома побудит тех читателей его, в распоряжении коих имеются письма В. Г. Короленко, прислать их (хотя-бы и точных копиях) в расположение семьи писателя, по адресу: Полтава, улица В. Г. Короленко, д. № 1, А. С. Короленко*» [10, с. 10]. Як вже згадувалося, «Щоденники» В. Г. Короленка (охоплюють період з 1881р. по 1903 р.) вийшли з окремою нумерацією томів.

У процесі подальшого дослідження дописів «Від Редакційної комісії» звернімо увагу на змістовне викладення інформаційних матеріалів. Ці тексти являють собою детальний літературознавчий аналіз праць В. Г. Короленка, починаючи від історії написання та закінчуючи

перипетіями їх видань. У тексті постійно наводяться документи з архіву В. Г. Короленка: витяги із нотатників, записників, щоденників, уривки з листів, рукописні праці письменника з авторськими помітками та примітками, наприклад: «*В архиве писателя сохранились разрозненный листы первоначального черновика "Не страшное"*»; *«В архиве писателя сохранилось несколько карманных книжек, заключающих в себе первоначальные записи, послужившие для очерков "У казаков"*»; *«На тетради, заключающей в себе рукопись "Дело о вреде искусств", имеется дата "1890 г."*»; *«Об одном из путешествий, быть может, первом, в 1887 году, В. Г. пишет в письме к Авд. Сем.»*; *«По поводу героя рассказа "За иконой" Андрея Ивановича В. Г. писал Н. И. Шаховской*» тощо [9, с. 18]. Ці матеріали надають можливість безпосередньо отримати цінний фактографічний матеріал, окрема визначити дату і місце написання твору: *«Отрывок "Украинский рассказ" был написан В. Г. в 1910-11 г.г. в деревни Хатки Полтавской губ. По рассказам сторожа дачи, где жил писатель»* [9, с. 18]; безпосередньо спостерігати за народженням та літературним розвитком нової праці: *«Этюд "Слепой музыкант" был напечатан первый раз в 1886 г. в "Русских Ведомостях". Случилось так, что этюд начал печататься без ведома автора… Уже в следующем, 1897 году, помещая этюд в 7 кн. "Русской Мысли", автор значительно переработал свое произведение (особенно вторую часть). В 1888 году "Слепой музыкант" вышел отдельным изданием – снова с авторскими изменениями…. В 1898 г. приступая к 6-му изданию "Слепого музыканта", В. Г. снова переработал свое произведение… В предлагаемом издании редакционная комиссия вносит мелкие изменения по авторскому экземпляру с исправлениями текста, сделанными рукою В. Г.»* [6, с. 5]; встановити реальне підґрунтя оповіді та хто слугував прообразом героїв: *«В рассказе "Ночь" воспроизводятся в значительной степени отношения, существовавшие в семье автора. Основные черты характера Голована рисуют детский образ В. Г. Короленка, Мордик – его младший брат»* [5, с. 7] тощо.

Цінним додатком слугують і підрядкові примітки, які супроводжують як тексти «Від Редакційної комісії», так і, власне, авторські матеріали. Вони уточнюють наведені події та персоніфікують згадані особистості, збагачують отриманий фактографічний матеріал новими відомостями. Зокрема: *«Т. е. в Ровно»*; *«Пароход, на котором ехал В. Г. Короленко»*; *«А. И. Богданович писатель, публицист в последствии редактор журнала "Мир Божий"»*; *«Речь идет о рассказе "Художник*

Алымов"; *«Письмо К. Гольцену, янв. 1892 г. Архив Гольцена, стр. 171»*; *«Детское прозвище брата В. Г. Илариона Гал.»*; *«В целях проверки этого материала В. Г. Короленко с'ездил из Елабуги в село Мултан; здесь он беседовал с местными жителями и осматривал то место в лесу, где найден был труп убитого».* Усе це не тільки надає дописам більшої інформативності та дослідницької цінності, але й дозволяє глибше зрозуміти авторський задум і водночас отримати цінний фактографічний матеріал.

І на останок варто зазначити, що в XV–XVII томах було знайдено цікаві дарчі написи-побажання, зроблені рукою Т. А. Богданович: «В Центральную Научную Библиотеку от Т. Богданович». Згідно з датами автографів (2.III.1923 г.; 22.IV.1923 г. та 5.VI.1923 г.) можна стверджувати, що члени Редакційної комісії опікувалися тим, щоб бібліотеки рідного міста письменника обов'язково мали це видання в своїх фондах, тож надсилали їм чергові томи. Свого часу у ПОУНБ ім. І. П. Котляревського (на той час Центральній науковій бібліотеці) зберігався комплект повного посмертного видання. На жаль, час і буремні події минулих років не дуже лагідно віднеслися до фондів, тож наразі комплект Повного посмертного видання творів В. Г. Короленка є неповним. З нього лише три томи були власноручно подаровані членами Редакційної комісії до фондів бібліотеки.

Підсумовуючи розвідку, можна зазначити, що члени Редакційної комісії виконали свою роботу сумлінно та високопрофесійно. Вони не тільки зуміли максимально повно систематизувати та упорядкувати творчий доробок письменника (зважаючи на непрості реалії того часу), але й залишили цінний матеріал для проведення унікальних короленкознавчих досліджень – як літературознавчих, так і історико-біографічних. Така вагома праця упорядників робить це видання (разом із виданням 1914 р.) не лише безцінним підґрунтям для майбутніх передруків творів В. Г. Короленка, але й важливим об'єктом досліджень для науковців.

Список бібліографічних посилань

1. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 9-ти т. Санкт-Петербург, 1914.
2. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений Посмертное издание. Харьков, 1923.
3. Короленко В. Г. Дневник // Полное собрание сочинений. Посмертное издание. Харьков, 1925. 352 с.

4. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 9-ти т. Санкт-Петербург, 1914. Т. 9. 426 с.

5. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. В 50-ти т. Т. 7 : Очерки и рассказы. Харьков, 1924. 188 с.

6. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 8 : Слепой музыкант : этюд. Харьков, 1924. 117 с.

7. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 17 : Очерки и рассказы. Харьков, 1923. 187 с.

8. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 21 : Очерки и рассказы. Харьков, 1924. 132 с.

9. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 22 : Очерки и рассказы. Харьков, 1927. 318 с.

10. Короленко В. Г. Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50-ти т. Т. 50 : Письма, 1879–1887 гг. Харьков, 1923. Ч. 1. 235 с.

11. Короленко В. Г. Дневник // Полное собрание сочинений. Посмертное издание. В 50 т. Т. 1 : 1881–1893. Харьков, 1925. 303 с.

12. Магда В. І., Хурса В. В. З Хаток він бачив увесь світ : історико-біографічний нарис. Шишаки, 2003. 110 с.

13. Ольховська Л. Спадкоємці // Збірник наукових статей за матеріалами круглих столів, присвячених пам’яті історика, архівіста, музейника Івана Павловського. Полтава, 2020. Вип. 2: 2016-–2020 рр. С. 24–33.

14. Ротач П. П., Ротач О. П. Полтавщина літературна : енциклоп. біобібліогр. слов. У 3 кн. Полтава, 2020.

УДК 930.253-049:001.32](477.411)]:[34+001.891]]

ЧИННІ НОРМАТИВНІ ТА МЕТОДИЧНІ ДОКУМЕНТИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК РЕЗУЛЬТАТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Дідух Людмила Валентинівна,
завідувачка відділу
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства
Україна, Київ

Анотація. *Представлено основні наукові результати новітніх прикладних досліджень Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства з проблем забезпечення збереженості архівних документів, які*

покладено в основу сучасних чинних галузевих нормативних та методичних документів.

Ключові слова: *забезпечення збереженості, Національний архівний фонд, прикладні дослідження, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, нормативний і методичний документи.*

Annotation. *The main results of applied research on ensuring preservation conducted by the Ukrainian Research Institution of Archival Management and Records are presented here. Certain existing modern sectoral regulatory and methodical documents are based on them.*

Keywords: *ensuring preservation, National Archival Holdings, applied research, Ukrainian Research Institution of Archival Management and Records, regulatory and methodical documents.*

Постійний контроль за станом збереженості документів Національного архівного фонду (НАФ) за концептуальним підґрунтям та технологічним наповненням є визначальним і стратегічно важливим для забезпечення збереженості архівних документів. Невід'ємним чинником цього процесу є достатність галузевої нормативно-правової бази, а також його науковий та методичний супровід.

Проблематика забезпечення збереженості архівних документів є ключовим напрямом наукової діяльності Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД). Виконання відповідних прикладних науково-дослідних робіт (НДР) покладено на профільний структурний підрозділ – відділ технологічного забезпечення архівної справи із сектором розроблення технологій забезпечення збереженості архівних документів у його складі. Наукові результати таких досліджень на сучасному етапі стали нормативними та методичними документами, впровадженими в роботу державних архівів України.

Загальнотеоретичні аспекти наукової проблематики забезпечення збереженості архівних документів у його традиційній формі, тобто збереженості фізичної основи документа, фізико-хімічної та біологічної збереженості документів тощо представлено науковими результатами проведених досліджень, які було впроваджено спеціальними нормативними документами.

У 2019 р. наказом Міністерства юстиції України було затверджено і введено в дію Порядок зупинення діяльності архівних установ, що не забезпечують збереженість документів НАФ [3], який став основним результатом комплексного наукового дослідження критеріїв своєчасного виявлення найвагоміших загроз документам фонду для обґрунтованого

визначення заходів з попередження та подолання негативних наслідків. Документ визначає організаційні засади прийняття рішень про зупинення діяльності архівних установ, що не забезпечують збереженості документів НАФ незалежно від форм власності, а також встановлює підстави можливого їх зупинення.

У 2020 р. набув чинності Національний стандарт України ДСТУ 8889:2019. Документи з паперовими носіями. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги [1]. Документ став вагомим науковим результатом спеціальної НДР, який дозволив встановити чіткі вимоги щодо забезпечення збереженості документів НАФ на паперових носіях, а саме: вимоги до умов зберігання документів НАФ; забезпечення збереженості документів під час виконання різних видів архівних робіт; забезпечення збереженості унікальних документів НАФ та під час надзвичайних ситуацій в архіві тощо.

Інноваційною складовою забезпечення збереженості архівних документів та безперечним сучасним трендом в архівній справі є оцифрування документів з різним типом носіїв із подальшим створенням фонду користування ними, що, безперечно, впливає на збереженість документів-оригіналів, їх документної основи. Визначним науковим результатом проведених співробітниками відділу технологічного забезпечення архівної справи УНДІАСД досліджень у цьому напрямі стали методичні рекомендації «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього», які у 2019 р. було затверджено та впроваджено в роботу державних архівів наказом Державної архівної служби України (Укрдержархів) [5]. Документ має неабияку практичну значущість, адже охоплює майже всі процеси, пов’язані з цифровим фондом користування: підготовку до його створення (відбір та передавання документів НАФ для оцифрування), рекомендовані технічні параметри для створення цифрових копій, дооблікову підготовку цифрових копій та методики їх обліку і зберігання, регулювання доступу працівників архівів до різних типів цифрових копій. Упровадивши рекомендації в поточну роботу державних архівів України, фактично було уніфіковано процедури, пов’язані зі створенням та функціонуванням цифрового фонду користування, які до цього не були чітко врегульовані жодним нормативно-правовим актом чи іншим методичним документом.

Злободенною потребою сучасної архівної практики також стало забезпечення збереженості електронних документів, які поступово

замінюють паперові й є окремою самобутньою групою архівних документів. Частину проблем, що супроводжують прийняття електронних документів на зберігання та забезпечення їх збереженості, покликані усунути затверджені у 2020 р. наказом Укрдержархіву методичні рекомендації «Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду» [2]. У документі пропонується алгоритм приймання-передавання електронних документів НАФ на постійне зберігання; надаються загальні рекомендації щодо організації зберігання електронних документів в архівній установі; характеризуються основні стратегії та технології забезпечення збереженості електронних документів; визначає загальні вимоги до систем зберігання електронних документів, тощо. З урахуванням окремих положень цих методичних рекомендацій для регламентування приймання-передавання електронних документів НАФ на постійне зберігання Міністерство юстиції України 2020 р. затвердило відповідний порядок [4].

Проблематика забезпечення збереженості архівних документів сьогодні залишається провідною серед основних напрямів діяльності в архівній сфері, а наукові результати профільних НДР, виконаних в УНДІАСД, є актуальними і достатньо затребуваними архівістами. Часто саме на цих науково обґрунтованих результатах базуються положення сучасних чинних галузевих нормативних та методичних документів, що забезпечує їх повноцінне впровадження в роботу державних архівів України.

Список бібліографічних посилань

1. ДСТУ 8889:2019. Документи з паперовими носіями. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги [Чинний від 2020-10-01]. Київ, 2020. 16 с.

2. Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду : метод. рек. / Державна архівна служба України, УНДІАСД. Київ, 2019. 68 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/metod_rec_zber_ed_naf.pdf.

3. Порядок зупинення діяльності архівних установ, що не забезпечують збереженість документів Національного архівного фонду / Державна архівна служба України, УНДІАСД. Київ, 2017. [4] с. URL: https://archives.gov.ua/Law-base/Minjust/2019_ 4076_5.pdf.

4. Порядок приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1317-20#Text

5. Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього: методичні рекомендації / Державна архівна служба України, УНДІАСД. Київ, 2018. 131 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/digit_fund_korist_docNAF.pdf.

УДК 001.32(477)НАНУ(091):[930.253:001-051Федорченко]]:
027.54(477.411)НБУВ

НОВИЙ ДЖЕРЕЛЬНИЙ РЕСУРС З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ: ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД АКАДЕМІКА І. М. ФЕДОРЧЕНКА В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Коломієць Марина Сергіївна,
молодша наукова співробітниця
Інституту архівознавства
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Проаналізовано видовий склад джерел і ступінь інформативності документів особового фонду академіка НАН України І. М. Федорченка, що зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ. На основі документів фонду розкрито науково-організаційну діяльність вченого, його внесок у розвиток світового металознавства.*

Ключові слова: *І. М. Федорченко, порошкова металургія, металознавство, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства.*

Annotation. *The species composition of sources and the degree of informativeness of the documents of the personal fund of Academician of the NAS of Ukraine I. M. Fedorchenko, stored in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadsky National Library, are analyzed. On the basis of the documents of the fund the scientific and scientific-organizational activity of the scientist, his contribution to the development of world metallurgy is revealed.*

Keywords: *I. M. Fedorchenko, powder metallurgy, metallurgy, personal archival fund, Institute of Archival Studies.*

У 2021 р. в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) за результатами наукового

описування було сформовано фонд № 179 «Федорченко Іван Михайлович (18.10.1909 – 26.12.1997) – академік НАН України за спеціальністю «порошкова металургія» (1961)», документи якого стали доступні для дослідників життя та творчості вченого.

Висвітленню творчого шляху І. М. Федорченка і його внеску в розвиток вітчизняного металознавства присвячено багато наукових статей О. Г. Косторнова, І. М. Францевича, Ю. О. Храмова та ін. [1–3; 55–56].

З документів біографічного характеру до особового фонду увійшли записник І. М. Федорченка, інтерв'ю в газетах, вітальна кореспонденція (1958–1973) та адреси з нагоди 60-річчя (1969), документи про внесення біографічних довідок про вченого до зарубіжних енциклопедичних видань [4–12]. Аналіз наявних біографічних документів дає змогу реконструювати життя та діяльність видатного науковця.

Федорченко Іван Михайлович – академік НАН України (1961), доктор технічних наук (1951), заслужений діяч науки і техніки УРСР (1970) – народився 18 жовтня 1909 р. у робітничій родині в Таганрозі (нині – Російська Федерація) [1; 3; 45].

Прагнення здійснювати дослідження у царині металургії спонукали майбутнього вченого до вступу в Кам'янський металургійний інститут. Протягом 1930–1935 рр. І. М. Федорченко працював інженером на заводах у Кам'янському і Таганрозі. Упродовж 1935–1952 рр. обіймав посаду завідувача відділу в Інституті сільськогосподарського машинобудування у Москві [1, арк. 5 зв.].

Захистив кандидатську (1943) та докторську (1951) дисертації [1, арк. 7, 11]. Починаючи з 1952 р. і до кінця життя обіймав посади завідувача відділу і заступника директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України (ІПМ НАН України). Упродовж 1963–1988 рр. був академіком-секретарем відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства АН УРСР [55, с. 2–3].

Наукові праці І. М. Федорченка присвячені питанням металознавства і розробці спеціальних спечених порошкових матеріалів [2; 56]. У творчому доробку вченого понад 600 наукових праць і 54 авторських свідоцтва. Він підготував 5 докторів і 41 кандидата технічних наук [55].

В особовому фонді репрезентовано монографію І. М. Федорченка «Основы порошковой металургии» (1960), брошури, наукові статті та доповіді [13–20]. Також міститься стаття науковця до енциклопедичного видання «Академия наук УССР» (1970), його теле- і радіовиступи [21–24].

Зберігається відгук вченого на винахід наукового співробітника ІПМ АН УРСР І. М. Чулкова (1960), рецензія на збірник «Космические исследования на Украине» (1972) [25–26].

Документи про І. М. Федорченка представлені рецензією невідомого автора на статтю науковця «К вопросу о механизме усадки при спекании брикетов из металлических порошков» (1960), а також статтями з вітчизняних і зарубіжних періодичних видань, які містять інформаційні повідомлення про обрання вченого членом-кореспондентом АН УРСР (1957), наукове відрядження до Югославії (1966) тощо [27–28].

Науково-організаційна діяльність вченого представлена такими документами: ділове листування, організаційні документи, записники, про участь у закордонних наукових відрядженнях (1958–1966), міжнародних конференціях у Великій Британії, Індії, НДР, США (1959–1972), всесоюзних наукових форумах (1960–1973) [29–32]. Увійшли листи, звіти і виступи як завідувача відділу ІПМ АН УРСР (1962–1975) [33–36]. Зберігаються документи з наукового керівництва аспірантами та як опонента під час захисту докторських дисертацій (1964–1970) [37–38]. Представлено доповіді та звіти з діяльності як академіка АН УРСР та академіка-секретаря ВФТПМ АН УРСР (1964–1973) [39–41].

Документи фонду широко репрезентують епістолярну спадщину І. М. Федорченка. Серед адресатів та кореспондентів вченого – професор Массачусетського інституту технологій Н. Грант (США), професор Університету Д. Кука Н. Козарі (Австралія), професор Нью-Йоркського університету Ф. В. Ленелл (США), академік Румунської АН, президент Європейського фізичного товариства Й. Урсу (СРР), член-кореспондент Гьотінгенської АН Т. Г. Шнейдер (ФРН) та ін. [42–46].

Зберігаються світлини, на яких науковця зображено із американськими колегами під час наукового відрядження до Північної Америки у 1962 р. і під час ІІ Міжнародної конференції з порошкової металургії, що відбулася у США у 1965 р. [47–50]. Також у розділі представлено світлини, на яких його зображено у колі югославських вчених під час проведення Літньої школи з питань металознавства у СФРЮ у 1967 р. [51–52].

В особовому фонді репрезентовано документи, зібрані І. М. Федорченком, зокрема наукові статті зарубіжних вчених з дарчими написами, запрошення на наукові заходи і листи колег науковця [53–54].

Таким чином, проаналізувавши документи особового фонду академіка НАН України І. М. Федорченка, робимо висновок, що у фонді

представлено повний спектр документів, що стануть у пригоді дослідникам історії металознавства, а також життєвого шляху та діяльності вченого.

Список бібліографічних посилань

1. Архів Президії НАН України. Ф. 1. Оп. 631. Спр. 56. 167 Арк.
2. Богданов В. Л. Національна академія наук України. Керівництво. 1918–2018 : біогр. енцикл. слов. Київ, 2018. 256 с.
3. Иван Михайлович Федорченко. Киев, 1984. 103 с.
4. ІА НБУВ. Ф. 179. Оп. 2. Спр. 1. 106 Арк.
5. Там само. Спр. 2. 2 Арк.
6. Там само. Спр. 5. 1 Арк.
7. Там само. Спр. 7. 104 Арк.
8. Там само. Спр. 8. 1 Арк.
9. Там само. Спр. 9. 6 Арк.
10. Там само. Спр. 11. 5 Арк.
11. Там само. Спр. 4. 2 Арк.
12. Там само. Спр. 10. 12 Арк.
13. Там само. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 18. 343 Арк.
14. Там само. Спр. 19. 311 Арк.
15. Там само. Спр. 22. 10 Арк.
16. Там само. Спр. 29. 20 Арк.
17. Там само. Спр. 30. 15 Арк.
18. Там само. Спр. 31. 34 Арк.
19. Там само. Спр. 36. 103 Арк.
20. Там само. Спр. 58. 99 Арк.
21. Там само. Спр. 25. 3 Арк.
22. Там само. Спр. 39. 10 Арк.
23. Там само. Спр. 45. 23 Арк.
24. Там само. Спр. 46. 7 Арк.
25. Там само. Ф. 179. Оп. 2. Спр. 12. 1 Арк.
26. Там само. Спр. 13. 3 Арк.
27. Там само. Спр. 14. 8 Арк.
28. Там само. Спр. 15. 1 Арк.
29. Там само. Спр. 20. 104 Арк.
30. Там само. Спр. 21. 117 Арк.
31. Там само. Спр. 23. 175 Арк.
32. Там само. Спр. 29. 47 Арк.
33. Там само. Спр. 32. 131 Арк.
34. Там само. Спр. 34. 18 Арк.
35. Там само. Спр. 40. 68 Арк.
36. Там само. Спр. 54. 86 Арк.

37. Там само. Спр. 37. 4 Арк.
38. Там само. Спр. 66. 4 Арк.
39. Там само. Спр. 35. 253 Арк.
40. Там само. Спр. 46. 252 Арк.
41. Там само. Спр. 48. 1 Арк.
42. Там само. Спр. 92. 4 Арк.
43. Там само. Спр. 98. 3 Арк.
44. Там само. Спр. 100. 4 Арк.
45. Там само. Спр. 101. 4 Арк.
46. Там само. Спр. 114. 1 Арк.
47. Там само. Спр. 117. 5 Арк.
48. Там само. Спр. 118. 7 Арк.
49. Там само. Спр. 119. 12 Арк.
50. Там само. Спр. 122. 5 Арк.
51. Там само. Спр. 123. 7 Арк.
52. Там само. Спр. 127. 244 Арк.
53. Там само. Спр. 129. 50 Арк.
54. Там само. Спр. 135. 2 Арк.
55. Косторнов А. Г. Иван Михайлович Федорченко (К 100-летию со дня рождения) // Порошковая металлургия. 2009. № 9/10. С. 1–8.
56. Кубальський О. Н., Храмов Ю. О. Національна академія наук України. Видатні досягнення. 1918–2018. Київ, 2018. 320 с.

УДК 391-055.2:77.04]:930.85]:[[069:908](477.51-21Ніжин)]

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ СВІТЛИН ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОГО МОДЕЛЬНОГО ВБРАННЯ В НІЖИНІ

Кулик Лариса Юріївна,
наукова співробітниця
Ніжинського краєзнавчого музею
ім. Івана Спаського
Україна, Ніжин

Анотація. *Розглядаються модні тенденції жіночого вбрання початку XX ст. у Ніжині на основі дослідження світлин з фондів Ніжинського краєзнавчого музею.*

Ключові слова: *Ніжин, жіноче вбрання, сукні, мода, капелюшки, одяг.*

Annotation. *The article tells about fashion trends in women's clothing in the early twentieth century in Nizhyn on the basis of a study of photographs from the funds of the Nizhyn Museum of Local Lore.*

Keywords: *Nizhyn, women's clothing, early twentieth century, dresses, fashion, hats, clothes.*

У культурному просторі сфера моди є тим унікальним сегментом, дослідження якого дає можливість історикам простежити взаємодію з ним економічних, соціальних, культурних і навіть політичних процесів у певному суспільстві в той або інший проміжок часу, формуючи інформаційний науковий пласт.

Починаючи з кінця XIX ст. з розвитком науки і техніки прискорюються темпи життя. Як наслідок цих процесів – швидка зміна модних уподобань городян. Перетнувши межу XX ст., людство переживало небачені раніше події. У 1900 р. в Парижі відбулася Всесвітня виставка, на якій були представлені роботи модельєрів, і того ж року парижани відбувають на Олімпійські ігри, у програмі яких з’являються крокет та поло. У 1901 р. Ежен Холандер уперше проводить операцію з видалення зморшок, а в 1902 р. відкривається Будинок моди «Дреколь», у далеких США винаходять електричні пилососи. Карл Нестле в 1908 р. виготовляє перші штучні вії. Життя в світі вирує, нове століття приносить іншу естетику і в модне вбрання.

Початок XX ст. в Україні – період модерну не лише в мистецтві та архітектурі, але й в моделюванні одягу, для якого характерне тяжіння до рослинних орнаментів та природних форм. Модерн символізував собою перехід до нової сучасної історії, до нових правил і нарядів, які втратили свою надмірну ошатність і масивність, ставши зручнішими. Звичайно, що найбільші українські міста того періоду Київ, Харків, Львів не претендували на звання столиць світової моди. Паризькі кутюр’є вже давно займали провідні позиції в цій сфері. Важливо, що цікавість до модних тенденцій і новинок була притаманна городянам багатьох регіонів України того періоду. І місто Ніжин не виняток, про що свідчать численні світлини, що зберігаються у фондах Ніжинського краєзнавчого музею. Саме завдяки їм можна простежити інтерес ніжинських панянок до модних віянь.

На початку XX ст. у місті не було текстильних і швейних фабрик. Багато кравців і кравчинь виконували індивідуальні замовлення на пошиття одягу. Існувало всього одне велике ательє на Гоголівській вулиці,

що належало Менделю Тарнопольському, де могли запропонувати для пошиття тканину вітчизняного і закордонного виробництва. У місті також були майстерні й магазини капелюшків, шапок, виробів з каракулю. Наймодніші кашкети й капелюшки можна було придбати в Києві. Валянки та фетрові дамські боти привозилися з Російської імперії.

Світлини цього періоду свідчать, що жіночий одяг чітко регламентувався, як того потребував етикет. Мешканки Ніжина мали можливість замовити одяг для прогулянок або вечірок, подорожі чи домашнього користування. Усі моделі до 1910 р. будувалися за точними параметрами фігури. І взагалі, навчання конструюванню швейних виробів тоді розпочиналося з вивчення будови тіла.

Жіноче вбрання мало корсет для сильного стягування талії, поверх нього одягалася сукня. Випукла грудна частина, оздоблений ліф, закрита шия і дзвоноподібна спідниця з треном формували загальний силует сукні. Рукава спочатку були дуже довгими й гладкими, потім їх почали розширяти нижче ліктя і призбирувати біля манжети. Приблизно в 1905 р. широкий верхній рукав повернувся в моду, про що свідчать і світлини ніжинських красунь цього періоду.

Спідниці кроїлися таким чином, щоб спереду вони доходили до землі, а позаду залишалось декілька дюймів шлейфу. Повсякденні спідниці вже в 1905 р. були однакової довжини по всьому колу, ледь торкаючись підлоги або підйому ноги.

А от лінію з'єднання ліфа зі спідницею прикрашав задрапірований корсаж або пояс з мисом спереду. Взагалі жіночий костюм поступово починає звільнятися від складних елементів. Частина жінок перестає використовувати жорсткий корсет, пропагуючи «реформаторську» течію в моді, тим паче, медики того часу не переставали переконувати суспільство в тому, що він негативно впливає на жіночий організм. Таку моду активно пропагували актриси, громадські діячки, мисткині.

Видатна актриса Марія Заньковецька, яка мала в Ніжині власний будинок і часто сюди приїздила, зображена на фото того періоду в англійській блузі і нешироκій спідниці. Подібну блузу шили з мусліну, вуалі або мережива. Поєднували її також з жакетом або піджаком.

Популярність набувають цільнокроєні сукні. Ліф і спідниця кроїлися разом з поздовжніми швами. Також простими за формою були муслінові сукні. Але характерна особливість модерну – декор, тематика якого була пов'язана з природою. Тому їх прикрашали вишивкою, аплікацією,

шнуром, зображаючи при цьому квіти, листя або водорості, робили вставки з мережива.

На фото з фондів музею можна побачити ніжинських дам у вечірньому вбранні. Такі сукні мали кругле, квадратне або V-подібне декольте. Прозорі тканини, мереживо, відкриті плечі – усе це робило одяг особливо привабливим.

У прохолодні і холодні сезони жінки носили різноманітні пелерини, манто, каракулеві горжетки. А от завдяки популяризації колекції верхнього одягу французького модельєра Поля Пуаре в жіночому гардеробі з'являється пальто, яке раніше носили лише чоловіки. Прикрашене хутром по коміру, воно миттєво набуло популярності у Європі. Ніжинські світлини початку XX ст. відобразили прихильність жінок різного віку до подібного одягу. На фото можна побачити пані та панянок, вдягнених у пальто з великим хутровим коміром, дехто з них тримає в руках муфту з хутра. Подібний верхній одяг можна було замовити не лише у місцевого кравця або кравчині. В ательє Тарновського шили такі пальто з високоякісного англійського драпу, який дуже високо цінувався тоді.

Капелюшки початку XX ст. могли прикрасити будь-яку жінку. Великі за розміром, вони виготовлялися з оксамиту, атласу або соломки. Прикрашались штучними квітами, пір'ям, мереживом і стрічками. Якість капелюха була показником соціального статусу жінки.

Звичайно, щоб постійно бути в тренді, жінки цікавилися журналами мод, які були в той час єдиними трансляторами модних тенденцій у світі. Великою популярністю користувався журнал «Парижская мода». Він містив модні викрійки і виходив 12 разів на рік. Інший популярний журнал «Вестник моды» видавався в Санкт-Петербурзі у 1885–1918 рр. Видання містили модні ілюстрації, статті про моду тощо.

Але зі змінами в суспільстві, коли науково-технічний прогрес почав активно втручатися і впливати майже на всі сфери життя, недостатньо розглядати моду як прояв особистого смаку і наслідування певним модним уподобанням. Мода – це не тільки мистецтво, навіть у самих несподіваних своїх формах. Мода – це велике соціальне явище, в дослідженні якого може бути важливим будь-який артефакт минулого.

Список використаних джерел

1. Буровик К. А. Родословная вещей / К. А. Буровик. – Москва : Знание, 1991. – 232 с.

2. Зайцев В. Такая изменчивая мода / В. Зайцев. – Москва : Молодая гвардия, 1983. – 206 с.

3. Кащенко О. Д., Покупателю об одежде и моде : учеб. пособ. / О. Д. Кащенко, Т. В. Козлова. – Москва : Экономика, 1986. – 159 с.

4. Мерцалова М. Н. История костюма / М. Н. Мерцалова. – Москва : Искусство, 1972. – 197 с.

5. Пармон Ф. М. Композиция костюма / Ф. М. Пармон. – Москва : Легпромбытиздат, 1985. – 264 с.

6. Спутник женщины : настольная книга для женщин. – Санкт-Петербург : Паровая типо-литография М. Розеноер, 1898. – 281 с.

УДК 027.7(477.411)КПІ:[09:655.4(430)Енгельманн]]

ВИДАВНИЦТВО ВІЛЬГЕЛЬМА ЕНГЕЛЬМАННА У ФОНДІ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ

Литвиненко Ірина Олександрівна,
завідуюча сектором
Науково-технічної бібліотеки
ім. Г. І. Денисенка
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського»
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаютья книги видавництва В. Енгельманна, що зберігаються у фонді рідкісних і цінних документів науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Проаналізовано склад та тематику колекції, виокремлено найвидатніших авторів та їх твори.*

Ключові слова: *Бібліотека КПІ, фонд рідкісних і цінних видань, колекція, точні науки, Вільгельм Енгельманн, видавництво Вільгельма Енгельманна, класики науки.*

Annotation. *The books of the publishing house of V. Engelmann, stored in the fund of rare and valuable documents of the scientific and technical library named after G. I. Denisenko of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute named after Ihor Sikorsky», are under consideration. The composition and themes of the collection were analyzed, the most outstanding authors and their works were singled out.*

Keywords: *KPI Library, Fund of rare and valuable publications, collection, exact sciences, Wilhelm Engelmann, Wilhelm Engelmann Publishing House, classics of science.*

У фонді рідкісних і цінних документів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» (НТБ ім. Г. І. Денисенка НТУ «КПІ ім. І. Сікорського») є книги, що вийшли друком у різних видавництвах Європи та США. Багато видань надруковані в німецьких видавництвах, таких як Wilhelm Engelmann, Wilhelm Knapp, Julius Springer, Friedrich Vieweg und sohn та ін. Усі видавництва намагалися забезпечити свого часу навчальний процес в університетах та коледжах книгами, підручниками, практичними посібниками, довідковими виданнями.

Пропонуємо зупинитися на видавництві Вільгельма Енгельмана, у фонді зберігається близько 70 примірників документів цього видавництва, більшість з серії «Ostwald`s Klassiker der exakten Wissenschaften». Збереження і популяризація книг видавництва Енгельманна сприяє вивченню наук за першоджерелами, мова багатьох праць яких адаптована під сучасну німецьку мову кінця XIX – початку XX ст. Тематика книг різнобічна: будівництво, будівельні матеріали, транспорт, підйомні машини, мости, хімічна технологія, фізика, математика, хімія, астрономія, кристалографія. Усе, що на кінець XIX ст. було необхідно для розвитку освіти та виробництва.

Фрідріх Вільгельм Енгельманн — німецький видавець та книгопродавець — заснував компанію в Лейпцигу у 1811 р. Але до цього року він купив книжковий магазин Meyersche, у Лемго, 1676 р. заснування. У 1810 р. батько переїхав до Лейпцига та започатковує тут свій книжковий бізнес, якій хотів передати у спадок синові.

У 1808 р. у Лемго народився Вільгельм Енгельманн (1808–1878), навчався у Лейпцигу і планував академічну кар’єру, але після смерті батька у 1823 р. рано почав займатися книжковим бізнесом. Книготорговельному бізнесу його навчив Теодор Енслін, у якого він працював. Під час навчання і роботи у Енсліна Вільгельм Енгельманн зайнявся діяльністю, в якій він досяг успіху: це розробка його «бібліотек», деякі були розпочаті Теодором Енсліним та штутгартським книгопродавцем Льофлундом. Можна назвати серії бібліотек: «Biblioteca theologic», «Biblioteca mathematica», «Історична географія», «Бібліотека Scriptorum Classicorum», Бібліотека Graeca Іоганна Альберта Фабріціуса, Бібліотека Latina та ін.

З часом Енгельманн вирушає до Бремена в книжковий магазин Heysesche, де навчається друкарській справі, пізніше у Відень до книжкового магазину Карла Герольда, а вже потім перебрав на себе керівництво книжковим магазином Varrentrappsche у Франкфурті-на-Майні. Тут він знайомиться з істориком літератури Георгом Готфрідом Гервинусом, чия історія німецької поезії стала пізніше називатися «Історія поетичної національної літератури німців» (4 видання, 1853 р.). Ця зустріч стала плідною для подальшого ділового життя Енгельманна.

В. Енгельманн опублікував у 1855–1866 рр. 8 томів «Історії XIX століття» та ще багато інших творів Георга Гервинуса. З цього часу Вільгельм взяв на себе бізнес батька: це була комісійна і видавнича справа. Енгельманн почав друкувати богословські, повчальні твори, книги технічного змісту та окремі медичні праці.

Гервинус познайомив Енгельманна з професорм Георгом Вебером у Гельдейберзі, що дало можливість Вільгельму Енгельманну видати 20-томну «Загальну історію світу» (2-ге видання 1882–1890 рр.), а також часто публікувати історичні керівництва та підручники. Також співпрацював з Іоахімом Хойзингером, Альбертом фон Келлікером та ін. Завдячуючи сімейним зв'язкам, Енгельманн зміг налагодити публікації з фізіологічної хімії (професор Леман), ботаніки (професор М. Дж. Шлейден), мікроскопічної анатомії (Альберт фон Келлікер), історії розвитку людини, залізничних технологій.

Особливістю видавництва Енгельманна було додавання багатьох образотворчих репрезентацій завдяки вдосконаленню репродуктивних процесів.

Природничі науки переживали великий підйом наприкінці XIX – початку XX ст. Вільгельм Енгельманн вважав, що існують недоліки які пов'язані з науковою підготовкою молодих працівників. Це відсутність історичного сенсу і незнання тих видатних творів, на яких грунтується основа науки. І тому цей недолік мав бути заповнений публікацією творів класиків точних наук. Основні трактати з точних наук мали бути доступними як для викладачів, так і учнів. Мета видавництва полягала в тому, щоб надати навчальний посібник, що стимулює і водночас поглиблює проникнення в науку. Ці твори складають невичерпне джерело для тих, хто працює та досліджує науку. Серія «Класики точних наук» включає раціональні природничі науки від математики до фізіології. Є трактати з математики, астрономії, фізики, включені хімія,

кристалографія. За кожний напрямок відповідала редакційна група, до якої входили відомі професори в окремій галузі науки.

Ознайомимося з деякими книгами та авторами.

Галілео ді Вінченцо Бонаюті де Галілей (1564–1642). У фонді зберігається його праця «Unterredungen und mathematische demonstrationen über zwei neue wissenszweige, die mechanik und die fallgesetze betreffend» (Бесіди та математичні демонстрації двох нових галузей знань, механіки та судової практики), написана Галілеєм у 1638 р. Це остання його книга. У ній викладено основи кінематики і опору матеріалів. Галілео Галілей був основоположником експериментально-математичного методу вивчення природи. Італійський мислитель, астроном, поет, математик, фізик, засновник класичної механіки. Дуже розвинута людина, видатний вчений, завдяки спостереженням у телескоп довів правильність геліоцентричної теорії будови сонячної системи. Видавництво Енгельманна надрукувало роботу Г. Галілея у 1890 р.

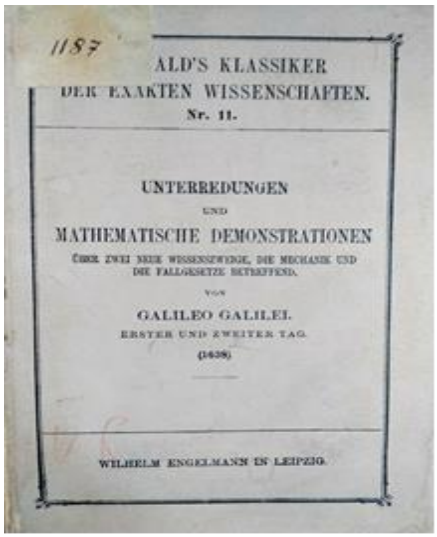
1187
ALD'S KLASSIKER
DER EXAKTEN WISSENSCHAFTEN.
Nr. 11.
UNTERREDUNGEN
UND
MATHEMATISCHE DEMONSTRATIONEN
ÜBER ZWEI NEUE WISSENSZWEIGE, DIE MECHANIK UND
DIE FALLGESETZE BETREFFEND.
VON
GALILEO GALILEI.
ERSTER UND ZWEITER TAG.
(1638).
WILHELM ENGELMANN IN LEIPZIG.

Луїджі (Алоїзій) Гальвані (1737–1798) – італійський анатом і фізіолог, один із засновників вчення про електрику, основоположник електрофізіології, викладав медицину в Болонському університеті. Його праця «Abhandlung über die kräfte der elektrizität bei der muskelbewegung» (Трактат про сили електрики в русі м’язів) надрукована у 1791 р. після дослідів м’язів препарованої жабки, які скорочувалися під впливом електричного струму. Дослідження Гальвані мали велике значення для медичної практики та розробки методів фізіологічного експерименту.

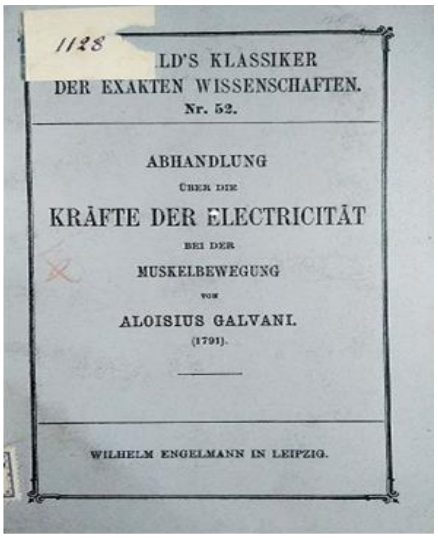
1128
LD'S KLASSIKER
DER EXAKTEN WISSENSCHAFTEN.
Nr. 52.
ABHANDLUNG
ÜBER DIE
KRÄFTE DER ELECTRICITÄT
BEI DER
MUSKELBEWEGUNG
VON
ALOISIUS GALVANI.
(1791).
WILHELM ENGELMANN IN LEIPZIG.

Карл Фрідріх Гаусс (1777–1855) – один із найвидатніших математиків. Німецький астороном, геодезист і фізик з задоволенням досліджував математику, довів можливість побудови за допомогою циркуля і лінійки правильного 17-кутника. Гаусс винайшов

електромагнітний спосіб зв'язку. Його праці В. Енгельманн друкував як окремими книгами, так і в збірниках з іншими науковцями.

Ще один представник в галузі математики, механіки і астрономії – французький вчений **Алексі Клод Клеро** (1713–1765). Роботою «Дослідження про криві двоякої кривизни» заклав основи трьох геометричних дисциплін, а саме: аналітичної геометрії в просторі, диференціальної геометрії та нарисної геометрії. У колекції представлена книга «Theorie der erdgestalt nach gesetzen der hydrostatik» (Теорія земної форми за законами гідростатики). У ній детально розглядаються умови рівноваги рідких мас, що обертаються, і питання про відповідні конфігурації планет. На основі досліджень зробив внесок в небесну механіку – створив динамічну теорію відносного руху.

Математика представлена і працями **Карла Густава Якоба Якобі** (1804–1851), німецького математика, який працював над темами комплексного аналізу, лінійної алгебри, динаміки та інших розділів математики і механіки: «Ueber die vierfach periodischen functionen zweiter variabeln, auf die sich die theorie der abel'schen transcendenten stutzt»(1834); Ueber die bildung und die eigenschaften der determinanten: (De formatione et proprietatibus determinantium) (1841) та інші його роботи.

Андреас Сигізмунд Маргграф (1709–1782) – німецький хімік, член Берлінської Академії наук. У фонді зберігається його праця «Einige neue Methoden, den Phosphor im festen Zustande…» про деякі нові методи отримання фосфору з легкозаймистих речовин (флогістон). Флогістон – це така в історії хімії гіпотетична «надтонка матерія» – «вогняна субстанція», що нібито наповнює всі горючі речовини і вивільняється з них при горінні. Маргграф одержав цинк, удосконалив спосіб отримання фосфору (1743 р.), за допомогою мікроскопа відкрив (1747 р.) кристали цукру у зрізах коренів буряку. Праці писав переважно французькою мовою. Завдяки перекладу і друкуванню у видавництві Енгельманна з його роботами ознайомилося більше людей.

Вільям Томсон, барон Кельвін (1824–1907) – британський фізик, інженер і механік. Його роботи присвячені термодинаміці, механіці та електродинаміці. У практичній фізиці та техніці Томсону належить винахід або поліпшення багатьох інструментів, що увійшли до загального вжитку: дзеркальний гальванометр, ондулятор з сифонною подачею чорнил, квадрантний і абсолютний електрометр, нормальний елемент компаса, лота і безліч технічних вимірювальних електричних приладів, зокрема, ампер-ваги, що застосовуються для вивірки електричних

приладів. Водопровідні крани – це також винахід Томсона, якій він запатенував. «Про динамічну теорію тепла, з числовими результатами еквівалента теплової одиниці пана Джоуля та вимірювань паром Рено на парі…» (Über die dynamische Theorie der Wärme, mit numerischen Ergebnissen aus Herrn Joules Äquivalent einer thermischen Einheit und Herrn Regnaults Messungen an Dampf) – одна з праць механіка.

Вивчення фонду рідкісних і цінних документів, його наповненності, тематики та друкування німецьких видавництв XIX–XX ст. триває. Тематика друкованої продукції відповідає напряму навчання в НТУ «КПІ ім. І. Сікорського» як на час заснування ЗВО, так і сьогодні. Мова творів – німецька, переклади з мов оригіналу зроблено спеціалістами в галузі знань. Видання збереглися в належному стані, пошкоджені були відреставровані. Колекція книг серії «Ostwald`s Klassiker der exakten Wissenschaften» виокремлена.

УДК 027.1:09](477.54)“1939/1945”(091)

ХАРКІВСЬКІ ПРИВАТНІ КОЛЕКЦІЇ ПАМ’ЯТОК ДРУКУ ТА ПИСЕМНОСТІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Лосієвський Ігор Якович,
завідувач відділу Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
викладач Харківської державної академії культури,
професор, доктор філологічних наук, доцент,
заслужений працівник культури України
Україна, Харків

Анотація. *Про історико-культурне значення приватних колекцій пам’яток друку та писемності й шляхи реконструкції цих комплексних пам’яток культури. Підкреслено й обґрунтовано актуальність наукових досліджень щодо долі особистих бібліотек у роки панування в Україні репресивного радянського режиму та німецько-фашистського режиму. Останню тему й розглянуто на прикладі Харкова і Харківського регіону.*

Ключові слова: *приватна колекція, книжкове зібрання, пам’ятка, особиста бібліотека, стародрук, автограф, архівний документ, Харків, Друга світова війна.*

Annotation. *About the historical and cultural significance of private collections of monuments of printing and writing and ways of reconstruction of these complex cultural monuments. The relevance of scientific research on the fate of personal libraries during the years of domination of the repressive Soviet regime and the Nazi regime in Ukraine is emphasized and substantiated. The last topic is considered on the example of Kharkiv and the Kharkiv region.*

Keywords: *private collection, book collection, monument, personal library, old print, autograph, archival document, Kharkiv, World War II.*

Історія особистих бібліотек – невід'ємна частина історії світової та національної книжкової і бібліотечної культури, до того ж важко переоцінити їх роль як фондових джерел бібліотек громадського користування. Особливості розвитку бібліофільства, приватного книжкового колекціонування, особистого, родинного і родового бібліотекотворення за умов активної та плідної комунікації їх власників і працівників найбільших державних бібліотек, зокрема в конкретному регіоні, значною мірою визначають ступінь повноти й репрезентативності бібліотечних фондів книжкових пам'яток – рідкісних та цінних видань, рукописних книг. Згадаємо й про унікальні книжкові комплекси – передані до бібліотечних фондів особисті зібрання видатних діячів науки і культури (часто-густо це – «робочі» бібліотеки за фахом – джерела цінної інформації щодо життя і творчості власників, однак такі зібрання також містять цінні колекційні матеріали), особисті бібліотеки відомих політичних, церковних і громадських діячів, бібліофільські колекції.

У сучасному науковому дискурсі досі бракує об'ємного розуміння специфіки динамічного співвідношення, генетичних та поточних взаємозв'язків бібліотек громадського користування та особистих книжкових зібрань, всебічного осмислення того, що, незважаючи на відмінності у ґенезі та розвитку, їх функціонування «*складає єдине ціле*» [20, с. 563] (*переклад автора*). Почасти це пов'язано з тим, що дослідження історії створення та реконструкція складу приватних бібліотек належить до найскладніших завдань міждисциплінарного характеру, тут мають бути задіяні фахівці з бібліотекознавства, книгознавства, пам'яткознавства, культурології, інших гуманітарних дисциплін. До того ж майже завжди бракує статистичних даних і відомостей про трансформації цих комплексів, вичерпної і точної бібліографічної інформації про їх складові [5; 7; 16–19; 21; 25].

Відзначимо змістовні публікації, де пропонується загальний погляд на приватні книжкові зібрання в Україні як соціально-культурне явище, на

історію таких зібрань; репрезентовані зведені відомості про конкретні особисті бібліотеки [6; 9–11]. Для отримання якомога повного знання з цієї проблематики варто активізувати й розширити роботу з виявлення та вивчення відповідних відомостей за регіонами. Актуальним завданням є введення до наукового обігу відомостей про долю українських особистих бібліотек у роки панування в Україні репресивного радянського режиму та німецько-фашистського окупаційного режиму за часів Другої світової війни [13].

Розглянемо останню тему на прикладі Харкова і Харківського регіону, не обмежуючись інформацією лише про книжкові пам'ятки, рукописні та друковані, але й наводячи окремі відомості про друки інших видів та архівні документи, котрі з часом стали або могли стати часткою державних бібліотечних фондів.

За архівними та друкованими джерелами [12–14], а також усними спогадами харківських бібліофілів (інформацію зібрано автором у 1980-ті рр.) відомо, що станом на кінець 1930-х рр. у місцевих приватних бібліотеках зберігалися поряд з «типовим антикваріатом» рідкісні, цінні й найцінніші пам'ятки друку і писемності – рукописні книги XIV–XVIII ст., автографічні рукописи, вітчизняні та іноземні стародруки, зокрема первістки українського друку різних видів, примірники видань – книг, брошур, відбитків з журналів та збірників з автографами видатних українських і зарубіжних учених і письменників, діячів мистецтва. У місті та регіоні були десятки цінних книжкових зібрань – особистих бібліотек діячів науки та культури з «робочою», тобто фаховою, і колекційною частинами, родинних бібліотек, бібліофільських колекцій, зокрема колекцій пам'яток одного виду (ілюстрованих видань, нотних видань, книжкових автографів, альбомних автографів тощо).

Наприкінці 1930-х у Харкові активізувалася букіністична торгівля, що було пов'язано з продажем раритетів із зібрань репресованих, зокрема діячів науки та культури, колекціонерів (у тих випадках, коли колекції не переходили під контроль спецслужб, залишалися у родичів). Деякі з цих книжкових та архівних комплексів скуплялися місцевими антикварами оптом. Зазначимо, що чимало рідкісних іноземних пам'яток входило до складу бібліотек, чиї репресовані власники були польського й німецького походження. Отже, на початок війни значну кількість раритетів було накопичено в антикварно-букіністичних магазинах міста.

Через занадто швидке просування німецьких військ улітку та восени 1941 р. стала неможливою евакуація особливо цінних фондів та колекцій

найбільших харківських музеїв, архівів та бібліотек, а також цінних книжкових та архівних колекцій, перевезених у липні-серпні 1941 р. з державних фондосховищ Києва та інших міст до Харкова для подальшої евакуації на Схід. Про евакуацію або спроби евакуації якихось цінних особистих зібрань нам нічого невідомо. Особливу увагу окупанти відразу приділили найбільшим книгозбірням Харкова: уже наступного дня після того, як німці ввійшли до міста, 25 жовтня 1941 р. офіцери та солдати зондеркоманди штурмбанфюрера СС барона Еберхарда фон Кюнсберга опечатали ХДНБ ім. В. Г. Короленка та Центральну наукову бібліотеку (ЦНБ) Харківського університету (тут і далі детальніше див. [1, 12]). «Колони Кюнсберга» – це роти батальону СС особливого призначення Міністерства іноземних справ, завданням якого було виявлення, вилучення та відправка до Німеччини архівних та бібліотечних цінностей. З другої половини 1942 р. основним організатором цих заходів стає так званий Штаб використання під керівництвом Альфреда Розенберга, рейхсміністра окупованих «східних територій» (Einsatzstab Reichsleiter Rozenberg). Цей орган мав свої регіональні підрозділи, зокрема харківську групу. Системно організоване пограбування бібліотечних фондів набирало обертів, окупанти обстежили бібліотеки всіх вищих навчальних закладів та науково-дослідних інституцій, фонди Харківської медичної бібліотеки, Харківської науково-технічної бібліотеки, Української книжкової палати, а також книжкові фонди місцевих музеїв. У Харкові, згідно зі звітом Штабу Розенберга, окупанти були «кураторами» 43 бібліотек із загальним фондом у 4 млн 136 тис. 500 примірників [24]. Утім переважна більшість книжкових пам’яток у великих бібліотеках міста збереглася, чому сприяло домінуюче в діях окупантів ставлення до бібліотечних фондів як джерел актуальної інформації стратегічного значення. Саме така література вивозилася до Німеччини (наприклад, усі сучасні картографічні видання, значна частина наукових і технічних видань, радянські видання ідеологічного змісту). І все ж таки бібліотеки втратили деякі німецькі стародруки (німецькою мовою і латиною), прижиттєві видання класиків німецької літератури, рідкісні та цінні західноєвропейські альбоми з мистецтва.

Бібліотечні питання були взяті під контроль Крайовим управлінням архівами, бібліотеками та музеями у Києві – регіональним підрозділом Архівного управління рейху. Місцеве керівництво бібліотеками здійснювали представники окупаційної влади та бібліотечна секція відділу освіти Харківської міської управи. Саме останній орган, окрім контролю за

станом і діяльністю бібліотек громадського користування, приймав певні рішення щодо подальшої долі великих приватних книжкових зібрань міста.

Отже, німецька окупаційна влада віднесла це питання до компетенції місцевої, яка, зрозуміло, була цілком їй підпорядкована. Однак серед завдань загальноміської бібліотечної комісії («комісії з очищення бібліотек»), створеної влітку 1942 р. на допомогу харківській групі штабу Розенберга, були не лише відбір видань творів «небажаних» авторів, але й пошук «цінних видань з науки і техніки» та «антикварних унікумів» [4].

Про конкретні результати роботи з пошуку та відбору документних пам'яток у бібліотеках міста і про те, чи проводилася така робота взагалі, відомостей у нас немає. Варто відразу зазначити, що чимало менших за обсягом фондів приватних бібліотек, насамперед, таких, що залишилися у місті без власників, повністю або частково загинули за два окупаційні періоди (жовтень 1941 р. – лютий 1943 р., березень – серпень 1943 р.). Масового характеру набуло використання мешканцями міста книжок, власники яких виїхали з Харкова, на розпалення взимку 1941–1942 рр. Частину зібрань було пограбовано «любителями» раритетів, книжки потрапляли до харківських антикварних магазинів, що працювали під час окупації. При цьому нам відомі факти збереження пам'яток власниками у потайниках протягом усього окупаційного періоду. Наприклад, родина харків'ян Оббаріусів зберегла в залізній скрині, закопаній біля свого дому, величезний фоліант-інкунабул – нюрнберзьку Біблію 1475 р., а С. С. Андрєєв, мешканець села Покровка Краснокутського району Харківської області, заховав на горищі свого будинку примірник федоровського Євангелія учительного, надрукованого в Заблудові 1569 р. В окупованому Харкові збереглася й друкована юридична пам'ятка Corpus juris civilis (Антверпен, 1726) у двох томах-гігантах з бібліотеки радянського політичного і державного діяча Г. І. Петровського; повний список 1830 р. Історії русів у 3-х томах – джерело першої публікації цієї історико-літературної пам'ятки, з колекції українського письменника, перекладача, вченого, журналіста та видавця Олександра Яковича Кониського (1836–1900) з його пам'ятною запискою (остання власниця – П. Т. Коломієць). Пізніше ці пам'ятки національного значення були передані до фондів ХДНБ.

Як свідчать архівні документи, певна кількість приватних бібліотек міста, власники яких виїхали з Харкова, було взято на облік і зберігання в окремих ізольованих приміщеннях районними бургомістратами, а «Відділ Освіти <Міської управи> з часом поклав ці книжкові фонди в основу

районових бібліотек» [3, арк. 41] (тут і далі цитується «Доповідна записка» Відділу освіти до Штандорткомендатури, серпень 1942 р.). Але особливим було ставлення до «бібліотек наукових робітників <...>, що виїхали з м. Харкова при втечі большевиків <sic!>, а їх бібліотеки були взяті на облік Відділом Освіти Міської Управи і передані відповідним установам» [там само].

Ці книжкові комплекси надходили переважно до міських бібліотек різного профілю і підпорядкування; основними критеріями при розподілі були фах утворювача зібрання та змістові характеристики видань.

До згаданої вище «Доповідної записки» доданий список особистих бібліотек науковців [3, арк. 42], де вказані імена та адреси власників бібліотек, «характер» – науковий профіль кожного зібрання (архітектура, лінгвістика, літературознавство, математика, медицина, техніка, сільське господарство, юриспруденція), місце, куди воно було передано. До Харківського університету – ЦНБ, філії бібліотеки, кафедральних книжкових зібрань – надійшли бібліотеки видатних українських вчених: математиків – професора Н. І. Ахієзера та академіка Д. М. Синцова, провідного вченого у галузі механіки та машинобудування професора В. М. Майзеля, філологів – академіків О. І. Білецького та Л. А. Булаховського, професора М. П. Самаріна; правознавця професора М. М. Гродзинського та ін. Зібрання академіка Г. Ф. Проскури – провідного вченого у галузі гідромеханіки – було передано до Харківського політехнічного інституту; зібрання агрогрунтознавця академіка О. Н. Соколовського – до бібліотеки Харківського сільськогосподарського інституту; «робоча» бібліотека відомого діяча медичної науки професора Є. А. Чернікова – до Харківської медичної бібліотеки. Питання реконструкції перелічених приватних бібліотек не належить до тематики нашої статті, обмежимося констатацією, що нині володіємо лише частковою інформацією про їх складові. Знаходимо у списку і бібліотеку одного з найвидатніших українських режисерів ХХ ст., актора і драматурга Леся Курбаса, зі вказівкою, що книги надійшли до «Українського драматичного театру» – Харківського українського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка. Відомо, що у перші тижні окупації цією бібліотекою опікувалася завідуюча книжковим та нотним фондом театру М. А. Чеботарьова, заховавши її у підвалі.

Процитований документ вперше дозволяє зробити висновок, що місце комплексного зберігання бібліотеки митця, репресованого радянською владою, набуло у 1942 р. офіційного статусу. Книжкове

зібрання Леся Курбаса збереглося до нашого часу, частину його (587 прим.) у 1970 р. було передано дружиною режисера В. М. Чистяковою до Тернопільського обласного краєзнавчого музею [8]. У списку вміщено і відомості про деякі приватні книжкові зібрання, передані до районних бібліотек Харкова (12-ї, 13-ї та 17-ї), як можна припустити, на підставі рішення, що ці комплекси не становлять особливої наукової, історико-культурної цінності. Також до цього списку увійшли бібліотека харківського Будинку вчених (передана до ЦНБ) та бібліотека місцевої організації Спілки радянських письменників України (передана до новоствореного Об'єднання українських письменників).

В окупаційний період до фондів університетської ЦНБ надійшло цінне книжкове зібрання історикині, архівістки і бібліотечної працівниці О. Д. Багалій-Татаринової, доньки видатного українського історика академіка Д. І. Багалія, згідно з волею покійної власниці [1, с. 137].

Близько 25-ти приватних зібрань надійшло до ХДНБ. На жаль, основна їх частина згоріла у пожежі 15 березня 1943 р., коли військовими дивізії СС «Рейх» було спалено одне з тимчасових фондосховищ бібліотеки (будинок за адресою: провулок Короленка, 16). Серед цих фондів була колекція первісток українського друку з бібліотеки Соколовських – одного з найцінніших приватних зібрань Харкова; збереглися лише окремі примірники. Під час пожежі загинули й тисячі книжок, що було відібрано харківською групою Штабу Розенберга для відправки до Німеччини [22].

Відділ освіти Міської управи надав проаналізовану нами інформацію щодо приватних бібліотек, скоріше за все, не за своєю ініціативою, а за запитом, і якщо це так, «Доповідна записка» і список свідчать про певний інтерес представників окупаційної влади до складу цих зібрань. Про те, що книги з бібліотеки академіка О. І. Білецького надійшли до університетського книгосховища, свідчать і документи ЦНБ. Однак вони підтверджують і такий унікальний факт: частину цього зібрання було зареєстровано серед «книг, переданих через бібколектор російським військовополоненим», у наявності позначка «з книг Білецького» поруч із позиціями списку, складеного для харківської групи Штабу Розенберга (без дати, скоріше за все, – кінець 1942 р.; архів ЦНБ [12, с. 20]). Так чи інакше, цей документ зафіксував факт часткового розпаду цінного книжкового зібрання. За свідченням власників, у роки війни повністю втрачено такі унікальні зібрання, як бібліотека славетного українського вченого-мовознавця, літературознавця і культуролога Юрія Шевельова

(Ю. Шереха), зібрання прижиттєвих видань класиків світової поезії XIX–XX ст. доктора медицини Л. М. Лейбфрейда, бібліотеки українського вченого-еколога і одного з найвідоміших бібліофілів Харкова В. М. Жаботинського, літературознавця, книгознавця і педагога І. Я. Каганова, літературознавця і педагога М. В. Чернякова; більша частина родинної бібліотеки Сановичів – тридцятитисячного зібрання рідкісної та цінної наукової і художньої літератури. З адресованих рідним листів з діючої армії Юрія Лотмана – у майбутньому всесвітньо відомого вченого-гуманітарія – дізнаємось, що, перебуваючи восени та на початку зими 1943 р. поблизу Харкова, «*в одном разбитом обстрелом доме»* він знайшов *«разбросанную библиотеку какого-то (по-видимому) пушкиниста*» [15]. Крім видань, присвячених життю і творчості О. С. Пушкіна, у цій бібліотеці була література з історії декабристського руху, видання зарубіжної художньої класики, переважно французької, мовою оригіналу та в перекладах (від Віктора Гюго до Ромена Роллана), книги з літературної критики, а також філософії, всесвітньої історії, політичної економії, зокрема перше видання «Присмерку Європи» О. Шпенглера. Судячи зі складу, це була «робоча» бібліотека, а не бібліофільське зібрання, незважаючи на наявність раритетів – прижиттєвих і перших видань творів видатних учених та письменників. Здається, це досить типова бібліотека харківського інтелігента того часу, скоріше за все, гуманітарія, але не обов’язково «пушкініста»; сотні таких приватних зібрань було втрачено в роки Другої світової війни.

А от бібліотека Юрія Шевельова, за свідченням власника, містила крім «робочої», суто фахової, також колекційну частину – комплекс літературно-художніх видань першої третини XIX ст. За дозволом власника ця колекція була у 1930-ті рр. опрацьована видатним українським лінгвістом Леонідом Булаховським, який використав мовні відомості, отримані при дослідженні пам’яток, у своїх працях. За однією з версій, шевельовська бібліотека загинула під час німецького бомбардування міста [26]. Збереглися деякі унікальні бібліофільські зібрання Харкова, наприклад, антикварів Георгія Левченка та Ісидора Собокаря; останній, за свідченням сучасників, у роки окупації тримав антикварну крамницю на Благовіщенському ринку [2].

Серед харківських раритетів, місцезнаходження яких зараз невідомо, – рукописний альбом, що розшукував у 1950-ті рр. відомий письменник, літературознавець та майстер художньої розповіді Іраклій Андроніков. У своєму листі до ХДНБ від 6 квітня 1956 р. він повідомив, зі

слів останнього власника харків'янина Б. С. Морозовского, що йдеться про альбом розміром 30×40 см, до 150 сторінок «*с русскими и французскими текстами, под которыми стояли подписи Жуковского, Вяземского, Лермонтова и других поэтов*» [23, арк. 1]. Альбом належав і був цілком присвячений якійсь княгині або князівні, чиє прізвище починалося з літери «В». За свідченням Б. Морозовського, цю реліквію ще до війни було передано ним до ХДНБ, приймала заступниця директора (можливо, це була М. І. Румницька), а він отримав грошову нагороду – п'ятдесят рублів. Імовірність того, що альбом містив не списки творів, а саме автографи, є досить високою. На жаль, відповідей на питання, які задавав у своєму листі І. Л. Андроніков, – чи зберігся альбом, чи не був переданий до певної архівної установи та ін. – й досі немає. Нині у бібліотеці є кілька рукописних альбомів XIX ст., однак слідів саме цієї пам'ятки нами не виявлено. Перед Другою світовою війною у харківських колекціях зберігалися рукописи та книги з автографами М. І. Костомарова, І. Я. Франка, Л. М. Толстого та багатьох інших діячів науки та культури. Нині залишається невідомим місцезнаходження й цих документів, якщо вони збереглися; можливо, були вивезені на Захід. Мабуть, єдиний випадок повернення до Харкова унікальної пам'ятки з місцевої приватної бібліотеки, вивезеної під час Другої світової війни, – надходження у 2008 р. до ХДНБ примірника видання творів А. П. Чехова «Повести и рассказы» (Москва, 1894) з дарчим написом автора Ю. О. Гіршман – дружині видатного українського офтальмолога Л. Л. Гіршмана (дарунок його внука Жоржа Гіршмана, м. Париж, Франція).

Так само, у післявоєнний період деякі харківські приватні колекції (зокрема І. Я. Каганова, О. Ю. Лейбфрейда, Б. А. Шрамка) поповнилися за рахунок трофейних надходжень, це – палеотипи, альбоми з мистецтва, ілюстровані західноєвропейські видання XVIII–XX ст., цінні рукописні книги та архівні документи тощо. Чимало трофейних раритетів з'являлися у букіністичному продажі Харкова кінця 1940–1960-х рр. Великі втрати приватних зібрань Харкова в роки Другої світової війни, повне або майже повне знищення багатьох з них є, на нашу думку, переконливими доводами щодо гарантій більшої збереженості пам'яток друку і писемності – навіть в умовах війни та окупації – у великих державних фондосховищах.

Список бібліографічних посилань

1. Березюк Н. М., Левченко И. Г., Чигринова Р. П. Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805–2005). Харьков, 2006. 390 с.

2. Гусев В. А. Харьков книжный второй половины XX века : воспоминания библиофила. Киев, 2018. 312 с.

3. Державний архів Харківської області. Ф. Р-2982. Оп. 4. Спр. 213. Арк. 41–42.

4. Державний архів Харківської області. Ф. Р-2982. Оп. 4. Спр. 216. Арк. 26.

5. Домашняя библиотека / авт.-сост. В. С. Крейденко [и др.]. Санкт-Петербург, 2002. 320 с.

6. Журавльова А. Є. Особисті бібліотеки в бібліотекознавчих дослідженнях // Документознавство, бібліотекознавство, інформ. діяльність: пробл. науки, освіти, практики. 2009. С. 125–126.

7. Ильина О. Н. К определению понятия «личная библиотека» // Актуальные проблемы теории и истории библиофильства. Санкт-Петербург, 2005. С. 25–36.

8. Костюк С. Фонд-бібліотека Леся Курбаса у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї // Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Тернопіль, 2008. Т. 4. С. 49–52.

9. Лисенко І. М. Словник українських приватних бібліотек. Київ, 2009. 215 с.

10. Лісова І. В. Приватна бібліотека // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: https://ube.nlu.org.ua/article.

11. Лісова І. В. Приватна бібліотека в українській культурі (XI–XVIII ст.) // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2011. Вип. 17. Т. 2. С. 20–25.

12. Лосієвський І. Я. Бібліотечні фонди Харкова в роки Другої світової війни // Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї. Київ, 1997. Вип. 2. С. 5–29.

13. Лосієвський І. Я. Українські приватні колекції друку та писемності у роки Другої світової війни // Культурні цінності України. Втрати. Шляхи повернення : матеріали регіон. постійно діючого «круглого столу». Київ, 1999. Вип. 11. С. 70–72.

14. Лосієвський І. Я. Факти і легенди часів окупації. Нюрнберзький процес // Бібліотека в історичному просторі трьох епох: до 125-річчя Харків. держ. наук. б-ки ім. В. Г. Короленка. Харків, 2011. С. 146–163.

15. Лотман Ю. М. Листи до рідних від 18 і 20 листопада, 1 грудня 1943 р. Особистий архів Н. Ю. Образцової (м. Санкт-Петербург, РФ). Листи вміщено у вид.: Лотманы. Семейная переписка. 1940–1946 / сост., подгот. текста, предисл. и коммент. Т. Д. Кузовкиной, Л. Є. Найдич, Н. Ю. Образцовой при участии Г. Г. Суперфина. Таллинн. Інформацію надано автору Д. Е. Кузовкіним.

16. Масевич В. В. Личное собрание – феномен культуры? // Библиотека. 1998. № 6. С. 36–38.

17. Масевич В. В. Об основных тенденциях развития личных библиотек // Книжное дело. 1994. № 5. С. 39–41.

18. Масевич В. В. Частные собрания как резерв публичных // Библиотека. 1994. № 3. С. 10–12.

19. Мелентьева Ю. П. Личная библиотека как предмет библиотековедческого и книговедческого изучения: точки пересечения и расхождения // Петербургская библиотечная школа. 2005. № 1/2. С. 78–81.

20. Столяров Ю. Н. Кушнаренко Н. Н., Соляник А. А. Эволюция библиотечного фондоведения. Москва, 2007. 688 с.

21. Терешин В. И. Личная библиотека. Библиотека? // Библиотековедение. 1997. № 5/6. С. 65–78.

22. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Арх. фонди. Ф. 4. Од. зб. К4–83–44.5. Арк. 15.

23. ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Арх. фонди. Ф. 46. Од. зб. К4–83–876. Арк. 1.

24. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3206. Документи Верховного військового командування фашистської Німеччини. Оп. 5. Спр. 10. Арк. 212.

25. Шавыркина Н. А. Личная библиотека: культ.-ист. анализ. Москва, 2000. 199 с., [2] л. цв. ил.

26. Шевельов Ю. В. (Шерех Юрій). Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади. І. В Україні. Харків ; Нью-Йорк, 2017. 728 с.

УДК 016:82-94](477)

МЕМУАРИ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Любовець Надія Іванівна,
завідувачка відділу
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Україна, Київ

Анотація. *Розглядаються мемуари як культурно-історичний феномен та унікальний контентний ресурс для суспільної комунікації. Актуалізовано необхідність створення бібліографії українських мемуарів та в подальшому – цифрового проєкту «Український мемуарій» як платформи, що об'єднає зусилля бібліотек, архівів, музеїв, громадянського суспільства задля задоволення інформаційних потреб суспільства.*

Ключові слова: *мемуари, бібліографія мемуарів, інформаційно-комунікаційний простір, цифровий проєкт «Український мемуарій».*

Annotation. *Memoirs are viewed as a cultural and historical phenomenon and a unique content resource for public communication. The need to create a bibliography of Ukrainian memoirs and, in the future, a digital project «Ukrainian Memoirs» as a platform that will unite the efforts of libraries, archives, museums, and civil society to meet the information needs of society has been updated.*

Keywords: *memoirs, bibliography of memoirs, information and communication space, digital project «Ukrainian memoirs».*

Сучасні трансформації інформаційного гуманітарного простору спричинені кардинальними змінами в гуманітаристиці та відбуваються в умовах нової технологічної парадигми. Гуманітарні науки значно розширили свій методологічний та методичний інструментарій імплементуючи у національний науковий дискурс чисельні «великі» та «малі» «повороти» [1; 6]. Серед них – антропологічний, культурний, лінгвістичний, соціологічний, біографічний, візуальний, емоційний, естетичний, культурний, матеріальний, меморіальний, наративний, дискурсивний тощо, що значно розширило можливості налагодження комунікації між гуманітарними науками та соціумом. У свою чергу, Digital Humanities (DH) кардинально вплинула на формати представлення, методи створення та поширення гуманітарних знань, створила умови для більш ефективної імплементації історико-культурних наративів в національний інформаційний простір для налагодження комунікацій у суспільстві. Бібліотеки як провідні наукові та науково-інформаційні центри набули ґрунтовного досвіду зі створення цифрових ресурсів задля ефективного і своєчасного задоволення суспільних потреб.

Мемуари як історико-культурний феномен та важливий комунікативний ресурс займають особливе місце у процесі наповнення національного інформаційного простору унікальним контентним ресурсом / культурним продуктом, здатним впливати на формування особистості, ідентичностей через засвоєння досвіду. Адже, виконуючи у суспільстві важливу функцію з передачі історичної пам’яті, сприяють налагодженню якісно нової системи діалогу між минулим, сучасним і майбутнім.

Як важлива частина національної культурної спадщини, мемуари мають великий потенціал при створенні гуманітарних цифрових проєктів на базі бібліотек. Адже саме у фондах бібліотек зберігається найбільша кількість мемуарних наративів, які довгий час були недоступні через ідеологічні перепони (як найбільш популярний виклад національної історії) для широкого користувацького загалу. Демократичні зміни кінця

XX – поч. XXI ст. призвели до вибуху інтересу наукової спільноти та суспільства до мемуарних творів, що спричинило появу небувалої кількості робіт у науковому дискурсі [3], створення тематичних електронних бібліотек та ресурсів [5], активної імплементації спогадових видань у наукові каталоги провідних бібліотек України та світу [4]. Інформаційно-комунікаційний дискурс вивчення мемуарів актуальний та на часі. В українській історіографії ця проблематика найбільше представлена у працях автора [2–5].

Наразі в Україні немає єдиного цифрового ресурсу, який би акумулював у собі весь масив українського мемуарного наративу, до створення якого могли би долучитися бібліотеки України всіх рівнів та небайдужа громадськість. На шляху до реалізації цього проєкту закономірним видається підготовка наукового каталогу / реєстру «Українські мемуари», адже зараз ми зіткнулися з проблемою відсутності бібліографії українських мемуарів [2]. Йдеться не про складання списку (простого переліку) мемуарів, а про ґрунтовну науково-пошукову роботу з виявлення, систематизації та розширеного опису мемуарів, які розпорошені по різноманітних збірниках, часописах та періодичних виданнях. Поодинокі тематичні покажчики видавалися в Україні ще на початку XX ст. Так, першими власне реєстрами (бібліографією) вітчизняних мемуарів стали праці українських бібліографів І. І. Кревецького («Наша мемуаристика (1900–1910)» у Львівському літературно-науковому тижневику «Неділя» (Львів, 1911) та І. Т. Калиновича (у 1924 р. надрукував у часописі «Стара Україна» матеріал «Українська мемуаристика (Бібліографічний реєстр)», який згодом вийшов окремою відбиткою у Львові у 1925 р. з доповненнями та був перевиданий у 1991 р. у Едмонтоні (Канада). Сучасна бібліографія мемуарів представлена лише двома регіональними виданнями: «Харківщина в мемуарах, щоденниках і подорожніх записках з XVIII ст. до сьогодення» (Харків, 2011) та його продовження — «Слобожанщина в мемуарах, щоденниках і подорожніх записках з XVIII ст. до сьогодення» (Харків, 2016).

З огляду на відсутність бібліографії українських мемуарів та розуміння необхідності актуалізації проблеми, в Інституті біографічних досліджень НБУВ у відділ теорії та методики біобібліографії розпочато роботу над підготовкою науково-бібліографічного видання «Українські мемуари: анотований каталог книг» у серії ІБД «Джерела української

біографістики», що згодом має всі шанси перерости у більш глобальний цифровий мультимедійний проєкт «Український мемуарій».

Використання можливостей DH, насамперед мультимедійності: аудіо-, відеозаписи, статичний відеоряд (серед яких графіка (мальовані зображення), фото або скановані зображення тексту), 3D формат, можливість встановлення мережевих зав'язків, використання гіпертексту (спеціально виділених слів, які прив'язують до відповідних текстових фрагментів документа), гіперпосилань (дозволяє здійснювати перехід на інші сторінки сайту, відкривати які-небудь документи, запускати сторонні додатки) тощо дозволить значно розширити межі побутування цього унікального контентного наративу, користуватися яким зможе будь-хто, незалежно від локації. Потенціал DH надає можливість долучитися до наповнення проєкту унікальним мемуарним контентом бібліотек, архівів, музеїв, організацій та усіх охочих.

Успішна реалізація інформаційно-видавничого проєкту «Українські мемуари: анотований каталог книг» стане фундаментом для створення цифрового проєкту, що дасть можливість імплементувати ґрунтовну джерельну базу в розвиток багатьох напрямів соціогуманітаристики та зробить доступним зацікавленому читачеві величезний національний культурно-історичний пласт наративу, складником якого здебільшого є національно орієнтовані твори, автори яких усвідомлювали себе частиною української історії і намагалися донести це до своїх читачів. В іншому випадку ми віддаємо цей культурний спадок для використання в становленні та укріпленні чужої державності та культури. Однак проєкти такого формату вимагають об'єднання зусиль держави, спеціалістів із цифрових технологій та гуманітаріїв. Провідна роль бібліотек у такому проєкті сприятиме повнішій реалізації їх суспільної ролі, зростанню впливу як важливих осередків гуманітарної культури.

Список бібліографічних посилань

1. Буряк Л. І. Українська біографіка «плинних часів» // Українська біографістика. 2020. Вип. 19. С. 33–52. URL: https://doi.org/10.15407/ub.19.033.

2. Любовець Н. І. Бібліографія українських мемуарів: досвід та сучасні виклики // Українська біографістика. 2019. Вип. 18. С. 195–212. URL: https://doi.org/10.15407/ub.18.195.

3. Любовець Н. І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми // Українська біографістика. 2010. Вип. 7. С. 66–104. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_7_5.

4. Любовець Н. І. Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу «Українська мемуаристика» // Українська біографістика. 2013. Вип. 10. С. 417–430. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2013_10_27.

5. Любовець Н. Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 37. С. 602–615. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_37_53.

6. Ясь О. «Великі повороти» соціогуманітарного знання в історії історіописаннях XX ст.: українська проекція // Український історичний журнал. 2018. № 5. С. 107–136.

УДК 097:027.1](477)Розумовські

КНИЖКОВІ ЗНАКИ РОДИНИ РОЗУМОВСЬКИХ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ВИВЧЕННЯ БІБЛІОТЕКИ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО

Олійник Анастасія Василівна,
молодша наукова співробітниця
Національного історико-культурного
заповідника «Гетьманська столиця»
Україна, Батурин

Анотація. *Проаналізовано книжкові знаки родини Розумовських, що вказують на приналежність видань до їх родової бібліотеки. Висвітлюється важливість дослідження знаків приналежності з метою вивчення та реконструкції приватної бібліотеки Кирила Розумовського.*

Ключові слова: *суперекслібрис, книжкові знаки, К. Розумовський.*

Annotation. *The article analyses the book marks of the Razumovsky family, indicating the belonging of publications in their ancestral library. The article also highlights the importance of studying the signs of belonging in order to study and reconstruct the private library of Cyril Razumovsky*

Keywords: *superexlibris, book signs, K. Rozumovsky.*

Дослідження приватної бібліотеки не може включати лише пошук книг і аналіз їх змісту, натомість складається з багатьох факторів, серед яких і дослідження власницьких книжкових знаків. Аналіз таких позначень допомагає встановити походження та використання певних книжкових

пам’яток вирішити питання автентичності та фальсифікації, а також полегшує реконструкцію повних бібліотечних зібрань.

Сьогодні інформація про книжкові знаки родини Розумовських майже не висвітлена у наукових працях, а зустрічаються поодинокі згадки про екслібриси певних представників родини. Так, про знаки Льва Кириловича та Петра Кириловича Розумовських згадує П. Дружинін у праці «Геральдический суперэкслибрис XVIII – начала XX века в российских книжных собраниях» [3], а Л. Іжик – про екслібриси Петра Олексійовича у праці «Книжные знаки одесских библиофилов» [5].

Колекціонування приватних книжкових зібрань було родинним захопленням Розумовських. Після смерті Кирила Григоровича його книжкове зібрання було розділене між синами. Проте вивчення й відновлення його бібліотеки було б простішим, якщо б колекції синів та онуків були збережені. Тому при ідентифікації родинної бібліотеки можуть допомогти власницькі знаки: екслібриси[1], суперекслібриси[2], штемпелі[3], письмові книжкові знаки[4] тощо.

Під час дослідження книжкової колекції Кирила Розумовського автором було виявлено два види книжкових знаків гетьмана. Найчастішим знаком приналежності книги Кирилові Розумовському є його власноручний підпис: «Президент Граф Разумовский» або «President Comte Rasoumowsky». Одна з таких книг зараз виставлена на продаж у французькому книжковому магазині «Librairie Pierre Calvet» [6]. Також зустрічається й інший, більш витончений та унікальний знак. У фондовому зібранні Музею книги та друкарства України зберігається книга, прикрашена суперекслібрисом – відтиском прізвища та ініціалів Кирила Розумовського. На оправі видання М. Агентова «Открытие сокровенних художеств, служащее для фабрикантов…» золотим кольором витиснуто «Г. К. Г. Розумовський».

---

[1] Екслібрис – книжковий знак, який вказує на власника книги. Найчастіше екслібрис був у вигляді ярлика, який клеїли на форзац книги.

[2] Суперекслібрис – власницький книжковий знак, що наносився на поверхню книжкової палітурки.

[3] Книжковий штемпель – відтиск печатки із зображенням, або написом, який має вказувати власника книги.

[4] Письмовий книжковий знак – власноручний підпис власника, або уповноваженої особи, який має вказувати на власника цього видання.

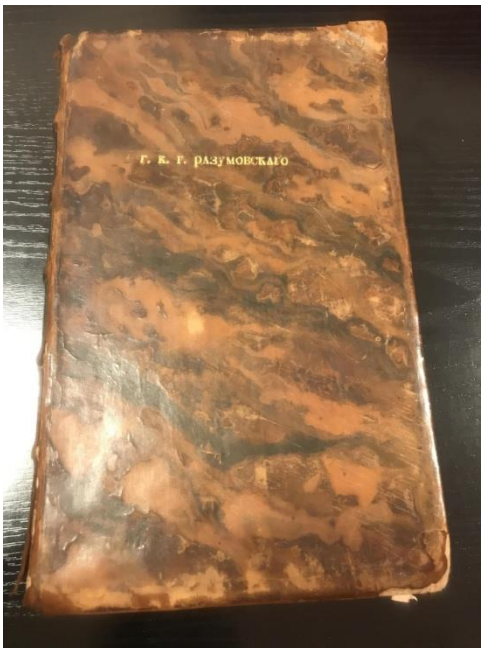

Підпис Кирила Розумовського на титульній сторінці книги «Novi commentarii academiæ scientiarum imperialis petropolitanæ»

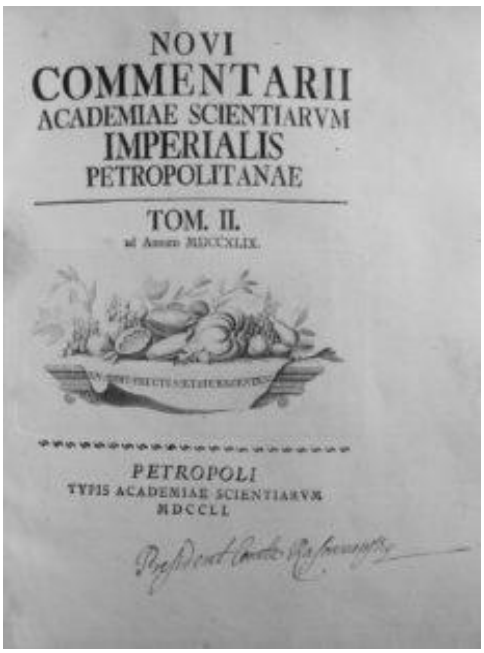

Витиснені ініціали Кирила Розумовського на книзі (з фондів Музею книги і друкарства України)

Своєю любов'ю до книг прославилися й сини гетьмана. Старший син, Олексій Кирилович, у власному маєтку на Гороховому полі (м. Москва) створив унікальну бібліотеку, де були зібрані рідкісні книги з ботаніки та природничих наук, велика нотна колекція, а також знаходилася значна частина бібліотеки його батька. Після смерті Олексія бібліотека була розграбована та розпродана [1]. Єдина збережена частина цієї колекції – нотна – зараз зберігається в НБУВ. У праці «Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського» Лариса Івченко дослідила цю частину колекції й детально її описала. Дослідниця припускає, що на службі в Олексія Кириловича було близько 8 бібліотекарів, і всі вони працювали за встановленим стандартом й намагалися писати уніфікованим почерком [4]. При дослідженні збірки Олексія Розумовського знайдено такі особистісні екслібриси:

1. Повний текстовий підпис «Из библиотеки Е. С. Графа Алексея Кириловича Разумовскаго»;

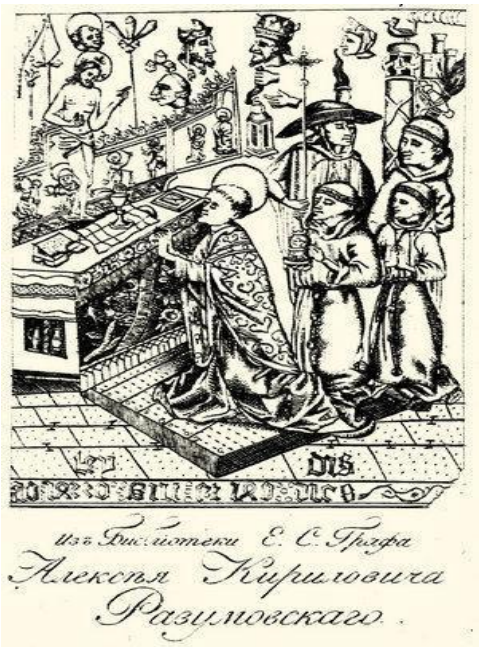

Підпис про приналежність книги Олексію Розумовському

2. Літери «A R», виявлено в нотному зібранні графа й символізують, скоріш за все, ініціали власника – Олексія (Alexis) Розумовського.

Другий син Кирила Розумовського, Петро Кирилович, не відзначився потягом до літератури та збирання книг. Але дослідник Петро Дружинін у приватному закордонному зібранні знайшов книгу О. Ґолдсміта «Векфільдський священник», яка на палітурці має суперекслібрис Петра Кириловича Розумовського. Цей суперекслібрис є гербовим, адже перегукується з гербом родини, має спільні риси: щитотримачі з непокритими головами, двоголовий коронований орел на щиті, у якого на грудях щиток із латою, пробитою впоперек стрілами, а також родинний девіз «Famam extendere factis» («Славу примножувати справами»). Але є й відмінності. Про приналежність цього суперекслібриса Петрові Кириловичу Розумовському вказують ордени Святого Станіслава та Білого Орла, зображені під геральдичним щитом. Під час дослідження кавалерських списків орденів П. Дружинін з’ясував, що цими орденами був нагороджений Кирило Кирилович Розумовський, але, враховуючи, що в родоводі Розумовських немає людини з таким ім’ям, а вказані роки життя співпадають з роками життя Петра Кириловича, то встановлено, що цей екслібрис саме Петра Розумовського [3].

Суперекслібрис Петра Кириловича Розумовського

Четвертий син гетьмана, Лев Кирилович Розумовський, мав велику бібліотеку у власному маєтку на вул. Тверській (м. Москва), але вона була знищена пожежею у 1812 р. До 2009 р. вважалося, що з бібліотеки графа не збереглося жодної книги. Та саме цього року П. Дружинін у своїй науковій роботі називає дві книги з бібліотеки Лева Розумовського, які мають два його гербові суперекслібриси. Перший з них (іл. 5) зображений на книзі «Природної історії» Ж.-Л.Л. Бюфона, що зберігається в бібліотеці О. Пушкіна в Інституті російської літератури РАН. Другий суперекслібрис (іл. 6) зображений на палітурці «Буколік» Вергілія зі зібрання Іноземного книжкового фонду Російської національної бібліотеки. Перелічені книжкові знаки дуже схожі між собою, а відрізняються лише формою хреста ордена Святого Володимира. Ураховуючи, що зображення нагороди різниться за формою подачі (європейська та російська), то припускається різне місце їх створення.

Суперекслібрис Льва Кириловича Розумовського з бібліотеки О. С. Пушкіна
в Інституті російської літератури РАН

За свідченням О. Васильчикова, онук Кирила Розумовського, Петро Олексійович, у власному маєтку в Одесі облаштував надзвичайну бібліотеку, що була продана на аукціоні після його смерті у 1839 р. [2]. Зараз доля цих видань невідома, але дослідники знайшли дві книги, що мають ознаки приналежності Петрові Олексійовичу. Ці видання зберігаються в фондах Одеської національної наукової бібліотеки. Перша книга – це ІІІ том повного зібрання творів М. Ломоносова кінця XVIII ст. [5]. Видання має наліпку-екслібрис з гербом родини Розумовських та підписом «Le Comte P. de Razoumowsky» («Граф П. Розумовський»). Ще одне видання – це ІІ том франкомовного видання XVIII ст., присвяченого військовій тактиці та дисципліні, французького автора Жизора. На цій книзі є печатний відтиск Петра Розумовського, де зображений гербовий щит Розумовських в овалі, оздоблений рослинним орнаментом. Унизу – підпис «C-te P. Razoumowski».

Суперекслібрис Льва Кириловича Розумовського з Іноземного книжкового фонду Російської національної бібліотеки

Традиції родини продовжив і правнук Кирила Розумовського, Каміл Львович, який довгий час збирав приватну колекцію речей, пов'язаних із родиною. Були серед них і книги. Частина цієї колекції досі зберігається у нащадків, а частина – в європейських музеях. Так, у колекції Сілезького музею (Чеська Республіка) зберігається екслібрис Каміла Розумовського (іл. 8) [7]. Створення цього зображення датується 1900 р., автором є німецький художник Адольф Здразіла (його ініціали зображені в лівому куті екслібриса). Також цей знак прикрашений трояндами і гетьманською булавою. У центрі, традиційно, гербовий двоголовий коронований орел, на грудях якого щит з пробитою латою, а також родинний девіз.

Відтиск печатки Петра Розумовського
(з фондів Одеської національної наукової бібліотеки)

Таким чином, відомості про віднайдені книжкові екслібриси розширюють можливості дослідження бібліотеки як Кирила Розумовського, так і його родини. Книги з бібліотеки нащадків гетьмана, що вважалися втраченими, дають нові перспективи у вивченні бібліотеки Кирила Розумовського, адже її значна частина зберігалася саме в нащадків. Дослідження книжкових знаків та приватних бібліотек родини гетьмана не є вичерпним та потребує подальшого вивчення.

Список бібліографічних посилань

1. Библиографические материалы: Опись книг, брошюр и статей библиотеки сенатора Н. П. Смирнова. Санкт-Петербург, 1898. С. 522.
2. Васильчиков О. О. Семейство Разумовских. Санкт-Петербург, 1800. С. 149.
3. Дружинин П. А. Геральдический суперекслибрис XVIII – начала XX века в российских книжных собраниях: источниковедческое исследование : дис. … канд. ист. наук: 07.00.09. Москва, 2009. 309 с.
4. Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя. Київ, 2004. 646 с.
5. Ижик Л. В. Книжные знаки одесских библиофилов. Одесса, 2014. С. 95.

6. Книжковий магазин П’єра Кальве. URL: https://pierre-calvet.fr/razoumovski-elisabeth-de-russie/.

7. Екслібрис Каміла Розумовського. URL: https://www.omnia.ie/index.php?navigation_function=2&navigation_item=%2F2024006%2FU_6533_G&repid=1.

УДК 929.5:[821.161.1.09Короленко+001-051(477)Вернадський]]

ДО РОДОВОДУ В. Г. КОРОЛЕНКА ТА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ДОКУМЕНТ ІЗ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В. Г. КОРОЛЕНКА

Ольховська Людмила Василівна,
провідна наукова співробітниця
Полтавського літературно-меморіального
музею В. Г. Короленка
Україна, Полтава

Анотація. *Проаналізовано документи, що зберігаються у різних архівах, зокрема у фондовій колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка. Документи дозволяють підтвердити родинні зв’язки видатних особистостей (троюрідні брати по батьківській лінії), а також їхнє спільне походження від роду миргородського козачого полковника Івана Короля, який жив у XVII ст.*

Ключові слова: *Іван Король, В. І. Вернадський, В. Г. Короленко, родовід.*

Annotation. *The article is sanctified to the theme of general genealogy of V. I. Vernadskyi and V. G. Korolenko. Investigational an author and the analysed documents from this theme, that is kept in different archives, in particular and in fund collection of the Poltava literary-memorial museum of V. G. Korolenko. Documents allow to confirm the cognation of personages (the second cousins are on paternal lines), and also their homogeny from the sort of the Myrhorod cossackcolonel Ivan Korol, that lived in XVII of century.*

Keywords: *Ivan Korol, V. I. Vernadskyi, V. G. Korolenko, genealogy.*

Видатний письменник-класик, редактор, журналіст, громадський діяч кінця XIX – початку XX ст. В. Г. Короленко (1853–1921 рр.) та видатний вчений, один із засновників та перший президент АН України, засновник першої наукової бібліотеки в Україні, яка нині носить його ім’я, В. І. Вернадський (1863–1945 рр.) мають спільне походження.

Рід Вернадських належав до українського дворянства, яке сформувалося в другій половині XVII ст. із представників козацької старшини. За однією з легенд, засновник цього роду мав польсько-литовське походження. Прадід В. І. Вернадського – запорізький козак Іван Вернадський – після знищення Запорізької Січі в 1755 р. переселився на Чернігівщину і став священиком у селі Церковщина Березенського повіту. 17 липня 1786 р. він був занесений до першої частини родовідної книги Чернігівської губернії.

Рід Короленків веде свій початок також від запорізького козака, активного учасника Визвольної війни українців – хорунжого Івана Короля. Він та Семен Короленко згадуються в урядовій книзі м. Миргорода за 1655 і 1656 роки. У Російському історичному архіві, у фонді Департаменту Герольдії Урядового Сенату (Ф. 1343, оп. 23, спр. 6971), зберігається справа про дворянське походження сім'ї Короленка. Зокрема, вказано, що Іван Король – полковник Війська Запорізького, учасник засідань Миргородського міського уряду у 1661 р.

У фондовій колекції Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка з перших днів його створення теж зберігається надзвичайно важливий архівний документ, що був раніше особистим документом родини В. Г. Короленка, власне, сімейною реліквією. Це копія Постанови Київського дворянського депутатського зібрання про внесення у дворянський родовід Київського намісництва Івана Короля в 6 частину полкових хорунжих Семена і Івана, військових товаришів – Івана і Петра Короленків та інших від 20 червня 1784 р. [5]. Копія документа датована 4 квітня 1835 р. Вірогідно, оригінальний документ кінця XVIII ст. не зберігся, що підвищує цінність цієї копії початку XIX ст.

Документ являє собою рукопис невідомого писаря чорним чорнилом на двох суцільних аркушах у клітинку, розмір 43,9×28 см. Підписи, клейма, печатки відсутні. Аркуші мають сліди згинів, на кутках аркушів є невеликі заломи. У цілому документ прекрасно зберігся. Іван Король мав сина Григорія, а Григорій – сина Якова (1760–1830 рр.)

Яків Григорович Короленко жив у Таганрозі, служив деякий час начальником митниці, вирізнявся діяльною вдачею та високим рівнем освіченості. У шлюбі народилися діти: донька Катерина, сини Панас та Максим. Панас Якович Короленко (1787–1860 рр.) – це дідусь Володимира Галактіоновича Короленка, а Катерина Яківна Короленко (1781–1844 рр.), у заміжжі Вернадська, – бабуся Володимира Івановича Вернадського. Дослідити родинні зв'язки неважко. Катерина та Панас – рідні брат і

сестра; їхні діти – Іван та Галактіон – двоюрідні брати, а вже третє покоління: два Володимири (вчений та письменник) – брати троюрідні.

Володимир Вернадський охарактеризував свою бабусю Катерину як «*енергійну жінку, наділену яскравим, вольовим характером*» [4, с. 20]. У родині Вернадських збереглися перекази, що Л. М. Толстой у романі «Війна і мир» змалював саме Катерину Яківну в образі «штаб-лікарської дружини», яка пробивалася з обозом до свого чоловіка [1]. Вчений у своїх спогадах про родичів також зазначав: «*Бабуся Короленка – з великої інтелігентної родини*» [2, с. 154]. У листі до сина Георгія, надісланого з Борового (Казахстан) 7 червня 1942 р., Володимир Іванович писав: «*Три мої і твої покоління предків були набагато вище середнього рівня як особистості. Моя бабуся захищала свої права і подала прохання Миколі І. Справу її надруковано в Архіві Державної ради*» [3, с. 63]. Дід Володимира Короленка, Панас, був колезьким радником, начальником Радзивилівської митниці у Волинській губернії. За сумлінну працю 22 вересня 1846 р. був нагороджений орденом Володимира IV ступеня.

Батько вченого – Іван Васильович Вернадський (1821–1884 рр.) – економіст, публіцист, видавець, викладач Київського, а після захисту докторської дисертації, Московського університетів. Батько письменника – Галактіон Панасович Короленко – юрист, служив повітовим суддею у Житомирі, Дубно, Рівному.

І В. І. Вернадський, і В. Г. Короленко вважали обов’язком кожної людини знати свій родовід. Володимир Іванович завжди підкреслював, що знання своєї генеалогії – один із шляхів пізнання світу. Усе своє свідоме життя видатний натураліст вивчав родинне минуле. За переказами, документами, свідченнями сучасників В. І. Вернадський ретельно простежив життя своїх пращурів.

Таке ж уважне ставлення до свого родоводу було притаманне і В. Г. Короленкові. Але Володимир Галактіонович цінував не своє шляхетне коріння, ставлячись до нього дещо іронічно, а духовну складову, яку накопичили старші покоління його роду.

В. І. Вернадський зробив перший автобіографічний нарис вже у 13 років. Згодом це стали цілеспрямовані пошуки матеріалу для автобіографічної книги – 39 величезних папок «Хронології». Так само ретельно збирав і накопичував матеріали про свій родовід В. Г. Короленко. Їх опрацювання привело до написання головної книги його життя – «Історії мого сучасника».

Історичне значення документу щодо родоводу двох синів України В. Г. Короленка та В. І. Вернадського вагоме. Документ дозволяє підтвердити їхню спорідненість (троюрідні брати по батьківських лініях) та спільне походження від роду миргородського козачого полковника Івана Короля, який жив у XVII ст. У травні 2021 р. науковими співробітниками була проведена робота з цим унікальним музейним предметом у контексті підготовки матеріалів до Державного реєстру національного культурного надбання.

Список бібліографічних посилань

1. Вернадский В. И. Фотоальбом / Сост. В. С. Неаполитанская. Москва, 1988. 240 с.
2. Вернадский В. И. Дневники: Март 1921 – август 1925. Москва, 1998. 214 с.
3. Вернадский В. И. «Я смотрю вперёд очень оптимистично...» (Письма к сыну и дочери) : [1942 г.] // Вопросы истории, естествознания и техники. 1993. № 4. С. 56–67.
4. Мочалов И. И. Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). Москва, 1982. 488 с.
5. Фонди ПЛММК А-2 № 491.

УДК 025.7/.9:[026:61]:027.1

ПРИВАТНІ БІБЛІОТЕЧНІ КОЛЕКЦІЇ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Правовєрова Лілія Леонідівна,
завідувачка відділу Національної
наукової медичної бібліотеки України
Україна, Київ

Анотація. *Розкрито особливі ознаки (екслібриси, автографи, дарчі написи тощо) у виданнях, що зберігаються у приватних бібліотечних колекціях Національної наукової медичної бібліотеки України.*

Ключові слова: *приватні колекції, фонд, медична бібліотека, екслібрис, конволют, дарчі написи.*

Annotation. *Special features (ex-libris, autographs, gift inscriptions, etc.) are revealed in the editions stored in the private library collections of the National Scientific Medical Library of Ukraine.*

Keywords: *private collections, fund, medical library, ex-libris, convolute, presentation inscriptions.*

За понад 90-річну історію діяльності Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) накопичено унікальні за своїм складом зібрання медичних творів друку. Документальний фонд становить майже 1,6 млн примірників від XVI–XVIII ст. до найновіших публікацій багатьма мовами світу. Слід зазначити, що ресурсна база ННМБУ – одна з найбільших в Європі система фондів літератури медико-біологічного спрямування і займає головне місце в системі державного довідково-інформаційного фонду медичної галузі.

Щорічно до фонду надходить приблизно 15000 прим. документів на різних носіях інформації: книги, періодичні видання, спеціальні види науково-технічної документації, аудіовізуальні матеріали, документи на електронних носіях. Серед такого різноманіття інформації варто виділити приватні колекції відомих українських вчених-медиків, подаровані книгозбірні в різні часи, і, які мають виключно важливу наукову, культурну цінність. Нині зберігається 41 приватна колекція вчених-медиків України. Більшість колекціонерів були не тільки постійними читачами бібліотеки, а й її вірними друзями і порадниками, і завжди розуміли значну роль медичної бібліотеки у формуванні інтелекту науковців-медиків. Сьогодні всі вони знані й поважні особистості.

У зібранні особових колекцій понад 20 тисяч примірників документів, які ретельно зберігаються та виокремлені в довідково-пошуковому апараті ННМБУ в персоналіях.

Частина зібрань надійшла ще за життя колекціонерів, інші передали родичі, як дар, за заповітом. Серед книг є багато рідкісних та цінних видань; є видання, які надруковано малим накладом, що робить їх бібліографічною рідкістю; є конволютні видання. Кожен конволют об’єднує від 20 до 60 документів. Так, у колекції Г. Ф. Писемського близько 1500 таких документів, серед яких є раритети XVII–XVIII ст. На кожному конволютному виданні красивим почерком Г. Ф. Писемського написано перелік документів, що входять до збірника.

Переважна частина видань із приватних колекцій має меморіальне значення: на документах є особисті печатки, екслібриси, автографи власників.

Екслібрис Л. А. Пирога

Екслібрис І. І. Даценко

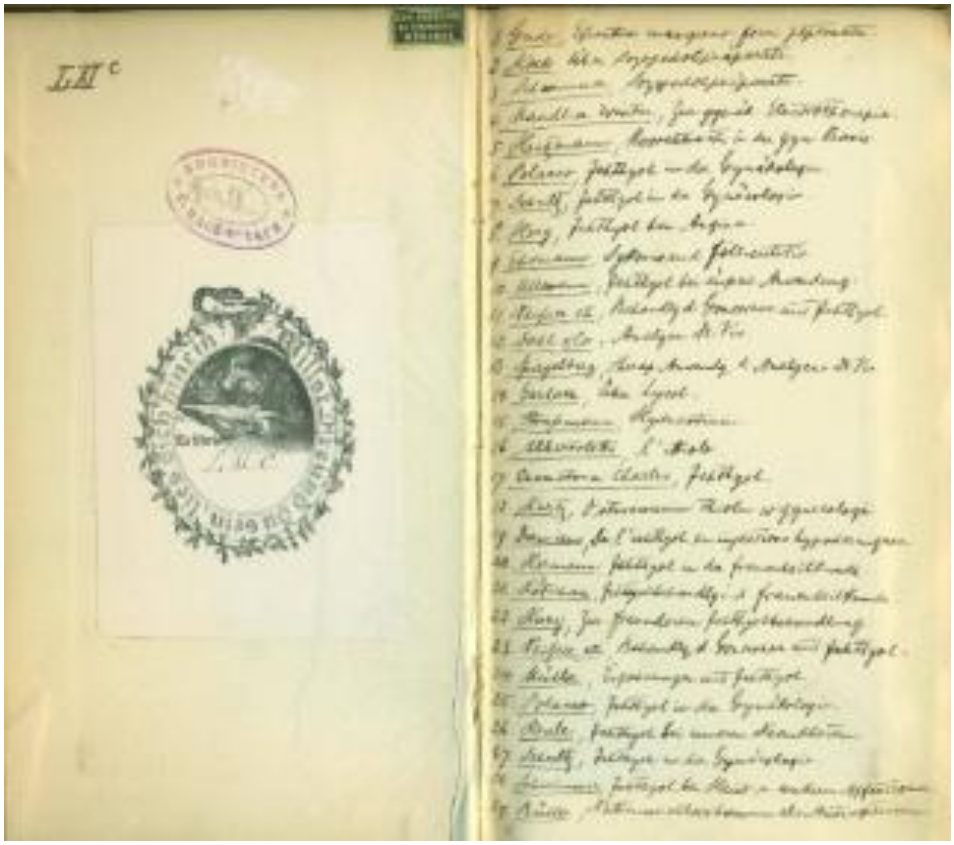

Екслібрис Г. Ф. Писемського

Сюжет екслібрису Г. Ф. Писемського нескладний – у колі зображений читач над розкритою книгою. По колу розташовані слова «Willst Freunddusein, liesdichhinein» (Хочешь быть другом – прочитай внутри), над колом змія над медичною чашею.

Цінним в колекціях є те, що значна частина книжок має автографи їх авторів – присвяти від діячів науки. Так, у колекції Я. П. Фрумкіна з дарчими написами було виявлено 204 примірники. Крім того, 91 книга з автографом самого вченого. Тут автографи В. Комісаренка – фізіолога, ендокринолога, академіка АН УРСР (1942); В. Протопопова – психіатра, академіка АН УРСР (1945) та багатьох інших. Дарчі написи розкривають наукові та дружні зв'язки вченого, у них подано високу оцінку його ролі в розвитку української психіатричної науки. Цікавою є книга В. М. Бехтерєва «Сознание и его границы» (Казань, 1888). На обкладинці прижиттєвого видання відомого вченого зберігся його автограф: «Многоуважаемому Николаю Быстрову от В. Бехтерева». Крім дарчих написів, часто зустрічаються помітки на полях, які зробив Я. П. Фрумкін чи попередні власники книг. На палітурці книги Э. Гельгорн, Дж. Луфбероу «Эмоции и эмоциональные расстройства» (1966) написані слова Андре Моруа: «Страдания, в которых мы неповинны, забываются, а угрызения совести проходят сквозь чувства и годы». У колекції Ю. Й. Бернадського присвяти від діячів науки знаходяться в 287 книгах. Дарчі написи розкривають наукові і дружні зв'язки вчених допомагають зрозуміти своєрідність таланту та привабливість особистості колекціонера. І, дійсно, саме з присвят можна дізнатися, що Ю. Й. Бернадському була притаманна вимогливість, справедливість, тактовність, дружелюбність, привабливість тощо.

У приватних колекціях є багато прижиттєвих видань вчених-медиків. Так, у колекції Г. Ф. Писемського зберігається унікальне прижиттєве видання М. І. Пирогова «Начала общей военно-полевой хирургии, взятые из наблюдений военно-госпитальной практики и воспоминаний о Крымской войне и Кавказской экспедиции», частина 1. Видана книга в Дрездені в 1865 р., має 400 сторінок. Передмова написана автором. Видання вперше вийшло в 1864 р. німецькою мовою. «Начала» – це виклад теорії військової медицини. І лише через рік в 1865 р. ця книга вийшла в Дрездені російською мовою, хоча німецький переклад робився саме з російського варіанту. Книга була написана М. І. Пироговим, коли він з 1862 до 1866 р. був за кордоном як керівник молодих російських учених, які підвищували кваліфікацію. Ця книга мала величезний успіх і

розійшлася досить швидко. Вона є керівництвом для військових хірургів всіх часів.

У цій же колекції привертає увагу підручник видатного хірурга-новатора, блискучого клініциста, найталановитішого з учнів і послідовника М. І. Пирогова, професора Київського університету В. О. Караваєва «Оперативна хірургія» (1885), якому належить заслуга популяризації методу знеболювання при хірургічних операціях. Цінним є видання «Отчет Бесплатной больницы цесаревича Николая для чернорабочих за 1-е десятилетие 1894–1904» (Київ, 1905). Містить цікаві біографічні відомості про засновників лікарні: сім'ю відомого українського підприємця-цукрозаводчика Миколи Артемійовича Терещенка — дружину Пелагею та сина Івана; відомого терапевта Євгена Афанасьєва, мецената Михайла Дегтярьова, підприємця-мецената Миколу Попова, які зробили значний внесок у розвиток цієї лікарні. У передмові підкреслено, що цю книгу Комітет лікарні присвячує «своему почившему основателю и попечителю с глубокой признательностью за те труды и жертвы, которые понесли они для осуществления высокой задачи – помогать бедным людям в их болезнях». Першу частину відкривають життєописи та фотографії засновників лікарні для малозабезпечених мешканців Києва. В окремих розділах представлено будівельні плани і креслення, опис лікарняних будівель, фінансові звіти, цифрові та статистичні відомості, статут лікарні. Наведено цікаві відомості про лікарський персонал за 10 років існування цього закладу. Друга частина подає праці співробітників лікарні. Серед авторів: Костянтин Сапежко, Олександр Косткевич, Володимир Нєдєльський та ін. На той час ця лікарня була сучасним лікувальним закладом із новітнім медичним обладнанням, сучасною системою парового опалення, унікальним обладнанням для парових пралень, з власною лабораторією та дезінфекційною камерою. Лікування та харчування було безкоштовним. З 1921 р. лікарню перепрофільовано у дитячу. Праця кладається з двох частин.

Немало прижиттєвих видань професора І. О. Сікорського, першого завідувача кафедри психіатрії Київського медичного інституту (1903–1918), батька відомого авіаконструктора, зберігається в колекції Я. П. Фрумкіна.

Особисті книжкові зібрання вчених-медиків належать до історико-культурних пам'яток, є прикрасою і гордістю бібліотечного фонду, безцінним джерелом для користувачів інформаційних бібліотечних ресурсів.

Варто зазначити, що книжкові колекції учених-медиків широко використовуються для глибокого наукового дослідження історії медицини, як медичними фахівцями так і спеціалістами бібліотеки. Результати досліджень оприлюднюються на наукових конференціях, у публікаціях в медичній та бібліотечній пресі, при проведенні масових заходів у бібліотеці, підготовці і виданні бібліографічних покажчиків тощо. Наразі триває вивчення та наукове розкриття нових особистих колекцій, які надходять в бібліотеку, аналізується їх склад.

Список використаних джерел

1. Павленко Р. І. Книжкова колекція Г. Ф. Писемського – невичерпне джерело знань / Р. І. Павленко, Л. Л. Правоверова // Палкий ентузіаст науки: до 150-річчя від дня народження Григорія Федоровича Писемського : біобібліогр. покажч. – Київ, 2012. – С. 46–57.
2. Правовєрова Л. Л. Благодійні акти відомих українських вчених-медиків: колекції, подаровані книгозбірні / Л. Л. Правоверова // Медик столиці. – 2020. – № 11/12. – С. 11–13.
3. Правовєрова Л. Л. Золотий фонд медичної думки / Л. Л. Правоверова // Ліки України. – 2005. – № 6. – С. 125–128.

УДК 094(031)(477)“17”

ПЕРШЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: «НОВІ АФІНИ…» БЕНЕДИКТА ХМЕЛЬОВСЬКОГО НА ПЕРЕХРЕСТІ ЧАСІВ

Соколов Віктор Юрійович,
головний бібліотекар
Національної бібліотеки України
ім. Ярослава Мудрого,
кандидат історичних наук
Україна, Київ

Анотація. *Здійснено історико-книгознавчий аналіз видання енциклопедичної праці Бенедикта Хмельовського «Нові Афіни…» та визначено його місце у репертуарі стародруків природничо-наукової тематики на території України у XVIII ст. Схарактеризовано особливості підготовки та змістовне наповнення цього багатотомного видання та його значення у поширенні знань та просвітництва.*

Ключові слова: *історія книги, популяризація знань, стародруки, енциклопедія, «Нові Афіни», Хмельовський, раннє Просвітництво.*

Annotation. *A historical and bibliographic analysis of the publication of the encyclopedic work of Benedict Khmelovsky «New Athens…» and its place in the repertoire of old prints on natural sciences in Ukraine in the XVIII century. The peculiarities of preparation and content of this multivolume edition and its significance in the dissemination of knowledge and education are described.*

Keywords: *history of the book, popularization of knowledge, old prints, encyclopedia, «New Athens», Khmelovsky, early Enlightenment.*

Одним з перших видань природничо-наукової тематики і першою універсальною енциклопедією, надрукованою на землях України, була публікація відомої праці Бенедикта Хмельовського (1700–1763) «Нові Афіни або Академія…», перший том якої був виданий польською мовою у Львові в друкарні Павла Гольчевського у 1745 р. Другий том вийшов 1746 року в друкарні Львівського єзуїтського колегіуму (тут було надруковане 2-ге видання цієї праці у 4-х т.; Львів, 1754–1756, третій і четвертий томи доповнювали відомості попередніх)[1]. Проте, видання П. Гольчевського було дещо біднішим у поліграфічному виконанні, ніж видання друкарні єзуїтського колегіуму. Обсяг другого видання праці становить понад 3000 сторінок у чверть аркуша (кожний том видання складався приблизно з 700–800 сторінок і мав багато книжкових прикрас). Відомості в енциклопедії були представлені не в алфавітному порядку, а згруповані за тематичними розділами.

З початку Просвітництва і дотепер багатьма вченими вважалося, що «Нові Афіни…» – це приклад наївності, певної неосвіченості та відсталості уявлень автора відносно рівня досягнень науки другої чверті XVIII ст. Ймовірно, з сучасної точки зору, можуть викликати посмішку деякі відомості, що пропонувалися в енциклопедії: *«Хвіст у півня іноді може бути зміїним», «Існують отруйні тигри», «Дракона вбити важко, але потрібно намагатися»* [5]. Незважаючи на те, що ця праця складена досить безсистемно, без чітких окремих розділів і була насичена різноманітними забобонами і застарілими середньовічними уявленнями

[1] «Nowe Ateny, Albo Akademija wszelkiej sciencyi pełna na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoriału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywkie rygowana» – «Нові Афіни або Академія всякої науки повна, на різні назви як на класи поділена, мудрим для запам'ятовування, недосвідченим особам для навчання, політикам для практики, меланхолікам для розваги створена».

про явища природи, вона займає важливе місце в книгодрукуванні на теренах України у XVIII ст. Зазначена праця Б. Хмельовського була, звичайно, певною компіляцією з різних стародавніх книг, за що осміяна як діячами Просвітництва другої половини XVIII ст., так і критиками пізніше, як характерний приклад застарілої методики створення наукових творів «темного середньовіччя»[1].

Через кілька десятиліть після публікації енциклопедія Б. Хмельовського отримала сумнівну популярність та була засуджена польськими просвітниками: автор був відзначений як академічний компілятор (його звинувачували навіть у плагіаті) та наївний мрійник. Б. Хмельовського критикували за численні помилки, повтори, спотворення фактів тощо. Такої критичної оцінки дотримуються також багато сучасних дослідників, проте слід пам'ятати, що Б. Хмельовський відображав стан науково-природничих, історичних, географічних та інших знань того часу певних прошарків населення країни. Крім того, часто автор використовував анекдотичні і сенсаційні історії в описі певних явищ і подій, що слугувало Б. Хмельовському засобом пробудження інтересу і зацікавленості до знань, науки, освіти та просвітництва в цілому. До того ж, зібрані в енциклопедії поширені у той час марновірства, забобони, приклади вірування у чаклунство, привидів та інші «потойбічні сили» є також певним джерелом знань про характер та особливості формування менталітету освічених прошарків Правобережної України першої половини XVIII ст.

У своїй енциклопедичній праці Б. Хмельовський вільно змішував сучасні для його часу наукові знання з застарілими уявленнями, з елементами фольклору та окультизму. Така синкретичність у формуванні світогляду пересічної освіченої людини того часу викликає певну зацікавленість сучасних дослідників, для яких автор пропонує захоплюючу подорож у сферу формування інтелектуального життя суспільства на ранньому етапі Просвітництва, оскільки становлення раціонального підходу у той період відбувалося часто з вірою у певні надприродні дива (наприклад, віра в існування драконів, циноцефалів (cynocephali – люди з головами собаки) та ін.). З цього погляду праця Б. Хмельовського продовжує традиції та особливості складання середньовічних бестіаріїв та інших збірників з «природничої філософії».

---

[1] Б. Хмельовський опрацював праці понад 100 авторів, переважно, античних та середньовічних.

Відносна «відсталість» автора, певною мірою, була зумовлена обмеженим (переважно – «класичним») колом використаних джерел, опублікованих, здебільшого, офіційною мовою науки того часу – латиною (автор добре знав і використовував видання, надруковані давньогрецькою мовою). Звичайно, латиною повідомляли і про нові досягнення науки, проте знання англійської та французької мов, якими на той час вже було опубліковано чимало прогресивних наукових праць, не завадило б Б. Хмельовському розширити коло наукових джерел для своєї енциклопедії. До того ж, автор зосереджував свою увагу у першу чергу на різноманітних збірниках та виданнях енциклопедичного характеру.

Утім, публікація енциклопедичної праці Б. Хмельовського відповідала щораз більшим потребам суспільства в подібній літературі [3]. Відомості, що подавалися з різних галузей знання (теології, астрології, астрономії, географії, історії, політики, математики, зоології, ботаніки, мінералогії, техніки, медицини та з інших наук), зібрані в одній книзі, були викладені доступною мовою для людей, які не мали спеціальної підготовки з тієї чи іншої сфери суспільної діяльності чи галузі науки. Навіть у такій «середньовічній формі» подання різноманітних відомостей про всесвіт та суспільство, Б. Хмельовський сприяв поширенню не тільки анекдотів та забобонів, а й природничих, медичних, технічних знань певного рівня.

Наприклад, «Нові Афіни…» Б. Хмельовського позитивно вплинули на поширення геліоцентричних ідей в навчальних закладах серед учнів та викладачів. Автор намагався неупереджено дати об’єктивні відомості про систему М. Коперніка [1]. Утім, відомості з астрономії та астрології чергуються з історичними нарисами, прикладами з природознавства та уроками математики, спогадами про рідкісні монети або супроводжуються мовознавчими екскурсами [4]. Невід’ємними від природничих знань у той час були також технічні науки, відомості з яких часто пропонувалися в працях з математики, фізики, астрономії тощо. Зокрема, у виданні першого тому «Нових Афін…» у друкарні П. Гольчевського (Львів, 1745) на с. 218–220 автором подаються відомості про статику або практичну механіку [2]. Тут автор дуже стисло розповідає про різні види машин, що були вже описані в працях Аристотеля, Бартоломея, Кардана та ін. Б. Хмельовський називає також 18 видів машин, які ще недостатньо використовувалися в Польщі. Серед них преси, верстати для обробки дерева, гідротехнічні машини та ін.

Безумовно, енциклопедичну працю Б. Хмельовського не можна трактувати як джерело цілком достовірної інформації. Проте, «Нові Афіни…» – це певний приклад наукових зусиль людини, наділеної пристрастю до просвітництва та передачі знань. Сам Б. Хмельовський, оцінюючи свою працю, дотримувався сенсу вислову Плінія Старшого (прибл. 22–79 рр. н. е.): «Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit» – «Жодна книга не може бути настільки поганою, щоб не допомогти хоча б якоюсь частиною». Енциклопедична праця «Нові Афіни…» принесла Б. Хмельовському неабияку популярність уже після його смерті, хоча він вважався автором в першу чергу релігійних творів і панегіриків[1].

Отже, «Нові Афіни…» Б. Хмельовського – це оригінальна збірка цікавих відомостей з різних галузей знань упереміш з міфами; опис реальних фактів, історичних свідчень, спостережень різних явищ природи всуміш з народними прикметами та забобонами. Незважаючи на те, що ще за часів епохи Просвітництва книгу було прийнято вважати символом розумової убогості «темної епохи», з цієї праці можна дізнатися про уявлення людей першої половини XVIII ст. щодо подій та розуміння явищ природи та суспільних процесів в античну, середньовічну епохи та часи раннього Просвітництва. Невипадково, що у 1966 р. «Нові Афіни…» Б. Хмельовського були перевидані в Польщі і викликали, як і раніше, певну зацікавленість дослідників.

Список бібліографічних посилань

1. Bienkowska B. Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umyslowej do konca XVIII wieku. Wroclaw, 1971. 293 s.
2. Chmielowski B. Nowe Ateny, Albo Akademija wszelkiej sciencyi pełna na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoriału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywkie rygowana. T. 1. Lvwów, 1745.
3. Historia nauki polskiej. T. 6. Wroclaw, 1974. 840 s.
4. Абрамович С. Д «Нові Афіни...» Б. І. Хмельовського в контексті зміни типу універсального компендіуму в епоху Просвітництва // Традиції і сучасні концепти енциклопедичної справи в Україні : колективна монографія. Київ, 2018. С. 14–21

[1] Бенедикт Хмельовський (1700–1763) походив зі шляхетного роду з Волині, закінчив Львівський єзуїтський колегіум, а потім Львівську духовну семінарію, по закінченні якої вчителював у Яблоновських (навчав сина Ю. Яблоновського). У 1725 р. він став ксьондзом, отримавши парафію на Люблянщині. У 1761 р. став каноніком Київської кафедри (церковної).

5. Альошин А. Невідомі волиняни: творець першої енциклопедії з Луцька. URL : www.hroniky.com/.../4917-ne-vidomi-volyniany-tvorets-pershoi-entsyklopedii-z-luts.

6. Альошин А. Риба-єпископ і песиголови. Хардкор із Луцька 18 віку // Хроніки Любарта. URL: http://www.hroniky.com/news/view/12861-ryba-iepyskop-i-pesyholovy-khardkor-iz-lutska-18-viku/.

УДК 027.54(4):[002.1+002.2]]

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОЛЕКЦІЇ ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ФОНДИ У КРАЇНАХ ПІВДЕННОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Удовик Володимир Миколайович,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Україна, Київ

Аннотація. *Аналізується документальна спадщина інституту президентства в країнах Південної та Центрально-Східної Європи, зокрема різноманітні форми організації зберігання документальних колекцій та забезпечення доступу до них.*

Ключові слова: *інститут президентства, президентські бібліотеки, країни Південної та Центрально-Східної Європи.*

Annotation. *The report analyzes the documentary heritage of the institution of the presidency in the countries of Southern and Central and Eastern Europe, in particular, various forms of organization of storage of documentary collections and providing access to them.*

Keywords: *presidential institute, presidential libraries, countries of Southern and Central Eastern Europe.*

Документальна спадщина президентської діяльності репрезентована великою кількістю різноманітних документів, які розподіляються як за видовою ознакою, так і за місцем зберігання та популяризації. Звичайно більшість документів та матеріалів функціонування інституту президентства зберігаються у державних архівах, але частина специфічних ресурсів, які відображають роль глави держави у політичному процесі,

його особисті документи, складають основу спеціалізованих бібліотечно-архівних колекцій, зокрема президентських бібліотек чи музеїв.

Сильна президентська влада на зразок США у країнах Європи урівноважується сильною позицією законодавчої гілки влади, можливо тому тут не склалася традиція окремого виділення архівних та бібліотечних фондів президентів країни. У європейських країнах колишнього соціалістичного табору після демократичних перетворень 90-х рр. XX ст. та реалізації низки економічних та суспільно-політичних реформ було не до створення музеїв чи бібліотек президентів.

Але все ж таки і в країнах Європи на початку XXI ст. простежується тенденція окремого збереження документального спадку глави держави. Застосовуючи сучасні інформаційні технології, ці спеціалізовані президентські зібрання все активніше популяризують власні інформаційні ресурси та порушують інтерес громадськості до постаті президента та часу його правління.

Проте, попри тривалий час функціонування президентських документальних фондів у країнах Європи, дослідження їх діяльності, організації інфраструктури, компаративіський аналіз на сучасному етапі знаходиться на недостатньому рівні.

Форми організації та збереження документальної спадщини президентів у кожній країні мають свої особливості та національні традиції, але все ж можна виділити типові моделі функціонування таких установ. Це, у першу чергу, приватні президентські бібліотеки на зразок бібліотек та музеїв, які функціонують у США. Так, американська модель була взята за зразок при організації президентських бібліотек у Чехії (Бібліотека Вацлава Гавела (www.vaclavhavel-library.org)), Литві (Бібліотека-музей В. Адамкуса (adamkuslibrary.lt)), Польщі (Інститут Леха Валенси (www.ilw.org.pl)), Португалії (Фундація Маріу Суареша (www.fmsoares.pt)) та ін. країнах. Функціонують також державні президентські бібліотеки, наприклад, Бібліотека Квіріналі Секретаріату Президента Італійської Республіки (https://www.quirinale.it/page/bib_home), головна мета яких забезпечення інформаційного супроводу президентської діяльності. Державні президентські музеї (Музей президентства Португальської Республіки (www.museu.presidencia.pt) та ін., які виконують головним чином меморіальну функцію збереження колективної пам’яті про видатних національних державотворців та політиків. Так, Музей президентства був відкритий у 2004 р. з метою популяризації ідеї президентства, ролі та місця цього інституту в політичному розвитку

країни серед громадськості та молоді зокрема, а також для стимулювання наукових досліджень архівних та музейних документів і матеріалів для повної реконструкції португальської новітньої історії.

Поряд з державними відзначимо й приватні та комунальні президентські музеї (Музей Президента Литовської Республіки К. Грінюса (http://www.marijampolesmuziejus.lt), Музей Б. Машаду (www.bernardinomachado.org) у Португалії тощо.

У більшості країн, де існують різні форми збереження документальної спадщини, були створені приватні фундації, іноді науково-дослідні інститути: Національна асоціація «Алессандро Пертіні» в Італії, Інститут Леха Валенси в Польщі, Інститут Вацлава Клауса в Чехії та ін., які займаються організацією збереження та вивчення спадщини президента, а також популяризацією їхніх ідей серед громадськості.

Переважна більшість інформаційних ресурсів, що входять до складу документальної спадщини інституту президентства європейських країн, знаходяться у приватних руках і використовуються для репрезентації періоду правління певного президента. Переважно, здійснюють управління приватними музеями та бібліотеками спеціально створені фонди (Фонд Алессандро Пертіні (www.fondazionepertini.it), Фонд Маріу Суареш (www.fmsoares.pt), Фонд Олександра Квасневського (www.kwasniewskialeksander.eu) та ін.). Приватні музеї чи бібліотеки, як правило, засновуються на батьківщині президентів, і їх представлення у сучасному інформаційному просторі залежить від ролі лідера у державному та світовому процесі.

Яскравим прикладом організації президентської документальної спадщини в країнах Центрально-Східної Європи є Бібліотека Вацлава Гавела. Ця приватна організація, створена на зразок американських президентських бібліотек для збереження архівної та літературної спадщини чеського президента, вивчення та популяризації. Як і в американських бібліотеках, тут зберігається і досліджується не лише документальні ресурси, пов’язані безпосередньо з В. Гавелом, а й ті, що висвітлюють головні історичні події ІІ половини ХХ ст. Бібліотека В. Гавела – це місце збереження та популяризації документів та матеріалів з новітньої історії Чеської Республіки, а також визначення місця і ролі лідера «оксамитової революції» та першого президента Чеської Республіки в утвердженні демократичних принципів державного управління та формування громадянського суспільства. Позиціонуючи себе не лише як бібліотека-архів, а як культурний інститут, спрямований на популяризацію

ідей В. Гавела та привернення уваги громадянського суспільства до обговорення актуальних проблем сьогодення, у бібліотеці організовуються дискусії на політичні та соціальні теми, читання, лекції та семінари тощо. Основу документальних фондів становить документальна спадщина В. Гавела, зокрема мистецькі матеріали, аудіо, відео та архівні документи з особистого архіву президента. Сьогодні перед бібліотекою стоїть завдання – перевести в цифрову форму всі документи та матеріали, що зберігаються, для полегшення доступу до них та залучення більш широкого кола користувачів та дослідників. До всіх електронних ресурсів є відкритий доступ після реєстрації на порталі бібліотеки.

Серед документів, представлених на порталі, присутні й матеріали, пов'язані з Україною. Це 171 документ, серед яких промови, привітання, матеріали конференцій, фото- та відеоматеріали, тости тощо за авторством самого В. Гавела або його соратників.

Для збереження документальних ресурсів та репрезентації їх широкому загалу, враховуючи розвиток сучасних технологій, але не створюючи при цьому матеріальний архів-музей, президент Болгарії 1997–2002 рр. Петр Стоянов вирішив організувати власний інтернет-портал (www.petarstoyanov.com). Меморіальний ресурс висвітлює переважно інформацію про життя П. Стоянова, а також відео- та фотоматеріали, що висвітлюють його діяльність на вищій посаді держави. Тут зібрана база всіх його виступів (1997–2001 рр.). Цей ресурс динамічний, постійно поповнюється актуальною інформацією, до якої причетний П. Стоянов, а також висвітленням у ЗМІ його сучасної політичної діяльності.

Отже, в країнах Європи для збереження документальної спадщини глави держави, зокрема інституту президентства, створюються та презентуються у інформаційному просторі спеціалізовані документальні зібрання (музеї, бібліотеки, меморіали). Контролюють та фінансують їх діяльність, переважно, однойменні фонди екпрезидентів. Приватні музеї чи бібліотеки, як правило, засновуються на батьківщині президентів, і їх представлення у сучасному інформаційному просторі залежить від ролі лідера у державному та світовому процесі. Найбільш яскравим прикладом цього є функціонування низки музеїв, меморіальних комплексів та освітніх інтернет-порталів у Португалії для пропагування історичних та культурних цінностей, ролі особистості та формування позитивного образу президента у молодого покоління португальців. У більшості європейських країн з парламентською або змішаною формами правління президенти рідко залишаються активними учасниками політичного процесу, а тому

займаються лише благодійною діяльністю й не створюють окремі від національного зібрання документальної спадщини.

Загалом, президентські документальні колекції були й залишаються джерелами пам'яті та пізнання історичної дійсності, а також візуальними уроками минулого. Президентські музеї та бібліотеки допомагають у реконструкції політичної історії та сприяють її популяризації і пізнанню широкими верствами населення.

УДК 091.5:027.53(477.53)ПОУНБ

ВИДАННЯ І АВТОГРАФИ (З КНИЖКОВОГО ФОНДУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО)

Федорова Марина Анатоліївна,
завідувачка відділу
Полтавської обласної універсальної
наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського,
член Національної спілки краєзнавців України
Україна, Полтава

Анотація. *Про знайдені автографи М. Сумцова, В. Короленка, М. Астряба, Б. Вельбеля та інших видатних діячів у фонді рідкісних і цінних видань Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського.*

Ключові слова: *дарчий напис, автограф, рідкісна книга, ПОУНБ.*

Annotation. *About the found autographs of M. Sumtsov, V. Korolenko, M. Astryab, B. Velbel and other prominent figures in the rare fund of Poltava OUNB named after I. P. Kotlyarevsky.*

Keywords: *gift inscription, autograph, rare book, POUNB.*

У Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. П. Котляревського (ПОУНБ ім. І. П. Котляревського), як головній культурній установі області, зберігається значна кількість книг з автографами, адресованими як бібліотеці, так і приватним особам та іншим установам. Переважну більшість книжкових пам'яток становлять видання, що зберігались у цій книгозбірні з часу її заснування. За весь час свого існування бібліотека комплектувалася з різних джерел. Колишня

Полтавська громадська бібліотека отримувала в дар і окремі видання, і книжкові колекції, поповнення фондів здійснювали приватні особи, а також багато закладів та організацій.

На сторінках видань можна знайти печатки установ «Библиотека Тульского губернського музея», «Земская управа Вологодская губерния», «Библиотека Архангельского общества изучения Русского Севера», «Бібліотека Полтавського вечірнього робітничого університету», «Білоруська державна бібліотека імені Леніна», «Книгозбірня Полтавського губпрофбуду», «Полтавський земський музей», «Библиотека Полтавской Духовной Семинарии», «Центральная справочная библиотека Нижегородского губернского стат. Бюро», книгозбірні Полтавського ІНО (інституту народної освіти), Полтавського Петровського кадетського корпусу, бібліотеки економічного відділу Полтавського губернського земства, бібліотеки Полтавського ремісничого училища, Вірменської обласної бібліотеки імені Мяснікяна, міської театрально-музичної бібліотеки й багато інших, а також приватних осіб — круглі печатки «Лікаря Олександра Несвіцького», «Власна бібліотека Володимира Рожка м. Луцьк». Зустрічаються шрифтові екслібриси: «Князь Григорий Платонович Трубецкой» (був дійсним статським радником, працював у Міністерстві внутрішніх справ, 1901–1902 рр.), «Петр Павлович Старицкий», конгревні тиснення «Павел Николевич Бражников».

Фонд бібліотеки поповнювався з обмінно-резервних фондів великих наукових бібліотек (Всеросійської публічної бібліотеки ім. В. І. Леніна (м. Москва), Державної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (м. Санкт-Петербург), ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Херсонської та Вінницької ОУНБ та ін). Про це свідчать і штампи бібліотек-фондоутримувачів, і штампи переобліків. На деяких виданнях розміщені екслібриси і штампи приватних колекцій та книжкових магазинів, автографи власників. Варто зазначити, що робота з виявлення автографів діячів науки, культури, історії та літератури у закладі триває, але ще не всі книжкові фонди та окремі колекції переглянуті й опрацьовані. Готуючи планову виставку «Книжковий інскрипт як факт книжкової культури» [1] до Всесвітнього дня книги та авторського права, вдалося знайти декілька дарчих написів, з якими пропонуємо ознайомитися нижче.

Дарчий напис Миколи Федоровича Сумцова – українського фольклориста, етнографа і літературознавця, доктора філологічних наук, видатного діяча у галузі вітчизняного музеєзнавства адресований саме бібліотеці: *«Въ Полтав. Обществ. библ. от профес. Н. Сумцова. 33 кн. и*

брошура». Цей напис міститься на окремому відтиску з журналу «Київська старовина» – праці М. Ф. Сумцова «Дума об Алексее Поповиче: посвящается памяти Ф. Г. Лебединцева» (Київ, 1894).

Ще одне цінне видання, подароване бібліотеці лікарем, засновником і першим головою Полтавського товариства лікарів Д. Д. Ахшарумовим – книга «Из моих воспоминаний 1849 года» містить дарчий напис: *«В Полтавскую общественную Библиотеку, – от автора. 6 ноября 1904 г. г. Полтава».*

Також є дарчі написи, адресовані іншим установам чи приватним особам, які так чи інакше були пов'язані з нашим краєм. Наприклад, зберігається у бібліотеці видання педагога та історика, краєзнавця і громадського діяча, дійсного члена Полтавської вченої архівної комісії Матвія Григоровича Астряба. Він родом з Лемківщини. У 1893 р. переїхав на Полтавщину, на батьківщину дружини в Лубни, де прожив до кінця життя. З 1920 р. працював завідувачем Лубенського архіву, був одним з організаторів з'їзду краєзнавців Лубенщини у 1923 р. Матвій Григорович був високоосвіченою людиною, справжнім ентузіастом дослідження історії рідного краю. Його праці друкувалися в «Киевской старине», «Матеріалах до української етнології». Деякі праці з історії Полтавщини XVIII–XIX ст. вчений опублікував у «Трудах Полтавської вченої комісії». На обкладинці видання «Столетие Лубенского высшего начального училища (1814–1914 гг.)» (Полтава, 1914) Матвій Астряб написав: «*В Бібліотеку Полтавской Духовной Семинаріи от автора*». До речі, воно оцифроване і повний текст розміщений на сайті бібліотеки [2].

Ще одне видання з написом і проханням адресоване бібліотеці Ставропольської сільськогосподарської дослідної станції. На книзі «Труды Полтавской Сельско-Хозяйственной опытной станціи» (Полтава, 1912) дарчий напис від укладача – Бенціона Мойсейовича Вельбеля (агрохіміка, керівника хімічної лабораторії Полтавської сільськогосподарської дослідної станції): *«Въ бібліотеку Ставропольской С. Хоз. Оп. Станціи от автора Б. М. Вельбеля. Съ просьбой обмена изданіями по адресу: Ново Александрія (Люблинск. Губ.)»* (орфографія збережена. – *Авт.*).

Віднайдені автографи викликали величезну цікавість у науковців Полтавського державного аграрного університету. Бібліотекарі представили свою знахідку на засіданні круглого столу, присвяченому 175-річчю від дня народження вченого-грунтознавця В. В. Докучаєва в травні 2021 р.

Перша знахідка – дарчий напис Олександра Івановича Скворцова – професора сільськогосподарської економії, помічника директора, першого виборного директора Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва, адресований Василю Васильовичу Докучаєву: *«Многоуважаемому Василию Васильевичу Докучаеву от автора*» на виданні «Скворцов А. Влияние парового транспорта на сельское хозяйство» (Варшава, 1890). Усім добре відомі зв'язки В. Докучаєва з нашим краєм, адже вчений протягом шести років (1888–1894) на запрошення Полтавського губернського земства очолював експедицію, що вивчала ґрунти, рослинність і геологічні умови Полтавщини. За його ініціативи було складено ґрунтові карти губернії, створено у Полтаві природничо-історичний музей.

Друга знахідка – інскрипт на виданні «Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественно-историческая часть: отчетъ Полтавскому губернскому земству. Вып. 12. Лохвицкій уѣздъ» (Санкт-Петербург, 1892): *«Дорогому Валериану Константиновичу Агафонову отъ составителя»*. Валеріан Костянтинович Агафонов – магістр мінералогії і геогнозії, асистент при кафедрі мінералогії у Санкт-Петербурзькому політехнічному інституті. Учень В. В. Докучаєва, однокурсник та близький друг В. І. Вернадського, з яким працював в експедиції В. В. Докучаєва у Полтавській губернії. У складі Полтавської експедиції В. В. Докучаєва досліджував ґрунти Прилуцького повіту, брав участь у багатотомному виданні матеріалів до оцінки земель Прилуцького повіту Полтавської губернії В. В. Докучаєва. Дарчий напис зробив укладач книги Костянтин Дмитрович Глінка – вчений-грунтознавець, доктор геолого-мінеральних наук (1906), професор (1896), академік АН СРСР (1927). Протягом 1906–1914 рр. очолював експедиції з вивчення ґрунтів низки губерній Російської імперії, зокрема Новгородської, Вологодської, Смоленської, а також Сибіру, Далекого Сходу та Середньої Азії. Запропонував класифікацію та першу в світі карту ґрунтів. Автор фундаментального підручника «Почвоведение». Наукова спадщина вченого зберігається у цінному книжковому фонді фундаментальної бібліотеки Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.

Всесвітньо відомий письменник, громадський діяч Володимир Галактіонович Короленко у статті «Война, Отечество и человечество (письма о вопросах нашего времени)» постає перед нами як правозахисник. Стаття вперше була надрукована у газеті «Русские ведомости» у серпні 1917 (№ 186, 188, 194, 196), витримала 11 видань

окремою брошурою та викликала широкий резонанс у суспільстві. У фонді бібліотеки зберігається брошура з інскриптом Володимира Галактіоновича: *«Глубоко уважаемому Андрею Петровичу Шимкову на добрую память от бывшего петровца В. Короленко».* Адресат – Андрій Шимков, народився в с. Михнівка Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Закінчив Полтавську гімназію, у 1860 р. – Харківський університет. А. П. Шимков був почесним мировим суддею Харківського повіту, а також у званні земського гласного по Харківському і Кобеляцькому повітах, гласним Полтавського губернського земства і Харківської Думи. З 1879 до 1890 р. був головою харківського Товариства поширення грамотності в народі. У 1899 р. призначений уповноваженим з сільськогосподарської частини в Харківській губернії. У травні 1904 р. А. П. Шимкова призначили директором Московського сільськогосподарського інституту. З 1909 р. був президентом полтавського Товариства сільського господарства, а також редактором полтавської газети «Хуторянинъ».

До речі, у Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка є такий самий примірник цієї книги, тільки автограф адресований Ользі Степанівні Волкенштейн, дружині лікаря Олександра Олександровича Волкенштейна.

У фонді рідкісних і цінних видань ПОУНБ ім. І. П. Котляревського зберігається книжка відомого археолога та музейного діяча Михайла Рудинського «Архітектурне обличчя Полтави» (Полтава, 1919). На форзаці – дарчий напис від автора: *«Вельмишановному Т. Т. Каминському 29/III 1925 Київ»*. Феодосій Тимофійович Камінський – краєзнавець, археолог, учасник Першої світової війни. З березня 1921 р. працював завідувачем секції музейно-екскурсійної роботи Політпросвіти, а з травня 1923 до 29 вересня 1929 р. – директором Миколаївського історико-археологічного музею. У 1954–1958 рр. – старший науковий співробітник Миколаївського краєзнавчого музею. Відтиск штемпелю на титульному аркуші дозволяє стверджувати, що книга знаходилася у фонді бібліотеки Миколаївського обласного краєзнавчого музею, а передана до Полтави, ймовірно, вже після смерті власника, тобто у 1980-х рр.

На збірнику «Опыт исследования промыслов сельского населения Полтавского уезда: статистическое исследование промыслов местечка Решетиловка» (Полтава, 1898) дарчий напис залишив автор Михайло Сосновський: *«Искренне уважаемым друзьям Ел[ене] Ив[ановне] и Евг[гению] Леоп[ольдовичу] Кавецким».* Його постать дуже цікава:

революціонер-народник, син чиновника, уродженець Полтавської губернії, у 1882 р. студент Київського, а з 1883 р. фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Брав участь у замаху на Олександра ІІІ. Перебував у засланні, повернувся до Полтави, був гласним міської думи. Після революціних подій переїхав до Ташкента, де працював головним бібліотекарем місцевого університету.

Друг М. Сосновського – Євген Леопольдович Кавецький – деякий час працював у Полтаві. Це відомий російський і радянський лікар-патологоанатом, психіатр, епідеміолог, доктор медицини, професор, ректор Самарського державного університету в 1923–1927 рр.

У Полтавській ОУНБ ім. І. П. Котляревського зберігаються видання, на яких містяться наліпки, а на титульних аркушах деяких – прямокутний штемпель у подвійній рамці з написом «ОтдѢлъ М. Е. Беккера». Книги з відділу Беккера легко відрізнити від інших, вони обгорнуті в однакові темно-коричневі палітурки і мають зазначені наліпки. Це переважно статистичні звіти, щорічники Полтавського губернського земства та губернської управи. Ознайомившись з матеріалами сайту Херсонської ОУНБ та деякими інтернет-джерелами, з’ясувалося, що Михайло Євгенович Беккер 36 років свого життя присвятив Херсонській громадській бібліотеці, і що саме йому бібліотека завдячує своїм розквітом. Це була людина енциклопедично освічена, книголюб, бібліограф-ентузіаст. Він був спочатку дійсним членом бібліотеки, а після обрання у 1891 р. до складу дирекції, упродовж 18 років брав активну участь в управлінні закладом. Після смерті М. Є. Беккера у 1909 р., відзначаючи його заслуги у розвитку самоврядування і громадської бібліотеки в Херсоні, на основі подарованої ним літератури було відкрито відділ з питань міського самоврядування і земських справ. З цією метою з каталогів виділена вся література і складено особливий її покажчик. Видано також покажчик відділу імені М. Є. Беккера, складений В. К. Шенфінкель.

Як бачимо, серед адресатів дарчих написів були відомі люди різних професій: лікарі і письменники, археологи та грунтознавці, поети і науковці. Їх давно вже немає серед нас, але з книг можна почерпнути письмові свідчення, які, без сумніву, є величезною цінністю для бібліотеки, а також відкривають невідомі чи забуті факти біографії дарувальників, що колись жили в нашому місті. Дарчі написи є оригінальним джерелом вивчення історії не лише бібліотеки, а й свідчать про ставлення до неї суспільства, про її престиж та значимість, показують

місце установи у культурно-науковому просторі громадського життя. А книги є пам'ятками книгодрукування й мають величезну історико-культурну цінність.

Список бібліографічних посилань

1. Калинове намисто : блог відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського. URL: https://poltavakr.blogspot.com/.

2. Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. П. Котляревського. URL: https://library.pl.ua/jirbis2/index.php?option=com_irbis&view=irbis&Itemid=115.

УДК 94-051(477)Багалій:[930+01+37]]

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ДМИТРА ІВАНОВИЧА БАГАЛІЯ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ, БІБЛІОГРАФІЇ, ОСВІТИ

Шумілова Анжела Віталіївна,
молодша наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Розглянуто постать відомого українського історика Дмитра Івановича Багалія. Відображено вагомий внесок вченого у розвиток історичної науки в Україні. Висвітлено його науковий доробок, який підкріплено великою кількістю ґрунтовних праць.*

Ключові слова: *Д. І. Багалій, український історик, науковий прогрес, бібліограф.*

Annotation. *The article considers the figure of the famous Ukrainian historian – Dmytro Bagaliy. The significant contribution of the scientist to the development of historical science in Ukraine is reflected. His scientific work is covered, which is confirmed by a large number of thorough works.*

***Keywords*:** *Bagaliy, Ukrainian historian, scientific progress, bibliographer.*

Творення Української держави потребує як глибокого дослідження і осмислення української історії взагалі, так і вивчення наукового доробку окремих видатних особистостей. Відображення та вивчення життя і

діяльності відомих науковців є посильним внеском у справу зміцнення національної науки, духовності українського народу, державних засад у цілому. Багато науковців нині добре відомі, хоча діяння цих неординарних людей неоднозначно оцінювалися за їхнього життя та і сьогодні трактуються по-різному. Особливе місце серед наукових напрямів займають питання історії. У літописі України є чимало представників, які відіграли особливу роль у розвитку вітчизняної науки. Серед них непересічна постать українського історика, філософа, громадського та політичного діяча, академіка Української академії наук, лауреата Уваровської премії, ректора Імператорського Харківського університету, Харківського міського голови, доктора історії Дмитра Івановича Багалія (26 жовтня [7 листопада] 1857 р. (Київ) – 9 лютого 1932 р. (Харків)).

Наукова спадщина вченого включає приблизно 350 публікацій: підручників, монографій, археологічних видань, статей з історії. Висвітлення постаті Д. І. Багалія як науковця потребує дослідження основних чинників формування його світоглядних переконань і життєвих цінностей. Важливим напрямом такого пошуку є аналіз наукових праць вченого. Доробку Дмитра Івановича судилося довге життя. Його праці витримали випробування часом та увійшли до золотого фонду української науки. Здобутки Д. І. Багалія стали надбанням усього світу. Ґрунтовне вивчення спадщини дає змогу комплексно дослідити його діяльність крізь призму особистості.

У наукове життя Д. І. Багалій увійшов як автор численних праць з історії Слобідської України, вагомих досліджень з історії міста Харкова та Харківського університету, життя і творчості Г. С. Сковороди [2]. З проголошенням незалежності України виникла потреба звернутися до цих досліджень. Було перевидано деякі праці науковця, зокрема «Історія Слобідської України» (Харків, 1990, 1993), автором передмови і коментарів виступив В. В. Кравченко; «Історія Слобідської України» (Харків, 2019), передмову та коментарі написав В. Л. Маслійчук. Особливої значущості набули фундаментальні монографії: «Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства» та два томи археографічних додатків до неї (1887), за яку вченому у 1888 р. було присуджено малу Уваровську премію; «Опыт истории Харьковского университета» у двох томах (1893–1904); двотомна «История города Харькова за 250 лет его существования» (1905–1912), написана у співавторстві з Д. П. Міллером, а також перше наукове видання творів славетного українського філософа Г. Сковороди та дослідження з

української історіографії. Слід зауважити, що Д. І. Багалій двічі публічно у 1901 і 1905 рр. виступав проти цензурних обмежень української мови [1].

Ретроспективний погляд на наукову діяльність Д. І. Багалія відновлює ще одну грань талановитого історика. Професійне зростання формувало Дмитра Багалія також як фахового бібліографа. Його інтерес до бібліографії на початку наукової роботи підтримували і направляли В. Б. Антонович, В. С. Іконніков, П. С. Єфименко, «бібліографічна обізнаність» яких вражала молодого історика. Уже перші наукові праці вченого відзначалися розгалуженим бібліографічним матеріалом. Д. І. Багалій створив власну бібліографічну базу, самостійно розробив і видав бібліографічний покажчик «Сочинения, материалы, статьи и заметки, относящиеся к истории Слободской Украины» (Харьков, 1891), який вийшов у двох випусках з інтервалом у шість років (1885, 1891).

Д. І. Багалію належить низка бібліографічних праць, зокрема, оглядів, списків, рецензій на бібліографічні покажчики. Серед них – бібліографічні праці про Г. С. Сковороду: «Сочинения Григория Саввича Сковороды, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем» (1894), «Издание сочинений Г. С. Сковороды и стоящие в связи с ними исследованиями о нем» (1914) та «Библиографический указатель разысканий о Сковороде» (1926). У доробку Д. Багалія – огляди літератури про Харківську губернію за 1880–1885 рр. і 1885–1890 рр. Науковець велике значення надавав повноті матеріалів у бібліографічних покажчиках і наявності в них допоміжних покажчиків [4].

Упродовж свого життя вчений брав активну участь у реформуванні вищої освіти в Україні. Послідовно захищаючи українські національно-культурні інтереси в суперечливих умовах радянської влади, Д. І. Багалій радо вітав поступове відродження українського культурного життя. Дороговказом йому завжди слугували ідеї прогресу, віри у творчі можливості людського генія, майбутнє торжество розуму, науки й освіти.

На особливу увагу заслуговує робота щодо створення Української Академії наук (УАН). Після від'їзду з Києва В. І. Вернадського Д. І. Багалій деякий час виконував обов'язки президента Академії, був обраний першим віцепрезидентом УАН і першим головою її історико-філологічного відділення. З 1919 р. академік входив до складу комісії зі створення Національної бібліотеки УАН з титулом «Національна бібліотека» та назвою «Всенародна бібліотека України» (протокол спільного зібрання УАН № 25 від 3 травня 1919 р.), виконував обов'язки її голови [3]. У період денікінської окупації повернувся до Харкова.

Зі становленням радянської влади активно виступав як організатор науки, вищої школи, архівної справи. Входив до колегії консультантів при Наркомосі УРСР з розробки програми реформи вищої школи.

Життя з кожним роком висуває нові завдання в галузі науки та культури. Розвиток суспільства неможливий без підвищення інтелектуального рівня населення. Фонди друкованих видань НБУВ є національним скарбом країни, культурним і науковим надбанням, неоціненним історичним бібліографічним джерелом і ґрунтовною джерельною базою для багатовекторних досліджень, зокрема для дослідження життя країни та видатних особистостей. Склад документів у фондах НБУВ всебічно репрезентує комплекс джерел наукового та біографічного характеру. Серед доволі широкого спектру документів найбільш притаманними для характеристики наукової діяльності вчених є їхні наукові праці, представлені здебільшого монографіями, брошурами, статтями, доповідями, відгуками, рецензіями на наукові праці вчених, конспектами лекцій тощо. Діяльність особистостей значною мірою визначає розвиток суспільства.

Виявлення відомостей про публікації Д. І. Багалія та літературу про його життя і діяльність є однією із важливих складових забезпечення біобібліографічних досліджень. На основі цих відомостей укладаються біобібліографічні (загальні та персональні) покажчики. Укладені за науково-обґрунтованою методикою, вони є джерельною базою подальших наукових та біографічних досліджень.

Д. І. Багалій належав до тієї когорти вчених, у науковій діяльності яких бібліографія займала важливе місце. Його власний бібліографічний доробок потребує поглибленого дослідження як істориків науки, так і бібліографознавців. Аналіз джерел з 1878 до 2021 р., які містять бібліографічні відомості про праці академіка Д. І. Багалія та публікації про його життя і діяльність, серед яких «Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п’ятдесятих роковин наукової діяльності» (1927), біобібліографічний покажчик «Дмитро Іванович Багалій – професор Харківського університету» (1992), науково-допоміжний покажчик «Перші академіки (дійсні члени) Української Академії Наук: до 100-річчя НАН України» (2018), дає підстави говорити про необхідність підготовки нового персонального покажчика вченого, що виявить розширений діапазон досліджень науковців. Опрацювання масивів первинної та вторинної інформації співробітниками відділу науково-бібліографічної інформації

НБУВ надало можливість написання колективної монографії «Засновки і президенти Національної академії наук України: історико-бібліографічне дослідження», яка буде невдовзі опублікована. Один із розділів складають «Матеріали до біобібліографії Д. І. Багалія (1878–2020 рр.).

Яскравий образ українських вчених – неперевершених організаторів науки, найдостойніших громадян своєї Батьківщини, яким є й академік Д. І. Багалій, – назавжди збережеться у вдячній пам'яті багатьох поколінь.

Список бібліографічних посилань

1. Калінічева Г. Багалій Дмитро Іванович (1857–1932): історик, громадський діяч // Видатні постаті України : біогр. довід. / Г. В. Щокін, М. Ф. Головатий, В. А. Гайченко [та ін.]. Київ, 2004. С. 51–57.

2. Кравченко В. В. Дмитро Іванович Багалій та його доба // Дмитро Іванович Багалій – професор Харківського університету : біобібліогр. покажч. Харків, 1992. С. 4–7.

3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/.

4. Щербініна О. П. Бібліографія в науковій спадщині Д. І. Багалія // Вісник Харківської державної академії культури. Харків, 2001. Вип. 4. С. 49–64.

УДК 097:[001-051Полінський:378.4(474.5)]:027.54(477.411)НБУВ

КНИГИ ПРОФЕСОРА ВІЛЕНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ М. ПОЛІНСЬКОГО: МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ТА АТРИБУЦІЇ КНИЖКОВИХ ЗНАКІВ

Якубова Тетяна Анатоліївна,
наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського
Україна, Київ

Анотація. *Містяться матеріали про бібліофільські уподобання професора Віленського університету М. Полінського Розглядаються книжкові знаки на книгах авторства М. Полінського з фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.*

Ключові слова: *книжкові знаки, бібліотечні фонди, атрибуція.*

Annotation. *The article contains historical material on the bibliophilic preferences of Professor M. Polinsky of Vilnius University. Book marks on books by M. Polynsky from the collections of the Library Collections and Historical Collections Department of the Institute of Book Studies of the Vernadsky National Library of Ukraine are considered.*

Keywords: *book marks, library holdings, attribution.*

У фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІК НБУВ) зберігаються книги видатного польського вченого Міхала Пелка-Полінського. Ці польські наукові видання з унікальними книжковими знаками тривалий час залишалися поза науковим обігом та потребували книгознавчих досліджень. Такі дослідження цінних видань, зокрема книг М. Полінського, пожвавилися в зв'язку з цифровізацією, що дає можливість використовувати електронні ресурси для атрибуції цінних видань та книжкових знаків на книгах М. Полінського, ввести описи унікальних книг вченого в електронні каталоги, популяризувати їх на сторінках електронних виставок.

Міхал Пелка-Полінський (Michał Pełka-Poliński) (1784−1848) − математик і фізик, професор математики Віленського університету. У рукописному відділі Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зберігаються нумізматичні замітки професора М. Полінського, придбані у 1917–1918 рр. у дослідника минулого Варшави, літературного критика Теофіла Гомулицького в складі 166 рукописів у 101 томі. Рукописи були опрацьовані та проаналізовані Казимиром Тишковським − бібліографом Львівської бібліотеки Осолінських у Львові [7; 3].

Тривалий період свого життя М. Полінський присвятив себе бібліографічним та історичним дослідженням, перш за все в історії математико-фізичних наук й освіти. Він збирав книги, переважно видані в Литві. Він також зібрав нотатки з історії університету та різних галузей науки. У 1836–1840 рр. видавав у «Образах і трибунах науки» («Wizerunkach i Rostrząsaniach Naukowych»), іноді анонімно, результати своїх бібліографічних досліджень у галузі давньопольської літератури та наукової бібліографії. Його досягнення в області бібліографічних пошуків високо цінувалися істориками, бібліотекарями і бібліографами, також він збирав польські гравюри, медалі, нумізматику.

Колекція М. Полінського містила кілька тисяч томів і назв, включаючи старі відбитки, листівки, календарі та панегірики; крім того, гравюри та рукописи. У бібліотеці Литовської Академії наук у Вільнюсі є

рукопис, який містить каталог бібліотеки М. Полінського. Деякі матеріали та відбитки з колекції були подаровані Товариству Музею науки і мистецтва у Вільнюсі (пізніше бібліотеці Товариства друзів наук), деякі продавались бібліофілам. Про бажання М. Полінського, що один із синів його зятя, Валеріана Горського, мав присвятити себе науці і взяти на себе управління бібліотекою, йдеться в заповіті В. Горського, який написаний 15 жовтня 1862 р. у Вільнюсі. В. Горський зазначав, що бібліотека ставиться під захист усіх його синів, буде дозволено продавати її після спільної ради, якщо це буде на користь литовської провінції.

Після смерті М. Полінського колекції стали власністю його зятя Валеріана Горського, а через роки рукописна спадщина М. Полінського потрапляє до бібліотеки князів Чарторийських. У 1938 р. рукописи М. Полінського були опрацьовані і в 1939 р. передані університету Стефана Баторія у Вільнюсі. Також було зроблено список рукописів і підписів у спадщині М. Полінського в колекціях бібліотеки Литовської академії наук у Вільнюсі та рукописному відділі бібліотеки Вільнюського університету [2].

Книги М. Полінського зберігаються у фондах бібліотеки університету Св. Володимира, розділ «РОКИ», фондах колекції «Бібліотека Волинського ліцею», фонді літератури польською мовою зазначеного відділу ІК НБУВ. Для вивчення та атрибуції книжкових знаків на книгах М. Полінського залишається важливим їх джерелознавчий матеріал.

Книга М. Полінського «Początki trygonometryi płaskiej» середнього формату, оправа з коричневого картону [5]. На титульному аркуші знаходиться бібліотечний шифр розділу «РОКИ» бібліотеки університету Св. Володимира, написаний олівцем: «1881–1124». У нижній частині титульного аркуша – овальна фіолетова печатка університетської бібліотеки, на якій містяться зображення двоглавого орла та напис «Бібліотека Императорского Университета Св. Владимира». Також у книзі є таблиця з геометричними малюнками.

З 1836 р. і до 1895, коли було проведено структуризацію фонду бібліотеки Св. Володимира та виокремлено літературу за галузями знань, окреслено частину з назвою «РОКИ» [1]. У цей період у бібліотеці відображалася література, що надійшла упродовж календарного року. У кожному календарному році виданню, що надійшло до бібліотеки, присвоювався порядковий номер, залежно від тематики твору, мови, якою надрукований твір.

Розглянемо книгу М. Полінського «O geodezyi», яка зберігається в колекції «Бібліотека Волинського ліцею» [4]. Книга в м'якій голубій обкладинці, на якій чорними чорнилами зроблено напис: «Do biblioteki Gymnazyum Wolyńskiego Autor ofiaruje». У книзі міститься таблиця малюнків до університетського курсу геометрії.

Дві книги М. Полінського зберігаються у фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ. Фонд літератури польською мовою НБУВ можна вважати видатним слов'янським бібліотечним фондом, що налічує 90983 бібліотечні одиниці літератури польською мовою з різних галузей знань. У цьому фонді зберігається книга М. Полінського «Początki trygonometryi płaskiej» [6]. Книга малого формату. Обкладинка картонна, зеленого кольору. На корінці книги золотистою фарбою геометричний орнамент. Форзац світло-зеленого кольору. На форзаці чорними чорнилами маргінальний напис «Tytus Kopyowsky». Також на форзаці розміщено старий шифр книги: «1091 − № 37 отд 9 Гл 9».

На титульному аркуші зазначено, що ця книга авторства Міхала Пелка-Полінського − доктора філософії, вчителя математики Віленської гімназії. На звороті титульного аркуша книги містяться відомості (2 серпня 1816 р., Вільно) професора Х. І. К. Ходані − члена Комітету цензури про те, що книгу надруковано за умови передачі одного екземпляра до Комітету цензури, одного екземпляра до міністерства освіти, двох екземплярів до Імператорськрї публічної бібліотеки, одного екземпляра до Імператорської Академії наук.

У фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ також зберігається примірник книги М. Полінського «O geodezyi» (ІЗ пол. В 4001) [4]. Книга середнього формату. Обкладинка з коричневого картону. На корінці − назва книги, надрукована золотистими літерами. На звороті титульного аркуша − відомості від професора Захаріуша Немчевського, члена Комітету цензури (Вільно, 26 березня 1816 р.). Повідомляється, що книга друкується за умови передачі одного екземпляра до Комітету цензури, двох екземплярів до Департаменту міністерства освіти, двох екземплярів до Імператорської публічної бібліотеки, одного екземпляра до Імператорської Академії наук.

Видання М. Полінського є цінними книжковими пам'ятками та внесені в електронний каталог САБ «ІРБІС 64» НБУВ. М. Полінський дарував свої книги бібліотеці Віленського університету. Книги вченого та

його автографи є також у фондах бібліотеки Литовської АН, вони внесені в електронний каталог цієї бібліотеки.

З джерелознавчого матеріалу книжкових знаків на книгах М. Полінського із зазначеного відділу ІК НБУВ можна дізнатися відомості про їх власників, побутування книг на теренах Російської імперії в XIX ст., залишаючи перспективи для подальших книгознавчих досліджень.

Список бібліографіцчних посилань

1. Колесник Е. А. Книжные колекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. Киев, 1988. С. 11.
2. Bartnicka K. Człowiek Uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783–1848): kariera akademicka ubogiego szlachcica na Uniwersytecie Wileńskim. Część I. // Rozprawy z Dziejów Oświaty. T. XLI (41). 2002. S. 75–91
3. Matvijiŝyn Jaroslav. Tyszkowski K. (1894−1940) en lvivaj Universitato kaj Ossolineum S. 113. URL : https://www.academia.edu/33563063/.
4. Polinski M. P. O geodezyi. w Wilnie, 1816. 58 s.
5. Polinski M. P. Początki trygonometryi płaskiej. w Wilnie, 1828. 80 s.
6. Polinski M. P. Początki trygonometryi płaskiej. w Wilnie, 1816. 80 [9] s.
7. Zbiór rękopisów Wiktora Gomulickiego w Bibliotece Zakładu Narodowego im Ossolińskich we Lwowie // Kwartalnik Historyczny. 1925. R.XXXIX, Vol. 1. S. 317−321.

МОЛОДІЖНА ПЕЧА-КУЧА «БІБЛІОТЕКА: PRO ET CONTRA»

УДК 021:930.85]:316.77](477)

ЯК БІБЛІОТЕКИ РОЗВИВАЮТЬ КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ГРОМАДИ

Сириця Валерія Євгенівна,
провідна бібліотекарка
Березівської бібліотеки-філії
Комунального закладу
«Пісочинська публічна бібліотека»
Україна, Харків

Анотація. *Розглядається питання розвитку культурного життя громади за допомогою бібліотек, представлено різні форми роботи.*
Ключові слова: *бібліотека, громада, бібліохаб, ініціативна група.*

Annotation. *The question of the development of the cultural life of the community with the help of libraries is considered, various forms of work are presented.*
Keywords: *library, community, library hub, initiative group.*

Бібліотеку звикли сприймати як заклад, де можна взяти книгу чи почитати періодичні видання. Насправді ж бібліотеки є базовим елементом культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури країни. Вони мають задовольняти запити людей.

Одним з вимірів залученості бібліотек у процеси соціальної інтеграції є можливість надання допомоги вразливим категоріям громадян: безробітним, людям з особливими потребами, безпритульним, біженцям та вимушеним переселенцям, громадянам з низьким рівнем доходів. Бібліотеки завдяки своїм беззаперечним перевагам, таким як авторитетний статус, досвід масового обслуговування, кадровий та матеріально-технічний ресурс, фундаментальність і системність, можуть стати унікальними центрами для розробки та впровадження нових підходів до вирішення проблеми соціальної та інформаційної нерівності.

В Україні починають активно створюватися хаби. Бібліохаб – це епіцентр соціокультурних подій, інформаційний центр, територія

креативного навчання, самовираження і комунікації, спілкування та дозвілля, майданчик громадянської активності членів громади.

У селищі Березівка є ініціативна група молоді «Сила», яка плідно співпрацює з Пісочинською публічною бібліотекою. Спільно організовуються акції допомоги, поїздки до військових госпіталів та дитячих будинків, ставляться вистави, казки. Улітку організовували дитячий квест, чимало завдань базувалося на знанні книг. Крім того, було проведено психологічний тренінг «Stop булінг!» для школярів. У перспективі – допомага жінкам, що потрапили в складні життєві обставини і потерпають від домашнього насилля. Для цього планується створення електронного ресурсу з корисними психологічними порадами. Також варто приділити увагу колишнім засудженим, які потребують соціальної підтримки та реабілітації, проводити психологічні тренінги для наркозалежних, надавати онлайн консультативну допомогу фахівців їм та їхнім родинам.

Зараз працівники бібліотеки продовжують навчати людей старшого покоління основам роботи на персональних комп'ютерах та орієнтуватися в інтернеті, а також приділяють увагу дітям шкільного віку, навчають їх створювати презентації, правильно писати реферати.

Важливим напрямом діяльності бібліотек є краєзнавча робота. Тому у бібліотеці створено фотогалерею «Подорож минулим Березівки», оформлено стенд «У нашому краї цвітуть вишиванки». Планується відкриття музею «Березівська скарбниця», для якого зібрано багато цікавих старовинних експонатів.

Пісочинська ОТГ – сильна, дружна, сучасна громада. Працівники бібліотеки активно беруть участь в усіх культурно-масових заходах, постійно інформують користувачів про розвиток громади, досягнення в усіх сферах діяльності. Висвітлюються новини на сторінках газети «Пісочинські вісті», інформація про якісні зміни після об'єднання, збираються відгуки читачів щодо діяльності місцевої влади і залучення мешканців до місцевого самоврядування.

На нашу думку, для того щоб люди були більш обізнаними та збільшити кількість читачів, треба впроваджувати такі форми роботи:

– створити віртуальний книжковий подіум «Fashion-читання» та блогу для спілкування «людей, які читають»;

– проводити вуличне бліц-опитування з відеозйомкою «Book-симпатія»;

– організувати фотоконкурс для молодіжної аудиторії «Моя улюблена книга»;

– проводити зустрічі-дискусії з творчою інтелігенцією громади «Книжкові пристрасті успішних людей»;

– підготувати інтерактивну читацьку конференцію «Читання як складова іміджу молодої людини».

Процес трансформації бібліотек непростий, ресурсномісткий і тривалий, та якщо мати бажання й докласти зусиль, можна створити сучасні бібліотечні простори, які зможуть скласти гідну конкуренцію світовим аналогам і зробити життя громади більш цікавим, насиченим, що принесе величезну користь.

УДК 024:028.5]:004.928]

АНІМАЦІЙНИЙ МАЙДАНЧИК «MEDIA KIDS»: КОНЦЕПТ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОСЛУГИ

Копанішина Надія Василівна,
провідна бібліотекарка
Центральної бібліотеки ім. І. С. Тургенєва
Україна, Харків

Анотація. *Презентовано інноваційну послугу «Анімаційний майданчик "Media Kids"».*

Ключові слова: *інноваційна послуга, мультиплікація, мультимедіа, бібліотека «третє місце», бібліотека твій простір, сучасна бібліотека, анімація.*

Annotation. *Presentation of the innovative service of the project «Animation Maidan "Media Kids"».*

Keywords: *innovative service, animation, multimedia, third world library, your space library, modern library, animation*

У сучасному світі бібліотекам не достатньо бути будівлею з привабливою архітектурою та місцем, де зберігаються книги. Бібліотеки, що трансформуються та розвиваються разом із суспільством, як ніколи, мають відповідати вимогам сьогодення, орієнтувати інноваційні бібліотечні послуги на сучасні потреби користувачів.

Сучасна бібліотека – це не лише сховище інформації, а багатофункціональний відкритий простір для освіти, спілкування, творчості та дозвілля, з комплексним поєднанням якісного літературного фонду, технічних ресурсів та інноваційних технологій.

Прикладом сучасного бібліотечного простору є КЗК «Центральна бібліотека ім. І. С. Тургенєва ЦБС Слобідського району м. Харкова», яка стала так званим третім місцем, де після дому та навчання користувачі, діти, підлітки та дорослі з користю та задоволенням проводять свій час.

У бібліотеці реалізуються навчальні, розвиваючі та творчі проєкти, які набули розвитку та популярності серед користувачів. З 2013 р. діє проєкт «Творча майстерня Artlab» – технологічний артпростір для спільної творчої діяльності дітей та батьків, що дає можливість здобути навички фото- і відеозйомки. Новим етапом розвитку артпростору є проєкт «Анімаційний майданчик «Media Kids» – інноваційна бібліотечна послуга для дітей 8–12 років.

У 2020 р. працівники Центральної бібліотеки ім. І. С. Тургенєва на конкурсній основі взяли участь у міжнародному проєкті «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги» Української бібліотечної асоціації, що реалізовувався за підтримки програми Європейського Союзу «Дім Європи».

Підсумком навчання зі створення інноваційних бібліотечних послуг з використанням спеціальної методології «Дизайн-мислення для бібліотек» став проєкт «Анімаційний майданчик "Media Kids"», метою якого є розвиток у юних користувачів творчої уяви, креативного бачення, вміння працювати в команді через знайомство з анімацією як видом мистецтва, створення власних анімаційних відеороликів та LEGO-анімації з використанням цифрового обладнання та програмного забезпечення.

Процес створення власних пластилінових мультфільмів дає змогу дітлахам спробувати себе в різних ролях. Вони із задоволенням створюють власні персонажі та декорації, вигадують сценарії мультфільмів, вивчають технології анімування та різні техніки фотографування, спеціальні програми для обробки відео. Жага до творчості й неймовірна зацікавленість процесом створення власної анімації дозволяє залучати до участі в проєкті все більше дітей.

Сьогодні у Центральній бібліотеці ім. І. С. Тургенєва на анімаційному майданчику «Media Kids» створено 2 групи різних вікових категорій дітей: 6–7 років та 7–12 років. Учасники проєкту почали шлях мультиплікатора зі знайомства з історією анімації, етапами створення

мультфільму, дізналися про їх різновиди та анімаційні технології. Діти вже досягли певних успіхів у техніці перекладної анімації. Юні мультиплікатори працюють над створенням серії мультфільмів про пригоди героїв у бібліотеці, які будуть популяризувати дитяче читання та бібліотеку, створюють анімаційні ілюстрації до вподобаних книг. А ще на заняттях вчаться монтувати цікаве відео з прогулянки, редагувати фото, дізнаються, як додати музику до власних роликів та користуватися спеціальними програмами для обробки відео.

На прохання учасників проєкт «Media Kids» під час пандемії та карантинних обмежень продовжив свою діяльність в онлайн-режимі. Нова послуга бібліотеки стала дуже популярною, що сприяє залученню нових користувачів.

УДК 024:378.091.212]:[004:027.021(477.54-25)ХДНБ]]

БІБЛІОТЕКА ЯК МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ДОЗВІЛЛЄВИЙ ПРОСТІР ДЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Шепелєва Наталія В'ячеславівна,
методистка Харківської державної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
Україна, Харків

Анотація. *Проаналізовано вектори розвитку бібліотек у цілому та їх пріоритетні напрямки, враховуючи світові тенденції, на прикладі ХДНБ.*

Ключові слова: *бібліотека, дозвіллєва діяльність, студентська молодь, інформатизація.*

Annotation. *The vector and development of libraries as a whole and their priority directives are analyzed by KSSL.*

Keywords: *library, dozvillєva activity, student youth, informatization.*

Сучасні умови розвитку суспільства та трансформація провідних видів діяльності розширюють соціокультурний простір для самореалізації та самоактуалізації молодих людей, зокрема студентів. Щораз усе більший потік інформації невпинно занурює студентську молодь у віртуальну площину, де вона реалізує й свої дозвіллєві запити. Бібліотека здатна ці два потоки приборкати та поєднати завдяки своїй мультифункціональності.

Звичні книгозбірні завдяки технічній модернізації і професіональному розвитку кадрів у сучасних умовах діджиталізації орієнтуються на мультиплатформність. Взаємна мотивація як користувачів, особливо студентів, так і співробітників, сприяє взаємному саморозвитку й самореалізації.

Варто відзначити позитивний досвід ХДНБ, яка являє собою творче дозвіллєве середовище. Завдяки визначенню сучасних векторів роботи та її раціональній організації, книгозбірня розширила спектр своїх послуг, а майстерність співробітників уможливила мультиактивний характер взаємодії з користувачами, зокрема студентами. Успішними прикладами є проведення інтерактивних свят, вікторин, святкових концертів, авторських зустрічей тощо.

Також актуальності набула й віртуальна складова бібліотечної діяльності, що пов'язано зі світовою пандемією COVID-19. 2020 рік став критичним для книгозбірень, оскільки вони буквально «завмерли», а їх керівництво й співробітники перебували в творчому пошуку нових каналів і платформ для роботи.

На прикладі ХДНБ можна побачити, наскільки пандемія змінила траєкторію діяльності бібліотек та пізнавальну активність студентів, зокрема, загальна кількість користувачів у 2020 р. порівняно з 2019 р. знизилася на 56,72%, а кількість користувачів-студентів – на 57,86%.

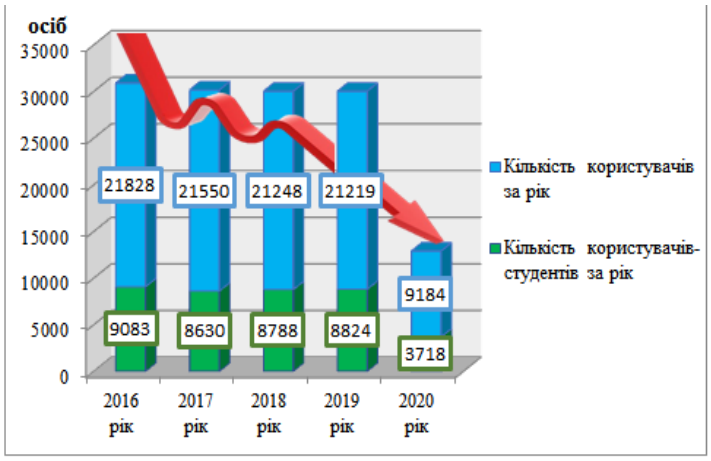

Кількість користувачів ХДНБ

Умови карантину позначилися й на книговидачі. Підтримавши ідею зарубіжних колег, книги після повернення деякий час знаходилися на

обсервації і тільки після цього потрапляли до книгосховища. Такі умови вмотивували книгозбірні до активнішого використання й впровадження цифрових технологій.

Зокрема, завдяки різноманітним платформам вдалося трансформувати вже звичні формати діяльності та залучити студентську молодь до віртуальних ресурсів (Школа бібліотечного журналіста, вебресурс «Краєзнавство», проєкт «Школа молодого винахідника» тощо).

Карантин посприяв переміщенню дозвілля у віртуальну площину. Це підтверджує зростання онлайн-активності користувачів бібліотек. Так, кількість звернень до вебресурсів ХДНБ у 2020 р. порівняно з 2019 р. зросла на 48632 звернення.

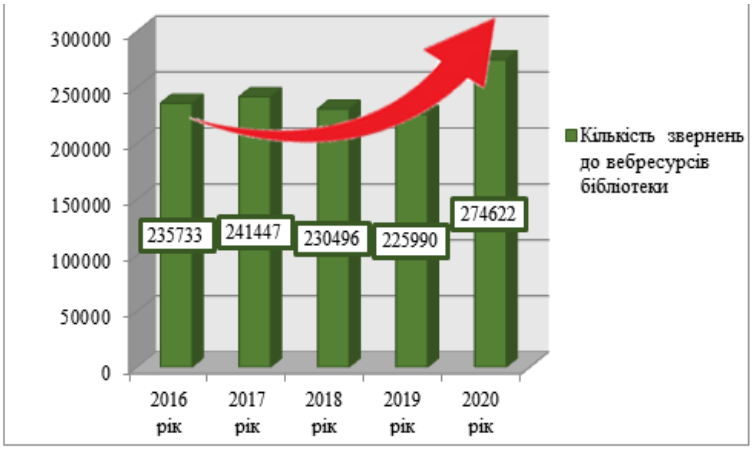

Кількість звернень до вебресурсів ХДНБ

Також варто відзначити позитивну практику організації гібридних та онлайн-заходів для студентів на базі ХДНБ, таких як батли, квести, конференції, виставки та ін., у яких студенти беруть активну участь.

Хочеться підкреслити, що такі формати діяльності бібліотеки та організація дозвіллєвої діяльності студентів, особливо в умовах пандемії, стають можливими завдяки професіоналізму, ентузіазму та креативності співробітників книгозбірень. Бібліотечна спільнота постійно займається саморозвитком, що проявляється в опануванні й використанні інноваційних методів і форм організації роботи. Так, наприклад, у ХДНБ постійно ведеться робота з підвищення кваліфікації («Мультиплатформна бібліотечна журналістика. Інстаграм: базові навички», «Верстка газети в програмі Microsoft Publisher», щорічні науково-практичні конференції «Короленківські читання» тощо).

Сучасні умови сьогодення не лише трансформували діяльність бібліотек як провідних позанавчальних дозвіллєвих центрів, а й загострили головні проблеми: модернізація та технологічне забезпечення книгозбірень; підвищення кваліфікації співробітників бібліотек; популяризація діяльності бібліотек у віртуальному середовищі та ін.

Проте, ніхто не забороняє нам мріяти. Надихнувшись словами міністра культури та інформаційної політики України Олександра Ткаченка щодо трансформації книгозбірень у новітні взірцеві бібліотеки, пропонуємо уявити образ ідеальної «скарбниці знань». На кого потрібно рівнятися? На Бодліанську бібліотеку з фільмів про Гаррі Поттера? Або центральну бібліотеку Ода у Фінляндії, яку місцеві жителі називають «вітальнею»? Може, на футуристичну бібліотеку Біньхай у Китаї? Чи екобібліотеку Гейзеля Каліфорнійського університету? Складний вибір! Безумовно, усі вони чудові! Та постає питання, чи потрібно нам наслідувати когось? На мою думку, ми маємо створити власний вектор розвитку, спираючись на потреби й особливості наших користувачів, особливо студентів, та враховуючи позитивний досвід зарубіжних колег.

Серед пріоритетних напрямів, на які варто звернути увагу, можна виділити такі:

1) Обличчя бібліотеки. Йдеться про зовнішній вигляд будівлі та дизайнерські рішення оформлення простору бібліотеки. «Зустрічають по одежі» – і це перше, на що слід звернути увагу. Сучасні, світлі, просторі приміщення, оснащені комфортними меблями та комп’ютерами.

2) Скажемо стоп «тиші». Зашкарублий образ бібліотеки асоціюється з одвічним проханням «Дотримуйтесь тиші!», що обмежує книгозбірні й користувачів мовчазним читанням. Цим пояснюється необхідність створення окремого простору для різних видів дозвілля. Окрім звичних читальних залів, мають бути окремі робочі місця з комп’ютерами для усамітненої роботи; зали для творчості та креативу, де можна пошуміти; інтерактивні зали для проведення різноманітних заходів та ін.

3) Розширена віртуальна реальність бібліотеки. Поряд з матеріальними благами сучасна книгозбірня має розвивати віртуальний простір. Окрім звичних онлайн-послуг, необхідним є впровадження чат-ботів та онлайн-сервісів у найбільш популярних застосунках для надання допомоги і консультацій користувачам. Головне, щоб віртуальні послуги надавались якісно та оперативно.

4) Діджитал-бібліотекар. Бібліотекар сьогодні провідник не тільки у світ книжок, а й в інформаційний простір. Наслідуючи світові тенденції,

сучасний бібліотекар має володіти достатнім рівнем цифрової грамотності – надати віртуальну консультацію, не тільки самому вміти користуватись ґаджетами й віртуальними сервісами, а й навчити інших. Тобто місія сучасного бібліотекаря бути вадемекумом (від лат. «слідуй за мною»).

Узагальнюючи всі можливості розвитку бібліотек та їх значної ролі в дозвіллі студентів, я залишаю відкритим це питання. Немає єдиної правильної відповіді, як організувати мультиактивне середовище бібліотек так, щоб це було цікаво й водночас корисно сучасному студенту. Необхідно комплексно підходити до проблеми, вирішення якої залежить і від нас з вами.

УДК 021+659.1]:027.022(477.54-25)

СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА: РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ

Загоскіна Вероніка Вікторівна,
бібліотекарка бібліотеки-філії
сімейного читання
ЦБС Шевченківського р-ну м. Харкова
Україна, Харків

Анотація. *Розкриваються актуальні проблеми сучасної бібліотеки та запропоновано шляхи її вирішення, йдеться про офлайн- та онлайн-напрями роботи бібліозакладу. Акцентовано увагу на можливостях самореклами бібліотек.*

Ключові слова: *шляхи розвитку бібліотеки, залучення молоді, самореклама бібліозакладу, українськомовний відеоконтент, буктрейлер, СЕО, бібліотека сімейного читання.*

Annotation. *Current problems of the modern library are revealed and ways to solve them are proposed, it is about both offline and online directions of the work of the library institution. Attention is focused on the possibilities of self-promotion of libraries.*

Keywords: *ways of library development, youth involvement, self-promotion of the library, Ukrainian-language video content, book trailer, SEO, family reading library.*

Особисто мене, як людину, безпосередньо дотичну до сфери культури та мистецтва, та працівника бібліотеки, давно цікавить тема реформування цього закладу. Адже ні для кого не новина, що бібліотеки вже не можуть існувати у тому вигляді, в якому існували раніше. Світ

змінюється – і це нормально. Наприклад, зараз у Європі дуже помітною є тенденція до модернізації бібліотек, їх перетворення на інформаційні та культурно-просвітницькі центри. Тому варто поговорити про реалії та можливості розвитку сучасного українського бібліозакладу.

Вважаю, що має змінитися вектор діяльності бібліотек. Основний акцент роботи бібліотекаря має зосереджуватися не стільки на книговидачі, скільки на перетворенні закладу на своєрідну культурну платформу, де всі охочі зможуть презентувати свої вміння і таланти та отримати зворотний зв'язок від глядачів. Так, наприклад, дуже великий процент талановитої молоді винаймають за немалі кошти зали кафе чи ресторанів для проведення літературних салонів чи камерних музичних вечорів. Як людина творча, я неодноразово брала участь у таких заходах, а потім, спілкуючись з організаторами, запитувала: «Вам буде цікаво проводити подібні творчі вечори в бібліотеці і, що важливо, на безоплатній основі?». На що отримувала відповідь, що бібліотека є закладом академічним і послуговується занадто жорсткими рамками як для творчого самовияву, тобто для більшості людей бібліотека асоціюється із закладом застарілого типу, із жорсткими правилами. Але ж ми знаємо, що це не так. Що сучасна бібліотека відкрита для молоді та нових віянь у творчості.

Отже, актуальним є питання самореклами бібліотечних закладів: як безпосередньої (наприклад, анонсування культурних заходів у соціальних мережах та на сайтах), так і опосередкованої. Поряд з дитячими майстер-класами та курсами комп'ютерної грамотності для людей старшого віку, що активно проходять в нашій бібліотеці-філії сімейного читання, проведення творчих вечорів також сприятиме залученню до закладу нових читачів, зокрема молоді.

При модернізації бібліотеки мають враховуватися сучасні реалії життя. Нині науково-технічний прогрес диктує свої умови і значне місце в роботі та дозвіллі кожного з нас посідає інтернет. Одразу хочеться зазначити, що найвищі рейтингові позиції в мережі займає відеоконтент. Цим легко пояснити неймовірну популярність сучасного ютубу. Особисто я бачу в якісному відеоконтенті унікальний інструмент як цікавого подання матеріалу, так і опосередкованої реклами бібліотечного закладу, що сприятиме залученню нових читачів. Працівники нашої бібліотеки використовують усі ці методи та форми роботи, що дає непогані результати. Так, завдяки співпраці з гуртком орігамі «Дзунако» є можливість регулярно викладати на ютуб-каналі бібліотеки оригінальні майстер-класи з техніки орігамі. До речі, цими публікаціями зацікавилися

вчителі початкових класів, а згодом у школах неодноразово проводилися тематичні майстер-класи з використанням цих відео.

Досить популярним на ютубі є відеоконтент із розглядом літературних творів. Звичайно ж, якщо він якісно відзнятий і змонтований, а подання матеріалу – цікаве та емоційне. Саме тому одним із перспективних напрямів роботи бібліотек може бути створення подібних відеороликів у приміщенні бібліотеки, завдяки яким можна популяризувати літературу чи загалом записувати пізнавальний відеоматеріал. Якісного україномовного контенту на ютубі ще не так багато, тож можна використовувалии цю платформу.

Працівники бібліотеки створили ролик, де проанонсували нові надходження, а саме неймовірні серії книг від сучасної письменниці-фантастки Наталії Щерби. Процес роботи виявився досить копітким, тим не менш дуже цікавим, а головне – результативним! У результаті ми отримали непоганий зворотний зв'язок від користувачів. Для монтажу використовувався відеоредактор «Icecream» – простий та зі зручним інтерфейсом. Звичайно ж, для створення більш якісного відеоконтенту потрібен відеоредактор більш професійний, саме тому суттєвою перевагою сучасного бібліотекаря є володіння відповідними комп'ютерними програмами. До речі, згодом можна було б залучати користувачів до участі в знімальному процесі, де вони діляться своїми враженнями від прочитаної книги, проявляють інші здібності й таланти.

Під час пандемії однією з найбільш поширених форм роботи бібліотеки стала відеопрезентація. Здебільшого вони готуються до свят або репрезентують онлайн-виставки творчих робіт користувачів. У результаті маємо яскравий та інформативний контент, органічно поєднаний з чудовою музикою. Проте цю форму роботи також можна розвивати. Щоб перегляд відеоробіт був комфортнішим для глядача, працівники бібліотеки продовжують випускати контент з озвученням та фоновою музикою для створення відповідної атмосфери. Взірцем такої діяльності слугує підготовка відео за оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник» у рамках масштабного проєкту *«Читай українською»*. Наша читачка, вчителька української мови та літератури, попросила дозволу використати цей ролик на відкритому уроці. Таким чином поширюється створений контент.

Ну і, звичайно ж, створення буктрейлерів. Це дуже цікава та перспективна робота для залучення до читання тієї чи іншої книги. Як приклад, один із буктрейлерів від нашої бібліотеки вже набрав на ютубі

більше трьох тисяч переглядів. Так було репрезентовано відомий дитячий твір Олексія Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно».

Окремо хочу зупинитися на такому процесі, як СЕО-ранжування. Це один із найпоширеніших способів просування сайтів в інтернеті. Розуміння основ СЕО та володіння відповідним інструментарієм надало б бібліотекарям реальну можливість презентувати свій контент якомога більшій кількості людей та навіть знайти постійну аудиторію. У цілому висока рейтингова позиція бібліотеки сприяє розширенню форм її діяльності. Так бібліотечним закладом можуть зацікавитися видавництва чи окремі автори для співпраці.

Також популярним є формат онлайн-бібліотек, адже нині чимало користувачів віддають перевагу електронним книжкам, особливо молодь. Його використовують багато великих бібліотек, створюючи електронний фонд, аналогічний своєму книжковому. Цей напрям роботи є перспективним для бібліозакладів, особливо, якщо йдеться про популярні літературні твори або рідкісні видання. Електронні книжки компактні та прості в користуванні. Серед переваг онлайн-бібліотек можна назвати цілодобовий доступ до книг з будь-якої точки світу. Проте є й недоліки: екрани електронних пристроїв можуть перевтомлювати очі та шкодити здоров’ю. До того ж використання цифрової книги завжди лімітується ємністю акумулятора. А отже, електронна бібліотека не може витіснити традиційну, проте можливість альтернативи завжди приваблюватиме потенційних користувачів, адже таким чином враховуються індивідуальні потреби кожного.

Отже, хочеться дещо філософськи зауважити. Якщо зачиняються одні двері, то відкривається безліч нових можливостей. Потрібно лише придивитися пильніше. Звичайно ж, необхідно враховувати набутий досвід роботи бібліотек, спиратися на нього, проте рухатися далі, генерувати цікаві ідеї та впроваджувати їх у життя.

Наукове видання

Короленківські читання 2021
«Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації»

Матеріали XXIV Всеукраїнської дистанційної
науково-практичної конференції

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Редактори: С. М. Миценко,
Н. О. Стрілець

Формат 60×90/8. Ум. друк. арк. 34,0. Обл.-вид. арк. 14,25.
Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка
пров. Короленка, 18, м. Харків, 61003, Україна
E-mail: info@korolenko.kharkov.com